

PAULA VIRAG

FAMILIA ÎN SATUL ROMÂNESC

DIN COMITATUL SATU MARE
1867-1914

EDITURA
MUZEULUI SĂTMĂREAN

EDITURA
ARGONAUT

PAULA VIRAG

***FAMILIA ÎN SATUL ROMÂNESC DIN
COMITATUL SATU MARE
1867-1914***

Tehnoredactare computerizată

Cristian Virag

Copertă

Cristian Virag

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

VIRAG, Paula

Familia în satul românesc din comitatul Satu Mare : 1867-1914 / Paula Virag. - Cluj-Napoca : Argonaut ; Satu Mare : Editura Muzeului Sătmărean, 2017. - 239 p. ; 21 cm.

ISBN 978-973-109-567-7

ISBN 978-606-8729077

316.356.2(498.4)"1867/1914"

Institutul de Istorie „G. Barițiu” Cluj-Napoca

Colecția Teze de doctorat - nr. XXII

Editura Muzeului Sătmărean
Satu Mare, Bul. V. Lucaciu, nr. 21

Editura Argonaut
Cluj-Napoca, Str. Aleea Ciucaș, nr. 5/15

PAULA VIRAG

***FAMILIA ÎN SATUL ROMÂNESC DIN
COMITATUL SATU MARE
1867-1914***

***SATU MARE – CLUJ NAPOCA
2017***

CUPRINS

I. INTRODUCERE	7
II. REPERE ISTORIOGRAFICE, SURSE ȘI METODOLOGIE	9
A. Aspecte privind evoluția cercetării istoriei comitatului Satu Mare în epocile istorie și contemporană	9
B. Aspecte privind evoluția cercetării în domeniul demografiei istorice	11
C. Izvoare și metodologia cercetării	15
III. SCURT ISTORIC AL COMITATULUI SATU MARE ȘI CADRUL NATURAL	27
A. Modificarea situației din Ungaria după încheierea Pactului Dualist	27
B. Comitatul Satu Mare - aspecte geografice și teritorial-administrative	28
C. Scurt istoric al comitatului Satu Mare	30
IV. CÂTEVA ASPECTE ALE EVOLUȚIEI POPULAȚIEI DIN COMITATUL SATU MARE ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA	33
A. Dinamica populației comitatului Satu Mare între 1869-1910	34
B. Câteva aspecte privind mortalitatea în comitatul Satu Mare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea	43
C. Structura etnică a comitatului Satu Mare	54
D. Structura confesională a comitatului Satu Mare	61
E. Aspecte privind emigrarea populației din comitatul Satu Mare la începutul secolului XX	74
F. Structura populației din comitatul Satu Mare, pe grupe de vârstă, conform recensămintelor de la 1890, 1900, 1910	96
G. Câteva aspecte privind structura educațională și ocupațională a populației comitatului Satu Mare în perioada de început a secolului XX	98
H. Câteva comparații între evoluția populației din comitatul Satu Mare și alte comitate din nord-vestul Transilvaniei	107

V. LEGISLAȚIA MATRIMONIALĂ ECLEZIASTICĂ ȘI CIVILĂ	119
AFLATĂ ÎN VIGOARE ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI	
AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA ÎN	
TRANSILVANIA ȘI UNGARIA	
A. Aspecte generale privind legislația ecleziastică și cea civilă	119
referitoare la căsătorie	
B. Legislația civilă cu privire la căsătorie	121
C. Legislația bisericească cu privire la problema căsătoriei și a	126
familiei	
VI. ASPECTE ALE VIEȚII DE FAMILIE DIN ZONA RURALĂ	143
A COMITATULUI SATU MARE ÎN A DOUA JUMĂTATE A	
SECOLULUI AL XIX ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX	
A. Evoluția numărului căsătoriilor din comitatul Satu Mare	143
între 1870-1910	
B. Mișcarea naturală a populației din comitatul Satu Mare, la	145
sfârșitul secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea	
C. Starea civilă a populației din comitatul Satu Mare la	156
sfârșitul secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea	
D. Calendarul căsătoriilor în lumea rurală	160
E. Considerații privind vârsta pentru căsătorie	165
F. Nașii de cununie	169
G. „Publicarea” căsătoriei sau înfăptuirea vestirilor	170
H. Recăsătoria	170
I. Endogamia și exogamia căsătoriilor	172
J. Căsătorii mixte	174
K. Natalitatea înregistrată în comitatul Satu Mare în a doua	188
jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului	
al XX-lea	
L. Deviații comportamentale în cadrul vieții de familie	207
VII. CONCLUZII	217
ABSTRACT: THE FAMILY OF THE ROMANIAN VILLAGE IN	221
THE COUNTY OF SATU MARE DURING THE END OF	
19TH - THE 20TH CENTURIES	
BIBLIOGRAFIE:	227

I. INTRODUCERE

Cercetarea istoriei demografice a populației românești, dar și a celorlalte etnii conlocuitoare, evoluția numerică sinuoasă, cu suișuri și coborâșuri determinată de numeroși factori care s-au manifestat de-a lungul timpului, analiza mutațiilor care se produc în cadrul comunităților și familiilor țărănești s-au aflat prea puțin în atenția cercetătorilor români. Spre sfârșitul secolului al XX-lea, ea începe să atragă interesul istoricilor demografi și a celor interesați de modificarea și transformarea mentalităților. În contradicție cu aspirațiile unui scris istoric care s-a aplecat în primul rând asupra realităților politice, economice și sociale, în contratimp cu evoluția scrisului istoric occidental, ceea ce știm despre istoria rurală, de fapt despre oamenii acestor comunități, se reduce, în general, la cifrele statisticilor, la relatări enunțiative, fragmentare ale unor izvoare narrative, la studiile izolate apărute în câteva reviste de specialitate.

Din fericire, în ultimul timp preocupările din acest domeniu s-au înmulțit, demografia și istoria mentalităților devenind două ramuri importante ale istoriei care aduc în lumină lucruri extraordinare ce întregesc imaginea despre viața simplă a oamenilor obișnuiți din lumea satelor, reintegrându-i marii istorii. Este limpede că fără studiu demografic, fără o cercetare amănunțită a mentalităților, imaginea despre trecutul oamenilor este incompletă. Amănuntele despre durata vieții lor, momentele fundamentale ale derulării ei, cadrul familial, formele traiului zilnic fac posibilă reîntregirea tabloului despre lumea satului, despre existența oamenilor obișnuiți și ei parte integrantă a istoriei.

S-ar putea crede că, privind de la distanță, studiul familiei țărănești conduce la cercetarea într-un spațiu îngust, amorf, lipsit de orizont, departe, așadar, de a stârni un interes. În realitate, dacă pătrundem în interiorul celulei familiale, ni se dezvăluie o lume de o mare varietate și profunzime, aflată într-o continuă mișcare, o lume cu multiple deschideri, unele din cele mai surprinzătoare.

Problema constituirii familiei și structurilor familiale din comitatul Satu Mare nu a fost un subiect abordat nici de istoriografia românească și nici de cea maghiară. Subiectul este foarte important mai ales dacă se urmăresc comparativ pentru etniile conlocuitoare diferitele aspecte ale modului de formare a familiei, a relațiilor matrimoniale, într-un cadru rural dominat

de interferarea variatelor mentalități și obiceiuri izvorâte dintr-o apartenență etnică și confesională diferită.

Intervalul de timp pentru care s-au analizat aspecte ale reconstituirii structurilor familiale din comitatul Satu Mare este cel cuprins între 1867-1914. 1867 reprezintă anul în care se încheie pactul dualist austro-ungar, iar 1914 este marcat de începutul primei conflagrații mondiale. Între aceste două evenimente, Transilvania (în înțelesul ei de astăzi) cunoaște numeroase modificări atât din punct de vedere politic, cât și din punct de vedere economic și social, modificări care au influențat profund evoluția demografică a populației din acest spațiu. Modul în care s-au manifestat și s-au transformat aceste realități demografice sub acțiunea directă a factorilor amintiți reprezintă subiectul analizei acestei lucrări.

Anul 1867 este unul deosebit pentru istoria Transilvaniei, datorită încheierii pactului dualist austro-ungar. Plecând de la acest eveniment, s-a realizat o profundă modificare a legislației, modificare care a dus, printre altele, la modernizarea societății transilvănene. Noile acte normative au adus o schimbare și în domeniul demografic, în sensul că autoritățile maghiare au fost direct interesate de numărul și evoluția populației, motiv pentru care au început să acorde o mai mare atenție statisticilor întocmite, emițând în acest sens mai multe reglementări. Legislația care vizează întemeierea familiei a fost și ea profund modificată în această perioadă, devenind prioritară cununia civilă și nu cea religioasă, producându-se astfel o oarecare ruptură a colaborării dintre biserică și autoritățile civile. Astfel, anul 1867, din punct de vedere demografic, reprezintă începutul unor acțiuni de modernizare și dezvoltare a legislației și instituțiilor din acest domeniu. 1914, pentru întreaga omenire, deci și pentru zona sătmăreană, reprezintă anul începerii „Marelui Război”, eveniment care a avut consecințe însemnate și din punct de vedere demografic sau al vieții de familie, consecințe care ar trebui studiate aparte, motiv pentru care studiul nostru își cuprinde analiza în intervalul 1867-1914.

II. REPERE ISTORIOGRAFICE, SURSE ȘI METODOLOGIE

A. ASPECTE PRIVIND EVOLUȚIA CERCETĂRII ISTORIEI COMITATULUI SATU MARE ÎN EPOCILE ISTORIE ȘI CONTEMPORANĂ

Importanța comitatului și a orașului Satu Mare de-a lungul istoriei a determinat o intensă activitate de cercetare a istoricilor, dar nu numai, privind trecutul său. Au fost publicate, atât în secolul al XIX-lea, cât și în secolul al XX-lea, numeroase lucrări care au avut ca subiect evoluția comitatului, dar și a cetății și orașului Satu Mare. Multe din aceste lucrări, de fapt cea mai mare parte a lor, sunt în limba maghiară, fapt explicat prin aceea că până în 1918, această zonă a făcut parte din Ungaria și deci, limba oficială folosită aici a fost cea maghiară.

Szirmay Antal publică în secolul al XIX-lea, în limba maghiară, două lucrări despre istoria comitatelor Satu Mare și Ugocea, lucrări care și astăzi sunt de referință în studierea evoluției istorice a acestor locuri. Este vorba despre „*Notica politica, historica, topographica, incliti Comitatus Ugochensis*”, apărută în 1805 la Pesta, și despre „*Szatmar vármegye fekvése, története, és polgári esmérete*”, I-II, publicată între 1809-1810, la Buda.

În 1908, a apărut la Budapesta cartea lui Borovszky Samu, „*Szatmár vármegye*”, lucrare care are ca subiect istoria comitatului Satu Mare de la începuturile sale până în secolul al XX-lea. Autorul prezintă informații amănunțite despre aspectele politice, militare, economice, sociale etc. ale comitatului Satu Mare, deci inclusiv ale cetății și orașului cu același nume. Putem spune că această lucrare este una de căpătâi pentru cei care se ocupă de cercetarea acestei regiuni.

În 1932, la Baia Mare, a fost publicată lucrarea avocatului Ștefan Mărcuș, „*Din trecutul Sătmarului*”, care dorește să lămurească unele aspecte ale istoriei Sătmarului. Autorul insistă asupra originii locuitorilor acestor părți în perioada în care a avut loc venirea ungarilor în Panonia și apoi în această regiune de nord-vest a Transilvaniei.

Anul 1937 aduce cu el apariția unei alte cărți care are ca subiect istoria regiunii Satu Mare, și anume „*Din istoria Sătmarului*”, scrisă de A. Doboși. Această lucrare tratează în ordine cronologică evenimentele politice, militare, economice și sociale ale regiunii, inclusiv ale cetății și ale orașului Satu

Mare. Intervalul de timp care a stat în atenția autorului este foarte mare, și anume de la primele atestări despre cetate până la intrarea acestei zone în componența României.

În 1938, apare o altă lucrare aparținând lui Ștefan Mărcuș, lucrare care abordează istoria regiunii Sătmăruului din perioada preistorică până în cea contemporană. La fel ca și în celălalt volum al său amintit mai sus, și în această carte autorul insistă asupra prezenței românilor în aceste locuri înainte de venirea ungarilor.

În revista Muzeului Județean Satu Mare, apărută în 1969, este publicat un articol aparținând lui Burai Béla, intitulat „*Despre cetatea de tip italian din Satu Mare (1543–1705)*”, lucrare care abordează cu multă seriozitate și profesionalism istoria cetății Satu Mare. Din rândurile ei aflăm informații despre istoria politică, militară, economică și arhitecturală a acestei cetăți, dar și a orașului cu același nume.

Livia Bacâru publică în 1975, tot în „Satu Mare. Studii și Comunicări”, un articol deosebit de interesant, intitulat „*Stampe medievale–reprezentând cetatea Satu Mare aflate în colecțiile bibliotecii academiei*”. În acest studiu, autoarea descrie reprezentările de pe stampe și prezintă istoricul acestora.

În 1980, tot în revista „Satu Mare. Studii și comunicări”, apare lucrarea „*Dezvoltarea orașului medieval Satu Mare (I)*”, semnată de Burai Adalbert, lucrare care schițează în câteva pagini o serie de aspecte ale vieții politice, economice și sociale ale orașului Satu Mare din perioada secolelor al XIII–XVIII-lea.

În 1984, la editura *Sport-turism*, din București apare „*Ghidul de oraș–Satu Mare*”, avându-l ca autor pe Doru Radosav, lucrare care prezintă, pe scurt, istoria orașului Satu Mare din preistorie până în secolul al XX-lea inclusiv.

Există și alți autori care s-au ocupat de istoria comitatului, orașului și cetății Satu Mare. Dintre aceștia amintim pe Bura Lászó, Muhi Sándor, Németh Péter, Szócs Péter Levente care au publicat mai multe lucrări în limba maghiară a căror subiect este istoria acestor locuri. În limba română, o contribuție importantă la studierea istoriei Sătmăruului au avut-o lucrările lui Viorel Ciubotă, Bujor Dulgau, Ovidiu Ghitta, Ioan Viman etc. Fiecare dintre aceștia au publicat studii de referință: Viorel Ciubotă despre lupta românilor sătmăreni pentru unire; Bujor Dulgău a fost preocupat despre sigiliile aplicate pe documentele sătmărene; Ovidiu Ghitta a publicat o carte deosebit de bine documentată despre istoria bisericii greco-catolice din Sătmăru; Ioan Viman este preocupat de evoluția învățământului românesc din Satu Mare.

Informații despre Satu Mare au apărut și în alte cărți de istorie a României, a Transilvaniei, sau a Ungariei, de istorie a artei etc. În rândurile de mai sus au fost amintiți doar câțiva autori care au publicat, fie în limba română, fie în limba maghiară, studii referitoare în primul rând la istoria comitatului, orașului și cetății Satu Mare.

B. ASPECTE PRIVIND EVOLUȚIA CERCETĂRII ÎN DOMENIUL DEMOGRAFIEI ISTORICE

Studiile științifice privind evoluția populației au la bază organizarea, sistematizarea și publicarea seriilor complete de statistici și note informative privind transformările suferite de populație din punct de vedere demografic. Primul pas a fost realizat în acest sens, în Franța, de către François de Neuchatel care organizează, în 1799, Biroul de Statistică, impulsivat, mai târziu, de Lucien Bonaparte și de Chaptal. În aceste condiții apar primele statistici naționale și sunt introduși principalii descriptori demografici¹. Spre deosebire de Europa Occidentală, în partea centrală și de sud-est a continentului, primele astfel de Birouri Naționale de Statistică apar doar în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, după 1867, când Keleti Károly pune bazele Oficiului Central Maghiar de Statistică. Pe tot parcursul secolului al XIX-lea, datorită acestor diferențe foarte mari între momentele de debut ale preocupărilor de stocare sistematizată a datelor privind populația, se remarcă și curente diferite în cadrul literaturii occidentale și central-răsăritene privind abordarea și interpretarea acestor informații.

Se poate afirma că există o unanimitate de păreri în ceea ce privește constituirea în perioada postbelică a demografiei istorice, ca disciplină independentă în domeniul științelor sociale, emancipată de sub tutela istoriei tradiționale. Un moment extrem de important în geneza noii științe l-a marcat întemeierea la Paris, în anul 1945, a *Institutului Național de Studii demografice* și apoi a revistei *Population*.

Demografia istorică propriu-zisă s-a conturat ca o disciplină nouă abia la mijlocul deceniului 6 și este conectată de numele lui Louis Henry și al istoricului arhivist Michel Fleury. Aceștia au publicat, în 1956, o lucrare în care propuneau o metodă modernă, inedită de despuiere și valorificare a registrelor parohiale de stare civilă. Ei au încercat să evidențieze în cadrul

¹ Adriana Florica Muntean, *Tendințe noi în cercetarea demografică românească și internațională*, în Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, Corneliu Pădurean (coord.) „Om și societate. Studii de istoria populației României (sec. XVII-XXI)”, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2007, p. 496.

unei comunități rurale, toate datele oferite de registrele bisericești, de la numele de botez și familie, la reconstituirea familiilor pe baza fișelor referitoare la părinții și copii lor, clasificate după trei categorii: nașteri, căsătorii și decese. Inovația metodologică permitea reconstituirea în întregime a vieții biologice a familiei, o instituție fundamentală a societății moderne, ce a devenit un micro-laborator de observație, atât pentru istorici, cât și pentru demografi. Deci, încă de la apariția sa, demografia istorică se definește mai puțin prin obiectul său (populațiile din trecut), cât prin sursele sale (registrele parohiale) și prin metodele utilizate (micro-analiza longitudinală)².

Apariția în 1960 a lucrării lui P. Goubert *Beauvais et les Beauvaisais de 1600 à 1730*, a marcat „victoria” deplină a metodei cercetării registrelor parohiale. Aplicarea ei a permis să surprindă până la detaliu comportamentul țăranilor din zona Beauvais, comportament legat de frecvența redusă a ilegitimității, raritatea celibatului, vârsta târzie de căsătorie, durată intervalului între nașteri etc.

După fundamentarea demografiei ca știință de către specialiștii francezi, ea a fost adoptată și perfecționată în afara Franței. În 1964, la Cambridge, o echipă de cercetare a pus bazele unei prestigioase instituții *Cambridge Groupe for the History of Population and Social Structure*. Anglia se află în fericita situație de a avea conservate registrele parohiale încă de la începutul secolului al XVI-lea. Aceasta a permis specialiștilor să abordeze întreaga problemă a structurii familiei și a gospodăriei țărănești. Prin așa-numita tehnică *back projection*, istoricii demografi englezi au estimat și alte caracteristici ale populației Angliei pentru perioada prestatistică.

Perfecționarea continuă a metodelor de cercetare a determinat explicarea unor fenomene aflate în penumbră. Au fost reconstituite dimensiunile și tipurile de familie din epoca victoriană. Problema ilegitimității a suscitat interesul istoricilor demografi, deoarece această deviere comportamentală conferă noi înțelesuri fenomenelor demografice majore, dar și noi sensuri în percepția mentalităților individuale și colective.

Demografia istorică nu reprezintă o simplă contabilizare a numărului populației, a numărului de nașteri, căsătorii și morți. Ea își situează cercetările într-o interpretare complexă și urmărește demiterea istoriei menite să glorifice o societate, o epocă, o personalitate, dorind focalizarea atenției spre om, spre cel ce determină și trăiește faptul istoric.

În cadrul acestor noi tendințe de cercetare demografică se remarcă activitatea lui John Hajnal, care impune o terminologie specifică și noi metodologii de lucru bazate inițial pe metode de cuantificare, dezvoltate ul-

² Sorina Paula Bolovan, *Considerații istorice și istoriografice privind demografia istorică*, în «Revista Bistriței», Bistrița Năsăud, 1999, p. 130.

terior de membrii Institutului National des Etudes Démographiques³. Alți deschizători de drumuri în acest domeniu al demografiei istorice pot fi considerați și Peter Laslett și Richard Wall care definesc termenii de familie, gospodărie, rudenie și introduc ca direcție de cercetare gospodăria și părțile ei constitutive.

Literatura istorică franceză încearcă să dezvolte o nouă orientare în cercetare și anume, așa numita „antropologie istorică”, în care familia și relațiile de rudenie constituie subiectul principal al analizei. Astfel, apar noi aspecte ale cercetării populației: mituri, moarte, relații de familie și de rudenie, istoria femeii, sex etc.

În ultimele decenii ale secolului al XX-lea, interesul pentru demografia istorică din Franța și Anglia s-a extins și în Statele Unite, Canada, Germania, Italia etc.

Constituită inițial ca un domeniu complementar al istoriei, demografia istorică devine parte integrantă și inseparabilă a acesteia, cercetarea demografică permițând istoricului să desprindă din trunchiul principal noi ramuri, cum ar fi istoria sexualității, a iubirii, a fricii, a păcatului, a vieții femeii etc.

Debutul cercetărilor în domeniul demografiei istorice din țara noastră este strâns legat de organizarea Congresului Internațional de Științe Istorice de la Stockholm în anul 1960, precum și a Colocviului de Demografie Istorică de la Liege, din 1963. Cele patru volume ale colecției *Populație și societate. Studii de demografie istorică*, apărute sub îngrijirea profesorului Ștefan Pascu, reprezintă prima concretizare a cercetărilor sistematice din acest domeniu.

La noi în țară, registrele parohiale de stare civilă au fost utilizate, parțial, în deceniul 4 al secolului al XX-lea, de către echipele de monografiști coordonate de Dimitrie Gusti. Cu toate acestea, începuturile demografiei istorice românești sunt greu de identificat și nu se poate fixa un reper temporar în care cercetarea demografică devine un scop, un interes demografic. În perioada interbelică se conturează începuturile demografiei românești, chiar dacă nu asistăm la deplina sa consacrare. Grupul de specialiști din jurul lui Dimitrie Gusti a valorificat pentru prima dată în interes științific date din registrele parohiale. S-au impus metode, tehnici și mijloace de redactare a monografiilor sătești mult mai complexe și, astfel, registrele confesionale de stare civilă devin importante surse de cercetare⁴. Liviu Moldovan a re-

³ Adriana Florica Muntean, *Tendințe noi în cercetarea demografică românească și internațională*, în Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, Corneliu Pădurean (coord.) „Om și societate. Studii de istoria populației României (sec. XVII-XXI)”, p. 499.

⁴ *Ibidem*, p.132.

constituit istoricul protoalelor, stabilind momentul în care înregistrarea evenimentelor fundamentale din viața oamenilor a devenit obligatorie pentru biserici.

În cadrul Universității din București a luat ființă „Laboratorul de demografie istorică”, care dă un nou impuls cercetării demografice românești. Nume prestigioase precum Vladimir Trebici, Gheorghe Brătescu, Paul Cernovodeanu, Louis Roman trasează principalele traiectorii pe care va evolua cercetarea demografică românească.

La Iași, Ecaterina Negruți, Gheorghe Palton, Alexandru-Florin Platon reprezintă specialiștii care au promovat studiul demografic din centrul universitar moldovean, aplecându-se asupra realităților demografice din această regiune.

În deceniul 9 al secolului al XX-lea, Simion Retegan, prin cercetările sale asupra satului ardelean, a atras atenția asupra posibilităților multiple de explorare a registrelor parohiale de stare civilă.

După evenimentele din 1989, istoriografia românească și-a sporit interesul asupra unor teme oarecum marginalizate în perioada anterioară, iată, deci, o „redescoperire” a registrelor de stare civilă. În cadrul *Institutului de Istorie* de la Cluj-Napoca, al *UBB*, al *Arhivelor Naționale Cluj* și al *Centrului de Studii Transilvane din Cluj-Napoca* s-au lansat teme de cercetare legate de aceste izvoare. Prin activitatea sa științifică, istoricul Ioan Bolovan coroborează tehnici ale demografiei clasice cu metodele demografiei istorice, punând astfel în valoare diferite genuri de surse primare: statistici și recensăminte oficiale, registre parohiale, documente din fonduri familiale sau personale. În descrierea demografiei Transilvaniei se delimitează teme fundamentale ca dinamică, migrație, mișcare naturală, căsătorie și familie, structură etnică, confesională, și socio-profesională. Reconstituirea familiei românești din Transilvania este foarte bine surprinsă de Sorina Paula Bolovan, care realizează o complexă cercetare din acest domeniu. Prin evaluări calitative și cantitative, familia românească este surprinsă în cele mai diverse manifestări ale sale: cadrul legislativ, relații de rudenie, recăsătorie, concubinaj, divorț⁵ etc. Sub atenta îndrumare și coordonare a celor doi istorici clujeni, alți tineri cercetători își desfășoară activitatea științifică în acest domeniu, aducând la lumină noi informații despre realitățile demografice trecute sau contemporane.

⁵ *Ibidem*, p. 505.

C. IZVOARE ȘI METODOLOGIA CERCETĂRII

Principalele surse de documentare ale acestei lucrări sunt:

- Recensămintele și alte statistici oficiale organizate de autoritățile maghiare în perioada 1870-1914, publicate în *Magyar Statisztikai Évkönyv* și în *Magyar Statisztikai Közlemények*;
- Șematismele Episcopiei Greco-Catolice de Gherla, a celei de Muncaci, precum și a Diecezei Romano-Catolice de Satu Mare;
- Fondurile autorităților bisericești;
- Registrele parohiale de stare civilă, mai precis cele pentru localitățile Apa, Craidorolț, Racova, Corund și Hurezu, dar și cele care conțin date referitoare la comunele Vama, Călinești, Racșa, Moșeni.

Pentru început doresc să precizez motivele pentru care au fost alese localitățile mai sus menționate în analiza registrelor parohiale. În primul rând, s-a dorit ca aceste matricole să acopere un interval de timp cât mai mare, fără întreruperi. Un alt criteriu a fost cel legat de faptul că s-a încercat ca localitățile să fie și învecinate, precum Racova, Corund, Hurez, sau Vama, Călinești, Racșa, Moșeni, dar și să se situeze la distanțe mai mari unele de altele, precum Apa și Craidorolț, astfel încât să se cuprindă suprafețe cât mai întinse din comitat pentru a se putea face o comparație între situația demografică din diferitele regiuni ale Sătmarului. În cele din urmă, s-a urmărit ca localitățile să fie locuite fie preponderent de populație românească (Racova, Hurezu), fie de populație maghiară (Apa), fie de populație germană (șvăbească) (Craidorolț). Matricolele din Vama, Călinești, Racșa și Moșeni au fost analizate mai ales privind problema copiilor ilegitari, deoarece în Țara Oașului există o situație specială în acest caz, situație care va fi analizată în capitolul care se ocupă cu această problemă.

Pentru Transilvania, importanța registrelor parohiale este deosebită deoarece ele au avut valoare de drept până la 1 octombrie 1895, când s-au înființat și aici registrele de stare civilă ale statului, spre deosebire de România, unde legea stării civile s-a pus în aplicare de la 1 decembrie 1865.

Registrele confesionale de stare civilă, numite și registre matricole-latină: *libri parochiales*, maghiară: *feleketi anyakönyvek*, germană: *Kirchenbücher, Matriken*, sunt din punct de vedere al dreptului civil, registre în care preoții au înscris botezații (născuții), căsătoriții și morții: *libri baptistorum, copulatorum, mortuorum*. Se adaugă mai târziu registrele de liberă învoire, adică despre declarațiile de căsătorie, registrele de confirmațiuni (*miruiri*), despre treceri și la alte confesiuni (*libri aversorum et conversorum*), despre numărul și starea credincioșilor (*libristatus animarum*,

conscriptio numerus animarum), registrele sau cărțile (foile) de familie, registrele „ordinațiunilor”⁶

Unele registre de stare civilă cuprind însemnări de altă natură, și anume, despre școala primară și numele învățătorilor și al preoților, despre vaccinări, note despre starea timpului, acestea mărindu-le valoarea documentară.

Denumirea de stare civilă este relativ nouă, fiind luată după Codul lui Napoleon, din 1807 (*des actes de l' état civil*). În Transilvania mai obișnuită era denumirea de *registre matricole*, care au la bază cuvântul *mater* = mamă. Aceste registre s-au numit matricole deoarece se întocmeau și se păstrau, de obicei, la parohiile de sine stătătoare, numite *eclesia mater*, parohie mamă - nu la filii sau diasporă, care n-aveau preoți aparte. Registrele de stare civilă se mai numeau și mitrice, derivă de la cuvântul mamă, dar este luat din limba greacă.

Regulamentele Organice, prin care s-au introdus în Țările Române registrele profesionale de stare civilă (1831-1832), întrebuințează ambii termeni de mai sus, tratând despre „înscrisurile stării civile”, când este vorba de Muntenia, dar folosind termenul „acturile mitrice” pentru cei ce se nasc, se căsătoresc și mor când este vorba de Moldova⁷.

Registrele profesionale de stare civilă au avut la început numai un caracter bisericesc, scopul lor fiind de a consemna oficierea diferitelor ceremonii religioase: botezuri, cununii, înmormântări etc. Importanța lor a crescut însă când extrasele de stare civilă eliberate pe baza lor au devenit acte dovedind starea civilă a cetățenilor, cu repercusiuni asupra drepturilor și îndatoririlor lor. Registrele vechi de stare civilă au devenit utile în chestiuni de tutelă, de stare a legitimării căsătoriilor, de schimbare a numelui și în alte proceduri juridice.

Aceste registre profesionale, în sensul lor de astăzi, s-au introdus în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, prin hotărârile din Trident (1563), dar însemnări primitive și sporadice asupra populației au existat și mai înainte (*tabulae sacrae, deptycha ecclesiastica*). Prin hotărârile acestui sinod (sess XXIV, cap. 1-2 de ref. Matr.). Biserica Catolică care a primit grele lovituri prin Reformă, pentru a lega mai strâns pe credincioși de confesiunea lor, a introdus la parohii două feluri de registre: pentru botezați și pentru căsătoriți⁸.

⁶ Liviu Moldovan, *Registre profesionale de stare civilă din Transilvania*, în «Revista Arhivelor», nr. 1, 1958, p. 159.

⁷ *Ibidem*, p. 160.

⁸ *Ibidem*, p. 162.

Prin *Rituale Romanorum*, din 1614, s-au dat instrucțiuni mai detaliate asupra registrelor de stare civilă, fixându-se și formulare liniate și prevăzându-se ținerea a 5 feluri de registre sau protocoale de botez, de căsătorii, morți, confirmării și numărul credincioșilor.

Formularele indicate în acest ordin cuprindeau, pe lângă data botezului și rubrici pentru data nașterii, registrele de botez devenind în felul acesta și registre de nașteri. Se mai cerea să se noteze în registrele de născuți numele nașilor și al martorilor. Mai târziu s-au introdus alte registre de stare civilă, ca registrul de bună învoire, registrul de familie.

Instrucțiunile pentru folosirea unor formulare n-au fost aplicate de preoți decât mai târziu, cei mai mulți mulțumindu-se a întocmi registre de stare civilă sub formă de liste, un fel de pomelnice, după formula A fiul lui B+C pentru botezați; A+B pentru căsătorii și A pentru morți, adăugându-se și data respectivă.

S-a trecut apoi la înregistrarea datelor de stare civilă în formă de procese verbale, după care s-au introdus registrele de stare civilă liniate cu diferite coloane. Registrele liniate nu s-au introdus la aceeași dată la toate parohiile și la toate confesiunile, ci pe etape. De asemenea, mai trebuie adăugat că nu s-au introdus toate registrele de stare civilă prevăzute prin ordine, ci numai cele de bază, totuși preoții au introdus date despre confirmării în celelalte registre, în mod destul de regulat, dar date despre numărul credincioșilor le-au notat foarte rar, din cauza muncii oboseitoare pe care o cerea întocmirea acestor etape. După exemplul Bisericii Catolice au început și celelalte confesiuni să introducă registre de stare civilă pentru credincioșii lor: reformată, luterană și unitariană.

Românii de religie ortodoxă din Transilvania au primit recunoașterea de către stat a confesiunii lor prin articolul 27 din legea din 1791, când li s-a acordat dreptul de a ține registre de stare civilă cu caracter oficial; totuși unii preoți au completat asemenea registre înainte de acest an.

Limba folosită pentru completarea lor nu a fost aceeași: ortodocșii și greco-catolicii au scris în limba română; romano-catolicii în limba latină; reformații și unitarienii în limba maghiară, iar luteranii în limba germană. Registrele mozaicilor au fost scrise în limba germană sau maghiară, uneori chiar în limba ebraică. Alfabetul utilizat în scrierea registrelor diferă, de asemenea, după confesiuni. Românii ortodocși și greco-catolici au întrebuințat până în secolul XIX alfabetul chirilic, unele parohii românești din Transilvania scriau încă la începutul secolului XIX cu litere latine și ortografie maghiară (sz=s. cz=ț, etc.), dar alți preoți, chiar pe la 1880, mai întrebuințau încă slove chirilice, cu toate că episcopii lor căutau să impună litere latinești și ungurești. Romano-catolicii, reformații și unitarienii, precum și

evreii și mozaicii au scris în alfabet latin. Sașii au întrebuițat alfabetul gotic, iar armenii romano-catolici scriau cu alfabet armean până la 1829, după care au introdus alfabetul latin. Toate aceste confesiuni și naționalități au introdus de la început calendarul gregorian, cu excepția românilor care au rămas la calendarul iulian.

Majoritatea registrelor confesionale de stare civilă cuprind, pe lângă însemnările propriu-zise de stare civilă, toate ordinele primite în secolele XVII–XIX, de la vicari, episcopi, „înaltul împărătesc guberniu” al Transilvanie sau chiar de la Aula împărătească din Viena. Studiarea sistematică a acestor ordine și instrucțiuni ne ajută a ne face o idee clară asupra vieții administrative și frământărilor sociale ale Transilvaniei din acel timp. Din păcate, registrele consultate pentru localitățile din comitatul Satu Mare, nu conțin ordinele primite de către preoți de la forurile superioare.

Mai sunt demne de relevat însemnările unor evenimente mai însemnate pe care unii preoți, spre a nu fi uitate, le-au notat cu grijă în registre. Însemnări de altă natură din aceste catastife sunt tabelele copiilor „împunși de vărsat”, adică despre vaccinări, care încep cu anul 1803. Se pare că oame-nii nu prea își lăsau copii să fie vaccinați, drept urmare s-a recurs la luarea unor diferite măsuri: cei nevaccinați nu puteau fi admiși la școală, nici în bresle, nici la cununii, iar preoții erau datori să înscrie în registre numele și prenumele copiilor și al părinților dând celor vaccinați adevărinate⁹.

Din registrele de stare civilă se mai poate studia și mortalitatea infantilă, care era cu mult mai mare decât astăzi, precum și cauzele de moarte, cu toate că unii preoți se mulțumeau să scrie la toți că au murit „de uscătură”, „de apă”, etc. Tot din conținutul lor mai putem obține informații bogate despre starea învățământului din acel timp, despre programele școlare, manuale uzuale, numărul elevilor etc.

Nu trebuie trecută cu vederea importanța onomastică a registrelor confesionale de stare civilă. Numele de persoane oferă posibilități nebănuite pentru identificarea diferitelor grupuri etnice și ne dau informații asupra unor familii dispărute sau migrate. Cu ajutorul registrelor se poate urmări cum s-au format numele de familie sau supranumele, știind că împăratul Josif II a impus obligația ca fiecare om să aibă două nume, toți românii aveau un nume de familie și înainte de această dispoziție, care se aplică, îndeosebi, la populația evreiască¹⁰.

Mai trebuie notat că din registrele vechi de stare civilă se pot face anumite calcule asupra mișcării populației și a vitalității ei (natalitate, excedent

⁹ *Ibidem*, p. 167.

¹⁰ *Ibidem*, p. 170.

etc.) din unele epoci, deci sunt o sursă excelentă pentru clarificarea unor probleme de statistică istorică.

Preoții care întocmeau registrele au primit atribuții de funcționari publici cu obligația de a întocmi gratuit tabele de recrutare și alte formulare statistice sau de a elibera cetățenilor extrase de stare civilă în chestiuni de succesiuni, tutelă etc., care aveau caracter de acte publice în fața legii. Ei trebuiau să introducă și mențiuni de schimbare a numelui, adopțiile, legitimarea căsătoriilor, înfierile, etc., pe baza hotărârilor judecătorești. Treptat, ele s-au îndepărtat de scopul lor bisericesc, luând oarecum un caracter juridic. Preoții au dat ascultare legilor și ordinelor statului, nevăzând în ele decât o proiecție a puterii de stat, menită a întări autoritatea lor personală, precum și autenticitatea actelor de stare civilă întocmite de ei. Când, însă, la începutul secolului al XIX-lea, a venit statul cu sancțiuni drastice împotriva celor care se abăteau de la instrucțiunile de stare civilă, s-a produs ciocnirea între biserică și stat, aducând după sine înființarea registrelor de stare civilă a statului.

Influența acestuia asupra completării registrelor matricole a început în secolul al XVIII-lea și s-a exercitat tot timpul până la sfârșitul secolului al XIX-lea prin numeroase decrete regești și ordine ale guvernului, precum și prin unele articole de lege. Important a fost articolul 230 al legii din 1827, cu privire la predarea și conservarea în arhiva autorităților civile a exemplarului al doilea al registrelor, legea care recunoaște caracterul de acte publice și de autenticitate legală a registrelor confesionale de stare civilă. Ordinul nr. 10.086 din 26 februarie 1890 al Ministerului Cultelor a dispus ca preoții care vor boteza copii de alte religii să anunțe în termen de 8 zile preotul religiei respective pentru a înscrie pe copil în registrul său de noi născuți, în caz contrar vor fi pedepsiți cu amenzi grele. Competența aplicării amenzilor a fost luată de la tribunale și a fost dată organelor administrative care au aplicat amenzile stabilite de lege. Prin articolul 33 al legii din 1894, pus în aplicare din 1 octombrie 1895, s-au introdus în Ungaria, și deci și în Transilvania, registre de stare civilă. Ca urmare, registrele confesionale de stare civilă au încetat a mai avea un caracter public. Nu s-a interzis menținerea lor, dar ele vor avea pentru viitor un caracter confesional, iar extrasele eliberate după această dată, vor avea numai un caracter particular. Demn de notat este și ordinul nr. 33.029 din 1898 al Ministerului Cultelor, adresat Bisericilor greco - catolice și ortodoxe, în care li se cerea să se aducă la cunoștința preoților că extrasele de stare civilă, pe lângă datele calendarului iulian, trebuie să conțină și datele după calendarul gregorian.

Sistemul registrelor confesionale prezenta și o serie de dezavantaje, căci existau deseori lacune sau cuprindeau corecturi și date necontrolabile

ulterior, care le slăbeau veridicitatea. În general, ele nu cuprindeau înregistrarea faptelor de stare civilă în sine, ci pe ale diferitelor ceremonii religioase legate de ele ca: botezuri, cununii, înmormântări. Cine nu se supunea acestor ceremonii sau ritualurilor bisericești nu putea fi înscris în aceste registre confesionale.

Fondurile de documente ale autorităților bisericești cuprind o gamă largă de documente ca ne pot oferi o imagine foarte complexă a realităților demografie, a vieții de familie cu toate problemele ei, dar și a altor aspecte legate de viața credincioșilor. Au fost consultate, în primul rând, documentele aparținând bisericii greco-catolice, deoarece majoritatea populației comitatului Satu Mare a îmbrățișat această confesiune în perioada de sfârșit de secol al XIX-lea-început de secol al XX-lea. Fondurile studiate au cuprins circulare, dispense, informații anuale trimise episcopiiilor de către preoți privind realitățile din parohiile lor: numărul copiilor ilegitalimi, numărul celor care trăiesc în concubinaj, numărul căsătoriilor mixte, numărul celor care merg la biserică, numărul celor care respectă sărbătorile etc. Aceste acte sunt încărcate cu informații privind moralitatea populației rurale, modul în care ea respectă regulile impuse de biserică, felul în care ea reacționează la diferitele constrângeri morale prevăzute de canoanele ecleziastice.

Pentru perioada supusă analizei noastre, șematismele celor două Episcopii Greco-Catolice, mai ales cele ale Episcopiei de Gherla, oferă informații bogate și importante privind populația din teritoriile care le sunt subordonate. Acest fapt este valabil și pentru șematismele Diecezei Romano-Catolice de Satu Mare. Datele conținute de documentele respective trebuie însă coroborate cu cele din statisticile oficiale civile, obținându-se astfel o mai bună imagine asupra evoluției demografice din comitatul Satu Mare, dar nu numai.

Recensămintele și alte statistici oficiale întocmite de autoritățile maghiare în perioada 1867-1914 reprezintă principala sursă de informații privind evoluția demografică din Transilvania, Ungaria, sau din comitatul Satu Mare supus analizei acestei lucrări. Trebuie să recunoaștem faptul că ele conțin o serie de erori, mai ales în ce privește evoluția din punct de vedere etnic a populației, însă ele reprezintă imaginea oficială a situației demografice din Ungaria și teritoriile aflate sub autoritate maghiară în perioada dualismului austro-ungar.

Pornind de la aceste considerente, istoricul și evoluția organizării recensămintelor din perioada 1867-1910 de către autoritățile maghiare ni se par a fi aspecte care necesită să fie punctate în rândurile care urmează.

În perioada dualistă s-au organizat cinci recensăminte, fiecare având caracteristici specifice. După o serie de amânări, prin Legea III, din 1869,

s-a dispus efectuarea recensământului în Ungaria, sincronizându-se înregistrarea cu cea din regiunea austriacă a Imperiului Austro-Ungar. Din acest motiv, s-au utilizat fișe comune, dar în Budapesta, datele s-au cules pe fișe individuale. Înregistrarea viza populația reală (prezentă), unitatea de înregistrare fiind gospodăria. În orașele mari, fișele de gospodărie erau completate sub forma unor „liste declarative”, fie de capul familiei, fie pe baza declarațiilor acestuia. În restul țării, „fișele de înregistrare” cuprindeau răspunsuri consemnate de recenzori pe baza declarațiilor locuitorilor. Fișa începea cu date despre locuință. În rubricile următoare, s-au adunat date referitoare la fiecare persoană, informații privind sexul, anul nașterii, religia, starea civilă, ocupația, locul de muncă, cetățenia (autohton, străin), dacă este prezent sau dacă este plecat temporar (mai puțin de o lună) sau pentru o perioadă mai lungă, gradul de cultură (dacă știe să citească, respectiv să citească și să scrie). În final, s-au consemnat eventualele handicapuri fizice sau psihice, situația militară, gradul deținut în armată, iar pentru străini, țara de unde provine, iar pentru cei plecați locul de ședere. Pe spatele fișei, s-a notat numărul animalelor mai importante. Toate sarcinile locale ale recensământului au căzut în seama comisiei de recenzare care a format grupe de lucru (circumscripții), câte una pentru 500-1000 de locuitori sau pentru fiecare așezare care avea un număr mai mic de locuitori decât acesta. Comisiile lucrau ca reprezentante locale ale secției statistice, sarcina lor fiind nu numai derularea recenzării, prelucrarea datelor pe comune și orașe, ci și totalizarea datelor pe plăși și comitate. Centrului de statistică îi revenea doar sarcina însumării centrale a datelor. Această modalitate de lucru este punctul slab al desfășurării primului recensământ maghiar, întrucât oficialitățile comunale, lipsite de experiență în activitatea statistică, dar și participanții voluntari la aceste lucrări, au comis multe erori. Din sfera întrebărilor recensământului din 1869 lipsește cea legată de apartenența lingvistică, etnică, ea fiind eliminată din proiectul inițial de către guvern, din prudență politică. Deși consiliul de statistică a propus înregistrarea limbii sau a naționalității, comisia formată din reprezentanții ministerelor de interne, de apărare și de comerț au propus să se renunțe la problema limbii. Nu excludea posibilitatea utilizării rubricii de naționalitate, dar numai cu condiția unui control strict¹¹.

Următorul recensământ, cel din 1880, s-a desfășurat sub conducerea unui organ autonom cu o putere sporită, Institutul Național Regal Maghiar de Statistică, înființat în 1871. Data recensământului s-a stabilit la sfârșitul deceniului: miezul nopții dintre ultima zi a anului 1880 și prima zi a anului

¹¹ Varga E. Árpád, *Recensăminte ale populației pe teritoriul Transilvaniei, în perioada 1850-1910*, în „Recensământul din 1910–Transilvania”, Editura Staff, București, 1999, p. 700.

1881. În lipsa unei legi fundamentale corespunzătoare și această inventariere a populației s-a desfășurat pe baza unei reglementări speciale: Legea LII din 1880. Față de recensământul din 1869, s-au constatat trei modificări:

- toate operațiile, în afară de completarea fișelor, cad în sarcina Institutului Statistic, adică îndrumarea activităților, strângerea și verificarea materialelor, prelucrarea datelor;
- în locul anterioarelor comisii, ocazionate de recensământ, organizarea acestuia și urmărirea executării lui a revenit în întregime organului administrativ de stat, și anume comisiilor administrative locale;
- fișele comune au fost înlocuite, în toată țara, prin chestionare individuale, Ungaria făcând pionierat în acest sens.

Conținutul chestionarului din 1880, făcând abstracție de unele modificări, era, în esență, identic cu cel al fișelor comune din 1869. Pentru consemnarea datelor populației masculine și feminine existau, însă, două feluri de chestionare, de culori diferite, de aceea lipsea întrebarea cu privire la sex. În comparație cu anul 1869, numărul întrebărilor legate de animalele domestice era mai restrâns. Prin intermediul fișelor individuale, recensământul din 1880 a dobândit un caracter mai „personal”. Pentru a contracara acest lucru s-a insistat asupra faptului că unitatea recensării rămâne tot gospodăria. Importantă noutate constă, însă, în introducerea întrebării legată de limba maternă. Instrucțiunea referitoare la această rubrică suna astfel: „în rubrica a 6-a se va înscrie limba maternă a persoanei respective. La fiecare se va consemna limba pe care el însuși și-o declară și, această declarație trebuie făcută în mod hotărât și nici un recenzor nu are dreptul să-l influențeze”. Potrivit instrucțiunii, limba maternă a copiilor putea să fie diferită de cea a părinților. Determinarea naționalității pe baza limbii, precum și interpretarea ad-literam a modalității de identificare a limbii a făcut ca cei care nu puteau vorbi să nu fie trecuți, nici cu ocazia înregistrării nici a prelucrării, la vreo limbă maternă, ei fiind trecuți la o rubrică separată. Aceasta conținea, în mare parte, sugarii (98% în vârstă de 0–2 ani), deci cei care nu puteau vorbi din cauza vârstei. Acest procedeu era greșit, căci este evident că și cei înregistrați în această grupă aparțineau la o anumită naționalitate. Tabelele pe localități, în determinarea apartenenței la limba maternă, făceau deosebirea între cei de limbă maghiară, germană, slovacă, română, ruteană, croato-sârbă, cei de altă limbă autohtonă (adică încetățenită în Ungaria acelor vremuri) și limbi străine, iar ultima rubrică a fost rezervată celor care nu puteau vorbi. Persoanele de limbă evreiască nu au fost evidențiate la limba lor maternă, ci la altă limbă, adică la prima menționată după ebraică, pe fișa persoanei respective la întrebarea referitoare la alte limbi vorbite. O altă

denaturare importantă rezultă și din trecerea la aceeași rubrică a sărbilor și croaților. Înregistrarea limbii materne nu este suficientă nici pentru evidențierea țiganilor, căci cifra astfel obținută nu exprimă adevărata mărime a populației țigănești distribuită pe mai multe limbi. Mai trebuie menționat că limba țigănească nu a avut o rubrică separată în tabelele pe localități, ei fiind contopiți în rubrica celor de alte limbi autohtone. Toate acestea semnalează limitele firești ale statisticii limbii materne¹².

Noul recensământ, reglementat prin Legea IX din 1890, s-a desfășurat în perioada 1-10 ianuarie 1891. Semnificativa modificare a fost că lucrările nu au mai fost coordonate de comisiile administrative, ci de înalți funcționari ai comitatelor și orașelor (subprefecți, respectiv, primari). În fișa de recensare a fost extinsă aria întrebărilor legate de ocupație, într-o manieră care, parțial, reprezenta o noutate și pe plan internațional. Cei care practicau o activitate aducătoare de venit trebuiau să răspundă la întrebarea dacă sunt liber profesioniști sau salariați, iar dacă sunt salariați, atunci în ce calitate și în ce domeniu. Cei angajați în industrie trebuiau să numească întreprinderea la care lucrează, respectiv maistrul. Se dorea, astfel, realizarea unei statistici a unităților economice. În fișa gospodăriei, culegerea datelor s-a extins de la locuințe și asupra tuturor clădirilor, cuprinzând și întrebări din punct de vedere al asigurărilor. S-a renunțat la consemnarea animalelor. Modul de înregistrare a limbii materne era, în general, identic cu cel din 1880, cu precizarea că, în cazul copiilor care nu vorbeau încă, aceștia erau trecuți după limba maternă a mamei¹³.

În perioada care a urmat recensământului din 1890, au avut loc mai multe evenimente cu efecte asupra viitorului recensământ. Dintre acestea trebuie amintite cele două înregistrări importante: recensământul țiganilor din 1893 și cel agricol din 1895. Începând cu octombrie 1895, s-au introdus registrele de stare civilă. S-a reorganizat statistica cu privire la mișcarea naturală. Legea XXXV din 1899 a așezat pe baze mai solide atât recensământul, cât și serviciul statistic. Acesta funcționa sub denumirea de Centrul de Statistică din Regatul Ungariei, denumire care-i reflectă mai bine sarcinile. Păstrând, în general, caracteristicile înregistrării din 1890, recensământul din 1900 a suferit unele modificări și adăugiri. Dintre acestea le menționăm doar pe cele mai importante:

- Chestionarele conțineau două mari grupe de întrebări referitoare la casele și pământurile avute în proprietate. S-a dorit, astfel, cunoașterea situației privind averea, poziția socio - economică a populației;

¹² *Ibidem*, p. 702.

¹³ *Ibidem*, p. 705.

- S-au extins și preocupările asupra populației militare, pregătindu-se chestionare separate pentru cei care efectuau serviciul militar în diferite unități;
- S-a urmărit schimbarea conceptului de populație reală cu cel de populație stabilă;
- S-a realizat uniformizarea chestionarelor pentru bărbați și femei, motiv pentru care reapare întrebarea legată de sex.
- S-a renunțat la întrebarea referitoare la boală sau la cele de proveniență.

Precizările legate de limba maternă erau formulate sub forma: „Ca limbă maternă trebuie să se consemneze acea limbă pe care individul și-o asumă și pe care individul o vorbește cel mai bine.” Apoi se precizează că limba maternă nu corespunde întotdeauna cu limba înșușită în copilărie de la mamă. Astfel, noțiunea de limbă maternă se apropia acum de mult disputata formulă austriacă de limbă vorbită în mod cotidian. Conform acestei semnificații, răspunsurile trebuie interpretate având în vedere situația. Rubricile de limbă maternă și religie s-au simplificat prin renunțarea la câte o rubrică sau prin contopirea altora. Cei de limbă vendă au fost trecuți la altă limbă maternă, iar desfacerea rubricii celor de alte confesiuni în confesiuni creștine sau necreștine a încetat. Armeano-catolicii erau consemnați în rubrica romano-catolicilor¹⁴.

Ultima inventariere a populației Ungariei din perioada dualistă s-a desfășurat în baza Legii VIII din 1910. Asemeni recensămintelor actuale, lucrările locale trebuiau să se desfășoare în primele zece zile ale anului. O inovație semnificativă a recensământului din 1910 a fost introducerea, pe scară largă, a cuvintelor-răspunsuri pretipărite. Pentru evitarea erorilor și a abuzurilor, limba maternă și celelalte limbi vorbite în afară de aceasta erau înscrise în continuare în mod tradițional. O altă inițiativă modernă și importantă a constat în adăugarea, la întrebarea dublă privind sexul și starea civilă, și a uneia privind numărul copiilor născuți în căsnicie. S-a urmărit, astfel, punerea în evidență a fertilității. Din păcate, prelucrarea acestor date nu s-a realizat. O noutate importantă este și cea referitoare la extinderea întrebării limitată până atunci la educația de bază (scrie și citește) și asupra situației școlare, până la clasa a VIII-a, inclusiv a învățământului mediu. În vederea urmăririi migrației, o întrebare nouă era cea legată de domiciliu și de perioada șederii la domiciliu, precum și de șederile anterioare în străinătate. S-a renunțat la întrebările amănunțite de statistică industrială din 1900, în locul acestora introducându-se întrebări legate de populația bărbătească în vârstă de peste 24 de ani, întrebări care serveau scopurilor

¹⁴ *Ibidem*, p. 708.

reformei electorale. Modalitatea înregistrării limbii materne și a limbilor cunoscute era aceeași cu cea din 1900. Se remarcă și acum deplasarea limbii materne înspre limba vorbită (noțiunea de limbă maternă era, de această dată, clar separată de cea a limbii învățate de la mamă, accentuându-se influențele contactului social pe parcursul alegerii acestei limbi)¹⁵.

În încheiere dorim să subliniem faptul că recensămintele organizate în perioada 1869-1910, cu toate imperfecțiunile sau criteriile arbitrare care le-au caracterizat (limba maternă), reprezintă principala sursă de documentare pentru situația demografică din acest interval de timp. Ele conțin informațiile oficiale cu privire la evoluția demografică din întreaga Ungarie și, deci, și din Transilvania, sau din comitatul Satu Mare, aflat în atenția noastră.

¹⁵ *Ibidem*, p. 709.

III. SCURT ISTORIC AL COMITATULUI SATU MARE ȘI CADRUL NATURAL

A. MODIFICAREA SITUAȚIEI DIN UNGARIA DUPĂ ÎNCHEIEREA PACTULUI DUALIST

Situația internă a Imperiului Habsburgic, la care se adaugă și eșecul militar din 1866, l-au determinat pe împăratul Franz Josif să accepte tratativele cu Ungaria și încheierea Pactului Dualist din anul 1867. Astfel, prin încoronarea sa din 8 iunie 1867 ca rege al Ungariei s-au pus bazele dublei monarhii austro-ungare. Imperiul a fost împărțit în două părți distincte, separate de râul Leitha (Cisleithania și Transleithania). Potrivit reglementărilor de organizare ale Imperiului Austro-Ungar, atât la Viena, cât și în Ungaria urmau să funcționeze câte un guvern. Doar trei ministere erau comune, cele de Apărare, Finanțe și Externe, ele având sediu doar în Viena. De asemenea, au luat ființă și delegațiile formate din 60 de reprezentanți ai celor două parlamente care aveau obligația de a se reuni periodic pentru a discuta problemele comune.

Cea mai importantă urmare a actului din 1867 a fost restaurarea Ungariei Mari care avea o populație de peste 13 milioane de locuitori, dintre care aproape 7 milioane nemaghiari, Transilvania, Slovacia, Voievodina, Ucraina Subcarpatică și Croația fiind direct subordonate autorităților maghiare¹.

În acea perioadă, Ungaria era împărțită în comitate care erau unități administrative, teritoriale și politice, cuprinzând și instituțiile prin care puterea executivă era reprezentantă în plan local. La baza organizării lor a stat *Legea municipiilor din 1870*, care acorda dreptul de municipalitate comitatelor². Organul suprem al comitatului era consiliul municipal. El avea două categorii de membrii, cei de drept (viriști) și cei aleși. Potrivit legii, administrația comitatelor se realiza prin intermediul unor funcționari aleși, al comisiilor permanente și al comitetului administrativ condus de vice-

¹ Ioan Aurel Pop, Thomas Năgler, Magyari András (coord.), *Istoria Transilvaniei (de la 1711 până la 1918)*, vol. III, Ediția a II-a, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj Napoca, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2016, p. 422.

² Dan Berindei (coord.), *Istoria Românilor*, vol. VII, tom I, *Constituirea României moderne (1821-1878)*, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 751.

comite. Comitele suprem era numit de către guvern și era reprezentantul acestuia în comitat.

B. COMITATUL SATU MARE - ASPECTE GEOGRAFICE ȘI TERITORIAL-ADMINISTRATIVE

Situat în nord-estul Ungariei, comitatul Satu Mare era situat în zona de contact a Câmpiei Tisei cu Carpații Orientali și Podișul Someșan, între 47°23' și 48°06' latitudine nordică și 22°18' și 23°37' longitudine estică, fiind delimitat spre est de comitatul Maramureș, spre sud-est de comitatul Solnoc-Dăbâca, spre sud de comitatul Sălaj, spre vest de comitatele Szabolcs și Bereg, iar spre nord de comitatul Ugocea.

Cadrul natural al regiunii era complet diferit față de cel de astăzi. Suprafețe întinse erau acoperite de păduri, iar în partea de nord-vest a localităților din regiunea Careiului se întindea mlaștina Ecedea care a reprezentat principala sursă de viață pentru localitățile dezvoltate în jurul ei. Suprafața mlaștinii varia în funcție de condițiile pluviometrice între 35.000-40.000 ha, ajungând, în perioada de inundație, până la 78.000-80.000 ha. Ea avea la bază o succesiune de straturi argiloase, mârloase și turboase și era străbătută de cursul Crasnei. Primul plan sistematic de desecare a fost elaborat în 1894, încercându-se o primă desecare locală în anul 1877.

Câmpia fertilă, dar și resursele minerale din zona Băii Mari și a munților Oaș au favorizat dezvoltarea așezărilor umane și creșterea densității populației în aceste regiuni.

Relieful variat caracterizat de pășuni fertile, regiuni montane bogate în zăcăminte minerale au făcut ca locuitorii comitatului să poată activa în mai multe domenii ale economiei. Astfel, în zona de câmpie oamenii se ocupau cu agricultura. Se semăna în sistem trienal. Grâul și secara se cultivau cam în aceeași cantitate. Primăvara se mai cultiva și ovăzul, puțin orz și legume pentru alimentație (mazăre, linte). Se mai semăna hrișcă, alac, mei și grâu de primăvară. Acestea din urmă au fost semănate, de obicei în anii când apa rămasă după topirea zăpezii s-a retras târziu de pe pământul cultivat. Porumbul era cultivat în special în grădini sau în zonele delimitate pentru acest scop, fiind folosit pentru hrană și, în lipsa pădurilor de stejar, pentru creșterea porcilor. Au existat livezi întinse, unde erau plantați pruni, meri sau peri. Din perele și merele sălbatice s-a făcut oțet, din corn s-a făcut gem, iar din mure sirop. O bună parte din bunurile necesare vieții s-au cules din zona hotarului, precum ciupercile folosite pentru consumul imediat sau pentru uscat. În zonele în care exista puțin pământ arabil, acesta întin-

zându-se doar pe valea pâraielor aflate în imediata apropiere a localităților, locuitorii se ocupau cu creșterea animalelor: oi, bovine, porcine etc. În regiunile bogate în zăcăminte minerale, Munții Oaş sau împrejurimile Băii Mari, ocupația principală era aceea a mineritului. Pentru zona Oaşului, documentele arhivistice care vorbesc despre exploatarea minereurilor care era relativ recentă, datată doar din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Cel mai mare interes s-a manifestat față de metalele prețioase: aurul și argintul și, implicit, față de plumb și cositor, metalele însoțitoare din această zonă.

Având o suprafață de 6.104 km², comitatul Satu Mare era împărțit în 10 regiuni administrativ-regionale (Satu Mare, Ardud, Seini, Careii Mari, Baia Mare, Csenger, Fehégyarmat, Máteszalka, Şoncuta Mare și Oaş), numite plase (járás) și patru orașe. Cinci dintre aceste plase erau situate în zona de câmpie și aveau o populație majoritar maghiară. Celelalte cinci plase erau situate în partea de est și în zonele muntoase ale comitatului, iar din punct de vedere etnic erau majoritar românești. Singurul centru administrativ care a fost majoritar român în 1880 a fost Şoncuta Mare. Această parte a fost încorporată comitatului Satu Mare în 1876 de la comitatul Solnoc Dăbâca, fiind o mișcare strategică dorindu-se divizarea și controlarea minorității românești și intensificarea maghiarizării. Românii din Şoncuta Mare au manifestat rezistență în timpul revoluției din 1848-1849, iar autoritățile au crezut că este mai bine ca această regiune să fie integrată într-o regiune majoritar maghiară, precum Satu Mare.

Cele patru orașe ale comitatului erau Carei, Satu Mare, Baia Mare și Baia Sprie. Careiul a fost capitala comitatului pe de o parte datorită faptului că aici își avea reședința familia Károlyi, iar pe de altă parte pentru că orașul Satu Mare, deși era mai mare și mai dezvoltat din punct de vedere economic și comercial, era considerat ca fiind „micul Israel”³, având nu număr ridicat de locuitori evrei⁴.

³ Anders E. B. Blomqvist, *Economic nationalizing in the ethnic borderland of Hungary and Romania. Inclusion, exclusion and annihilation in Satu Mare 1867-1944*, Stockholm University, 2014, p. 70.

⁴ În a doua jumătate a secolului al XIX-lea în Ungaria a început un curent antisemit care s-a manifestat și pe teritoriul comitatului Satu Mare, curent care a durat până în jurul anului 1895.

C. SCURT ISTORIC AL COMITATULUI SATU MARE

Având condiții deosebit de favorabile din punct de vedere climatic și pedologic, ținuturile sătmărene au constituit încă din paleoliticul mijlociu cadrul propice pentru dezvoltarea vieții și activității umane. Descoperirile din epoca paleolitică s-au făcut mai ales în zona Oașului și sunt plasate pe terasele mai înalte de la Remetea Oașului, Boinești, Bixad, Turulung, Călinești-Oaș etc.⁵

Începând cu epoca neolitică omul pune încetul cu încetul stăpânire și pe zona de câmpie, dezvoltându-se așezări care cuprind straturi de cultură aparținând mai multor perioade istorice: neolitic⁶, epoca bronzului⁷, epoca fierului cu dezvoltarea civilizației geto-dacice până în mileniul I d. Hr. când, pe aceste meleaguri aflate în calea mai tuturor popoarelor migratoare, s-au petrecut procese îndeobște mai puțin cunoscute, din cauza lipsei cercetărilor arheologice, ducând în secolul al X-lea, atunci când avem primele știri scrise din *Cronica lui Anonymus*, la apariția unor formațiuni politice românești care nu au reușit să-și păstreze independența. Cetatea Satu Mare (*Castrum Zotmar*), una dintre cetățile ducelui Menumorut, a fost cucerită de trupele lui Arpad după o rezistență eroică de 3 zile⁸.

Acest act de cucerire nu a pus capăt formelor diverse de organizare ale românilor. Mereu apar menționați în documente voievozi și cneji români sau „satele românești”: voievodatul lui Nicolae de Romad (1296), Ștefan de Zepheg (Valea Seacă) din Oaș (1378), Ștefan Banyai, voievod de Bixad (1578), Iacob Kolbasz din Negrești (1572), Michael Papp, voievod din Arduș (1769) etc.

Satele din acest ținut, ca și din alte regiuni, au fost împărțite ca moșii ale marilor nemeși (nobili), iar poporul de rând a ajuns în iobăgie. Pe la 1303, se menționează 4 cercuri.

În secolul al XV-lea, existau în acest comitat:

- 8 cetăți: Baia Mare, Ecsed, Arduș, Carei, Moftin, Medieș, Satu Mare, Seini;
- 12 orașe-târguri, între care Satu Mare, Baia Mare, Carei, Hodișa, Moftin, Medieșu, Săsari;

⁵ Maria Bitiri, *Paleoliticul în Țara Oașului*, Centrul de informare și documentare în științele sociale și politice, București, 1972, p. 25.

⁶ Zoia Maxim, *Neo-eneoliticul din Transilvania*, seria Bibliotheca Mvsei Napocensis, Cluj Napoca, 1999, p. 59.

⁷ Tiberiu Bader, *Epoca bronzului în Nord-Vestul României*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 65.

⁸ Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, Editura Dacia, Cluj, Napoca, 1971, p. 28.

- 340 de sate.

Până la 1526, reședința comitatului era în Satu Mare, pe urmă, timp de aproape trei veacuri, s-a schimbat de 40 de ori, din loc în loc, între localitățile Domahida (1595), Sanislău (1658), Odoreu (1660), Dorolț (1671), Lazuri etc. La începutul secolului al XIX-lea, ea a fost stabilită la Carei.

În secolul al XVII-lea, comitatul avea o întindere mai mică decât la sfârșitul secolului al XIX-lea. Chioarul, cu ținutul Șoncutei, ținea de Transilvania. În comparație cu întinderea de la sfârșitul secolului al XIX-lea, în secolul al XVII-lea, comitatul Satu Mare mai cuprindea și o comună din comitatul Bereg și câteva comune din comitatele Szabolcs și Solnocul de Mijloc.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea, suprafața comitatului Satu Mare era de 5.852 km². El se întindea de la Curtuiușeni, localitate care astăzi se află în județul Bihor, până la Baia Sprie (aflată azi în județul Maramureș), de la Tisa până la Munții Codrului. Din punct de vedere teritorial-administrativ, el era împărțit în patru plase: plasa Crasna, plasa Nyír, plasa Szamos și plasa Baia Mare.

La unii autori întâlnim o împărțire a comitatului în 2 orașe (libere regești), 16 târguri și 236 sate, grupate în 4 cercuri (procese): Crasna, Baia Mare, Între-Someș (Samosköz) și Nyír.

Din punct de vedere teritorial-administrativ, prima atestare a comitatului Satu Mare o întâlnim în anul 1181, dar se pare că el datează încă din vremea regelui Ștefan cel Sfânt.

La început, teritoriul comitatului era împărțit în patru plăși în frunte cu cei patru juzi ai nobililor (szolgabíró): plasa Nyir (48 localități), plasa Baia Mare (62 localități), plasa Szamosköz (71 localități) și plasa Krasnaköz (74 localități).

Trebuie menționat faptul că din cele 227 așezări câte cuprinde județul Satu Mare astăzi, o localitate (Satu Mare) are prima mențiune documentară în secolul al X-lea, 1 în secolul al XII-lea (Noroieni), 57 în secolul al XIII-lea, 70 în secolul al XIV-lea, 35 în secolul al XV-lea, 3 în secolul al XVI-lea, 3 în secolul al XVII-lea, 4 în secolul al XIX-lea, 44 în perioada anilor 1900-1956⁹.

Împărțirea administrativă în patru plăși a durat până în anul 1849, când în timpul guvernului Bach, comitatul Satu Mare a fost arondat Districtului Oradea, apărând o serie de plăși noi: Satu Mare (58 localități), Féhérgyarmat (46 localități), Baia Mare (32 localități), Seini (26 localități),

⁹ Pompei Mureșan, *Contribuții etnografice la terminologia unor elemente de cultură agricolă din județul Satu Mare*, în «Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei», Cluj-Napoca, 1976, p. 194.

Mátészalka (28 localități), Ardud (46 localități), Careii Mari (28 localități) la care se adăugau orașele Satu Mare și Baia Mare.

Prin încă două reorganizări administrative (1870 și 1876), comitatul Satu Mare ajunge la configurația pe care o va avea în anul 1918 cu 10 plăși: Satu Mare, Ardud, Seini, Careii Mari, Baia Mare, Csenger, Fehégyarmat, Mátészalka, Șoncuta Mare și Oaș. În anul 1914, județul Satu Mare avea 6.257 km².

IV. CÂTEVA ASPECTE ALE EVOLUȚIEI POPULAȚIEI DIN COMITATUL SATU MARE ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX- LEA

Marea majoritate a specialiștilor sunt de acord că evoluția populației în timp și în spațiu este strict determinată de anumiți factori. Opiniile lor diferă, însă, atunci când este vorba de elementele care influențează creșterea și descreșterea populației. Important este faptul că toți apreciază că „mutațiile demografice își au originile într-o rețea complexă de cauze”¹. În ultimul timp, s-au subliniat următorii factori care au contribuit la evoluția creșterii și descreșterii populației:

- Economia, pentru că reducerea mortalității reprezintă și un rezultat al îmbunătățirii dietei și a creșterii producției de mâncare.
- Progresele din medicină, îmbunătățirea condițiilor de viață și a igienei personale au avut ca rezultat creșterea duratei de viață și, evident, și o creștere demografică.
- Perioadele de foamete și epidemiile, fenomene care au provocat o rată mare a mortalității.

Trebuie concluzionat faptul că evoluția populației nu a fost unitară, existând perioade de creștere alternate cu perioade de stagnare sau chiar descreștere a populației. Acestea au evoluat sub determinarea a două categorii de forțe:

- *a celor de constrângere*—în această categorie pot fi identificați factorii biologici și cei de mediu: rezultatele producției agricole, perioadele de foamete, perioadele cu epidemii, clima.
- *a celor de alegere (de voință)*—rata căsătoriilor, rata migrațiilor, care au permis stabilirea unui echilibru prin mecanisme mai puțin violente și dureroase.

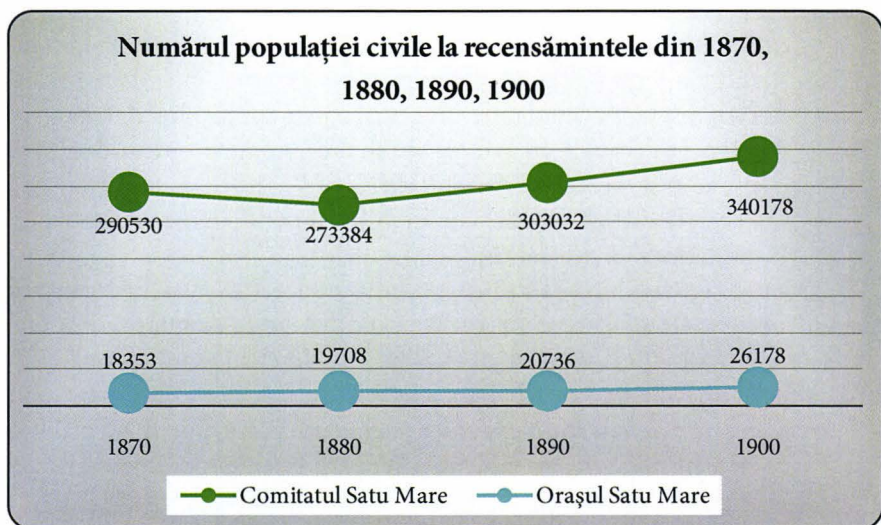
Evident, dinamica populației comitatului Satu Mare în perioada 1867-1914 este rezultatul impactului acestor forțe, ea evoluând în funcție de toți acești factori care s-au manifestat asupra acestui spațiu în intervalul de timp avut în vedere. Acest lucru este ușor sesizabil prin studiul recensămintelor organizate de autorități, dar și al șematismelor publicate de Biserica Catolică.

¹ Louis Roman, *Iatroistoria și demografia istorică*, în „Revista istorică”, nr. 3-4, 1992, p. 214.

A. DINAMICA POPULAȚIEI COMITATULUI SATU MARE ÎNTRE 1869-1910

La scurt timp după încheierea pactului dualist, la sfârșitul anului 1869 și începutul anului 1870, autoritățile maghiare au organizat un recensământ al populației. Din 1858 până în 1870, populația Transilvaniei² a crescut cu 558.068 locuitori, corespunzător unei creșteri cu 15,2%, rata medie anuală fiind de 1,1%. Această secvență temporală a cunoscut cea mai mare creștere demografică, iar rata medie anuală a atins valoarea maximă. Situația este identică și pentru microzonele care au fost studiate, evidențiindu-se amploarea exploziei demografice din acei ani.

Graficul nr. 1-Numărul populației civile după recensămintele din 1870, 1880, 1890, 1900*

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapeșt, 1871, 1881, 1901.

Desființarea structurilor feudale, prin patentele din 1853-1854, a favorizat procesul introducerii elementelor capitaliste, în primul rând în agricultură. De abia acum și-au făcut simțite efectele economice și psihologice

² Pe parcursul cărții se vor realiza mai multe comparații între evoluția populației din comitatul Satu Mare și Transilvania, deși în acea perioadă comitatul Satu Mare era parte componentă a Ungariei. Realizăm această comparație pentru ca să putem sublinia mai bine asemănările și deosebirile dintre cele două regiuni.

ale reformelor legislative din 1853-1854. S-au inaugurat exploatarea forestiere sistematice, s-au lansat noi investiții industriale, s-au pus bazele dezvoltării sistemului de comunicații etc.³ Prin crearea a noi locuri de muncă, prin îmbunătățirea posibilităților materiale de asigurare a vieții de familie, s-a constatat o creștere a numărului de populației în întreg comitatul (vezi graficul și tabelul nr. 1). Efectul principal s-a concretizat într-un spor natural mai ridicat, ca urmare a unei natalități revigorante. Astfel că, în 1869, populația Sătmăruului era de 290.530 locuitori.

Tabelul nr. 1 - *Evoluția populației civile după recensămintele din 1869, 1880, 1890, 1900 (în procente)**

	1869-1880	1881-1890	1891-1900
Comitatul Satu Mare	5,9	10,9	12,3
Orașul Satu Mare	7,4	5,2	26,3

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1871, 1881, 1901.

Pentru comitatul Satu Mare, perioada 1869-1880 este foarte importantă din punct de vedere al dezvoltării economice. Evoluția pozitivă din acest domeniu și-a pus profund amprenta și asupra mișcării demografice, numărul populației crescând foarte mult în acest interval de timp. Astfel, desființarea breslelor survenită în 1860 a determinat mari schimbări în viața economică atât a orașului Satu Mare, cât și a comitatului și datorită faptului că a sporit numărul meseriașilor, a angajaților și a ucenicilor acestora. Această creștere a numărului muncitorilor, apariția lor ca și categorie separată de patroni demonstrează gradul ridicat de capitalizare a modului de producție, creând premisele pentru apariția în deceniul 9 al secolului al XIX-lea a marilor întreprinderi⁴.

Primul recensământ organizat cu adevărat sistematic și riguros de către autoritățile maghiare a avut loc în anul 1880. Între 1871 și 1880, populația comitatului Satu Mare a cunoscut un regres. Specialiștii atribuie această scădere demografică epidemiilor de holeră din 1872-1873, cea mai amplă de acest gen din spațiul întregii monarhii austro-ungare. Ea a reprezentat ultima svâcnire puternică a unei epidemii până în perioada primului război mondial⁵. Dincolo de victimele directe ale holerei, au rămas afectate încă

³ Sorina Paula Bolovan, *Familia în satul românesc din Transilvania, a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX*, Centrul de Studii Transilvane: Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1999, p. 47.

⁴ Liviu Gheorghe Erdei, *Dezvoltarea industrială a municipiului Satu Mare între 1867-1900*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, XI-XII, 1994-1995, p. 159.

⁵ Ioan Bolovan, *Transilvania între Revoluția de la 1848 și Unirea din 1918. Contribuții*

multe alte mii de persoane, care au fost expuse riscului de deces în tot deceniul 8, amplificând dezechilibrul provocat de holera din 1872-1873.

Alte explicații privind acest regres al numărului de locuitori ai comitatului Satu Mare pot fi legate și de epidemiile locale de variolă, difterie, sau tuse convulsivă, epidemii a căror victime au fost, în special, copiii.

La aceste cauze de ordin medical, se adaugă și unele de ordin economic, și anume criza industrială și financiară din monarhie și faptul că au existat ani consecutivi cu recolte insuficiente⁶, în această perioadă în comitatul Satu Mare înregistrându-se câțiva ani consecutivi în care seceta a afectat producția din agricultură.

Odată trecută această perioadă grea, populația comitatului Satu Mare a cunoscut o nouă revigorare, pentru că, în deceniul cuprins între 1881-1890, numărul de locuitori civili ai regiunii aflată în atenția noastră a crescut cu 10,9%. Acest fenomen de creștere trebuie pus în legătură cu dezvoltarea economică sesizată în anii 1880, când s-au pus bazele procesului de industrializare. Un alt factor care a contribuit la creșterea demografică a fost și *Legea sănătății publice*, din Ungaria, din 1876, prin care s-a trecut la o mai eficientă organizare a sistemului sanitar. Consecințele acestei politici au fost evidente în scăderea mortalității, mai ales a celei infantile, datorită introducerii vaccinării contra variolei. Sensul ascendent al creșterii populației este evident nu numai pe teritoriul comitatului sătmărean, ci și în întreaga Transilvanie, unde populația a crescut cu 345.853 locuitori, corespunzând unei creșteri cu 8,4%, rata medie anuală de creștere având valoarea de 0,8%⁷.

În urma recensământului din 1900, s-a constatat un nou spor demografic, populația civilă a comitatului crescând cu 12,3% locuitori. Creșterea numărului locuitorilor înregistrată în acest an a fost mai mare decât la recensământul anterior cu 37.146 locuitori. Acest lucru s-a datorat reducerii mortalității și menținerii ridicate a ratei natalității, elemente care reprezintă indicatorii așa-numitei *tranziții demografice*, al cărui debut îl putem plasa la mijlocul deceniului 9.

Evoluția ascendentă a populației comitatului Satu Mare se înscrie într-un fenomen mai larg care s-a remarcat în întreaga Transilvanie, unde sporul real al populației a fost de 410.552 locuitori, ceea ce corespunde unei creșteri cu 9,2%⁸. Și pentru spațiul ardelean rata medie anuală, înregistrată la acest recensământ, este mai mare decât cea din deceniul anterior. Fenome-

demografice, Editura Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, Cluj Napoca, 2000, p. 43.

⁶ Sorina Paula Bolovan, *Familia în satul românesc din Transilvania...*, p. 48.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

nul nu este singular în Transilvania, ci este remarcat pe întreg teritoriu estic al monarhiei, unde tranziția demografică s-a manifestat simultan cu revoluția industrială. Sporirea investițiilor din industrie, creșterea suprafețelor de pământ cultivate, mai ales prin pornirea unei vaste politici de desecare a mlaștinii Ecedea, introducerea, deși deocamdată redusă, a mașinilor în agricultură, obținerea unor recolte mai bune, a avut drept consecință creșterea numărului căsătoriilor și implicit al nașterilor⁹.

Un factor negativ care s-a manifestat în această perioadă și care a influențat evoluția populației la nivelul întregului continent european este criza economică din 1884-1888. În această perioadă Europa a fost zguduită de o puternică criză de supraproducție. Ea începe în domeniul agriculturii pentru ca apoi să se extindă în toate ramurile economiei. Efectele acestei crize se amplifică datorită măsurilor protecționiste pe care Germania le-a impus produselor agrare, în special produselor din industria morăritului. La acestea se adaugă și expansiunea pe piața europeană a capitalului american cu astfel de produse¹⁰.

Datele prezentate în tabelele anterioare privesc doar populația civilă a comitatului Satu Mare. Tabelul nr. 2 ne oferă o imagine și asupra situației populației militare din comitat potrivit datelor furnizate de recensămintele din 1890 și 1900. Observăm că, în acest interval de timp, numărul celor aflați în cadrul armatei crește în mod considerabil atât pe teritoriul comitatului, cât și al orașului Satu Mare. Una din explicații poate să fie și sporul demografic înregistrat în această perioadă în zona studiată de noi, dar, în principal, această creștere se datorează politicii militare pe care autoritățile o abordează în această perioadă (organizarea de noi unități militare și încorporarea unui număr mai mare de tineri).

În anul 1878 intră în vigoare o nouă lege a armatei, care introduce serviciul militar obligatoriu. De la acesta făceau excepție doar clericii, studenții la teologie, dar și persoanele care se confruntau cu probleme familiale și sociale grave. De asemenea, în cadrul armatei nu erau recrutate persoanele care erau analfabete dacă contingentele militare se completau cu cei cunosători de carte¹¹. Parlamentul maghiar era acela care stabilea numărul celor care erau chemați în armată pentru o perioadă de trei ani. Imperiul Austro-Ungar a fost împărțit în 16 districte militare, care corespundeau celor 16 corpuri de armată. În regiunea comitatului Satu Mare funcționau două

⁹ Constantin Todea, *Contribuții la cunoașterea demografiei istorice a Transilvaniei*, în „Revista de statistică”, 22, 1973, nr. 6, p. 84.

¹⁰ Liviu Gheorghe Erdei, *op. cit.*, p. 165.

¹¹ Ioan Aurel Pop, Thomas Năgler, Magyarai András (coord.), *Istoria Transilvaniei (de la 1711 până la 1918)*, vol. III, p. 427.

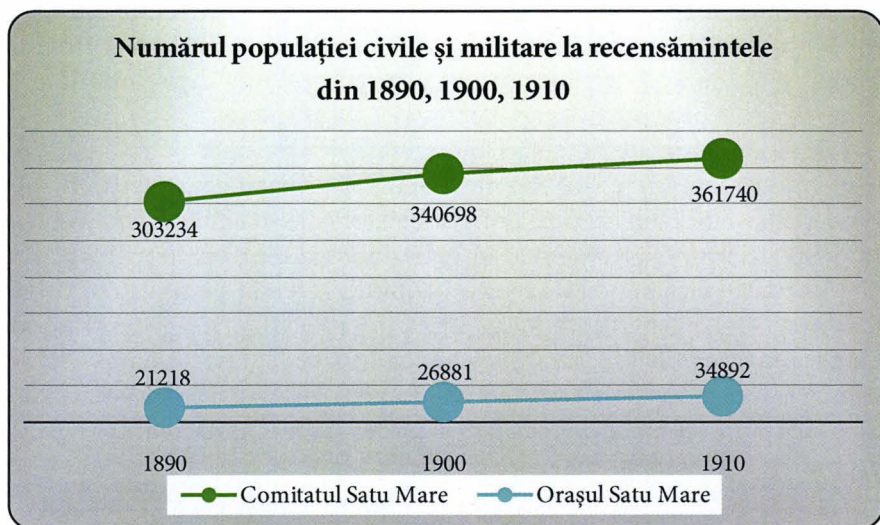
regimente: Regimentul 85 cu sediul la Baia Mare și Regimentul 5 cu sediul în Satu Mare. Ele aparțineau Corpului VI din Košice.

Tabelul nr. 2-Numărul populației militare după recensămintele din 1890 și 1900*

	Teritoriu-km	1890	1900
Comitatul Satu Mare	6.104	202	511
Orașul Satu Mare	184	482	703

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1901.

Graficul nr. 2-Numărul populației civile și militare din comitatul Satu Mare la recensămintele din 1890, 1900, 1910

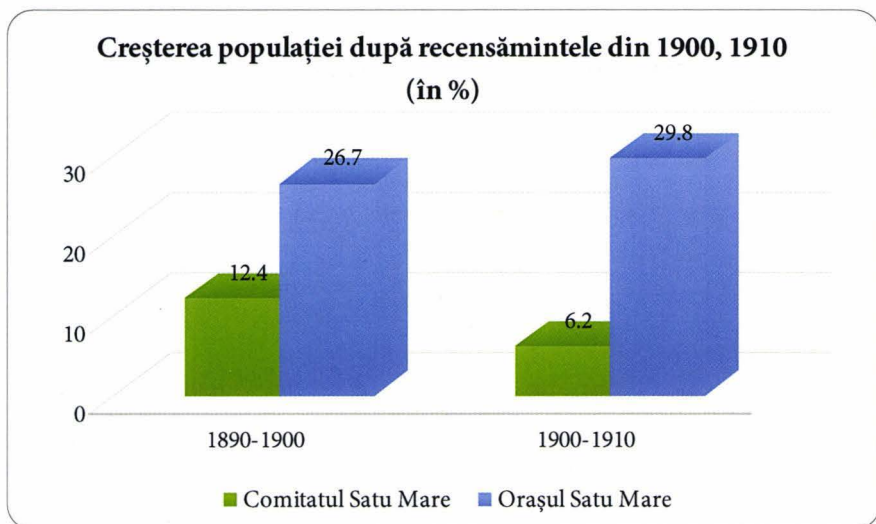
*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1911.

Tabelul nr. 3-Creșterea populației după recensămintele din 1900, 1910*

	Teritoriu-km	1890-1900 nr. absolut	1900-1910 nr. absolut	1890-1900 (%)	1900-1910 (%)
Comitatul Satu Mare	6.104	37.464	21.042	12,4	6,2
Orașul Satu Mare	183	5.663	8.011	26,7	29,8

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1911.

Graficul nr. 3 - Creșterea populației din comitatul Satu Mare după recensămintele din 1900 și 1910

Tabelele 1, 2, 3 ne prezintă numărul populației totale care locuia pe teritoriul comitatului și orașului Satu Mare în perioada recensămintelor din 1890, 1900 și 1910, precum și numărul absolut de creștere și procentul acesteia. Astfel, putem observa că în intervalul 1890-1900, populația din comitat a crescut cu 37.364 locuitori, respectiv cu 12,4%, iar pentru perioada 1900-1910, creșterea este de 21,04%, respectiv 6,2%. Concluzia firească este aceea că în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, populația comitatului a crescut mai mult decât în primul deceniu al secolului al XX-lea. Nu același lucru se poate afirma și despre situația orașului Satu Mare, unde în intervalul 1890-1900, populația a crescut cu 26,7%, iar în intervalul 1900-1910, procentul de creștere este de 29,8%. O explicație a acestui fapt este și intensificarea procesului de urbanizare, atât din comitat, cât și din întreaga Transilvanie, sau, pe scară mai largă, a întregii monarhii austro-ungare.

Trebuie precizat faptul că în orașul Satu Mare, la mijlocul secolului al XIX-lea, numărul construcțiilor de piatră este redus: trei sferturi dintre construcții sunt realizate din lemn, chirpici și văioage, iar majoritatea acoperișurilor erau confecționate din șindrila sau paie. După anul 1805 se demarează pavarea orașului. Pentru început s-au utilizat scânduri de stejar, iar prima zonă care a fost supusă acestei transformări a fost zona actuală a Pieței Libertății. Începând cu anul 1808, este adusă, din carierele

de la Seini, piatră pentru pavaj. Însă, abia după 1850 se generalizează acțiunea de pietruire a străzilor sătmărene.

În anul 1823, se înființează *Comisia de sistematizare a orașului*, comisie care controlează și coordonează activitatea edilitară. Apariția ei se datorează intensificării efortului constructiv în Satu Mare. Apar acum numeroase clădiri particulare și publice noi: Casa Vecsey (astăzi Muzeul de Artă), Casa Ormos (clădirea cu ceasul electric), biserica romano-catolică, biserica greco-catolică veche, tribunalul, clădirea Teatrului de Nord, hotelul Pannonia. Datorită creșterii numărului de construcții, sporește și cererea pentru materiale de construcții, fapt care duce la apariția și dezvoltarea mai multor fabrici producătoare de astfel de produse: fabrica de cărămidă (1894), fabrica „Neuschloss” de prelucrare a lemnului, fabrica de cherestea (1894), fabrica „Princz” (1906), Uzina UNIO (1912).

Una dintre caracteristicile vieții economice a orașului Satu Mare este aceea că investitorii au trebuit să se adapteze condițiilor și materiilor prime puține existente în această zonă. Se fac investiții mari în industria morăritului (Moara cu aburi a Societății morăritului cu aburi din Satu Mare) care se baza pe producția locală de grâne și pe piața externă de desfacere. Această ramură industrială se dezvoltă între anii 1867-1880, fiind preponderentă în peisajul industrial sătmărean.

În perioada 1867-1900, principalele investiții se realizează în domeniul bancar, la Satu Mare luând ființă cinci instituții bancare totalizând un capital de 2.120.000 K. Aceasta este dovada că burghezia locală consideră investițiile bancare mult mai rentabile decât cele industriale.

Se ajunge astfel ca la sfârșitul secolului al XIX-lea, industria din Satu Mare să fie dominată de o oligarhie grupată în jurul unor bănci, precum și de câteva familii care devin acționari și inițiatori ai investițiilor industriale din oraș.

Aflat la intersecția unor importante drumuri comerciale, Satu Mare a devenit un nod feroviar însemnat. În 1871 se dă în funcțiune linia de cale ferată Satu Mare-Carei. Ea era de fapt o componentă a magistralei Debrețin-Valea lui Mihai-Carei-Satu Mare-Corolevo-Sighetul Marmăției. În cursul anului 1884 este inaugurată calea ferată între Satu Mare și Baia Mare, iar după 1900 au apărut și linii care legau Sătmarul de Ardu (1900) și Bixad (1906).

Transportul public cu tramvaiul este strâns legat de construcția căii ferate ce lega orașul Satu Mare de Viile Satu Mare și Ardu. Prima porțiune a liniei a fost inaugurată în 8 noiembrie 1900. Tramvaiul pornea de la gara principală, mergea spre piața centrală, trecea podul peste Someș unde, pe drumul ce ducea spre Sătmărel, ajungea până la gara Ferăstrău.

Traseul a fost astfel conceput încât să treacă pe lângă cele mai importante instituții de cultură, dar și pe lângă principalele întreprinderi sau instituții publice. El servea atât pentru transportul turiștilor la principalele locații oferite de oraș (baia de aburi, ștrandul, monumentele, teatrul), cât și pentru localnicii care se îndreptau spre locul de muncă¹².

Prima instalație a energiei electrice a fost pusă în funcțiune în anul 1891, mai precis la 31 decembrie 1891, seara la ora 19, s-a făcut prima încercare de funcționare a curentului electric în clădirea teatrului. Din 3 ianuarie a început să funcționeze iluminarea străzilor principale din centru. În 1 octombrie 1892 s-a introdus pentru prima dată curentul electric la o casă particulară. În 1906, orașul a votat 450 mii de forinți pentru dezvoltarea rețelei electrice. În urma acestui fapt a fost realizată uzina electrică de pe malul Someșului, lângă podul de fier, iar de la fabrica Siemens și Schuckert s-a comandat un generator de 1200 CP.

Toate aceste investiții pentru dezvoltarea urbanizării și economiei orașului Satu Mare au atras un număr mare de persoane care au venit aici în căutarea unui loc de muncă, dar și pentru studii. Mulți dintre cei stabiliți aici în acest interval de timp au rămas pentru totdeauna, alții, după o vreme, au plecat în căutarea unor condiții mai bune.

Între 1901 și 1910, populația comitatului Satu Mare a cunoscut un spor de 21.455 locuitori, mai mic față de deceniile anterioare. La această diminuare a creșterii numărului populației au contribuit mai mulți factori economici și sociali. În primul rând, în această perioadă, s-a resimțit acut lipsa de pământ pentru marea majoritate a familiilor din mediul rural. Generațiile rezultate în urma exploziei demografice din deceniile trecute au ajuns acum la maturitate, contribuind la accentuarea divizării loturilor de pământ. Mare parte a generațiilor din deceniile 8 și 9 au ajuns, la începutul secolului al XX-lea, în imposibilitatea de a-și plasa forța de muncă în agricultură. Ca urmare a acestui fapt, după 1900, s-a putut observa o mare mobilitate a populației rurale. Direcțiile de emigrare ale acesteia au fost două:

- înspre orașe, pentru a-și plasa forța de muncă în industrie;
- în afara provinciei, spre România la munci sezoniere, la sfârșitul anului întorcându-se acasă (însă numărul acestora a fost mic), dar mai ales spre America¹³.

¹² Kalocsai Péter, Începutul transportului public în Satu Mare la turnura secolelor al XIX-lea-al XX-lea, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, XXII-XIV/II, 2005-2007, p. 96.

¹³ Sorina Paula Bolovan, *Familia în satul românesc din Transilvania...*, p. 49.

Tabelul nr. 4 - Densitatea populației după recensămintele din 1890, 1900, 1910*

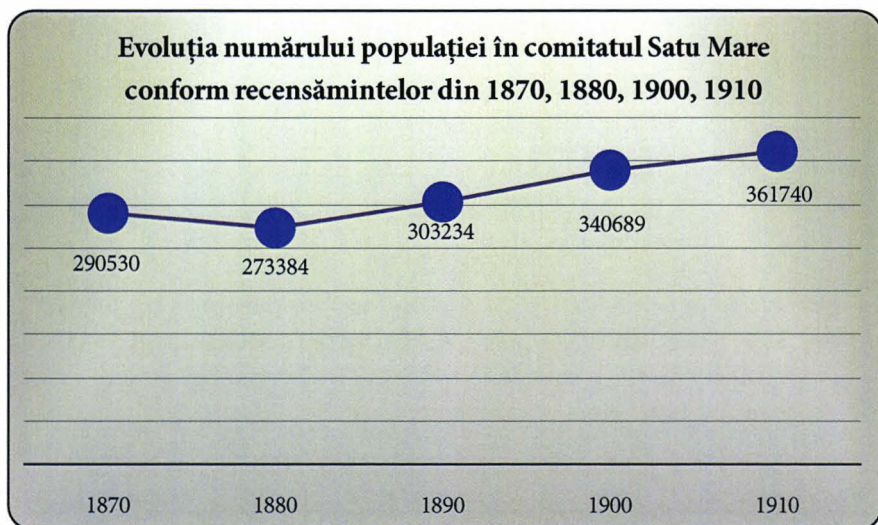
	Teritoriu-km	1890	1900	1910
Comitatul Satu Mare	6.104	49,7	55,8	59,3
Orașul Satu Mare	183	115,9	146,9	190,7

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1911.

O consecință firească a creșterii populației este și creșterea numărului de locuitori pe km², fapt evident și din studierea tabelului nr. 4. Începând din 1890 și până în 1910 evoluția acestuia este doar ascendentă, atât pentru comitatul, cât și pentru orașul Satu Mare. Astfel, în comitat, în 1890, numărul de locuitori pe km² este de 49,7; în 1900 de 55,8, iar în 1910 de 59,3. După cum era de așteptat, în intervalul 1890-1900, populația a crescut cu 6,1 locuitori pe km², față de perioada 1900-1910, când creșterea este doar de 3,5 locuitori pe km².

Pentru orașul Satu Mare situația este inversă față de cea din comitat, și anume cea mai mare creștere de locuitori pe km² s-a înregistrat în intervalul 1900-1910, adică o creștere de 43,8 locuitori pe km², față de 1900-1910, când creșterea a fost de numai 31,0 locuitori pe km².

Graficul nr. 4 - Evoluția numărului populației conform recensămintelor din 1869, 1880, 1890, 1900, 1910

Graficul nr. 4 reprezintă o concluzie la ceea ce am prezentat în rândurile de mai sus, în sensul că el prezintă într-un mod cât se poate de evident evoluția numărului populației de la începuturile monarhiei dualiste, mai precis din 1870 și până în 1910, an în care s-a organizat ultimul recensământ coordonat de autoritățile maghiare pentru Transilvania, și, implicit, pentru comitatul Satu Mare. Din analiza sa, observăm aceeași descreștere a numărului populației înregistrată în perioada 1870-1880, descreștere urmată apoi de o evoluție ascendentă care atinge punctul culminant în 1910.

Sporirea numărului de locuitori din comitatul Satu Mare, dar și din întreaga Transilvanie, se datorează îmbunătățirii condițiilor de viață, a creșterii economice provocată de dezvoltarea industriei, dar și a agriculturii, a organizării mai bune a sistemului sanitar, pe scurt, a creșterii nivelului de trai.

B. CÂTEVA ASPECTE PRIVIND MORTALITATEA ÎN COMITATUL SATU MARE ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

Mortalitatea, mai mult decât natalitatea, este expusă influențelor ce vin dinspre economic, politic sau social, fiind consecința culturalului și sanitarului, ca expresie a răspândirii igienei publice și culturii sanitare. În comitatul Satu Mare, numărul anual al deceselor este determinat de tendințele generale de scădere, cu fluctuații periodice, determinate, pe de o parte de crize generalizate, iar pe de altă parte, de crize locale, de mici sau foarte mici proporții, endemice¹⁴.

Din analiza tabelului nr. 5 și a graficului nr. 5, observăm că în intervalul 1870-1880 cel mai mare număr de decese a fost înregistrat în perioada 1872-1873, punctul culminant atingându-se în 1873. Explicația acestui fapt este legată de epidemia de holeră care a cuprins comitatul, dar și împrejurimile acestuia.

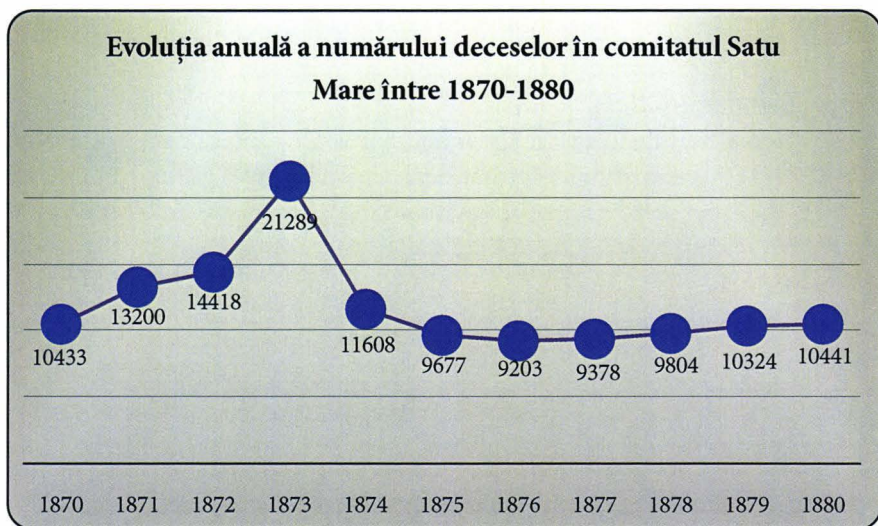
¹⁴ Adriana Florica Muntean, *Mortalitate și morbiditate în nord-vestul Transilvaniei (în a doua jumătate a secolului al-XIX-lea și începutul secolului al XX-lea)*, în Ioan Bolovan (coord.), „Transilvania în epocile modernă și contemporană, Studii de demografie istorică”, Cluj-Napoca, 2002, p. 191; vezi și Simion Retegan, *Un flagel de tip medieval în Transilvania: epidemia de holeră din 1866*, în Sorina Paula Bolovan și Ioan Bolovan (coord.), „Sabin Manuală. Istorie și demografie. Studii privind societatea românească între secolele XVI-XX”, Fundația Culturală Română, Cluj Napoca, 1995, p. 200.

Tabelul nr. 5 - *Evoluția anuală a numărului de decese în comitatul Satu Mare între 1870-1880**

Perioada	Comitatul Satu Mare
1870	10.433
1871	13.200
1872	14.418
1873	21.289
1874	11.608
1875	9.677
1876	9.203
1877	9.378
1878	9.804
1879	10.324
1880	10.441

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapeșt, 1881.

Graficul nr. 5 - *Evoluția anuală a numărului de decese în comitatul Satu Mare între 1870-1880*

Tabelul nr. 6 - Efectele epidemiei de holeră din 1872-1873 în Comitatul Satu Mare*

	Totalul Populației	Populația loca- lițărilor unde a bântuit holera	S-au îmbolnăvit	S-au vindecat	Au decedat	Au rămas bolnavi
Comitatul	24.7132	210.927	17.330	12.062	5.268	0
Orașul	18.353	18.353	985	431	554	0

*Sursa: Ioan I. Adam, Iosif Pușcaș, *Izvoare de demografie istorică, sec XIX-1914, Transilvania*, vol. II, București, 1987, p. 244.

Datele din tabelul nr. 6 ne prezintă o statistică a autorităților referitoare la numărul persoanelor, din comitatul Satu Mare, care s-au îmbolnăvit și care au decedat în perioada epidemiei de holeră. Observăm că, pentru ansamblul comitatului, marea majoritate a celor bolnavi de această boală au reușit să se trateze. Din 17.330 de bolnavi, au decedat doar 5.268. Nu aceeași este și situația în cazul orașului Satu Mare, unde din 985 de bolnavi, au murit 554¹⁵.

Indicii letali ai holerei au făcut din această boală cea mai gravă epidemie a secolului al XIX-lea. Cu toate acestea, tratamentele nu erau decât rudimentare. În ceea ce privește latura administrativă, autoritățile comitatense, ca și cele centrale, prin Ministerul Central Maghiar de Interne, recomandau ca măsuri igienico-dietetice profilactice absolut necesare cumpătarea, ozonarea, consumul de cafea și de ciocolată, ca și al vinului roșu vechi, alte măsuri de minimă igienă personală a îmbrăcămintei sau a locuinței. În privința măsurilor de izolare, autoritățile ordonau dezinfecția strictă a locuințelor și a spațiilor publice aglomerate, cu precădere a celor urbane, a hainelor și a lenjeriei bolnavilor, carantinarea localităților cu letalitate mare, interzicerea întrunirilor (priveghiul sau ospățul), închiderea școlilor și interzicerea încartuirilor militare. Medicamentația abundă în preparate antiholerice specifice farmacopeelor austriece sau maghiare, dar cu aplicabilitate foarte redusă. La scară aproape generală sunt folosite prescripțiile medicinei populare. Ca antidot împotriva holerei se recomandă usturoiul, cimbrisorul și murul, ca și băi cu ceai din viță de mure, de bostan și castraveți. De asemenea, se folosea rostopasca, sau crucea voinicului. Alcoolul,

¹⁵ Pentru comparații cu situația din Transilvania și Banat vezi Ștefan Gămănescu, *Epidemia de holeră din 1873 în Banat și Transilvania*, în Gheorghe Brătescu (red.) „Apărarea sănătății de ieri și azi”, București, 1984.

mai ales pălînca și rachiul sunt panacee universale, prescrise și recomandate cu căldură, atît în tratarea durerilor de dinți, a diareii și a holerei¹⁶.

Tabelul nr. 7 - *Evoluția anuală a numărului de decese în comitatul Satu Mare între 1881-1890**

Perioada	Comitatul Satu Mare
1881	11.277
1882	9.924
1883	8.400
1884	8.202
1885	9.531
1886	9.364
1887	9.864
1888	9.561
1889	9.474
1890	9.821

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapeșt, 1891.

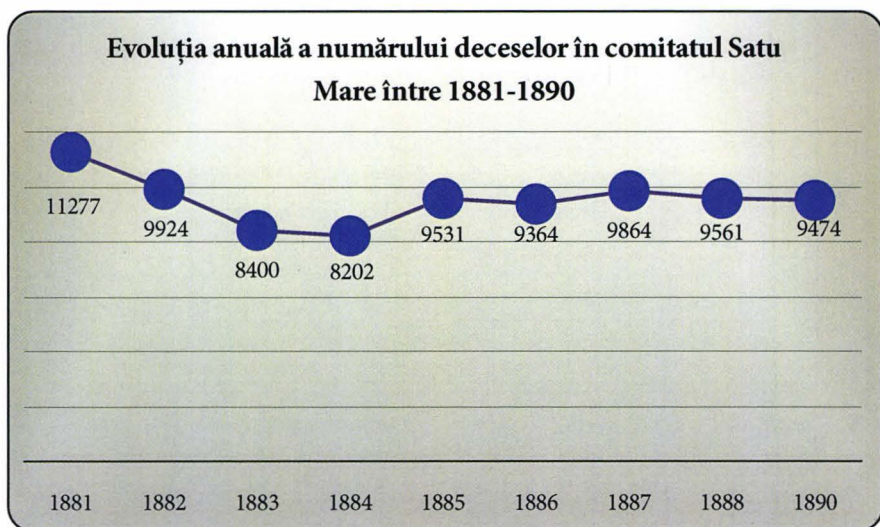
Din 1874, numărul deceselor revine la o evoluție descendentă, cu accente mai puternice în 1879, când mortalitatea cunoaște o relativă creștere până în 1882 (vezi tabelele nr. 7 și 8). O pondere mare în cazurile de deces înregistrate în eșantionul 1876-1877, l-a avut epidemia de variolă care s-a manifestat în localitățile comitatului.

În perioada 1881-1890, cel mai mic număr de decese a fost înregistrat în 1884 (8.202), după care el cunoaște o evoluție ascendentă oscilantă (vezi graficele nr. 6, 7, 8).

În perioada 1891-1900, numărul deceselor cunoaște o evoluție sinuoasă, punctul maxim atingându-l în 1896 (9.964), iar cel minim în 1899 (9.115). Îmbunătățirea condițiilor de trai, dezvoltarea din industrie și agricultură, o cât de cât mai bună organizare a sistemului sanitar, au determinat o scădere a mortalității din comitatul Satu Mare.

¹⁶ Adriana Florica Muntean, *Mortalitate și morbiditate în nord-vestul Transilvaniei (în a doua jumătate a secolului al-XIX-lea și începutul secolului al XX-lea)*, p. 201.

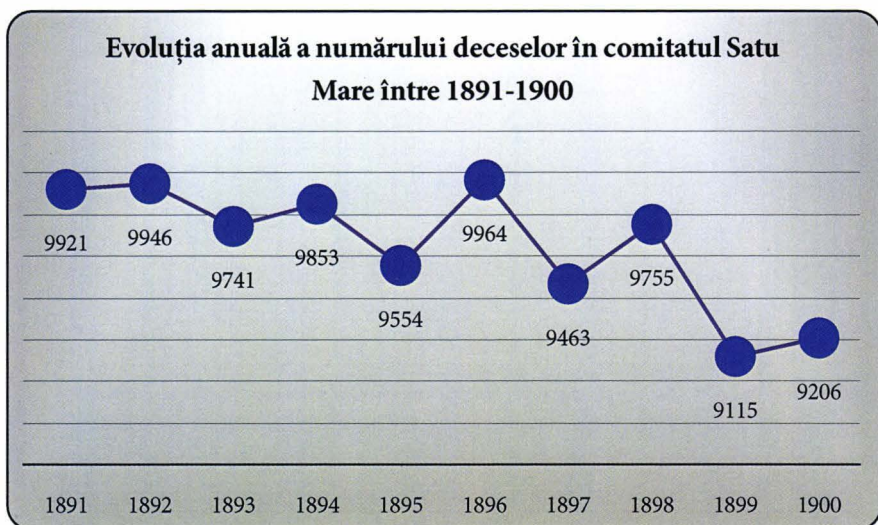
Graficul nr. 6 - *Evoluția anuală a numărului de decese în comitatul Satu Mare între 1881-1890*

Tabelul nr. 8 - *Evoluția anuală a numărului de decese în comitatul Satu Mare între 1891-1900*

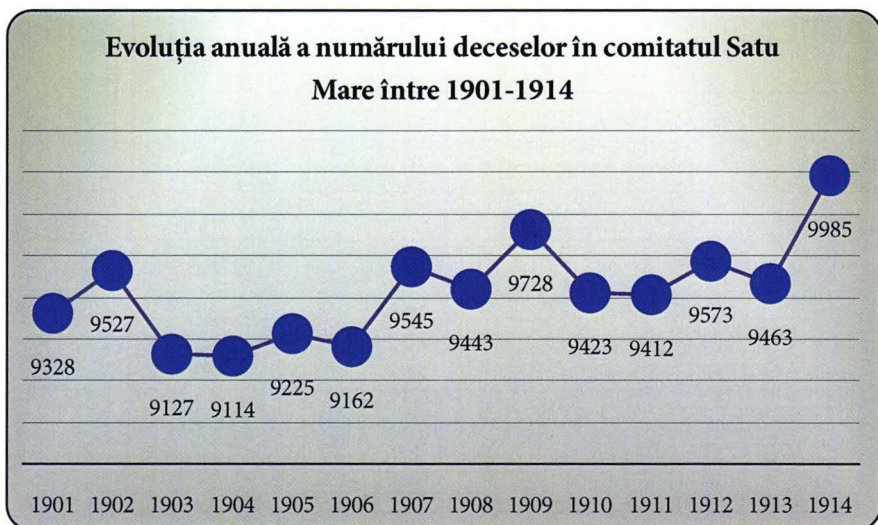
Perioada	Comitatul Satu Mare
1891	9.921
1892	9.946
1893	9.741
1894	9.853
1895	9.554
1896	9.964
1897	9.463
1898	9.755
1899	9.115
1900	9.206

Graficul nr. 7 - Evoluția anuală a numărului de decese în comitatul Satu Mare între 1891-1900

Pentru intervalul 1901-1914, cea mai mare rată a mortalității a fost înregistrată în 1914 (9.985), o explicație putând fi și izbucnirea primului război mondial. Potrivit graficului nr. 8, evoluția numărului deceselor din această perioadă cunoaște urcușuri și coborâșuri. Cel mai mic număr de decese (9.114) a fost înregistrat în anul 1904.

Graficul nr. 8 - Evoluția anuală a numărului de decese în comitatul Satu Mare între 1901-1914

Este unanim acceptat rolul medicinei și al igienei publice, mai cu seamă, și capacitatea acestora de a influența major fluctuațiile mortalității. Depășind etapa de căutare și diagnosticare empirică, prin propria ei tranziție de la stadiul de eliminare al bolii la cel al vindecării, medicina va ajunge să stăpânească, într-o oarecare măsură, empiricul și contagiosul, prin câteva succese notabile: descoperirea și mai ales folosirea vaccinului antivariolic, a anesteziei și a antisepsiei, descoperirile lui Pasteur și ale școlii germane de biologie.

Dacă la nivel occidental succesele medicinei și-au pus covârșitor amprenta asupra regimului demografic de mortalitate, în Europa Centrală, inclusiv la nivel comitatens, situația este cu totul alta. Lipsa asistenței sanitare, a măsurilor eficace de profilaxie, cumulată cu o igienă publică deficitară, inexistența, mai cu seamă în zona rurală, sau insuficiența instituțiilor specializate și a personalului calificat explică indicii ridicați de mortalitate.

Legea sanitară din 1876, nu va avea urmări spectaculoase la nivelul mortalității. Ea a imprimat o direcție de acțiune prin organizarea spitalelor și a circumscripțiilor medicale. De asemenea, impune obligativitatea angajării de către localitățile cu peste 6.000 de locuitori a unui medic sau a unei moașe plătite. Atât medicul, cât și moașa erau obligați să asigure servicii gratuite bolnavilor sau femeilor lăuze sărace¹⁷.

Efectele asistenței medicale sunt puțin resimțite, mai ales în mediul rural, din cel puțin două motive:

- unul obiectiv: situația materială a țăranilor;
- altul subiectiv: frica țăranului în fața medicului.

Iată de ce autoritățile comitatense au trebuit să facă față unei epidemii locale de pojar în anul 1890, fiind nevoite să aplice măsuri coercitive. Comitele suprem al Sătmarului anunță printr-un ordin circular obligativitatea vaccinării împotriva pojarului. Cei care se opuneau urmau să fie închiși, iar nobilii să fie dați în judecată.

Registrele parohiale indică o paletă foarte largă de boli incurabile care s-au manifestat pe teritoriul comitatului Satu Mare: diferite tipuri de *vărsat*, *tuse măgărească*, *boală de apă*, *podagră*, *catar*, *scrofulă*, *aprindere de mațe*, diferite tipuri de *plăgi sau bube rele*. De cele mai multe ori lipsa detaliului etiologic face imposibilă identificarea corectă a bolii. Se folosește termenul generic de *dizenterie* când putea fi vorba și de diaree, variolă, cazuri de varicelă, și *tifos* în loc de febră tifoidă.

În perioada 1867-1900, se înregistrează boli de mare frecvență precum: *vărsatul*, *scarlatina*, *grumăzarea* (boală specifică copiilor sub 6 ani)

¹⁷ *Ibidem*, p. 204; pentru o comparație cu situația din Transilvania vezi și Ioan Bolovan, *Transilvania între revoluția de la 1848...*, p. 141.

care în anumite perioade atinge proporțiile unei adevărate epidemii. În anii 1889 și 1890 se manifestă o adevărată epidemie de pojar, atingând în ultimul an 36,4%¹⁸. Ca tendință generală, la sfârșitul secolului al XIX-lea, se remarcă scăderea frecvenței bolilor digestive, a dizenteriei, tifosului, scarlatinei sau a pneumoniei drept cauză a decesului.

Profilaxia și tratamentul efectiv al bolilor se reduc la măsuri igienice și sociale empirice. Zona rurală românească excela prin folosirea plantelor medicinale ca antidot, uneori eficient, în tratarea unei game largi de boli. În Țara Oașului, chiar și cancerul se trata cu sucuri din fructe sau ceai din mărul-lupului; în anumite cazuri se foloseau și frunzele plantei. În aceeași zonă, diareea se trata cu fiertură din palincă cu piper pisat. Când leacul nu era eficient, se recurgea la afurisenii și descânțete.

Atât istoricii, cât și etnografii au demonstrat faptul că în cultura populară fiecare aliment a primit un rol: se considera că durerile de cap sunt vindecate de către castravete; că ceapa are efecte asupra dezinteriei, a febrei tifoide, holerei, eczemelor, arsurilor, tusei; că laptele poate trata bolile pulmonare și intocșicațiile; că hreanul vindecă micozele și bolile pulmonare; că morcovul alungă hepatita și rahitismul; că usturoiul duce la eliminarea parazitozelor, iar varza e un bun medicament împotriva arsurilor, degerăturilor și durerilor reumatice¹⁹.

Epidemiile și caracterul ciclic al unor boli incurabile, specifice adulților, influențează doar periodic fluctuațiile mortalității. Constanța procențelor ridicate este dată, chiar și în zonele urbane, de ponderea considerabilă a mortalității infantile. Mediocritatea igienei alimentare caracteristică nou-născuților influențează major și fluctuația sezonieră a mortalității. Tulburările gastro-intestinale fac ravagii de cea mai mare intensitate în timpul verii, în lunile iulie și august. Progresele medicinei în domeniul pediatrie sunt neglijabile. Singurul remediu recomandat era alăptarea la sân și evitarea biberonului cu lapte de vacă²⁰.

Așadar, bătrânețea rămâne un accident fericit al zonei rurale a comitatului Satu Mare, dar nu numai. Cauza morții continuă să fie boala, nu vârsta, în speță bătrânețea. Totuși nu lipsesc nici mențiunile referitoare la decese la vârste înaintate. Moartea firească, de bătrânețe, individualizată prin grupa de vârstă de peste 60 de ani are o frecvență destul de ridicată.

Așa cum am afirmat mai sus, cel mai mare procent al celor care au decedat este reprezentat de copiii care au murit fie la naștere, fie la o vârstă

¹⁸ *Ibidem*, p. 206.

¹⁹ Crucea Loredana Baciu, *Hrană sau medicament: terapiile naturite la începutul secolului XX*, în „Acta Musei Porolissensis”, XXXVI, Istorie-Etnografie, Zalău, 2014, p. 186.

²⁰ *Ibidem*, p. 208.

fragedă. În 1901, dintr-un total de 4.517 copii, 49,63% s-au născut morți, iar 32,14% au murit după naștere, din diferite cauze (vezi tabelul nr. 9). Dintre copiii mai mici de 7 ani, au decedat 35,60%, iar dintre cei peste 7 ani 39,21%. Se observă că și în zona urbană mortalitatea copiilor este ridicată, pentru că 93,40% dintre copiii sub 7 ani au decedat, iar, dintre cei mai mari de ani, 89,80% au avut aceeași soartă. Totuși cel mai mare procent al copiilor decedați se înregistrează în anul 1900, când procentul celor care au murit la vârstă mai mică de 7 ani este de 42,27%, iar a celor mai mari de 7 ani este de 45,75%. Pentru 45,31% dintre ei medicul a stabilit cauza decesului. Din păcate pentru anii 1902, 1905, 1909, 1913 statisticile maghiare nu au consemnat numărul copiilor decedați care au beneficiat de îngrijire medicală sau a celor a căror cauză a morții a fost determinată de doctor. (vezi graficul nr. 10).

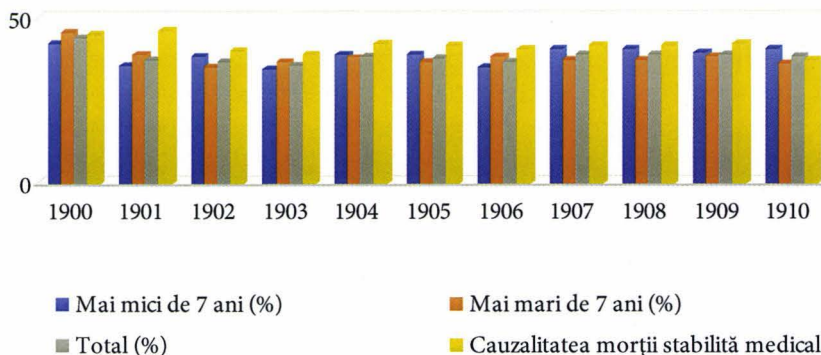
Tabelul nr. 9 - Numărul de copii decedați mai mici de un an în 1901*

	Total	Născuți morți (%)	Născuți vii (%)
Comitat	4.517	49,63	32,14
Oraș	243	39,32	27,77

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1902.

Graficul nr. 9 - Mortalitatea infantilă a celor care au beneficiat de îngrijire medicală sau a celor a căror cauză a morții a fost determinată de doctor în comitatul Satu Mare în 1900-1914 (%)*

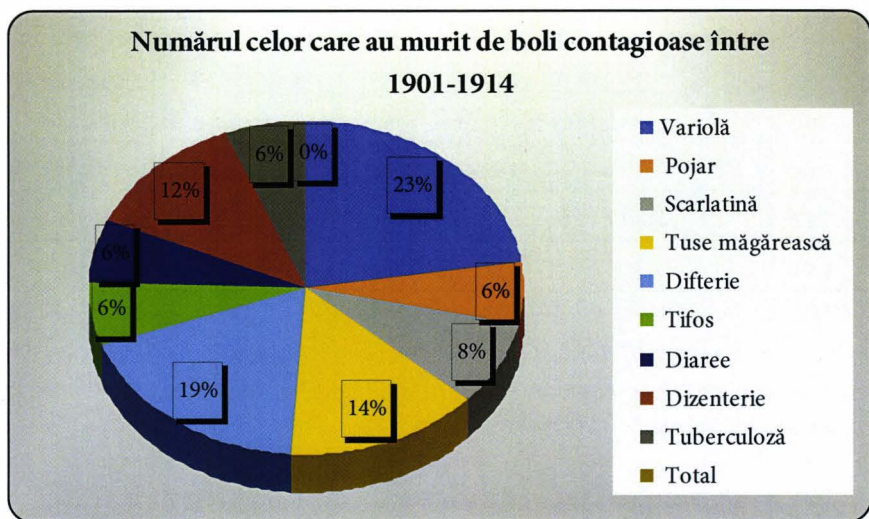
Mortalitatea infantilă a celor care au beneficiat de asistență medicală în comitatul Satu Mare în 1900-1914 (%)

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1901-1915.

Tuberculoza este boala care a determinat cel mai mare număr de decese la începutul secolului al XX-lea, pe teritoriul comitatului Satu Mare. În fiecare an din acest interval de timp numărul deceselor provocate de această boală este în jur de 1.300 de persoane. Condițiile grele de viață, lipsa unui sistem sanitar și a unei igiene elementare, alimentația proastă, consumul mare de alcool sunt numai câteva explicații pentru numărul mare de bolnavi care nu reușesc să se vindece, ajungând să își piardă viața din cauza maladiei de care suferă.

Graficul nr. 10 - Numărul celor care au murit de boli contagioase în 1901-1914*

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapeșt, 1901-1915.

Scarlatina reprezintă următoarea boală, ca număr de persoane decedate, cu care se confruntă populația din comitatul Satu Mare, dar și din comitatele învecinate. Accesul foarte dificil la medicamente, de cele mai multe ori lipsa acestora, socializarea persoanelor contaminate cu bacteria provocatoare a acestei boli sunt doar două cauze care au favorizat creșterea numărului populației care a simțit atingerea mortală a scarlatinei.

Difteria, pojarul și tifosul sunt alte câteva maladii care au determinat un număr considerabil de decese în cadrul comunităților sătmărene, însă procentul acestor decese nu este atât de mare ca cele provocate de tuberculoză și scarlatină²¹. Modul în care aceste epidemii s-au manifestat în lumea rurală, dar și în cea urbană poate fi ușor urmărit și din studiul registrelor

²¹ Cornel Todea, *Mortalitatea prin unele cauze de deces în Transilvania la începutul secolului XX*, în „Revista de statistică”, 23, nr. 6, 1974, pp. 60-61.

parohiale ale morților, pentru că preotul era oblicat să noteze cauza decesului persoanelor pe care le înregistra în aceste documente.

Tabelul nr. 10 - Numărul celor care au murit de cauze naturale sau nedeterminate în comitatul Satu Mare în 1901*

	Cauze naturale		Cauze nedeterminate	
	Total	%	Total	%
Comitat	6.465	71,03	181	1,99
Oraș	468	75,73	19	3,07

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapeșt, 1902.

Anul 1903 are cel mai mare procent al celor care au murit din cauza bolilor infecțioase (28,9%), el este urmat de 1910 cu un procent de 28,4%. În 1912, 73,3% a decedat din alte cauze care au fost cunoscute autorităților, iar 5,1 % au murit, în 1910 datorită unor cauze nedeterminate. Am subliniat doar cele mai mari procente ale deceselor provocate de diferite motive, procente care au fost înregistrate de autorități în statisticile întocmite la începutul secolului al XX-lea.

Tabelul nr. 11 - Numărul celor decedați în comitatul Satu Mare între 1902 și 1912*

	Boli infecțioase		Altele		Cauze nedeterminate		Total
	Total	%	Total	%	Total	%	
1902	2.954	27,6	7.548	70,7	177	1,7	10.679
1903	2.968	28,9	7.097	69,1	205	2,0	10.270
1904	2.467	27,5	6.323	70,6	167	1,9	8.957
1906	2.486	26,6	6.667	71,2	204	2,2	9.357
1907	2.765	27,6	7.049	70,3	218	2,1	10.032
1908	2.389	25,5	6.802	72,6	180	1,9	9.371
1910	2.900	28,4	6.780	66,5	515	5,1	10.195
1911	2.427	25,3	6.970	72,7	191	2,0	9.588
1912	2.088	24,3	6.303	73,3	211	2,4	8.602

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapeșt, 1903-1913.

În anii 1911 și 1912, numărul celor care au murit din cauze nedeterminate este mic, și anume, 191 (2,1%), respectiv 211 (2,4%). Cel mai mare număr este al aceluia care au avut ca motiv de deces alte cauze, nu boli infecțioase: 72,7%, respectiv 73,3%. Putem presupune că aceștia au murit, fie din cauze naturale, fie în urma unor accidente suferite, fie s-au sinucis.

Mișcarea sezonieră reprezintă un alt aspect important al acestui subiect, pentru că se apreciază că numărul deceselor variază și în funcție de anotimpuri. Este firesc că ritmul muncilor câmpului, alimentația, posturile religioase să influențeze evoluția cantitativă a mortalității. S-a constatat că, în general, lunile de sfârșit de vară și început de toamnă (august, septembrie, octombrie) și lunile de sfârșit de iarnă s-au caracterizat printr-o mortalitate ridicată. În lunile iunie și iulie este înregistrată cea mai scăzută mortalitate.

C. STRUCTURA ETNICĂ A COMITATULUI SATU MARE

Se poate afirma fără teama de a greși că, între 1867-1914, populația comitatului Satu Mare nu a cunoscut o evoluție lineară, ci una cu sușuri și coborâșuri, asemeni celei din întreaga monarhie austro-ungară.

Cunoașterea evoluției structurii etnice a comitatului Satu Mare este o problemă importantă nu numai din punct de vedere strict demografic, ci mai ales din punct de vedere a unei politici economice, sociale și culturale care să corespundă intereselor statului din care face parte zona avută în vedere. Nu de puține ori, politica Imperiului Austro-Ungar a atras, pentru populațiile de altă origine etnică decât națiunile dominante, consecințe dintre cele mai nefaste. Iată de ce, cercetarea compoziției etnice a comitatului sătmărean, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, poate contribui la buna explicare a proceselor politico-sociale care s-au derulat în această perioadă în zona aflată în atenția noastră.

Este un lucru bine cunoscut că Ungaria, la fel ca și cealaltă jumătate a Imperiului Austro-Ungar, a fost până la primul război mondial una dintre cele mai eterogene țări ale Europei în privința naționalităților și a confesiunilor: 14 naționalități, numărând fiecare cel puțin 10.000 de indivizi, ce aparțineau la 7 religii²². Cele enunțate anterior sunt valabile atât pentru Transilvania, cât și pentru comitatul Satu Mare, unde recensămintele organizate de autoritățile maghiare au scos la lumină conviețuirea românilor, maghiarilor, germanilor (șvabilor), evreilor, ucrainenilor, slovacilor, rute-

²² Katus László, *Multinational Hungary in the Light of Statistics*, în Glantz Ferenc (coord.), „Etnicity and Society in Hungary”, Budapesta, 1990, p. 113.

nilor, țiganilor etc. Confesiunile lor se înscriu în grupa celor 7 religii întâlnite și în alte regiuni ale dublei monarhii, și anume: greco-catolică, calvină, romano-catolică, luterană, ortodoxă, unitariană, mozaică.

După încheierea dualismului austro-ungar, structura etnică a comitatului, ca și a întregii Transilvanii, a cunoscut unele modificări. Acestea reflectă fidel politica de asimilare forțată a naționalităților, pe care guvernul maghiar a practicat-o în teritoriile ce îi sunt subordonate. Ponderea românilor a scăzut, în timp ce numărul populației maghiare a crescut simțitor. Această sporire nu s-a făcut pe cale naturală, ci printr-o politică constantă de maghiarizare forțată a naționalităților, dusă de guvernul de la Budapesta, prin:

- colonizare de populații străine;
- sprijin economic preferențial acordat maghiarilor;
- întocmirea eronată a recensămintelor.

Recensămintele efectuate de către autorități în timpul dualismului nu au înregistrat naționalitatea locuitorilor, ci numai limba maternă, înțelegând ca fiind limba pe care cel chestionat o vorbește mai bine și cu mai multă plăcere. Un asemenea criteriu de definire a etnicității era cel mai convenabil pentru autoritățile maghiare. Utilizarea acestui criteriu a permis comiterea a numeroase abuzuri, în special pe teritoriile conduse de către Budapesta. Rubrica limba maternă a oferit oficialităților posibilitatea să denatureze premeditat datele statistice, să sporească artificial numărul maghiarilor, mai precis a celor care utilizau în mod frecvent limba maghiară ca mijloc de comunicare.

Pentru a demonstra acest din urmă fapt, trebuie precizat că, după 1867, în recensămintele organizate de către autoritățile maghiare, nu au fost înscrși la rubrica limba maternă (după cum se apreciază apartenența etnică a populației) evreii, țiganii și armenii. Aceștia au fost incluși în rândul maghiarilor, contribuind la ridicarea numărului acestora²³. Nu este un secret că evreii din Ungaria au acceptat, în proporție de aproape 90%, cultura și limba maghiară, ceea ce a făcut ca ei să fie plasați, cu ocazia recensămintelor, la rubrica populației maghiare. Metodele de deznaționalizare, practicate de autoritățile maghiare pentru a spori numărul locuitorilor aparținând acestei etnii în detrimentul celorlalte națiuni, au fost variate, folosindu-se atât persuasiunea, cât și forța. Așa se explică de ce numărul românilor a fost inferior numărului locuitorilor de religie ortodoxă sau greco-catolică, așa cum rezultă și din tabelul nr. 12.

Pentru comitatul Satu Mare, în ceea ce privește discriminarea din punct de vedere etnic, trebuie precizat și faptul că, în 1910, numărul ro-

²³ Sorina Paula Bolovan, *Familia în satul românesc din Transilvania...*, p. 55.

mânilor care lucrau în administrația publică era de numai 19 din 615 funcționari, ei reprezentând un procent de 2%, în ciuda faptului că, potrivit statisticilor oficiale românii cuprindeau 35% din populația comitatului. Pe de altă parte, procentul maghiarilor care lucrau în administrație era de 96%, în condițiile în care ei reprezentau 59% din totalul populației comitatului²⁴. Astfel, apartenența etnică a avut un rol determinant în ocuparea de funcții din sistemul administrativ, în ciuda faptului că *Legea Naționalităților* declara în mod explicit că sectorul de stat nu ar trebui să fie discriminatoriu între naționalități.

O altă dovadă a discriminării a fost aceea că nici o singură școală de stat din comitatul Satu Mare nu a folosit limba română ca limbă de predare. În schimb toate cele 65 școli de stat au folosit în 1910 limba maghiară ca limbă de predare, chiar și în regiunile cu majoritate românească, în ciuda faptului că legea impunea autorităților să asigure educație în limba naționalităților. Aceasta a fost o modalitate de maghiarizare dincolo de granițele etnice. Guvernul chiar a oficiat această modalitate de maghiarizare în 1907 prin *Legea Apponyi*, numită după Albert Apponyi, ministrul cultelor și al educației 1906-1910.

Situația elementului românesc din comitatul Satu Mare, prin multe caracteristici, până în 1918, se aseamănă cu situația românilor din secuime. Aflați pe direcția principală a presiunilor de maghiarizare care urmăreau confiscarea identitară a culoarului de acces în Transilvania (Valea Someșului, Valea Crasnei) și în apropierea unor zone de comunități maghiare compacte, românii din regiunea Sătmarului sunt, la sfârșitul secolului al XIX-lea –începutul secolului al XX-lea, în centrul unui amplu proces de pierdere a identității proprii²⁵.

Un alt semn al diferențelor etnice și regionale era acela că populația maghiară domina orașele și companiile care exploatau resursele naturale din aria unde populația românească era majoritară. Dezvoltarea căii ferate pornește din partea vestică a comitatului, primele legături între Carei și Satu Mare fiind construite în 1871. Extinderea căii ferate înspre regiunile estice dominate de populația românească au fost explicate prin nevoia de a transporta resursele naturale și cerealele. Orașul Satu Mare deținea mari proprietăți cu păduri din Țara Oașului. Începând din 1896 orașul a început o intensă exploatare a acestor resurse în cadrul căreia muncitorii erau români în timp ce proprietarii și managerii erau aproape în exclusivitate maghiari.

²⁴ Anders E. B. Blomqvist, *op. cit.*, p. 68.

²⁵ Georghe Șișeșteanu, *Etnie, confesiune și căsătorie în nord-vestul Transilvaniei*, Zalău, 2002, p. 127, vezi și Georghe Șișeșteanu, *Pierderi etnice românești în Transilvania și Partium, la începutul secolului al XX-lea*, în „Limes”, Anul II, 1-2 (5-6), Zalău, 1999, pp. 66-67.

Singura excepție era în sectorul financiar unde câteva bănci românești și-au început activitatea²⁶.

În ceea ce privește problema evreilor din comitatul Satu Mare, trebuie să precizăm faptul că ei au reprezentat un procent relativ mic din cadrul populației acestei unități teritorial-administrative. În schimb ei au jucat un rol esențial în sectorul economic al acestei regiuni, mai ales în domeniul comerțului. Cu toate că, după încheierea pactului dualist din 1867, ei au fost emancipați, la finalul secolului al XIX-lea Ungaria a fost cuprinsă de un puternic val antisemit. Pentru izbucnirea crizei din 1872-1873, evreii au fost considerați țapii ispășitori, majoritatea considerându-i ca fiind vinovați pentru situația economică în care se afla Ungaria, sau chiar întreaga Europă. Ca urmare a acestor evenimente, în 1883 în Ungaria a apărut un partid antisemit, condus de Győző Istócy, partid care avea numeroși adepți și în regiunea Sătmarului și care milita pentru ca evreii să piardă puterea politică, economică și socială.

Așa cum am afirmat și în rândurile de mai sus, în cadrul recensământului din 1880, autoritățile maghiare au redefinit apartenența la o anumită categorie etnică față de recensământul din 1869-1870. Naționalitatea definită religios a fost înlocuită cu definiția ei etno-lingvistică, în care limba maternă declarată definea naționalitatea. Această nouă prevedere a reprezentat o modalitate sigură prin care etnicul a fost pus în serviciul intereselor politice ale clasei conducătoare maghiare. Cea mai mare parte din evrei s-a declarat voluntar ca fiind maghiari. Evreii ortodocși au fost obligați să se declare fie maghiari, fie germani pentru că autoritățile maghiare nu considerau limba idish, care era vorbită de evreii din Satu Mare, ca limbă separată, ea fiind văzută ca un fel de „germană stâlcită”.

Principala consecință a acestor modificări a fost aceea că la recensământul din 1880 s-a înregistrat o creștere semnificativă a numărului populației maghiare și reducerea populației evreiești și românești față de recensământul din 1869.

Potrivit datelor adunate de autoritățile maghiare cu ocazia recensămintelor organizate și coordonate de ele, cel mai mare număr din populația comitatului Satu Mare a fost reprezentat de către maghiari, urmați de români și germani. Așa cum rezultă din tabelul nr. 12, pe teritoriul Sătmarului nu existau evrei și țigani. Realitatea este însă aceea că aceste două categorii etnice au fost incluse în grupul maghiarilor, sporind astfel numărul acestora.

²⁶ George Șeșteanu, *Pierderi etnice românești în Transilvania și Partium, la începutul secolului al XX-lea*, p. 74.

Un alt grup etnic marginalizat nu doar pe teritoriul comitatului Satu Mare, a fost cel al țiganilor. Chiar dacă, în regiunea aflată în atenția noastră, țiganii vorbeau limba maghiară și erau în majoritate creștini, ei nu au fost integrați și recunoscuți, ba mai mult erau marginalizați. În 1893, autoritățile maghiare au realizat un recensământ special pentru acest grup etnic, raportând că 2,4% din populația comitatului Satu Mare erau țigani. Dintre aceștia 97% știau limba maghiară, 34% vorbeau limba romani și 15% și-au declarat limba română ca și limba maternă²⁷. Aceste rezultate demonstrează că țiganii din comitatul Satu Mare au fost mult mai intens maghiarizați decât în alte regiuni ale Ungariei.

Un alt aspect care ar trebui precizat este legat de faptul că numai o treime din copii țiganilor frecventau școala. În 1857 episcopul romano-catolic Hám János a înființat o primă școală pentru copii din această comunitate etnică. Școla funcționa în orașul Satu Mare, unde țiganii reprezentau 2,3% din populația localității. Aici ei trăiau grupați într-un cartier numit „Gyehenna”, denumire folosită în limbajul creștin pentru a desemna iadul. Această denumire a cartierului este o altă dovadă pentru statutul de marginalizați pe care îl aveau țiganii în intervalul de timp avut în vedere.

Jumătate din populația țiganilor din comitatul Satu Mare lucra în industrie (42%), sau erau muzicanți (7%). În orașul Satu Mare marea lor majoritate lucrau în domeniul industriei, fiind angajați la fabricile de cărămizi sau în alte unități industriale unde se realizau munci care presupuneau un mare efort fizic. Un alt domeniu în care activau era agricultura unde era angajați ca și zilieri.

Tabelul nr. 12 - *Populația civilă, în funcție de etnie, în comitatul și orașul Satu Mare după recensământul din 1890 (%)**

	Maghiari	Germani	Slovaci	Români	Ruteni	Croați	Sârbi	Altele
Comitat	59,0	4,5	0,1	35,4	0,4	0	0	0,6
Oraș	94,5	1,3	0,2	3,5	0,2	0	0	0,3

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1891.

²⁷ Anders E. B. Blomqvist, *op. cit.*, p. 83.

Tabelul nr. 13 - Populația, în funcție de etnie, în comitatul și orașul Satu Mare după recensământul din 1900 (%)*

	Maghiari	Germani	Slovaci	Români	Ruteni	Croați	Sârbi	Alte
Comitat	61,6	3,3	0,1	34,6	0,1	0,0	0,0	0,3
Oraș	93,3	2,2	0,2	3,4	0,2	0,4	0,0	0,3

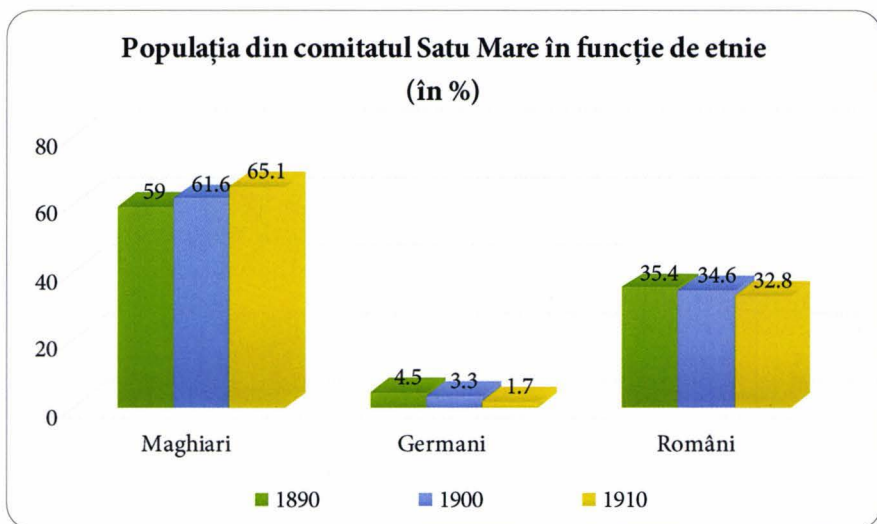
*Sursa: Magyar Statisztikai Évkönyv, Budapeșt, 1901.

Tabelul nr. 14 - Populația, în funcție de etnie, în comitatul și orașul Satu Mare după recensământul din 1910 (%)*

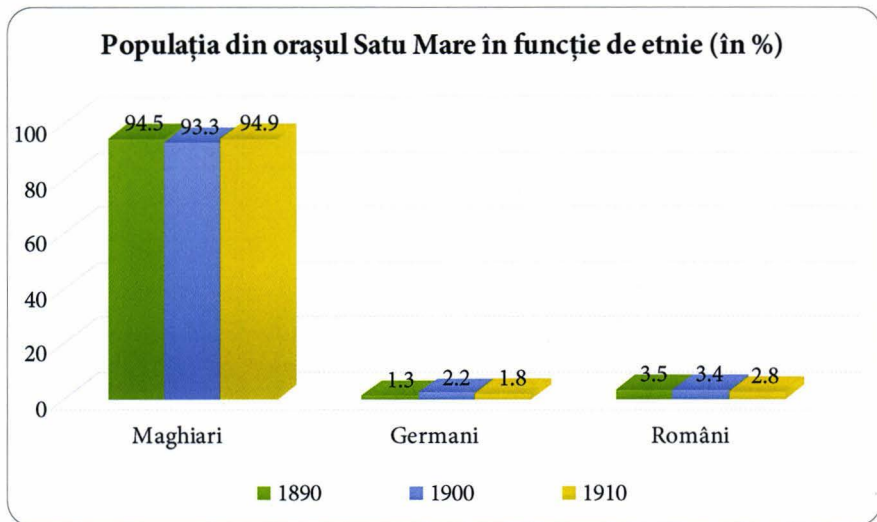
	Maghiari	Germani	Slovaci	Români	Ruteni	Croați	Sârbi	Alte
Comitat	65,1	1,7	0,1	32,8	0,0	0,0	0,0	0,3
Oraș	94,9	1,8	0,1	2,8	0,1	0,1	0,0	0,2

*Sursa: Magyar Statisztikai Évkönyv, Budapeșt, 1911.

Graficul nr. 11 - Populația din comitatul Satu Mare în funcție de etnie (în %)

Graficul nr. 12 - Populația din comitatul Satu Mare în funcție de etnie (în %)

Potrivit recensămintelor din 1890, 1900 și 1910, în orașul Satu Mare cel mai mare procent al locuitorilor aparținea etniei maghiare, urmat apoi de cel al românilor și germanilor. Însă, peste 90% dintre locuitorii acestei zone urbane erau de etnie maghiară (vezi graficele nr. 11, 12). Trebuie să precizăm și faptul că dintre ei, o mare parte erau evrei, care, cu ocazia recenzării, fie s-au declarat maghiari, fie au fost direct încadrați la această categorie. Numărul mare de evrei care au locuit în orașul Satu Mare este demonstrat și de numărul sinagogilor care au fost construite pe teritoriul orașului. Analiza situației șvabilor oferă importante elemente comparativ cu populația românească din zonă, inclusiv în ceea ce privește pierderile etnice și apoi recuperarea identității etnice după 1918²⁸. Ca și celelalte grupuri etnice, ei au fost supuși unui amplu proces de maghiarizare, acesta fiind mult mai accentuat decât în cazul românilor și constituie un important exemplu de asimilare etnică prin maghiarizare²⁹.

²⁸ Andrea Bertici, Șvabii din județul Satu Mare, în „Caiete Silvane”, nr. 3-4/2002, Zalău, 2002, p. 15.

²⁹ Ghorghe Șișeșteanu, *op. cit.*, p. 139.

D. STRUCTURA CONFESIONALĂ A COMITATULUI SATU MARE

Satu Mare, din punct de vedere politico-administrativ, făcea parte din așa-numitele comitate estice, mai precis din Partium, fiind înconjurat de comitatele Bihor, Szabolcs, Bereg, Ugocea, Maramureș, Districtul Chioar, Solnocu de Mijloc și Crasna.

La începutul secolului al XIX-lea, credincioșii greco-catolici care locuiau în comitatul Satu Mare, la fel ca și cei din Ugocea și Maramureș, se aflau sub jurisdicția Episcopiei Greco-Catolice de Muncaci. Însă greco-catolicii români din aceste regiuni nu erau mulțumiți de păstorirea episcopilor de Muncaci. Încă din 1790 solicită cu insistență desprinderea din cadrul acestei dieceze și arondarea lor la o episcopie condusă de un prelat român. Dorind să afle informații mai amănunțite despre situația din zonă, în anul 1810, Consiliul Locotenențial Regal Maghiar solicită părerea episcopului unit de Oradea, Samuil Vulcan, în chestiunea dezmembrării Muncaciului. La 30 iulie 1810, acesta trimite un raport oficial Consiliului, în cuprinsul căruia prezintă faptul că episcopia de Muncaci cuprinde un teritoriu foarte vast, alcătuit din 13 comitate, cu 730 de parohii. Tot în cuprinsul acestui raport Samuil Vulcan face și o serie de propuneri pentru rezolvarea acestei probleme. Una dintre ele sugerează ca Episcopia de Muncaci să fie dezmembrată în trei dieceze: cea de Muncaci (440 parohii), cea de Eperjes (Preșov) cu 135 de parohii și cea de Baia Mare cu 394 de parohii (dintre acestea 155 din Satu Mare și Maramureș, 91 din districtul Chioar și 148 din comitatul Solnocul de Mijloc)³⁰.

În 1816, printr-un decret semnat de Consiliul Locotenențial în ziua de 16 februarie, se formează Dieceza greco-catolică de Eperjes (Preșov) având 194 de parohii, iar 72 de parohii din comitatul Satu Mare, situate la sud de cursul Someșului, intră în componența Episcopiei Unite de Oradea. Aceste modificări au fost întărite prin bula papală *Imposita humilitati Nostrae*, din 9 iulie 1823.

Cele 72 de parohii care au fost arondate Diecezei Greco-Catolice de Oradea cuprindeau 51 de parohii curat românești, 11 parohii cu credincioși români și maghiari, 5 parohii cu locuitori ruteni, 4 parohii maghiaro-rutene și o parohie româno-maghiaro-ruteană³¹. Parohiile greco-catolice de la nord de Someș, alături de cele din Maramureș și Ugocea au rămas în continuare sub autoritatea Episcopiei de Muncaci. Odată cu înființarea Diecezei

³⁰ Bujor Dulgău, *Structuri confesionale în aria de contact româno-maghiaro-ucrainiană*, în „Relații interetnice în zona de contact româno-maghiară-ucrainiană din secolul XVIII până în prezent”, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1999, p. 119.

³¹ *Ibidem*.

Greco-Catolice de Gherla, în 1853, o parte din ele, mai precis 94 de parohii, vor intra în componența acesteia.

În anul 1827, are loc un schimb de parohii între episcopiile greco-catolice de Oradea și Muncaci, prin care prima restituia un număr de 10 parohii, primind în schimb altele 9: Arieșu de Câmpie, Bozinta Mare, Bușag, Csegöld, Erkenéz, Nyiradony, Petea, Săsar, Szentgyörgyábrány. Astfel, cele 72 de parohii primite în 1816 au devenit 71. În aceste condiții, potrivit șematismului Diecezei Greco-Catolice din Oradea, din 1839, în subordinea sa se aflau 101.819 credincioși sătmăreni, adică 41% din totalul populației.

Din punct de vedere organizatoric, populația maghiară de confesiune calvină aparținea districtului numit „Dincolo de Tisa”, cu reședința la Debrecen.

La începutul secolului al XIX-lea, credincioșii sătmăreni de confesiune romano-catolică, erau arondați Episcopiei de Agria, aflată în subordinea Arhiepiscopiei de Strigoniu. Încă din perioada domniei împăratului Carol VI (1711-1740) s-a născut ideea înființării unei alte episcopii prin desprinderea unor teritorii din subordinea cele de Agria, noua episcopie urmând să aibă sediul la Satu Mare sau la Baia Mare. Fără succes, ideea a fost preluată și de împărăteasa Maria Tereza (1740-1780). Capitlul de Agria și primatul Ungariei au fost cei care s-au opus cu îndârjire realizării acestui plan. Iosif II (1780-1790) insistă asupra organizării unui vicariat pentru parohiile situate la distanțe mari față de reședința episcopală. Consiliul Locotenențial a fixat teritoriul de competență al acestui vicariat asupra comitatelor Bereg, Ung, Ugocea, Maramureș și Satu Mare, totalizând aproximativ 60 de parohii. Dar și acest proiect va dispărea odată cu moartea împăratului. În 1799, după moartea episcopului Eszterházy Károly, s-au creat premise favorabile transunerii în practică a vechilor proiecte. Astfel că, în 1804, Episcopia de Agria a fost ridicată la rangul de Arhiepiscopie, apărând prin desprindere de aceasta, alte două episcopii, cea de Satu Mare și cea de Cașovia³², aceste fiind subordonate, alături de episcopiile greco-catolice de Rozsnyó și Zips, Arhiepiscopiei de Agria. Potrivit diplomei lui Francisc I, emisă la 23 martie 1804, Episcopia Romano-Catolică de Satu Mare avea în subordinea sa comitatele Bereg, Ungaria, Ugocea, Maramureș și Satu Mare.

Biserica izraelită nu era organizată pe principiul subordonării, comunitățile locale fiind autonome.

Sub forma unei concluzii pentru cele prezentate mai sus putem afirma că la început secolului al XIX-lea, biserica catolică din spațiul sud-est european cunoaște un debut de reorganizare pe criterii geografice și lingvistice. Au fost vizate Episcopia Romano-Catolică de Agria și cea Greco-Catolică

³² *Ibidem*, p. 121.

de Muncaci. În 1804, din Episcopia de Agria, ridicată la rang de Arhiepiscopie, s-au desprins Episcopiile de Cașovia și cea de Satu Mare. Din Dieceza Greco-Catolică de Muncaci s-a desprins, la 1816, noua Episcopie de Epejes (Preșov) și, în 1823, încă 72 de parohii din comitatul Satu Mare care au trecut în subordinea Episcopiei Unite de Oradea. Procesul de restructurare va continua pentru că, la 6 decembrie 1853, ia ființă Episcopia Greco-Catolică de Gherla, alcătuită din 94 de parohii care s-au subordonat Muncaciului. Dintre acestea, 28 de parohii se aflau pe teritoriul sătmărean.

Este cunoscut faptul că ortodocșii și greco-catolicii sunt, în general, români și, într-un procent mai mic, ruteni; calvinii, luteranii și unitarienii sunt maghiari, iar romano-catolici sunt germanii (șvabii) și, într-un număr mai redus, maghiari. Izraeliții reprezintă populația evreiască ce a locuit pe teritoriul Sătmăruului, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

Cea mai mare pondere a avut-o confesiunea greco-catolică, îmbrățișată, aproape în majoritate, de populație românească. Urmează, apoi, confesiunile calvină, romano-catolică și luterană, îmbrățișate de populația maghiară și germană. Se remarcă totuși o creștere spectaculoasă a populației de religie izraelită, adică a evreilor, care, după 1867, nu sunt înregistrați ca o naționalitate distinctă. Fenomenul trebuie pus în legătură cu emigrarea în masă a acestei etnii din Galiția și Rusia, în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Datele adunate de autoritățile maghiare în cadrul recensămintelor organizate în timpul monarhiei dualiste, relevă faptul că, pe teritoriul comitatului Satu Mare, predomină greco-catolicii, urmași de calvini, romano-catolici și izraeliți. Confesiunile luterană și ortodoxă au un număr mai restrâns de credincioși, însă cel mai mic număr de adepți îl are religia unitariană, presupunându-se că credincioșii acesteia nu își au originea în regiunea sătmăreană, ci sunt veniți din alte zone.

Tabelul nr. 15 - *Populația din comitatul și orașul Satu Mare, în funcție de confesiune, după recensământul de la 1890 (%)**

	Romano-catolici	Greco-catolici	Calvini	Evangheliști	Ortodocși	Unitarieni	Izraeliți	Alții
Comitat	16,4	44,5	31,8	0,3	0,6	0,0	6,4	0,0
Oraș	19,0	17,4	46,5	0,5	0,1	0,0	16,5	0,0

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1891.

Pentru anul 1890, în comitatul Satu Mare, greco-catolicii dețineau procentul (44,5%) cel mai mare în ceea ce privește numărul de locuitori. Urmău apoi credincioșii calvini (31,8%) și cei romano-catolici (16,4%). În ceea ce privește orașul Satu Mare, acesta era locuit în cea mai mare parte de credincioși calvini (46,5%) și apoi de cei romano-catolici (19,0%). Un alt aspect interesant este procentul destul de mare al izraeliților (16,5%). Aceștia sunt reprezentați de evreii care locuiau în oraș și care, din punct de vedere etnic, au fost încadrați de către autorități, sau chiar de ei înșiși, în rândul populației maghiare a orașului.

Tabelul nr. 16 - Populația din comitatul și orașul Satu Mare, în funcție de confesiune, după recensământul de la 1900*

	Romano-catolici	Greco-catolici	Calvini	Evangheliști	Ortodocși	Unitarieni	Izraeliți	Alții
Comitat	57.285	151.056	107.509	905	2.211	33	21.097	82
Oraș	5.137	4.605	11.022	128	39	5	5.240	2

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1901.

Conform datelor din recensămintele de la 1900 și 1910, crește tot mai mult procentul credincioșilor greco-catolici care locuiesc în orașul Satu Mare. Această informație, coroborată cu datele privind etnia celor care locuiau în oraș, demonstrează faptul că orașul începe să își deschidă tot mai mult porțile populației românești. Majoritari rămân însă credincioșii calvini, adică maghiarii. După o scădere spectaculoasă înregistrată în 1900 (doar 4,3%), izraeliții își sporesc numărul, ajungând în 1910, la un procent de 20,6%. Diminuarea numărului de evrei din jurul anului 1900, poate fi explicată prin declararea lor ca fiind de etnie maghiară.

Tabelul nr. 17 - Populația din comitatul și orașul Satu Mare, în funcție de confesiune, după recensământul de la 1900 (%)*

	Romano-catolici	Greco-catolici	Calvini	Evangheliști	Ortodocși	Unitarieni	Izraeliți	Alții
Comitat	16,8	44,4	31,6.	0,3	0,7	0,0	6,2	0,0
Oraș	19,6	17,6	42,1	0,5	0,2	0,0	4,3	0,0

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1901.

Tabelul nr. 18 - Populația din comitatul și orașul Satu Mare, în funcție de confesiune, după recensământul de la 1910*

	Romano-catolici	Greco-catolici	Calvini	Evanghelici	Ortodocși	Unitarieni	Izraeliți	Alți
Comitat	60.926	161.893	113.408	1.001	2.147	37	22.274	54
Oraș	6.998	6.977	13.418	236	55	9	7.194	5

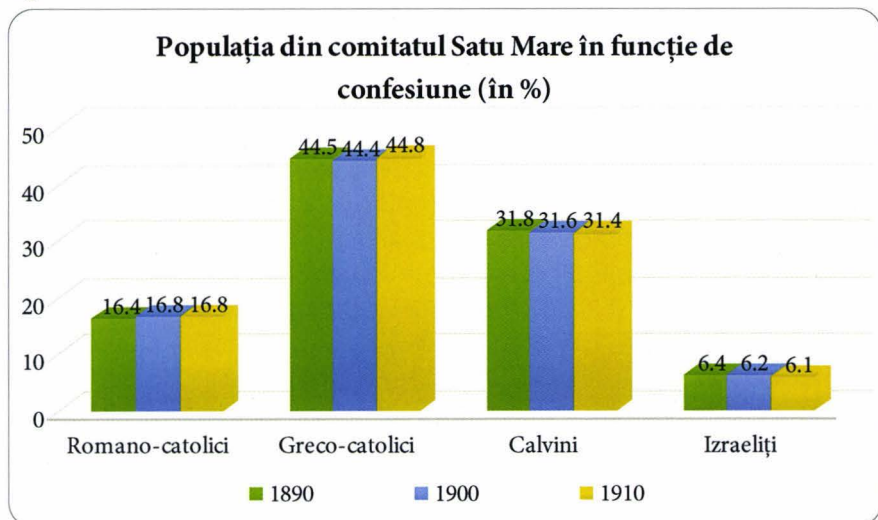
*Sursa: Magyar Statisztikai Évkönyv, Budapest, 1911.

Tabelul nr. 19 - Populația din comitatul și orașul Satu Mare, în funcție de confesiune, după recensământul de la 1910 (%)*

	Romano-catolici	Greco-catolici	Calvini	Evanghelici	Ortodocși	Unitarieni	Izraeliți	Alții
Comitat	16,8	44,8	31,4	0,8	0,6	0,0	6,1	0,0
Oraș	20,1	20,0	38,5	0,7	0,1	0,0	20,6	0,0

*Sursa: Magyar Statisztikai Évkönyv, Budapest, 1911.

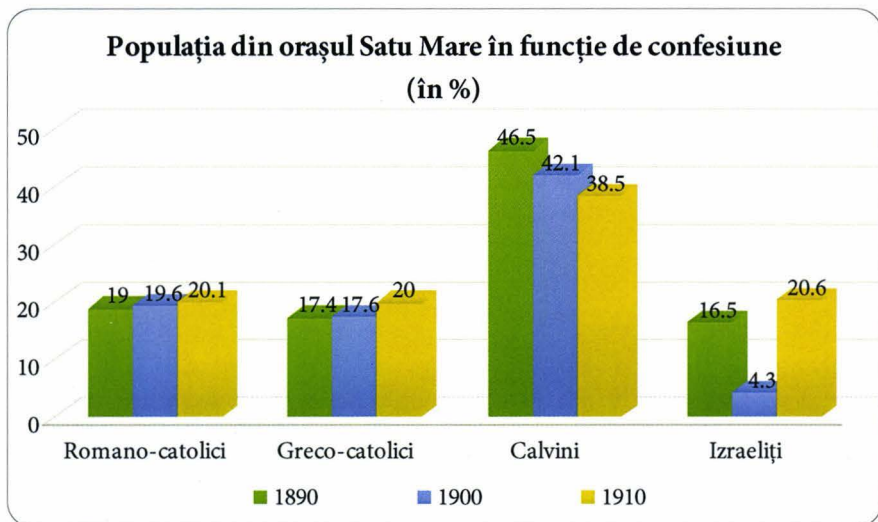
Graficul nr. 13 - Populația din comitatul Satu Mare, în funcție de confesiune, după recensământul de la 1890, 1900, 1910 (%)*

*Sursa: Magyar Statisztikai Évkönyv, Budapest, 1891.

Ar mai trebui precizat faptul că, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, pe teritoriul comitatului Satu Mare a existat un număr foarte mic de credincioși ortodocși, procentul lor fiind mai mic de 1%. În aceeași situație sunt și credincioșii evanghelici, dar și cei unitarieni³³.

Graficul nr. 14 - *Populația din orașul Satu Mare, în funcție de confesiune, după recensământul de la 1890, 1900, 1910 (%)**

Ar mai trebui subliniat încă un aspect important de care trebuie să ținem seama atunci când studiem evoluția populației, în diferitele ei aspecte, folosind ca sursă șematismele publicate de episcopii, fie ele greco-catolice, fie romano-catolice. Acest aspect este cel referitor la forma administrativ-teritorială a acestor episcopii, care nu coincide întotdeauna cu cea a comitatelor. Acest lucru este valabil și în cazul comitatului Satu Mare, unde o parte a teritoriului, cel din dreapta Crasnei este subordonat Diecezei Romano-Catolice de Satu Mare, iar cel din stânga Crasnei (districtul Tășnad), Diecezei Romano-Catolice de Oradea, realitate care se menține și în zilele noastre. Aceste diferențe teritorial-administrative se întâlnesc și în cazul greco-catolicilor, însă și aici situația este un pic mai complicată. În prima parte a secolului al XIX-lea, Biserica Greco-Catolică Română reușește, prin înființarea diecezelor de Oradea și apoi de Gherla, să atragă sub aripa sa cel mai mare număr al credincioșilor greco-catolici din aceste regiuni.

Însă conjunctura politică și interesele autorităților ecleziastice maghiare au determinat o revenire a unor parohii greco-catolice românești

³³ Pentru comparații cu situația din alte comitate ale Transilvaniei vezi Ioan Bolovan, *Transilvania între Revoluția de la 1848 ..., p. 213.*

sub autoritatea Episcopiei de Muncaci, însă nu pentru o perioadă foarte îndelungată.

Tabelul nr. 20 - Populația din Episcopia Romano-catolică Satu Mare din 1872*

	Romano- catolici	Greco- catolici	Ortodocși	Luterani	Calvinii	Izraeliți
Satu Mare	7.693	14.197	0	22	25.966	2.776
Fehér- Gyarmath	4.979	7.687	0	143	39.045	5.034
Carei	14.288	12.895	3	229	9.013	3.608
Ardud	8.037	16.875	0	61	4.383	855
Baia Mare	9.692	43.923	21	161	6.183	2.458
Total	44.689	95.577	24	616	84.590	14.731

*Sursa: *Șematismul romano-catolic din 1874*, publicat de Episcopia Romano-Catolică de Satu Mare.

În 1874, Episcopia Romano-Catolică de Satu Mare a publicat datele, adunate în 1872, referitoare la numărul credincioșilor de diferite confesiuni de pe teritoriul său. Din tabelul de mai sus, se observă faptul că în plasa Fehér-Gyarmath numărul (39.045) credincioșilor calvini este cu mult mai mare decât cel al oricăror confesiuni care conviețuiesc în această regiune. Având în vedere faptul că adepții acestei religii sunt, în totalitate, de etnie maghiară, se poate foarte ușor deduce că zona este locuită de populație maghiară majoritară. La numărul credincioșilor calvini se mai adaugă și cei luterani (143) și o parte, relativ redusă, din credincioșii romano-catolici. Astfel, concluzionăm că numărul românilor greco-catolici (7.687) sau ortodocși (0), este cu mult mai mic decât cel al maghiarilor. El este, însă mai mare decât numărul șvabilor romano-catolici și al izraeliților. Și pentru plasa Satu Mare concluzia este aceeași, în sensul că numărul calvinilor (25.966) este mult mai mare decât cel al credincioșilor greco-catolici (14.197). Pentru zona Careiului, situația se modifică, deoarece numărul romano-catolicilor este mai mare decât al tuturor celorlalte confesiuni³⁴.

³⁴ Bertici, Andrea, *Căsătorii interconfesionale în zona Sătmarului în prima jumătate a secolului al XX-lea. Cazul comunei Tiream*, în Hans Gehl, Viorel Ciubotă, (coord.), „Cultura materială și spirituală din Bazinul Tisei Superioare. Influența populației germane asupra culturii celorlalte etnii din regiune”, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2003, p. 66.

Deci, este ușor de dedus că germanii (șvabii) sunt cei care predomină în aceste locuri, urmași de români și maghiari. Pentru plasele Baia Mare și Arduș, este evident faptul că greco-catolicii sunt majoritari, urmași de romano-catolici și calvini.

Tabelul nr. 21 - *Populația din districtul Tășnad (Dieceza Romano-Catolică de Oradea)-1896**

	Romano-catolici	Greco-catolici	Ortodocși	Luterani	Calvini	Izraeliți
Ady Endre	292	6657	3	5	2.122	399
Craidorolț	950	2.044	0	9	3.116	394
Sălacea	1.780	3.190	47	9	5.070	623
Tășnad	1.657	4.709	12	16	2.381	676
Santău	636	3.534	7	16	1.628	341
Suma	5.243	20.134	69	55	14.317	2.333

*Sursa: Ioan I. Adam, Iosif Pușcaș, *Izvoare de demografie istorică, sec XIX-1914, Transilvania*, vol. II, București, 1987, p. 313.

Pentru acele teritorii ale comitatului Satu Mare care aparțin Diecezei Romano-Catolice de Oradea, s-au publicat în 1896 o serie de date prezentate în tabelul nr. 21. Se observă că pe teritoriul districtului Tășnad, numărul credincioșilor greco-catolici (20.134) este mai mare decât cel al calvinilor (14.317) sau cel al romano-catolicilor (5.243). Cunoscând apartenența confesională a etniilor conlocuitoare în regiunea avută în vedere, putem înțelege că pentru districtul Tășnad, populația majoritară este cea română, urmată de cea maghiară, germană și evreiască. Protopopiatul Sălacea era locuit de 5.070 calvini, cei mai numeroși din întreg districtul. În Tășnad trăiau 4.709 greco-catolici, numărul lor depășind pe cel al tuturor celorlalte protopopiate. Cei mai puțini romano-catolici au fost numărați în zona Ady Endre (292).

La fel ca și Episcopia Romano-Catolică Satu Mare, și Episcopia Greco-Catolică de Gherla a publicat șematisme din cuprinsul cărora se poate observa variația numărului diferitelor confesiuni și implicit etniei, de pe teritoriul său. Cea mai mare parte a parohiilor greco-catolice din comitatul Satu Mare au aparținut acestei episcopii. Pentru districtele Mireșul Mare, Șomcuta Mare, Oaș, Baia Sprie, Baia Mare, Satu Mare, Seini există date referitoare la evoluția numărului credincioșilor diferitelor confesiuni conlo-

cuitoare în aceste zone. Aceste date sunt cuprinse în șematismele publicate de Episcopia Greco-Catolică de Gherla în anii 1890, 1898, 1914.

Tabelul nr. 22 - *Populația comitatului Satu Mare în funcție de confesiuni așa cum rezultă din Șematismul de Gherla din 1890**

Districte	Greco-catolici	Romano-catolici	Ortodocși	Luterani	Calvini	Unitarieni	Ruteni	Evrei
Districtul Mireșu Mare	6542	58	0	0	343	0	0	242
Districtul Șomcuta Mare	9874	159	1588	0	1000	0	0	824
Districtul Oaș	15336	226	0	0	2226	0	0	1305
Districtul Baia Sprie	9070	2990	7	15	937	1	0	154
Districtul Baia Mare	15612	4782	13	492	1515	4	0	534
Districtul Satu Mare	8598	4997	51	109	11711	0	918	3665
Districtul Seini	8140	1195	0	0	2223	0	0	788
Total	73.172	14.407	1.659	616	19.955	5	918	7.512

*Sursa: Șematismul greco-catolic din 1890, publicat de Episcopia Greco-Catolică de Gherla.

Tabelul nr. 22 conține informații referitoare la evoluția confesională din anul 1890. Conform acestor date, numărul credincioșilor greco-catolici (73.172) depășește cu mult pe cel al celorlalte confesiuni. Se știe că alături de ortodocși, aflați în număr de 1.659, greco-catolicii erau, în general, de etnie română. Astfel, putem afirma că pe teritoriile comitatului Satu Mare, care aparțineau Episcopiei Greco-Catolice de Gherla, numărul românilor era mai mare decât cel al altor etnii. El este urmat de numărul calvinilor (19.955) și cel al romano-catolicilor (14.407). Așa cum am mai precizat în rândurile de mai sus, maghiarii din comitatul Satu Mare îmbrățișau, în marea lor majoritate, confesiunea calvină, iar germanii (șvabii) confesiunea romano-catolică. Un număr redus de maghiari era de confesiune luterană

(pentru anul 1890, doar 616), romano-catolică sau unitariană (5). În districtul Satu Mare au fost contabilizați și 918 ruteni. Cel mai mare număr de evrei a fost remarcat tot în acest district, și anume 3.665, ei totalizând în 1890, conform șematismului aflat în discuție, un număr de 7.512 persoane. Tot referitor la acest district, putem observa că numărul maghiarilor este mai mare decât al celorlalte etnii, căci aici trăiau 11.711 calvini. Afirmăm acest fapt fără a mai pune în calcul credincioșii luterani, pe cei romano-catolici, de etnie maghiară și nu germană. Cel mai mare număr de greco-catolici locuia în districtele Baia Mare (15.612) și Oaș (15.336). În districtul Șomcuta Mare au trăit cei mai numeroși credincioși ortodocși, și anume 1.588, în restul teritoriilor aflate în atenția noastră procentul lor fiind foarte redus.

Tabelul nr. 23 - *Populația comitatului Satu Mare pe confesiuni așa cum rezultă din Șematismul de Gherla din 1898**

Districte	Greco-catolici	Romano-catolici	Ortodocși	Luterani	Calvini	Unitarieni	Evrei	Alte confesiuni
Districtul Mireșu Mare	7732	47	1	0	388	2	431	0
Districtul Șomcuta Mare	10866	203	2566	0	1056	3	1018	5
Districtul Oaș	16796	151	0	0	2901	0	1381	0
Districtul Baia Sprie	9778	2863	2	14	775	0	213	0
Districtul Baia Mare	11721	5058	4	102	102	3	606	0
Districtul Satu Mare	9405	4229	4	86	11833	0	4415	15
Districtul Seini	9868	1213	0	2	2464	0	1056	0
Total	76.166	13.764	2.577	204	19.519	8	9.120	20

*Sursa: Șematismul greco-catolic din 1898, publicat de Episcopia Greco-Catolică de Gherla.

În concluzie, putem spune că, pentru districtele Mireșul Mare, Șomcuta Mare, Oaș, Baia Sprie, Baia Mare, Satu Mare, Seini, conform șematismului greco-catolic din 1890, predomina numărul greco-catolicilor, urmat la o distanță foarte mare de cel al calvinilor și romano-catolicilor. Cei mai puțini credincioși au avut confesiunea unitariană, doar 5, aceștia, probabil mutându-se aici din alte regiuni³⁵.

În 1898, Episcopia Greco-Catolică de Gherla a publicat un alt șematism, din datele cărui deducem că situația a rămas cam aceeași pentru districtele aparținătoare comitatului Satu Mare. Și anume, numărul greco-catolicilor (76.166) este cu mult mai mare decât cel al credincioșilor celorlalte confesiuni conlocuitoare. Calvinii totalizau 19.519 persoane, iar romano-catolicii 13.764. Numărul ortodocșilor a crescut de la 1.659 în 1890, la 2.577. De asemenea, s-a mărit și numărul evreilor cu 1.608 persoane. Cei mai mulți dintre aceștia locuiau tot în districtul Satu Mare, și anume, 4.415, alături de 11.833 credincioși calvini. Greco-catolicii au populat în proporția ce mai mare districtul Oaș, cel mai mic procent al lor trăind în districtul Mireșu Mare (7.732). Concluzionăm că, pentru districtele Mireșu Mare, Șomcuta Mare, Oaș, Baia Sprie, Baia Mare, Satu Mare, Seini, la 1898, populația majoritară era cea de etnie română, având confesiunea greco-catolică. Urmau, apoi, etnicii maghiari și germani, adică credincioșii calvini și romano-catolici. Deci, proporția a rămas aceeași cu cea din anul 1890.

Prima modificare pe care o observăm din datele publicate în Șematismul greco-catolic din 1914 este una de ordin administrativ. Și anume faptul că parohiile din districtul Satu Mare nu mai aparțin Episcopiei Greco-Catolice de Gherla, ci celei de Muncaci³⁶. Plecând de la acest fapt, putem remarca și o serie de modificări demografice. A scăzut foarte mult numărul credincioșilor calvini, în 1914, aceștia fiind doar de 8.844, față de 19.519 câți erau în 1898. Aceasta se explică prin faptul că cei mai mulți calvini trăiau în parohiile din districtul Satu Mare. De asemenea, a scăzut și numărul evreilor cu 2.084 persoane. Această diminuare are aceeași explicație ca și în cazul calvinilor. A crescut cu mult numărul ortodocșilor, în 1914, ei totalizând 26.005 de credincioși, cei mai mulți locuind în districtul Șomcuta Mare (25.950). De asemenea, a crescut, în mod spectaculos, și numărul credincioșilor romano-catolici, acesta fiind de 35.692. Ca și în cazul celorlalte șematisme, greco-catolicii sunt cei mai numeroși în teritoriile aparținătoare Episcopiei de Gherla. La fel ca și în 1898, cei mai mulți locuiau în parohiile districtului Oaș (21.249). Tot aici locuia și cel mai mare număr de credin-

³⁵ Pentru comparații cu alte intervale de timp vezi și Bujor Dulgău, *Structuri confesionale în aria de contact româno-maghiaro-ucrainiană*, p. 117.

³⁶ *Ibidem*, p. 119.

cioși calvini (3.429). Concluzia care se poate trage din studiul acestui șematism este aceea că, la 1914, în districtele Mireșu Mare, Șomcuta Mare, Oaș, Baia Sprie, Baia Mare, Seini predominau greco-catolicii, urmați de romano-catolici și ortodocși. Deci, românii erau cei care trăiau în număr mai mare în aceste districte, urmați de populația germană (șvabă) și de cea maghiară și evreiască.

Tabelul nr. 24 - *Populația comitatului Satu Mare pe confesiuni așa cum rezultă din Șematismul de Gherla din 1914**

Districte	Greco-catolici	Romano-catolici	Ortodocși	Luterani	Calvini	Unitarieni	Evrei	Alte confesiuni
Districtul Mireșu Mare	8940	109	4	4	576	0	548	0
Districtul Șomcuta Mare	11141	380	25950	835	0	0	1156	0
Districtul Oaș	21249	504	0	7	3429	0	1746	0
Districtul Baia Sprie	10756	28147	0	14	787	0	358	0
Districtul Baia Mare	14977	5675	48	255	2170	2	1451	2
Districtul Seini	12639	877	3	0	1882	0	1777	0
Total	79.702	35.692	26.005	1.115	8.844	2	7.036	2

*Sursa: Șematismul greco-catolic din 1914, publicat de Episcopia Greco-Catolică de Gherla.

Din datele strânse din șematismul publicat în 1899 de Episcopia Greco-Catolică de Muncaci, rezultă că, în parohiile aparținătoare ei, trăiau mai mulți credincioși de confesiune calvină (56.745). Urmau apoi credincioșii greco-catolici (17.933) și cei romano-catolici (15.207). Ortodocșii reprezentau cel mai mic număr (4), ei fiind împărțiți în mod egal în cele două parohii. Populația evreiască totaliza 9.912 credincioși. Deci, putem afirma, fără teama de a greși, că aceste zone erau locuite, în majoritate, de către etnia maghiară.

Tabelul nr. 25 - Populația pe confesiuni din Arhidiaconatul Satu Mare-Muncaci - 1899*

Districte	Greco-catolici	Romano-catolici	Ortodocși	Luterani	Calvini	Evrei
Nyr	8.936	8.010	2	41	34.569	5.640
Satu Mare	8.997	7.197	2	4.344	22.176	4.272
Total	17.933	15.207	4	4.385	56.745	9.912

*Sursa: *Șematismul greco-catolic din 1899*, publicat de Episcopia Greco-Catolică de Muncaci.

Ca o concluzie asupra datelor din șematismele publicate de Episcopii Romano-Catolice și Greco-Catolice, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea, putem spune că, pe teritoriul comitatului Satu Mare, predomina confesiunea greco-catolică. Pe următorul loc se situau credincioșii calvini, urmați apoi de cei romano-catolici. Evreii erau destul de numeroși, numărul lor crescând, în această perioadă, datorită emigrării lor din Galiția și Rusia. Mai poate fi luat în considerare și noua legislație a statului maghiar favorabilă lor, legislație care mergea până la acordarea de drepturi egale, inclusiv în cel religios. Confesiunile ortodoxă și unitariană aveau cei mai puțini credincioși, însă numărul lor nu este neglijabil pentru întreg comitatul Satu Mare.

Coroborând datele din recensămintele realizate de autoritățile maghiare cu cele din șematisme, se observă că, în unele regiuni ale Sătmarului (districtele Oaș, Baia Mare), predominantă este populația română de confesiune greco-catolică. În districtul Satu Mare preponderentă era populația maghiară de confesiune calvină. Germanii (șvabii), adepți ai romano-catolicismului, erau concentrați în jurul Careiului, numărul lor nefiind neglijabil nici în celelalte zone ale comitatului.

Ar mai trebui subliniat încă un aspect important de care trebuie să ținem seama atunci când studiem evoluția populației, în diferitele ei aspecte, folosind ca sursă șematismele publicate de episcopii, fie ele greco-catolice, fie romano-catolice. Acest aspect este cel referitor la forma administrativ-teritorială a acestor episcopii, care nu coincide întotdeauna cu cea a comitatelor. Acest lucru este valabil și în cazul comitatului Satu Mare, unde o parte a teritoriului, cel din stânga Crasnei este subordonat Diecezei Romano-Catolice de Satu Mare, iar cel din dreapta Crasnei (districtul Tășnad), Diecezei Romano-Catolice de Oradea, realitate care se menține și în zilele noastre.

Aceste diferențe teritorial-administrative se întâlnesc și în cazul greco-catolicilor, pentru că, în perioada avută în vedere, o parte (cel mai mare procent) al credincioșilor catolici de rit răsăritean aparțin de Episcopia Greco-Catolică de Gherla, iar o altă parte aparțin Episcopiei Greco-Catolice de Muncaci.

Datorită condițiilor politico-sociale din perioada dualismului, toate etniile din comitatul Satu Mare, ca de altfel din întreaga Transilvanie și Ungarie, au fost supuse unui amplu proces de maghiarizare. Cei care s-au lăsat cel mai mult influențați de acest proces au fost germanii (șvabii) și evreii. Acest lucru a fost posibil datorită favorurilor pe care le primeau de la autoritățile ungurești în schimbul adoptării limbii și politicii maghiare.

E. ASPECTE PRIVIND EMIGRAREA POPULAȚIEI DIN COMITATUL SATU MARE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX

Exodul populației din Transilvania reprezenta în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea un fenomen social care se încadra în valul de migrații care a cuprins Europa Centrală și de Sud-Est în perioada amintită mai sus. Fenomenul are implicații deosebit de adânci și a stârnit un larg interes încă de la începutul veacului trecut. Interpretările date - dintre cele mai diverse - reflectau optica și interesele celor care le-au emis, reclamând cu prisosință o reevaluare a lor. Se impune, deci, o analiză temeinică a tuturor laturilor acestui fenomen, integrând totul în contextul european.

S-ar putea crede că problema emigrării a constituit, datorită ponderii ei în cadrul fenomenelor sociale din perioada menționată, obiectul unor cercetări istorice de amploare. Realitatea este însă alta. Cu toate că emigrarea are o bibliografie relativ bogată, tematica ei este unilaterală: nu dispunem de nici o monografie și nici măcar de studii de amploare cu caracter istoric în legătură cu acest fenomen.

Între cele două războaie mondiale, Școala Sociologică de la București, condusă de Dimitrie Gusti, a abordat și problema emigrării elaborând câteva studii deosebit de valoroase. Dintre acestea merită să subliniem lucrarea lui Andrei Popovici *Americanii de origine română*, editată în 1937. Autorul, trăind aproape două decenii în mijlocul emigranților din Statele Unite ale Americii, a reușit să adune date și informații prețioase, uneori inedite, cu privire la o serie de aspecte ale problemei tratate.

Deși istoriografia noastră a acordat atenție deosebită istoriei părților transilvane, problema emigrării a fost atinsă doar tangențial în unele lucrări

de sinteză sau de specialitate. Literatura istorică este lipsită, astfel, de tratarea adâncită a problemei emigrării având ca arie de cercetare Transilvania, în înțelesul de astăzi al cuvântului și ca obiect de studiu populația ei, indiferent de naționalitate.

Cauzele care au determinat începuturile și apoi amplificarea acestui fenomen sunt de natură social-economică, politică și psihologică³⁷. Principala cauză social-economică este reprezentată de faptul că la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea s-a înregistrat un surplus demografic care nu putea fi absorbit în activitățile agricole sau industriale din această regiune. Practic numărul populației crește, iar loturile de pământ se fărâmițează împărțindu-se între copiii din familie, sau rămânând unui singur frate în funcție de sistemul de moștenire aplicat. Cei rămași fără pământ sau cu un lot mic și care nu se puteau încadra în domeniul industriei rămân cu un nivel de viață scăzut. Un alt motiv al lipsei de pământ este reprezentat de dese împrumuturi la bănci sau la cămătari, împrumuturi care nu mai pot fi restituite integral sau parțial în locul lor fiind dată bucata de pământ.

Existența unor cauze politico-naționale este dificil de demonstrat având în vedere faptul că în această perioadă nu s-au înregistrat cazuri de persecuții naționale care să determine pribegia în grup. În acest context trebuie totuși amintit impactul pe care l-a avut legislația maghiară asupra socialului și economicului, sau asupra învățământului, culturii și bisericii³⁸.

Încercarea de a scăpa de serviciu militar în cadrul armatei austro-ungare a reprezentat o altă cauză a sporirii numărului tinerilor care alegeau calea emigrării. Ei fie că urmau aceleași rute ca și ceilalți, fie că alegeau trasee ocolitoare, pornind din porturile nord germane sau olandeze, unde controlul nu se realiza așa de amănunțit ca și în porturile dublei monarhii.

Începând din anul 1899, autoritățile locale au început să culegă date despre emigranți, publicându-le ulterior într-un volum statistic. Datele menționate indică anumite laturi importante ale emigrării, ca de pildă contingentul celor emigrați defalcați pe ani și pe județe, direcția emigrărilor, însumând totodată și faptele referitoare la procesul invers, adică imigrarea. Dar, așa cum rezultă din acest volum de statistică, datele publicate nu pot fi considerate ca exhaustive, din cauză că până în anul 1904 ele erau adunate pe baza unor sondaje ale autorităților locale, întreprinse în localități urbane

³⁷ Constantin Băjenaru, *Emigrația făgărășeană în SUA până la anul 1914. Cauze, itinerarii, destinații*, în Daniela Deteșan, Mirela Popa-Andrei, Mádly Lorand (coord.), „Fascinația trecutului. Omagiu istoricului Simion Retegan la împlinirea vârstei de 75 de ani”, Editura Mega, Editura Argonaut, Cluj Napoca, 2014, p. 215.

³⁸ *Ibidem*, p. 217.

și rurale. După 1904 însă, la baza statisticii oficiale au stat datele furnizate de autoritățile însărcinate cu întocmirea pașapoartelor și, astfel, adunarea datelor a fost așezată pe temelii mai sigure. Dar, nici în acest fel, nu puteau să cuprindă, nici după 1904, numărul celor plecați fără forme legale. Tot atât de regretabil este și faptul că din statistici nu rezultă cu destulă rigurozitate ocupația tuturor emigranților, întrucât datele nu sunt diferențiate în suficientă măsură după acest criteriu, iar cercetarea aspectelor sociale ale problemei este îngreunată. Totuși considerăm că statistica oficială a emigranților ne indică direcțiile de evoluție a problemei în cauză³⁹.

Istoriografia americană a reușit să surprindă foarte bine portretul psihologic al emigrantului de la începutul secolului al XX-lea, acel țăran simplu, neștiutor de carte, ajuns într-o lume nouă și stranie, unde toate lucrurile capătă noi simboluri, care trăiește noi percepții, vede lumea din alt unghi, acela al omului singur, dezorientat, nesigur pe soarta sa, în contradicție flagrantă cu condițiile sociale din satul său natal. Autorii americani pun accentul pe deșrădăcinarea țăranului care a trăit în relație directă cu natura, cu concepțiile sale despre viață, acea solidaritate aparte între viață și lucruri. În această nouă situație, America nu a fost un tărâm în continuarea celui de acasă, nefiind în acord cu viziunea sa și astfel, sentimentul că și-au pierdut lumea sa este tot mai puternic.

Marea majoritate a celor care au părăsit regiunile natale și s-au îndreptat spre alte zone ale lumii, au plecat în America. Când vorbim despre aceasta trebuie să distingem dacă sub acest nume înțelegem SUA, Canada sau una din țările din America Latină, căci românii au plecat în număr mai mic în Cuba, Mexic, Columbia, Brazilia, Argentina și Chile. Marea lor majoritate s-a îndreptat spre SUA și un număr ceva mai restrâns spre Canada. Dată fiind această situație, atenția noastră se îndreaptă spre acei români care s-au orientat înspre zonele Americii de Nord, la începutul secolului al XX-lea. Marea lor majoritate, am putea spune chiar 98%, au fost originari din Ardeal, deși sunt între ei și bucovineni, basarabeni și olteni. Emigrarea lor a început în ultimii ani ai secolului al XIX-lea. În 1899 nu au intrat în America decât 98 de români, dar în 15 ani, adică până în 1914, numărul lor a crescut la aproximativ 135.000. După sfârșitul războiului, o parte a emigranților s-a reîntors în România. Numai în 1920, au venit în țară peste 21.000, iar în 1921, peste 8.000. Numărul celor repatriați scade la 4.000 în 1922, ca apoi în anii următori, să fie abia la 1.000. Pe de altă parte, și emigrarea a luat un nou avânt, deși mult mai redus decât în anii antebelici, atingând, în 1921, cifra de peste 5.000, iar în anii ce urmează, numărul celor plecați a scăzut la 1.000. Mulți din cei emigrați au fost recrutați dintre cei care se repatriaseră

³⁹ Ioan Bolovan, *Transilvania între revoluția de la 1848...*, p. 56.

în 1920 și 1921 și care, ne mai găsindu-și rostul în România, s-au înapoiat în America, de această dată pentru totdeauna.

După război s-a produs o schimbare în atitudinea emigrantului român față de America. Pe când înainte de 1914, românul considera viața de acolo ca ceva vremelnic, având gândul mereu la cei lăsați acasă, la gospodăria pe care o avea, ori intenționa să o întemeieze în satul lui, cei care au rămas în America, sau au plecat după război, au decis să se stabilească acolo definitiv. Aceasta a avut ca urmare și schimbarea cetățeniei.

Urmărind evoluția emigrării și consecințele ei din mai multe puncte de vedere, specialiștii au făcut aprecieri extrem de contradictorii. În mare, teoriile referitoare la această problemă ar putea fi grupate în două categorii: pe de o parte cele care, pornind de la faptul că prin banii economisiți un număr considerabil de familii țărănești au reușit să-și refacă gospodăria, au prezentat fenomenul emigrării ca util, iar în cealaltă parte se includ cei care au văzut în emigrare un fenomen negativ, atât din punct de vedere economic, cât mai ales demografic. Această din urmă ipoteză sublinia faptul că agricultura și respectiv industria își pierd cea mai bună forță de muncă, fapt ce atrage după sine și o ridicare a prețului muncii. Poziția autorităților era foarte apropiată de această teorie, considerându-se că emigrația ar trebui oprită chiar și prin restricții administrative.

Problema emigrării a constituit o chestiune dezbătută și în presă: *Tribuna poporului*, *Gazeta Transilvaniei*, *Drapelul*, *Ellenezék*, *Elöre*, *Kronstädter Zeitung* și multe altele o menționează la ordinea de zi, subliniind aspectele alarmante ale volumului, consecințele și desfășurarea emigrărilor. Putem, deci afirma că emigrarea constituie oglinda opiniei publice, divizată și ea în mai multe puncte de vedere, la fel cum părerile membrilor societății erau și ele diverse. Multe din materialele publicate în paginile ziarelor oferă o imagine despre situația românilor transilvăneni plecați la muncă în America, despre noul lor mod de viață, adaptarea la noile condiții, activitățile desfășurate acolo, muncile prestate, adoptarea unor noi obiceiuri, constituirea lor în organizații etc.

Cercetările arhivistice în fondurile fostelor comitate transilvănene, relevă atitudinea autorităților și a cercurilor guvernamentale față de problema migrației muncii din Transilvania spre continentul american. Rapoartele camerelor de comerț și industrie reprezintă un izvor prețios, mai ales prin faptul că se sesizează nu atât procesul de desfășurare a emigrării, ci și consecințele economice și sociale ale acestui fenomen asupra Transilvaniei.

Sursele bibliografice își aduc și ele aportul la obținerea de informații legate de problema avută în vedere. Există unele publicații ale unor români care au trăit în comunitățile de emigranți transilvăneni de peste ocean, și

care reîntorși în țară, au publicat date și informații cu privire la o serie de aspecte ale problemei tratate.

Un fapt deosebit de interesant de urmărit este cel reprezentat de călătoria emigranților. Ei porneau de acasă fie cu căruța, fie pe jos spre cea mai apropiată gară. De acolo, cu trenul se îndreptau spre Budapesta, Viena sau chiar mai departe. Aici erau preluați de agenții diverselor companii maritime și duși în Fiume (Rijeka, Croația), Bremen și Hamburg (Germania) sau în porturi olandeze, belgiene, franceze și chiar engleze, care constituiau principalele locuri de îmbarcare pentru emigranții ce aveau ca destinație SUA. În general, biletele erau cumpărate până la New York, acest oraș fiind cel mai popular în ceea ce privește destinația din SUA.

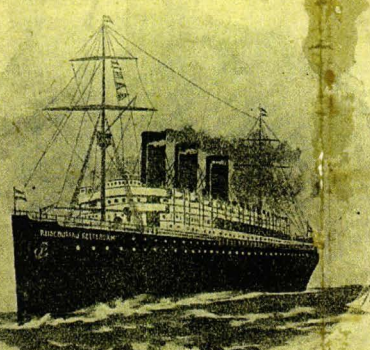
Existau și cazuri în care cei care se pregăteau de emigrare nu aveau posibilitatea de a-și cumpăra bilet de tren către portul placare, motiv pentru care fie călătoreau clandestin, fie împrumutau bani de la bănci, fie își vindeau toate bunurile sau erau forțați să lucreze în porturi sau pe vaporul cu care călătoreau.

După efortul de a ajunge în port și de a se îmbarca pe un vapor urma călătoria, o călătorie lungă și extrem de obositoare, realizată în condiții foarte grele pentru că majoritatea emigranților își cumpărau biletul la clasa a III-a din cauza prețului mai scăzut. Condițiile mizere în care călătoreau, faptul că nu erau obișnuiți să circule pe mare, durata drumului, oboseala, hrana precară au reprezentat cauze care au determinat îmbolnăvirea unui număr mare de emigranți, o parte dintre ei decedând pe vapor. Tot din cauza bolilor dobândite în timpul călătoriei multora li s-a refuzat intrarea în SUA.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, începutul secolului al XX-lea, emigrarea spre America a fost un fenomen general european. Populația din Transilvania a cunoscut fenomenul emigrării încă din evul mediu. Românii din această regiune au trecut la sud și est de arcul carpatic pentru a scăpa de condițiile mai grele din Ardeal. Putem afirma cu certitudine faptul că dimensiunile emigrării au fost relativ modeste până la sfârșitul secolului al XIX-lea. Autoritățile maghiare, nu de puține ori, au tras semnalul de alarmă asupra numărului mare de muncitori agricoli și mici meseriași care au emigrat, încă din anii 1880, din comitatele secuiești și cele din partea de sud a provinciei⁴⁰. Aproape în exclusivitate, emigranții din acei ani se îndreptau spre România.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 66.

REISEBÜREAU „ROTTERDAM”-*Olanda*
 (CONCESSIONIRT VON DER KÖNIGLICHEN NIEDERLÄNDISCHEN REGIERUNG)

FAHRKARTEN - AUSGABE
NACH AMERIKA, KANADA
UND ANDEREN LÄNDERN
MIT ERSTKLASSIGEN POST-
UND SCHNELLDAMPFERN

FILIALE:
REISEBUREAU ROTTERDAM A.G.
 BUCHS, (Rheintal)
 SCHWEIZ.

AMERIKANISCHE
 EISENBahnFAHRKARTEN
 ZU ORIGINALPREISEN

GEPÄCKSPEDITION UND VERSICHERUNG

AN- UND VERKAUF
 VON FREMDEN GELDSORTEN

TELEFON No. 8330.

ROTTERDAM, 1916. Január hó. 26. án...

MAASKADE W. Z. No. 95.
 G. Cz. Pap n k a Sandorné asszony ságnak
 Pap Lászlóné asszony leveleivel

Gröngy ut: Géres, Szatmár, M.

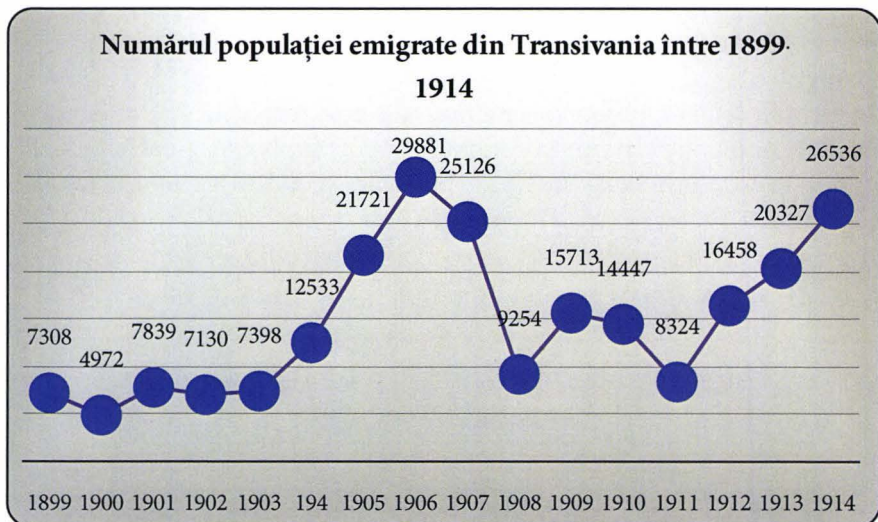
...kábaváló utasasával kapcsolatban,
 van, hogy megértesíteni, hogy ön minden akadály
 nélkül utazhat, ha a Magyar Kormány által elő-
 írt és engedélyekkel ellátott WILHELM hajó lesz.
 ...jegyeivel külföldi áthajózási jegyzékun-
 ket, a melyből a ön öndíjazása és az önjegyek kivételök éskor, úgy, mi-
 azzal az utasokkal közösen utazhat, hogy mikor és melyik hajóval utaz-
 nak ki, és, hogy részletes a szállítás feltételeket rész idejékorán lefo-
 gathassák.
 ...különösen figyelméértjük,
 ...szállítására vonatkozóan, hogy részletes
 ...szállítására vonatkozóan, hogy részletes

GRAMM-ADRESSE: „SCHNELLFART” ROTTERDAM.

Figura nr. 2 - Bilet de călătorie folosit la începutul secolului al XX-lea pentru a ajunge în SUA

Așa cum am explicat și în rândurile de mai sus se consideră că principala cauză a emigrării în masă din Europa, la sfârșitul secolului al XIX-lea, a constituit-o „explozia” demografică înregistrată pe acest continent în perioada de timp amintită. Consecința directă a acestei creșteri demografice a fost reducerea suprafeței loturilor de pământ și formarea unui surplus al forței de muncă rurală care nu a putut fi absorbit în întregime în mediul urban aflat în curs de industrializare⁴¹.

Graficul nr. 15 - Numărul populației emigrate din Transilvania în intervalul 1899-1914*

*Sursa: Ioan Bolovan, *Transilvania între Revoluția de la 1848 și Unirea din 1918. Contribuții demografice*, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, Cluj Napoca, 2000, pp. 68-69.

În Transilvania, emigrarea a reținut atenția autorităților maghiare abia prin anii 1880. În perioada 1881-1891, au emigrat în România, numai din 8 comitate, 60.513 persoane. Cei mai mulți au plecat la munci sezoniere, întorcându-se acasă la sfârșitul anului sau la sfârșitul campaniilor agricole. Emigrarea în masă, în special spre continentul american, a fost un fenomen ce și-a făcut apariția în primii ani ai secolului al XX-lea. În intervalul 1899-1914, au părăsit Transilvania 382.045 persoane, dintre care doar 71.512 s-au mai întors acasă după o ședere de 1, 2, 3 ani. Intervalul 1904-1907 a înregistrat punctul culminant al procesului de emigrare, cu

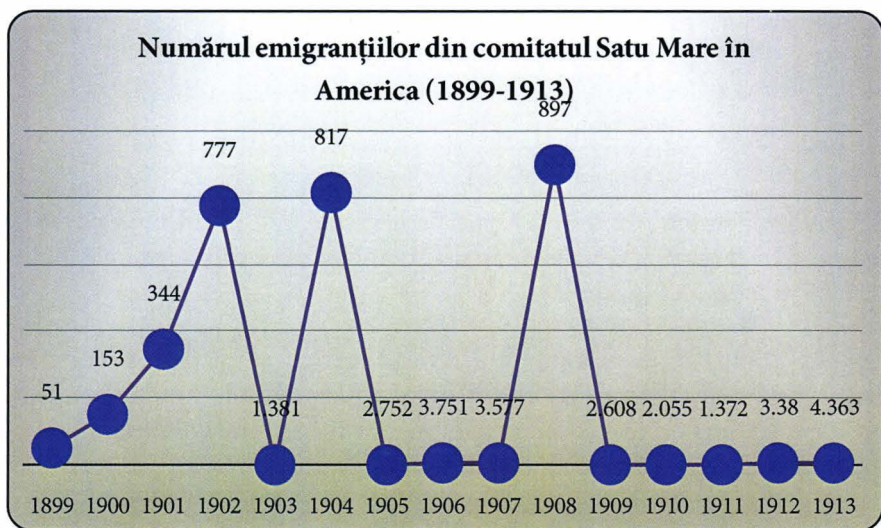
⁴¹ Ioan Bolovan, *Contribuții privind situația demografică a Transilvaniei în 1850-1910*, în Dan Berindei (coord.), „Istoria României, Pagini Transilvane”, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, Cluj Napoca, 1994, p. 291.

145.566 persoane, aproximativ 40% din totalul emigranților din perioada 1899-1914.

Evoluția numărului de emigranți a depins de avântul sau depresiunea din economia americană. În timpul crizei din industria fierului și oțelului din Statele Unite ale Americii, din 1907, procentul emigranților transilvăneni a scăzut brusc în anul 1908.

Emigranții care au plecat peste ocean proveneau, în special, din comitatele Bihor, Satu Mare, Arad, Timiș, Târnava Mare. A predominat numărul bărbaților, 68% față de numai 32% cât au reprezentat femeile între 1899-1913. Din totalul emigranților transilvăneni, în aceeași perioadă, 50% erau români, 22,8% germani și 22,7% maghiari. Impresionează numărul mare al emigranților germani care era de 11% în ansamblul populației provinciei. Pentru români, proporția emigranților este apropiată de ponderea lor în cadrul populației, în timp ce numărul emigranților maghiari era vizibil inferior față de proporția acestui grup etnic în cadrul structurii etnice a Transilvaniei⁴².

Graficul nr. 16 - Numărul emigranților din comitatul Satu Mare în America 1899-1913*

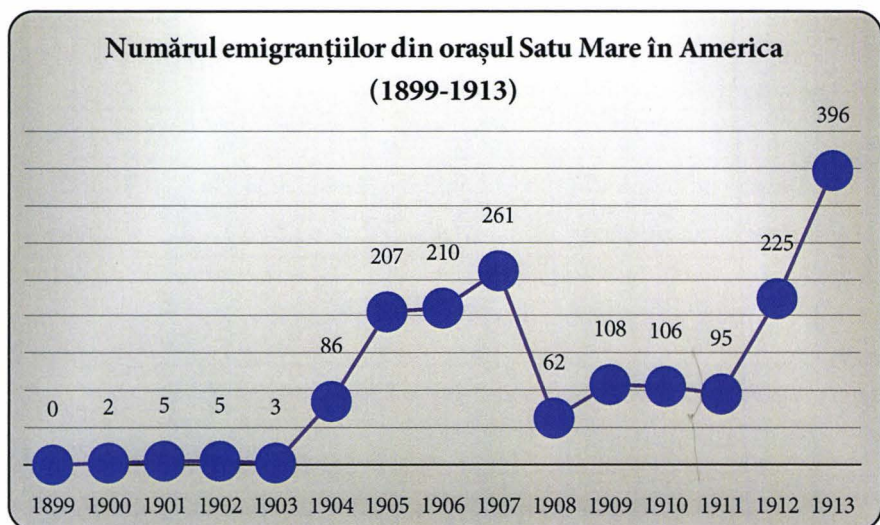
*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapeșt, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1907, 1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913, 1914.

În anii de la sfârșitul secolului al XIX-lea și de la începutul de secolului al XX-lea, numărul emigranților sătmăreni spre America este mic. Între 1899-1904, au plecat spre continentul de peste Atlantic doar 3.624 de per-

⁴² *Ibidem*, p. 293.

soane, spre deosebire de intervalul 1905–1907, când au emigrat 10.758 de persoane, sau în perioada 1908–1913, când numărul persoanelor care și-au lăsat gospodăria spre a pleca în America a fost 15.667. Aceste cifre cuprind atât pe cei plecați din întregul comitat Satu Mare, cât și pe cei emigrați din orașul cu același nume.

Graficul nr. 17 - Numărul emigranților din orașul Satu Mare în America 1899-1913*

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapeșt, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1907, 1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913, 1914.

Între 1905-1907, au emigrat 9.383 persoane din comitat și 498 din orașul Satu Mare. Ponderea cea mai mare au avut-o cei încadrați în categoria „producție primară”, și anume, 381 din comitat și 223 din oraș. Cel mai mic număr de emigranți spre SUA, în acest interval, l-au înregistrat persoanele încadrate în grupa „alte ocupații”.

Trebuie subliniat faptul că foarte puțini dintre sătmărenii care au plecat în SUA, la sfârșitul secolului al XIX-lea–începutul secolului al XX-lea, au revenit după o anumită perioadă. Dintre cei emigrați între 1899-1913, au revenit doar 6.531 de persoane, ponderea cea mai mare înregistrându-se în intervalul 1908-1913, și anume 4.250 persoane⁴³.

⁴³ Pentru comparații cu situația din Transilvania vezi și Ioan Bolovan, *Transilvania între Revoluția de la 1848...*, p. 52.

Tabelul nr. 26 - Numărul emigranților reîntorși în Comitatul Satu Mare (1899-1913)*

Ani	1899-1904	1905-1907	1908-1913	1899-1913
Comitat	452	1810	4242	6504
Oraș	-	19	8	27

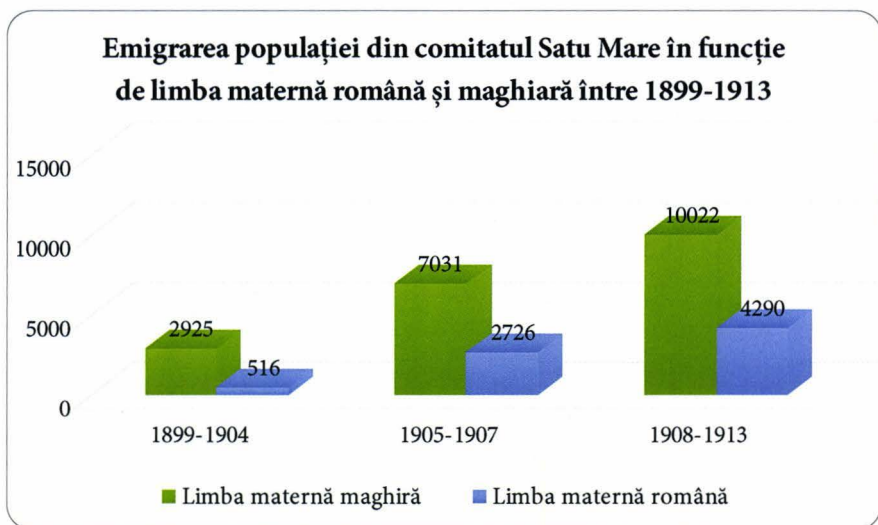
*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1907, 1908, 1908, 1910, 1911, 1912, 1913, 1914.

Tabelul nr. 27 - Emigrarea din Comitatul Satu Mare a populației de limbă maternă maghiară și română între 1899-1913*

Ani	1899-1904	1905-1907	1908-1913
Limbă maternă maghiară	2.925	7.031	10.022
Limba maternă română	516	2.726	4.290

*Sursa: Ioan I. Adam, Iosif Pușcaș, *Izvoare de demografie istorică, sec XIX-1914, Transilvania*, vol. II, București, 1987, pp. 666-721.

Graficul nr. 18 - Emigrarea din comitatul Satu Mare a populației de limbă maternă maghiară și română între 1899-1913*

*Sursa: Ioan I. Adam, Iosif Pușcaș, *Izvoare de demografie istorică, sec XIX-1914, Transilvania*, vol. II, București, 1987, pp. 666-721.

Așa cum rezultă din graficul și tablele de mai sus numărul populației cu maghiara ca limbă maternă este de 19.978, iar cel al populației a cărei limbă maternă este cea română este de 7.532. Este evident faptul

că cei care se înscriu în prima categorie au emigrat în număr mai mare, demontând astfel una din explicațiile oficialităților de la Budapesta cu privire la creșterea numărului populației maghiare pe teritoriul comitatului Satu Mare.

Tabelul nr. 28 - Numărul celor care au emigrat din comitatul Satu Mare în 1901 în funcție de sex și limba maternă*

	Bărbați	Femei	Total	Maghiari	Germani	Slovaci	Români	Ruteni	Croați	Sârbi	Altele
Comitat	313	37	350	332	1	0	17	0	0	0	0
Oraș	5	16	21	0	0	0	0	0	0	0	0

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1902.

Așa cum rezultă din statistica întocmită de autoritățile maghiare, în 1901, cel mai mare număr de emigranți din comitatul Satu Mare este reprezentat de către bărbați (313), femeile plecând într-o proporție mult mai mică (doar 37). În ceea ce privește etnia emigranților, în 1901, maghiarii au plecat într-un număr covârșitor, 332, față de cei 17 români și 1 german. Din orașul Satu Mare, la 1901, au emigrat doar 21 de persoane, dintre care 16 femei și 5 bărbați.

Tabelul nr. 29 - Numărul celor care au emigrat din comitatul Satu Mare în 1901 în funcție de zona de emigrație*

	Austria	State germane	România	Alte state balcanice	Alte state europene	America	Alte state de pe glob
Comitat	0	2	3	1	0	344	0
Oraș	0	1	0	0	0	20	0

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1902.

Cea mai mare parte a emigranților au plecat în America (344), restul s-au orientat spre România (3) sau spre state germane (2).

Tabelul nr. 30 - Numărul celor care au emigrat din comitatul Satu Mare în 1908 în funcție de sex și limba maternă*

	Bărbați	Femei	Total	În %	Maghiari	Germani	Slovaci	Români	Ruteni	Croați	Sârbi	Altele
Comitat	720	200	920	2.5	665	30	1	224	0	0	0	0
Oraș	48	39	87	2.8	87	0	0	0	0	0	0	0

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapeșt, 1909.

În 1908, numărul celor care au dorit să caute un trai mai bun în alte zone ale lumii a crescut față de anul 1901, el ridicându-se la 920 de persoane, adică 2,5%, dintre care 720 au fost bărbați și doar 200 au fost femei. Din punct de vedere etnic, tot maghiarii se află în fruntea statisticilor cu 665 de persoane, urmați apoi de români (224) și germani (30). La fel ca și în 1901, marea majoritate a emigranților sătmăreni s-au orientat spre America (897), 9 persoane au ales România și 5 au plecat spre statele germane. O noutate este aceea că au fost emigranți care au preferat să plece și în alte state de pe glob decât statele europene și America, și anume 7 persoane.

Tabelul nr. 31 - Numărul celor care au emigrat din comitatul Satu Mare în 1908 în funcție de zona de emigrație*

	State germane	România	Alte state balcanice	Alte state europene	America	Alte state de pe glob
Comitat	5	9	1	1	897	7
Oraș	11	8	1	1	62	4

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapeșt, 1909.

Din cei plecați din comitat în alte zone ale lumii, în 1908, s-au reîntors acasă 1.231 de persoane, dintre care 1.097 bărbați și 134 de femei. Cel mai mare număr al imigranților este cel al etnicilor maghiari (817), urmat de români (372) și de germani (42). Ei s-au întors din America (1.229), din statele germane (1), sau din statele balcanice (1).

Tabelul nr. 32 - Numărul celor care au imigrat în comitatul Satu Mare în 1908 în funcție de sex și limba maternă*

	Bărbați	Femei	Total	În %	Maghiari	Germani	Slovaci	Români	Ruteni	Croați	Sârbi	Altele
Comitat	1.097	134	1.231	3.4	817	42	0	372	0	0	0	0
Oraș	4	1	5	0.2	5	0	0	0	0	0	0	

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1909.

Tabelul nr. 33 - Numărul celor care au imigrat în comitatul Satu Mare în 1908 în funcție de zona de emigrație*

	State germane	România	Alte state balcanice	Alte state europene	America	Alte state de pe glob
Comitat	1	0	1	0	1.229	0
Oraș	0	0	0	0	5	0

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1909.

În anul 1910, din comitatul Satu Mare, au emigrat 2.063 de persoane, dintre care 1.435 au fost bărbați și 628 au fost femei. Din punct de vedere etnic, și în acest an, sunt predominanți maghiarii (1.256), urmași de români (756). America a rămas în fruntea preferințelor ca regiune de emigrare pentru că 2.055 au ales să emigreze în această zonă și doar 7 persoane s-au orientat spre România (4) și spre alte state europene (3).

Tabelul nr. 34 - Numărul celor care au emigrat din comitatul Satu Mare în 1910 în funcție de sex și limba maternă*

	Bărbați	Femei	Total	În %	Maghiari	Germani	Slovaci	Români	Ruteni	Croați	Sârbi	Altele
Comitat	1.435	628	2.063	5.7	1.256	46	0	756	0	0	2	0
Oraș	59	57	116	3.4	107	5	0	4	0	0	0	0

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1911.

Tabelul nr. 35 - Numărul celor care au emigrat din comitatul Satu Mare în 1910 în funcție de zona de emigrație*

	State germane	România	Alte state balcanice	Alte state europene	America	Alte state de pe glob
Comitat	0	4	0	3	2.055	1
Oraș	0	0	1	0	106	9

*Sursa: Magyar Statisztikai Évkönyv, Budapeșt, 1911.

În ceea ce privește numărul celor care au imigrat în comitatul Satu Mare, la 1910, acesta este mai mic față de cel din 1908, în 1910 imigrând doar 617 persoane, dintre care 104 femei și 513 bărbați. Au venit 438 de maghiari, 148 de români și 31 de germani. În 1910, America a reprezentat regiunea de unde au imigrat toate persoanele (617).

Tabelul nr. 36 - Numărul celor care au imigrat în comitatul Satu Mare în 1910 în funcție de sex și limba maternă*

	Bărbați	Femei	Total	În %	Maghiari	Germani	Slovaci	Români	Ruteni	Croați	Sârbi	Altele
Comitat	513	104	617	1.7	438	31	0	148	0	0	0	0
Oraș	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

*Sursa: Magyar Statisztikai Évkönyv, Budapeșt, 1911.

Tabelul nr. 37 - Numărul celor care au imigrat în comitatul Satu Mare în 1910 în funcție de zona de emigrație*

	State germane	România	Alte state balcanice	Alte state europene	America	Alte state de pe glob
Comitat	0	0	0	0	617	0
Oraș	0	0	0	0	0	0

*Sursa: Magyar Statisztikai Évkönyv, Budapeșt, 1911.

În 1911, dintr-un total de 1.379 de emigranți 1.079 au fost maghiari, 288 români și 12 germani. În ceea ce privește împărțirea pe sexe, putem spune că 796 au fost bărbați și 583 au fost femei. 1.372 au emigrat spre Ame-

rica, 3 spre România, 3 în statele germane și doar o persoană s-a orientat spre alte state de pe glob.

Tabelul nr. 38 - Numărul celor care au emigrat din comitatul Satu Mare în 1911 în funcție de sex și limba maternă*

	Bărbați	Femei	Total	În %	Maghiari	Germani	Slovaci	Români	Ruteni	Croați	Sârbi	Altele
Comitat	796	583	1.379	3.8	1.079	12	0	288	0	0	0	0
Oraș	64	54	118	3.3	118	0	0	0	0	0	0	0

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapeșt, 1912.

Tabelul nr. 39 - Numărul celor care au emigrat din comitatul Satu Mare în 1911 în funcție de zona de emigrație*

	State germane	România	Alte state balcanice	Alte state europene	America	Alte state de pe glob
Comitat	3	3	0	0	1.372	1
Oraș	6	3	0	10	95	4

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapeșt, 1912.

Totalul celor care au imigrat în comitatul Satu Mare, în 1911, a fost de 867, adică 2,4%. Dintre aceștia, 516 au fost maghiari, 273 români și 76 germani. Majoritatea lor au fost bărbați, adică 736 și doar 131 au fost femei. Toți cei care, în acest an au venit, sau au revenit în Satu Mare au fost cei care au avut ca punct de plecare America.

Tabelul nr. 40 - Numărul celor care au imigrat în comitatul Satu Mare în 1911 în funcție de sex și limba maternă*

	Bărbați	Femei	Total	În %	Maghiari	Germani	Slovaci	Români	Ruteni	Croați	Sârbi	Altele
Comitat	736	131	867	2.4	516	78	0	273	0	0	0	0
Oraș	1	0	1	0.0	1	0	0	0	0	0	0	0

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapeșt, 1912.

Tabelul nr. 41 - Numărul celor care au imigrat în comitatul Satu Mare în 1911 în funcție de zona de emigrație*

	State germane	România	Alte state balcanice	Alte state europene	America	Alte state de pe glob
Comitat	0	0	0	0	867	0
Oraș	0	0	0	1	0	0

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1912.

În 1912, au plecat din comitatul Satu Mare 3.391 persoane, dintre care 2.161 au fost maghiari și 1.125 români. 3.380 s-au îndreptat spre America, 6 spre statele germane și 4 spre România. Se menține predominarea bărbaților emigranți (2.105), față de femei, care pleacă în număr mai mic (1.286).

Tabelul nr. 42 - Numărul celor care au emigrat din comitatul Satu Mare în 1912 în funcție de sex și limba maternă*

	Bărbați	Femei	Total	În %	Maghiari	Germani	Slovaci	Români	Ruteni	Croați	Sârbi	Altele
Comitat	2.105	1.286	3.391	9.3	2.161	105	0	1.125	0	0	0	0
Oraș	150	93	243	6.7	229	5	0	9	0	0	0	0

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1913.

Tabelul nr. 43 - Numărul celor care au emigrat din comitatul Satu Mare în 1912 în funcție de zona de emigrație*

	State germane	România	Alte state balcanice	Alte state europene	America	Alte state de pe glob
Comitat	6	4	1	0	3.380	0
Oraș	4	6	0	7	225	1

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1913.

Față de cei care au emigrat, numărul imigranților este mult mai mic, doar 700 de persoane reîntorcându-se în comitat, dintre aceștia 586 fiind bărbați și 114 femei. Numărul mare al femeilor care emigrează în această perioadă se explică prin aceea că ele se duc la bărbații lor ca au plecat cu câțva timp înainte, reîntregindu-și astfel familia. Au revenit mai mulți maghiari (440) și doar 239 români. Toți dintre cei care au revenit acasă au părăsit America.

Tabelul nr. 44 - Numărul celor care au imigrat în comitatul Satu Mare în 1912 în funcție de sex și limba maternă*

	Bărbați	Femei	Total	În %	Maghiari	Germani	Slovaci	Români	Ruteni	Croați	Sârbi	Altele
Comitat	586	114	700	1.9	440	21	0	239	0	0	0	0
Oraș	0	0	0	0.0	0	0	0	0	0	0	0	0

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1913.

Tabelul nr. 45 - Numărul celor care au imigrat în comitatul Satu Mare în 1912 în funcție de zona de emigrație*

	State germane	România	Alte state balcanice	Alte state europene	America	Alte state de pe glob
Comitat	0	0	0	0	700	0
Oraș	0	0	0	0	0	0

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1913.

În 1913, au emigrat 4.367 de persoane. De data aceasta cel mai mare număr de emigranți a fost reprezentat de femei, 2.269, bărbații fiind doar 2.098. Nu există nici o modificare din punct de vedere etnic, maghiarii (3.234) emigrând în număr mai mare ca românii (1.032) sau germanii (100). La fel ca și în anii precedenți majoritatea covârșitoare a plecat spre America (4.363), și, în proporție foarte mică, spre România sau alte state balcanice⁴⁴.

⁴⁴ Ecaterina Negruți, *Migrații sezoniere la lucru în România (1859-1918)*, Editura Academiei Române, București, 1991, p. 115.

Tabelul nr. 46 - Numărul celor care au emigrat din comitatul Satu Mare în 1913 în funcție de sex și limba maternă*

	Bărbați	Femei	Total	În %	Maghiari	Germani	Slovaci	Români	Ruteni	Croați	Sârbi	Altele
Comitat	2.098	2.269	4.367	11.8	3.234	100	0	1.032	1	0	0	0
Oraș	193	215	408	10.9	343	3	0	62	0	0	0	0

*Sursa: Magyar Statisztikai Évkönyv, Budapest, 1914.

Tabelul nr. 47 - Numărul celor care au emigrat din comitatul Satu Mare în 1913 în funcție de zona de emigrație*

	State germane	România	Alte state balcanice	Alte state europene	America	Alte state de pe glob
Comitat	1	2	0	1	4.363	0
Oraș	4	4	0	3	396	1

*Sursa: Magyar Statisztikai Évkönyv, Budapest, 1914.

Numărul (430) celor care au revenit în comitatul Satu Mare în 1913 este mult mai mic față de cel al celor care s-au reîntors cu un an înainte (700). Dintre aceștia 326 sunt bărbați și doar 104 femei. S-au reîntors 297 maghiari, 123 români și 10 germani. Toți au revenit din America.

Tabelul nr. 48 - Numărul celor care au imigrat în comitatul Satu Mare în 1913 în funcție de sex și limba maternă*

	Bărbați	Femei	Total	În %	Maghiari	Germani	Slovaci	Români	Ruteni	Croați	Sârbi	Altele
Comitat	326	104	430	1.2	297	10	0	123	0	0	0	0
Oraș	3	0	3	0.1	2	0	0	1	0	0	0	0

*Sursa: Magyar Statisztikai Évkönyv, Budapest, 1914.

Tabelul nr. 49 - Numărul celor care au imigrat în comitatul Satu Mare în 1913 în funcție de zona de emigrație*

	State germane	România	Alte state balcanice	Alte state europene	America	Alte state de pe glob
Comitat	0	0	0	0	430	0
Oraș	0	0	0	0	3	0

*Sursa: Magyar Statisztikai Évkönyv, Budapest, 1914.

Tabelul nr. 50 - Numărul celor care au emigrat din comitatul Satu Mare în 1914 în funcție de sex și limba maternă*

	Bărbați	Femei	Total	În %	Maghiari	Germani	Slovaci	Români	Ruteni	Croați	Sârbi	Altele
Comitat	2.390	903	3.293	8,8	2.321	89	3	880	0	0	0	0
Oraș	108	94	202	5,2	156	7	0	36	0	0	1	2

*Sursa: Magyar Statisztikai Évkönyv, Budapest, 1915.

Tabelul nr. 51 - Numărul celor care au emigrat din comitatul Satu Mare în 1914 în funcție de zona de emigrație*

	State germane	România	Alte state balcanice	Alte state europene	America	Alte state de pe glob
Comitat	2	6	6	0	3.277	2
Oraș	0	3	0	13	183	3

*Sursa: Magyar Statisztikai Évkönyv, Budapest, 1915.

Tabelul nr. 52 - Numărul celor care au imigrat în comitatul Satu Mare în 1914 în funcție de sex și limba maternă*

	Bărbați	Femei	Total	În %	Maghiari	Germani	Slovaci	Români	Ruteni	Croați	Sârbi	Altele
Comitat	405	76	481	1,3	278	5	0	198	0	0	0	0
Oraș	2	5	7	1,3	278	5	0	198	0	0	0	0

*Sursa: Magyar Statisztikai Évkönyv, Budapest, 1915.

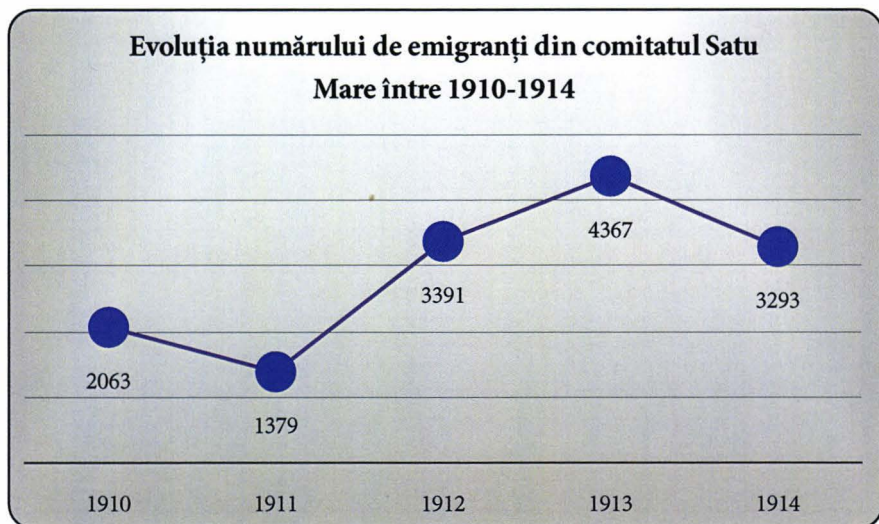
În 1914, numărul celor care emigrează din comitatul Satu Mare este mai mic față de anul precedent, înregistrându-se 3.293 persoane, dintre care 2.390 sunt bărbați și 903 femei. Dintre aceștia 3.277 pleacă în America, restul orientându-se spre România sau alte state din Europa. Și în acest an maghiarii dețin primul loc în ceea ce privește numărul de emigranți, 2.321, fiind urmați de români (880). Același raport se menține și în ceea ce privește etnia imigranților din 1914, pentru că s-au reîntors 278 maghiari și doar 198 de români.

Tabelul nr. 53 - Numărul celor care au imigrat în comitatul Satu Mare în 1914 în funcție de zona de emigrație*

	State germane	România	Alte state balcanice	Alte state europene	America	Alte state de pe glob
Comitat	0	2	0	0	479	0
Oraș	0	0	0	0	7	0

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1915.

Graficul nr. 19 - Evoluția numărului de emigranți din comitatul Satu Mare între 1910-1914

Graficul de mai sus concluzionează foarte bine datele privind numărul emigranților din comitatul Satu Mare în intervalul 1910-1914. Punctul culminant al emigrării este atins în 1913, an în care s-au înregistrat 4.367

persoane care au părăsit regiunea în care își aveau domiciliu pentru a pleca în căutarea unui trai mai bun. Cel mai mic număr de emigranți a fost consemnat în 1911, când doar 1.379 bărbați și femei au plecat în alte țări, în special în America.

Mai precizăm încă odată faptul că pentru emigranții din comitatul Satu Mare, America era reprezentată de Statele Unite și Canada. Aceasta din urmă îi atrăgea pe emigranți prin faptul că li se dădea pământ gratuit pentru a întemeia cu timpul ferme după modelul american. Însă, majoritatea emigranților au ajuns muncitori în diferite uzine din marile orașe industriale. Trimiteau bani la cei rămași acasă, dar își și puneau deoparte pentru a-și întemeia o gospodărie. În afară de munca din fabrici, viața lor se concentra în jurul bisericilor zidite prin contribuția lor. Tradițiile românești erau păstrate prin intermediul celor aproximativ 70 de societăți de ajutor și cultură, precum și prin cele două ziare românești *America* (din septembrie 1906) și *Românul* (din decembrie 1905)⁴⁵.

Se pot constata două tipuri de atitudini ale emigranților în ceea ce privește perioada pentru care pleacă.

- Înainte de primul război mondial, marea lor majoritate considera că vor pleca doar temporar, doar atât cât să își strângă niște bani pentru a-și îmbunătăți condițiile de trai. Printre emigranți se vehicula lozinca *Mia și călătoria*, aceasta demonstrând intenția lor de a economisi în SUA 1.000 dolari, pentru ca la reîntoarcere în Transilvania să-și poată cumpăra câteva hectare de pământ pentru a-și îmbunătăți poziția social-economică.
- După primul război mondial, cei care pleacă o fac cu intenția de a se stabili în America și de a-și începe acolo o nouă viață.

Având în vedere aspectele multiple și contradictorii ale emigrării, credem că bilanțul general al acestui fenomen pentru Transilvania a fost mai mult negativ. El nu a putut să devină o metodă de rezolvare a contradicțiilor care s-au acumulat în societatea transilvăneană. Se poate chiar afirma că, în general, o țară în care emigrarea a avut un caracter de masă a pierdut mai mult decât a câștigat; iar, dimpotrivă, țara care s-a folosit de forța de muncă, priceperea și iscusința masei de emigranți a avut mai mult de profitat.

⁴⁵ Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977 p. 70.

F. STRUCTURA POPULAȚIEI DIN COMITATUL SATU MARE, PE GRUPE DE VÂRSTĂ, CONFORM RECENSĂMINTELOR DE LA 1890, 1900, 1910

La 1890, cel mai mare procent (18,2%) al populației din comitatul Satu Mare era reprezentat de copii cu vârstă mai mică de 6 ani. Grupa de vârstă 40-59 de ani deținea un procent de 17,1%. Însă, orașul Satu Mare era locuit de populație majoritar tânără, aptă de muncă, pentru că grupa de vârstă cuprinsă între 20 și 39 de ani deținea cel mai mare procent, și anume 30,8%, urmată apoi de populația mai matură, cuprinsă între 40-59 de ani, care reprezenta 18,3% din totalul populației⁴⁶.

Tabelul nr. 54 - *Vârsta populației din Satu Mare după recensământul din 1890 (%)**

	Sub 6 ani	6-11	12-14	15-19	20-39	40-59	Peste 60 ani	Vârstă necunoscută
Comitat	18,2	13,3	6,2	8,4	30,5	17,1	6,3	0,0
Oraș	13,6	11,9	6,5	11,3	30,8	18,3	7,5	0,1

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1891

Tabelul nr. 55 - *Vârsta populației din Satu Mare după recensământul din 1900 (%)**

	Sub 6 ani	6-11	12-14	15-19	20-39	40-59	Peste 60 ani	Vârstă necunoscută
Comitat	17,0	14,8	7,3	9,9	26,7	17,8	6,5	0,0
Oraș	14,1	12,7	7,3	12,2	28,7	17,6	7,4	0,0

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1901.

⁴⁶ Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, *Considerații privind vârsta la căsătorie la românii transilvăneni în secolul al XIX-lea*, în Ioan Bolovan (coord.), „Transilvania în epocile modernă și contemporană. Studii de demografie istorică”, Presa universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2002, p. 116.

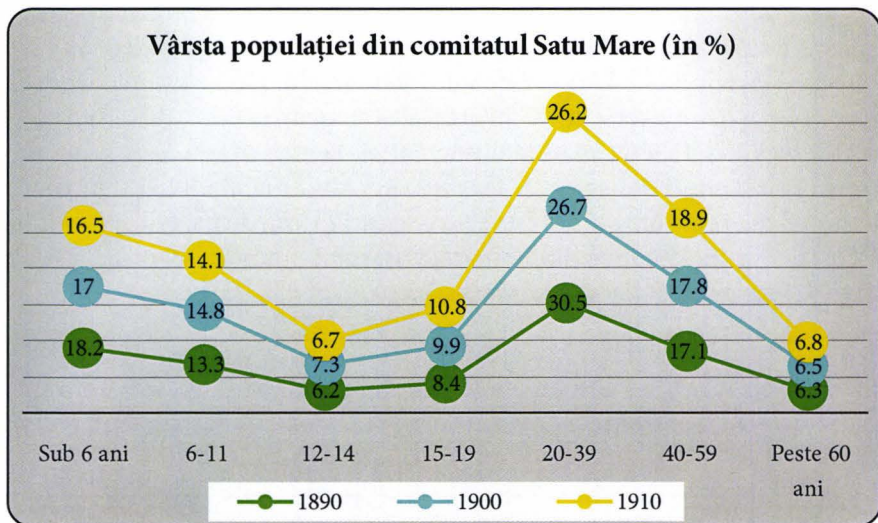
Pe măsura trecerii timpului numărul copiilor cu vârstă mai mică de 6 ani din comitat scade. La recensământul din 1900 s-au înregistrat doar 17,0%, iar la cel din 1910, procentul este și mai mic, adică 16,5%. Crește însă numărul populației cu vârstă cuprinsă între 40-59 de ani. În anul 1900, ea reprezenta 17,8% din totalul locuitorilor comitatului Satu Mare, iar la 1910, procentul ei crește la 18,9%. Se constată astfel o tendință de îmbătrânire a populației, mai ales că și grupa de vârstă de peste 60 de ani cunoaște o evoluție ascendentă din punct de vedere numeric, deși această creștere nu este spectaculoasă (vezi tabelele nr. 54, 55, 56).

Tabelul nr. 56 - Vârsta populației din Satu Mare după recensământul din 1910 (%)*

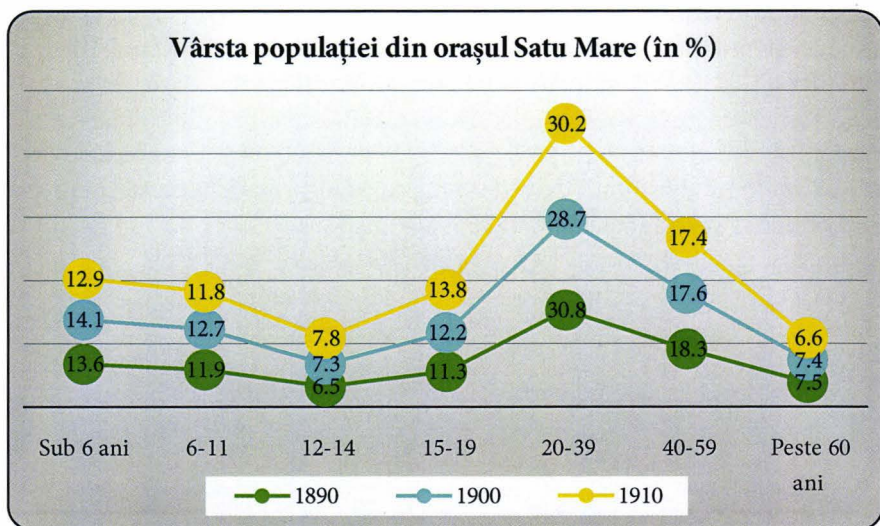
	Sub 6 ani	6-11	12-14	15-19	20-39	40-59	Peste 60 ani	Vârstă necunoscută
Comitat	16,5	14,1	6,7	10,8	26,2	18,9	6,8	0,0
Oraș	12,9	11,8	7,8	13,8	30,2	17,4	6,6	0,0

*Sursa: Magyar Statisztikai Évkönyv, Budapest, 1911.

Graficul nr. 20 - Vârsta populației din comitatul Satu Mare conform recensămintelor 1890, 1900, 1910

Graficul nr. 21 - Vârsta populației din orașul Satu Mare conform recensămintelor 1890, 1900, 1910

G. CÂTEVA ASPECTE PRIVIND STRUCTURA EDUCAȚIONALĂ ȘI OCUPAȚIONALĂ A POPULAȚIEI COMITATULUI SATU MARE ÎN PERIOADA DE ÎNCEPUT A SECOLUL XX

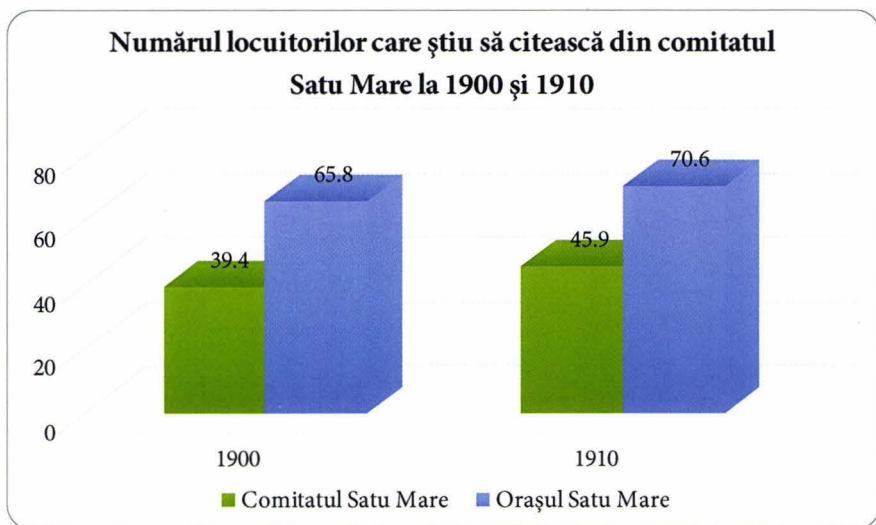
Un aspect interesant de urmărit este cel referitor la instruirea populației comitatului avut în vedere. Conform datelor recensămintelor de la 1900 și 1910, procentul acestora crește considerabil. În 1900, dintre locuitorii Sătmăruului, știa să scrie și să citească 39,4%, pentru ca în 1910, numărul lor să crească la 45,9% din totalul populației. Pentru orașul Satu Mare numărul celor știutori de carte este foarte mare. Mult mai mult decât jumătate din populația orașului știa să scrie și să citească în anii de început a secolului al XX-lea. La 1900, 65,8% din populația orașului putea scrie și citii, pentru ca la 1910, procentul lor să crească la 70,6%.

Tabelul nr. 57 - Numărul locuitorilor care știu să citească din comitatul Satu Mare la 1900 și 1910*

	1900	1900 (%)	1910	1910 (%)
Comitat	134.367	39,4%	166.170	45,9%
Oraș	17.688	65,8%	24.616	70,6%

*Sursa: Magyar Statisztikai Évkönyv, Budapest, 1901, 1911, 1920.

Graficul nr. 22 - Numărul locuitorilor care știu să scrie și să citească din comitatul Satu Mare în 1900 și 1910

Ocupația populației comitatului Satu Mare oferă informații importante în legătură cu dezvoltarea economică a regiunii aflată în atenția noastră. Autoritățile maghiare au fost interesate în cunoașterea domeniilor de activitate a locuitorilor Ungariei și Transilvaniei, motiv pentru care recensămintele organizate în perioada austro-ungară cuprindeau rubrici referitoare la ramura economică în care activează cel recenzat. Din datele tabelului nr. 58 observăm faptul că, la recensământul din 1869-1870, în comitatul Satu Mare existau 6.182 de proprietari în domeniul agriculturii. Tot în această ramură economică, cel mai mare număr, 10.274, era reprezentat de muncitorii care lucrau cu ziua pe proprietatea altuia. Foarte mic, 2, era numărul celor care activau în domeniul vânătorii și al pescuitului.

Tabelul nr. 58 - Numărul populației ocupată în agricultură, silvicultură, pescuit și vânătoare la recensământul din 1870*

Comitat	Proprietari	Arendași	Administratori de moșie	Argați anual	Zilieri	Se ocupă cu vânătoarea și pescuitul
Satu Mare	6.182	220	91	5.484	10.274	2

*Sursa: Ioan I. Adam, Iosif Pușcaș, *Izvoare de demografie istorică, sec XIX-1914, Transilvania*, vol. II, București, 1987.

Tabelul nr. 59 - Numărul populației ocupată în industrie la recensământul din 1870*

Comitat	Ind. de construcții și artă			Ind. de metal, piatră și lemn		
	Întreprinzători independenți	Funcționari	Muncitori	Întreprinzători independenți	Funcționari	Muncitori
Satu Mare	326	12	860	1.510	22	1.447

*Sursa: Sursa: Ioan I. Adam, Iosif Pușcaș, *Izvoare de demografie istorică, sec XIX-1914, Transilvania*, vol. II, București, 1987.

Comitat	În prod. de articole chimice, alimentare și tutun			În ind. textilă		
	Întreprinzători independenți	Funcționari	Muncitori	Întreprinzători independenți	Funcționari	Muncitori
Satu Mare	496	12	467	843	7	796

*Sursa: Ioan I. Adam, Iosif Pușcaș, *Izvoare de demografie istorică, sec XIX-1914, Transilvania*, vol. II, București, 1987.

Comitat	În pielărie, fabricarea hârtiei și alte ramuri industriale			Ocupații indirect productive		
	Întreprinzători independenți	Funcționari	Muncitori	Întreprinzători independenți	Funcționari	Muncitori
Satu Mare	1.899	12	1.190	477	16	1.449

*Sursa: Ioan I. Adam, Iosif Pușcaș, *Izvoare de demografie istorică, sec XIX-1914, Transilvania*, vol. II, București, 1987.

Total meseriași și meșteșugari			
Comitat	Întreprinzători independenți	Funcționari	Muncitori
Satu Mare	5.555	6.290	11.841

Sursa: Adam Iosif I., Pușcaș, *Izvoare de demografie istorică, sec XIX-1914, Transilvania*, vol.II, București, 1987.

În perioada recensământului din 1870, pentru comitatul Satu Mare au fost înregistrați 5.555 întreprinzători independenți, 6.290 funcționari și 11.841 muncitori. Analizând datele tabelului nr. 59, putem observa că cei mai mulți (1.899) întreprinzători au activat în domeniul pielăriei, fabricării hârtiei și în alte ramuri industriale. Ei sunt urmați de cei din industria metalurgică, a prelucrării pietrei și a lemnului (1.510). Cei mai puțini (326) au considerat că este oportun să investească în industria de construcții și artă. Un număr aproximativ egal de muncitori își desfășurau activitatea în industria metalurgică și de prelucrare a pietrei și a lemnului (1.447) și în alte ocupații indirect productive (1.449). Cel mai mic număr de angajați îl avea domeniul producției de articole chimice, alimentare și tutun (467 muncitori). Industria metalurgică și de prelucrare a pietrei și a lemnului deține cei mai mulți funcționari (22), în rest, principalele ramuri industriale ale comitatului Satu Mare au un număr aproximativ egal de funcționari (12).

Coroborând datele din tabelele nr. 58 și 59, putem concluziona că cei mai mulți locuitori din comitatul Satu Mare au activat în ramura industrială a economiei. Totuși diferența dintre aceștia și numărul celor din agricultură nu este foarte mare. Putem spune că, pentru Sătmar, există un oarecare echilibru între cele două ramuri ale economiei⁴⁷.

Tabelul nr. 60 cuprinde datele strânse cu ocazia recensământului din 1900, date referitoare la ocupația populației din comitatul Satu Mare. Dat fiind faptul că acum informațiile sunt structurate pe plasele comitatului, ne putem face o imagine cât mai completă despre dezvoltarea agriculturii și a industriei în diferitele regiuni ale comitatului.

Cea mai mare concentrație de agricultori o întâlnim în plasa Seini, și anume 30.898 activanți cu venit sau întreținuți. Tot în această plasă avem un număr, relativ ridicat față de alte plase, al celor care activează în alte ramuri ale producției primare. Mic este numărul celor care își desfășoară activitatea în minerit și industrie (20). Probabil că aceștia au plecat să muncească în alte regiuni ale comitatului, cel mai probabil în plasa Baia Mare, unde

⁴⁷ Vezi și *Mindennapok Szabolcs és Szatmár Megyében a XIX. Százdban*, Nyíregyháza, 2000, p. 53.

întâlnim cel mai mare număr (4.674) de muncitori în domeniul mineritului și al industriei. Tot această plasă se poate lăuda cu cel mai are număr de activanți în alte ramuri ale producției primare (1.723). Nici agricultura din această regiune nu este de neglijat pentru că în acest domeniu activează un număr de 20.329 muncitori.

Tabelul nr. 60 - *Repartizarea populației pe ocupații la recensământul din 1900**

Plase și orașe	Agricultură și grădinărit		Alte ramuri al prod. prim.		Minerit și industrie	
	Cu venit	Întreținut	Cu venit	Întreținut	Cu venit	Întreținut
Csenger	2.479	3.774	2	2	0	0
Ardud	10.709	13.587	51	137	0	21
Fehérgyarmat	125	204	0	0	0	0
Baia Mare	9.424	10.905	645	1.078	1.696	2.978
Carei	12.593	15.375	18	68	0	0
Șomcuta Mare	10.965	12.912	30	68	0	1
Satu Mare	11.063	17.333	89	108	0	0
Seini	12.699	18.199	153	328	8	12
Baia Sprie-oraș	69	62	22	51	795	1.705
Baia Mare-oraș	417	614	263	420	914	1.779
Carei-oraș	693	1.491	29	86	0	0
Satu Mare-oraș	2.189	345	214	231	1	1
Total pe comitat	71.236	94.456	1.302	2.346	3.413	6.496

*Sursa: Ioan I. Adam, Iosif Pușcaș, *Izvoare de demografie istorică, sec XIX-1914, Transilvania*, vol. II, București, 1987.

Din aceste date, comparate cu informațiile din alte plase, putem concluziona că plasa Baia Mare este cea mai dezvoltată din punct de vedere economic dintre plasele comitatului Satu Mare. La polul opus se situează plasa Fehérgyarmat, unde nici o persoană nu activează în ramura industri-

ală și doar 329 de persoane muncesc în agricultură. Totuși, pentru această analiză trebuie să ținem cont și de faptul că Fehérgyarmat este plasa cu cea mai mică suprafață și cel mai mic număr de locuitori. O altă observație care poate fi făcută din analiza tabelului 60, dar și din tabelul nr. 61, este aceea că, per total, pentru comitatul Satu Mare, la 1900, cel mai mare număr al populației active în domeniul agriculturii, domeniu mai dezvoltat în acea perioadă pentru regiunea avută în vedere. Urmează apoi ramura mineritului și a siderurgiei cu un număr de 9.909 muncitori.

În ceea ce privește situația economică a orașelor din comitatul Satu Mare, putem afirma că cel mai dezvoltat, atât din punct industrial, cât și al agriculturii, este orașul Baia Mare. Locuitorii acestuia aveau ca principală ocupație activitățile din minerit și industrie (2.693). Un număr mare de muncitori în acest domeniu îl avea și orașul Baia Sprie. Observăm că cele două localități se aflau în zone bogate în minereu. Spre deosebire de ele, orașele Carei și Satu Mare nu aveau activanți în acest domeniu industrial. În schimb, ele se remarcă prin numărul celor care munceau în agricultură și grădinarit, precum și în alte domenii ale producției primare.

Tabelul nr. 61 - *Repartizarea populației din comitatul Satu Mare pe ocupații la recensământul din 1900**

	Agricultură și grădinarit		Alte ramuri al prod. prim.		Minerit și siderurgie	
	Cu venit	Întreținut	Cu venit	Întreținut	Cu venit	Întreținut
Comitat	71.236	94.456	1.302	2.346	3.413	6.496
Oraș	2.189	3.425	214	231	1	1

*Sursa: Ioan I. Adam, Iosif Pușcaș, *Izvoare de demografie istorică, sec XIX-1914, Transilvania*, vol. II, București, 1987.

	Industrie		Comerț și credit	
	Cu venit	Întreținut	Cu venit	Întreținut
Comitat	9.656	14.289	1.728	2.917
Oraș	3.552	4.659	1.114	2.036

*Sursa: Ioan I. Adam, Iosif Pușcaș, *Izvoare de demografie istorică, sec XIX-1914, Transilvania*, vol. II, București, 1987.

	Transporturi		Servicii publice și liber profesioniști		Armată	
	Cu venit	Întreținut	Cu venit	Întreținut	Cu venit	Întreținut
Comitat	1.127	2.671	2.231	4.337	309	80
Oraș	461	1.231	962	1.675	703	103

*Sursa: Ioan I. Adam, Iosif Pușcaș, *Izvoare de demografie istorică, sec XIX-1914, Transilvania*, vol. II, București, 1987.

	Zilieri		Servitori casnici		Alte ocupații necunoscute	
	Cu venit	Întreținut	Cu venit	Întreținut	Cu venit	Întreținut
Comitat	2.552	3.462	4.230	526	2.765	3.844
Oraș	282	329	1.435	58	633	1.587

*Sursa: Ioan I. Adam, Iosif Pușcaș, *Izvoare de demografie istorică, sec XIX-1914, Transilvania*, vol. II, București, 1987.

Mai trebuie să adăugăm faptul că, așa cum rezultă din datele recensământului de la 1900, cel mai mare număr al celor care activau în agricultură era deținut de bărbați atât în comitatul Satu Mare (83.184), cât și în orașul cu același nume (2.873). Deci, putem afirma, fără teama de a greși, că principala forță de muncă era cea de sex masculin, mult mai puternică și, probabil, mai rezistentă la condițiile dificile din acest domeniu de activitate (vezi tabelul nr. 65).

Tabelul nr. 62 - Populația din comitatul Satu Mare ocupată în agricultură la recensământul din 1900*

	Cu venit		Întreținuți		Total	
	Bărbați	Femei	Bărbați	Femei	Bărbați	Femei
Comitat	51.896	19.340	31.288	63.168	83.184	82.508
Oraș	1.738	451	1.135	2.290	2.873	2.741

*Sursa: Ioan I. Adam, Iosif Pușcaș, *Izvoare de demografie istorică, sec XIX-1914, Transilvania*, vol. II, București, 1987.

Tabelul nr. 63 - Repartizarea populației pe ocupații la recensământul din 1910*

Plase și orașe	Agricultură și grădinărit		Alte ramuri al prod. Prim.		Minerit și siderurgie	
	Cu venit	Întreținut	Cu venit	Întreținut	Cu venit	Întreținut
Oaș	7.787	12.014	53	528	0	10
Csenger	2.327	3.776	1	1	0	0
Ardud	9.627	15.712	71	178	0	30
Fehérgyarmat	149	191	0	0	0	0
Baia Mare	7.622	10.265	651	1.183	1.588	3.351
Carei	12.132	16.926	17	34	0	59
Șomcuta Mare	10.320	14.269	48	101	2	14
Satu Mare	8.017	13.289	30	80	10	19
Seini	8.074	12.798	77	210	36	116
Baia Sprie-oraș	57	64	28	34	605	1.377
Baia Mare-oraș	419	558	252	433	1.046	1.931
Carei-oraș	1.037	1.632	2	5	0	1
Total pe comitat	101.093	149.738	250.831	76.568	101.494	1.430
Satu Mare-oraș	15.777	19.115	34.892	2.435	3.860	17

*Sursa: Ioan I. Adam, Iosif Pușcaș, *Izvoare de demografie istorică, sec XIX-1914, Transilvania*, vol. II, București, 1987.

Tabelul nr. 64 - Repartizarea populației pe ocupații la recensământul din 1910*

Plase și orașe	Industrie		Comerț și credit		Transporturi	
	Cu venit	Întreținut	Cu venit	Întreținut	Cu venit	Întreținut
Oaș	605	1.040	160	398	98	212
Csenger	291	418	39	67	23	59
Ardud	1.078	1.837	161	295	46	159
Fehérgyarmat	6	12	0	0	0	0
Baia Mare	854	1.355	90	140	286	654
Carei	1.498	2.624	153	340	177	386
Șomcuta Mare	867	1.398	247	486	89	239
Satu Mare	777	1.400	188	408	182	444
Seini	1.221	1.988	274	525	135	300
Baia Sprie-oraș	286	412	85	115	52	96
Baia Mare-oraș	1.414	1.642	454	554	190	443
Carei-oraș	2.658	3.203	720	1.097	382	864
Total pe comitat	11.555	17.329	2.571	4.425	1.660	3.856
Satu Mare-oraș	5.415	6.096	1.545	2.602	879	1.917

*Sursa: Ioan I. Adam, Iosif Pușcaș, *Izvoare de demografie istorică, sec XIX-1914, Transilvania*, vol. II, București, 1987.

Recensământul de la 1910 arată că cea mai mare concentrație de muncitori în domeniul agriculturii și grădinăritului se întâlnește în plasa Carei (29.058). Nu ne miră acest fapt, pentru că și astăzi regiunea aceasta este recunoscută prin fertilitatea pământului său. La polul opus se situează plasa Fehérgyarmat cu un număr de 340 de agricultori. În ceea ce privește domeniul mineritului și siderurgiei, la fel ca și la recensământul anterior, plasa Baia Mare se distanțează considerabil față de celelalte regiuni ale comitatu-

lui. Plasa Șomcuta Mare se remarcă în domeniul comerțului și al creditului, iar plasa Carei în domeniul industriei. Cu excepția plasei Fehérgyarmat, săracă din punct de vedere al activității economice, celelalte plase se află într-un oarecare echilibru economic⁴⁸.

În ceea ce privește ocupațiile locuitorilor din orașele comitatului Satu Mare, Baia Mare se remarcă prin numărul mare de muncitori din domeniul mineritului și al siderurgiei, Satu Mare în domeniul industriei și al altor ramuri de producție primară.

Ca o concluzie a celor afirmate în rândurile de mai sus, putem spune că regiunea comitatului Satu Mare este o regiune dezvoltată din punct de vedere economic, atât în domeniul industrial, cât și în cel al agriculturii. Se pot delimita anumite zone bogate în zăcăminte de minereu, și anume regiunea plasa Baia Mare, dar și zone cu pământ fertil, unde producția din agricultură este ridicată, de exemplu plasele Carei și Șomcuta Mare. Acest lucru îl putem deduce din numărul mare de persoane care activează în minerit (plasa Baia Mare), sau în agricultură (plasele Carei și Șomcuta Mare). Există și zone cu o mai slabă activitate economică (plasa Fehérgyarmat). Acest fapt se datorează fie lipsei resurselor naturale, fie numărului mic de locuitori ai regiunii respective.

H. CÂTEVA COMPARAȚII ÎNTRE EVOLUȚIA POPULAȚIEI DIN COMITATUL SATU MARE ȘI ALTE COMITATE DIN NORD-VESTUL TRANSILVANIEI

Pentru o mai bună imagine a evoluției populației în comitatul Satu Mare, ne-am gândit că ar fi interesant să facem o comparație cu ceea ce se întâmplă, din punct de vedere demografic, și în comitatele vecine. În acest sens au fost alese comitatele Maramureș, Sălaj și Ugocea.

De la început, trebuie să precizăm faptul că, din punct de vedere al întinderii teritoriale, dintre cele 4 comitate care fac obiectul analizei noastre, Maramureșul are cea mai mare suprafață, și anume 9.720 km². Este urmat de Satu Mare cu 6.104 km², de Sălaj cu 3.818 km² și apoi de Ugocea al cărui teritoriu este de 1.208 km².

⁴⁸ *Ibidem*, p. 87.

Tabelul nr. 65 - *Evoluția populației în comitatele Maramureș, Satu Mare, Sălaj și Ugocea**

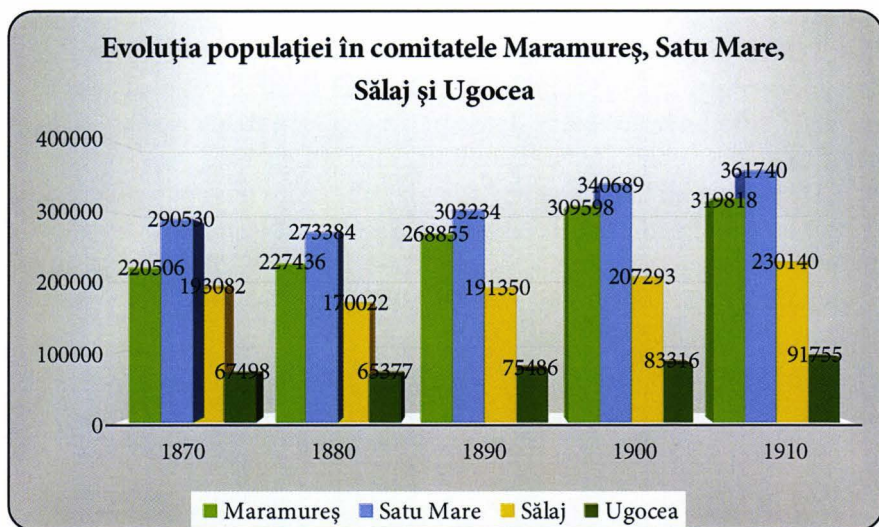
Comitat	Maramureș	Satu Mare	Sălaj	Ugocea
Teritoriu	9.720	6.104	3.818	1.208
1869	220.506	290.530	193.082	67.498
1880	227.436	273.384	170.022	65.377
1890	268.855	303.234	191.350	75.486
1900	309.598	340.689	207.293	83.316
1910	319.818	361.740	230.140	91.755

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1871, 1881, 1891, 1901, 1911.

Deși comitatul Maramureș are o suprafață mai mare decât a comitatului Satu Mare, populația acestuia din urmă a fost mai mare după cum rezultă din datele celor 5 recensăminte organizate de autoritățile maghiare (vezi tabelul nr. 65). Numărul cel mai mic de locuitori îl are comitatul Ugocea, acesta nedepășind 100.000 de locuitori.

Și din punct de vedere etnic, există multe diferențe între cele 4 comitate din nord-vestul Transilvaniei. Cel mai mare procent de etnici maghiari a fost înregistrat în comitatul Satu Mare atât la recensământul din 1890, cât și la cele din 1900 și 1910. Cea mai mare concentrație de populație românească este consemnată în comitatul Sălaj.

Graficul nr. 23 - *Evoluția populației în comitatele Maramureș, Satu Mare, Sălaj și Ugocea*

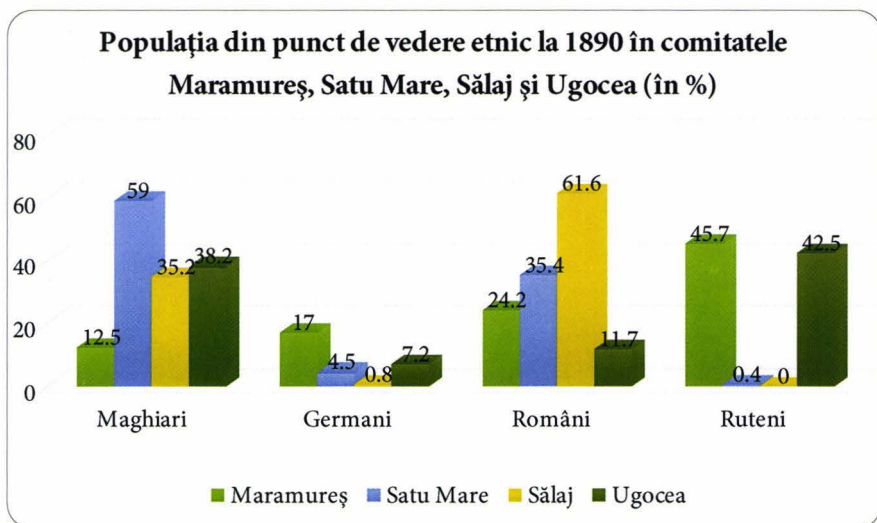
La toate cele 4 recensăminte, autoritățile au înregistrat procente de peste 59% ale locuitorilor de etnie română. Comitatul Maramureș se remarcă prin numărul mare de ruteni care trăiesc pe teritoriul său. Aproape jumătate din populația acestui comitat este etnie ruteană. Pentru Ugocea este caracteristic numărul mare de maghiari și ruteni care trăiesc în granițele acestui comitat.

Tabelul nr. 66 - Populația din punct de vedere etnic la 1890 în comitatele Maramureș, Satu Mare, Sălaj și Ugocea (în %)*

Comitat	Maghiari	Germani	Slovaci	Români	Ruteni	Croați	Sârbi	Altele
Maramureș	12,5	17,0	0,2	24,2	45,7	0	0	0,4
Satu Mare	59,0	4,5	0,1	35,4	0,4	0	0	0,6
Sălaj	35,2	0,8	1,2	61,6	0	0,1	0	1,1
Ugocea	38,2	7,2	0,1	11,7	42,5	0	0	0,3

*Sursa: Magyar Statisztikai Évkönyv, Budapest, 1891.

Graficul nr. 24 - Populația din punct de vedere etnic la 1890 în comitatele Maramureș, Satu Mare, Sălaj și Ugocea (în %)*

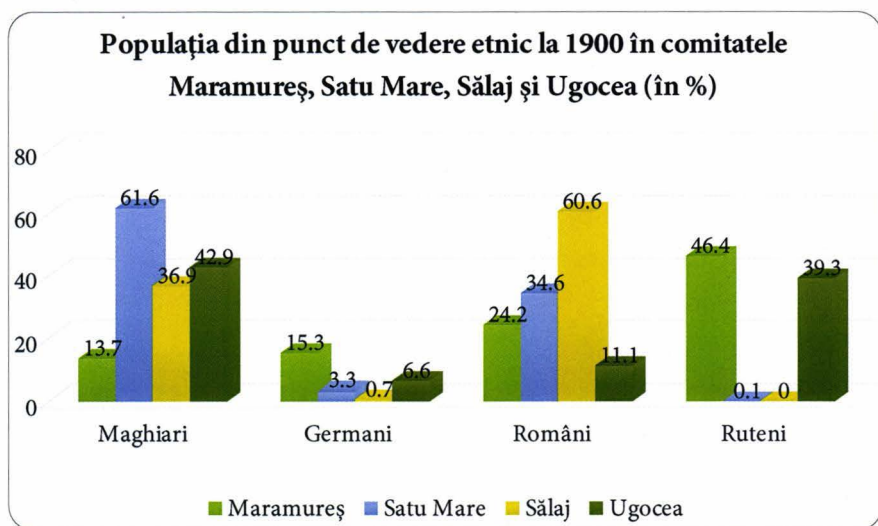

Tabelul nr. 67 - Populația din punct de vedere etnic la 1900 în comitatele Maramureș, Satu Mare, Sălaj și Ugocea (în %)*

Comitat	Maghiari	Germani	Slovaci	Români	Ruteni	Croați	Sârbi	Altele
Maramureș	13,7	15,3	0,2	24,2	46,4	0,0	0,0	0,2
Satu Mare	61,6	3,3	0,1	34,6	0,1	0,0	0,0	0,3
Sălaj	36,9	0,7	1,4	60,6	0,0	0,0	0,0	0,4
Ugocea	42,9	6,6	0,0	11,1	39,3	0,0	0,0	0,1

*Sursa: Magyar Statisztikai Évkönyv, Budapest, 1901.

Graficul nr. 25 - Populația din punct de vedere etnic la 1900 din comitatele Maramureș, Satu Mare, Sălaj și Ugocea (în %)

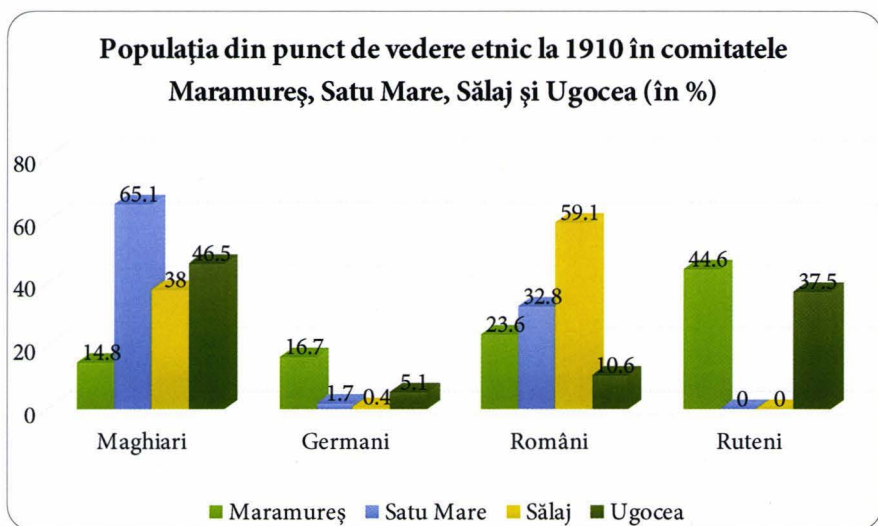

Tabelul nr. 68 - Populația din punct de vedere etnic la 1910 în comitatele Maramureș, Satu Mare, Sălaj și Ugocea (în %)*

Comitat	Maghiari	Germani	Slovaci	Români	Ruteni	Croați	Sârbi	Altele
Maramureș	14,8	16,7	0,1	23,6	44,6	0,0	0,0	0,2
Satu Mare	65,1	1,7	0,1	32,8	0,0	0,0	0,0	0,3
Sălaj	38,0	0,4	1,6	59,1	0,0	0,0	0,0	0,9
Ugocea	46,5	5,1	0,0	10,6	37,5	0,0	0,0	0,3

*Sursa: Magyar Statisztikai Évkönyv, Budapest, 1911.

Graficul nr. 26 - Populația din punct de vedere etnic la 1910 din comitatele Maramureș, Satu Mare, Sălaj și Ugocea (în %)

Și din punct de vedere confesional există multe diferențe între cele 4 comitate, confesiunea fiind strâns legată de etnia populației. În comitatul Maramureș întâlnim cel mai mare procent de greco-catolici, confesiune îmbrățișată atât de populația românească, cât și de cea ruteană. Analizând tabelele de mai jos, constatăm că peste 70% din locuitorii Maramureșului sunt greco-catolici. Ei sunt urmași apoi de izraeliți care depășesc cu mult 16% din populație, numărul lor crescând de la un recensământ la altul. Această religie aparține doar populației evreiești. Din punct de vedere et-

nic, ea a fost încadrată în rândul populației maghiare, dar religia trădează numărul mare de evrei care locuiesc în Maramureș. Alături de acest comitat, și Ugocea se remarcă printr-un număr mare de izraeliți, procentul lor depășind, la fiecare recensământ, 12%.

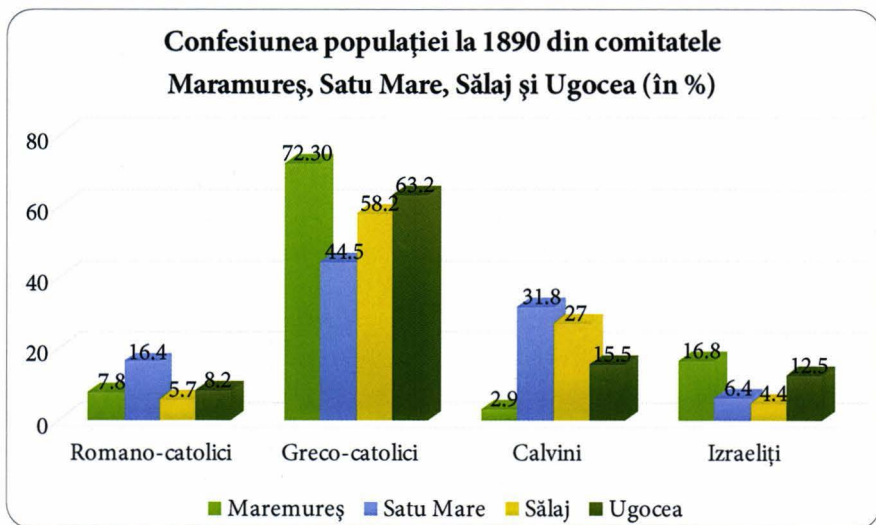
Adeptii confesiunii calvine sunt în numărul cel mai mare în comitatul Satu Mare. Este un lucru firesc, având în vedere faptul că populația maghiară îmbrățișează această religie și, după cum am văzut din analiza tabelelor de mai sus, cei mai mulți maghiari locuiau în Sătmar. Tot aici locuiesc și cei mai mulți credincioși romano-catolici, urmați apoi de cei din Ugocea.

Tabelul nr. 69 - Confesiunea populației la 1890 din comitatele Maramureș, Satu Mare, Sălaj și Ugocea (în %)*

Comitat	Romano-catolici	Greco-catolici	Calvini	Evangelici	Ortodocși	Unitarieni	Izraeliți	Altele
Maramureș	7,8	72,3	2,9	0,1	0,1	0,0	16,8	0,0
Satu Mare	16,4	44,5	31,8	0,3	0,6	0,0	6,4	0,0
Sălaj	5,7	58,2	27,0	0,3	4,4	0,0	4,4	0,0
Ugocea	8,2	63,2	15,5	0,6	0,0	0,0	12,5	0,0

*Sursa: Magyar Statisztikai Évkönyv, Budapest, 1891.

Graficul nr. 27 - Confesiunea populației la 1890 din comitatele Maramureș, Satu Mare, Sălaj și Ugocea (în %)

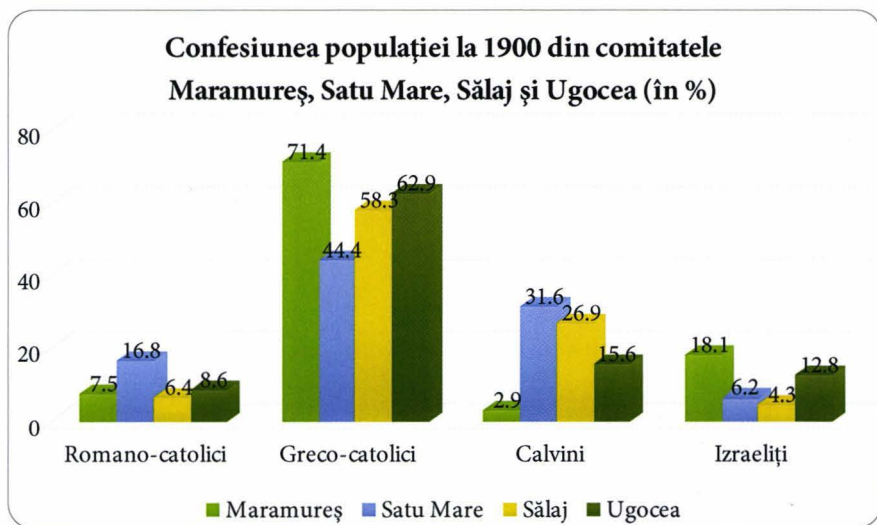
Numărul ortodocșilor, evanghelicilor și unitarienilor care locuiesc în cele patru comitate este foarte mic. Doar în Sălaj, ortodocșii au un procent mai mare de 4%, în rest ei reprezentând mai puțin de 1% din totalul populației.

Tabelul nr. 70 - Confesiunea populației la 1900 din comitatele Maramureș, Satu Mare, Sălaj și Ugocea (în %)*

Comitat	Romano-catolici	Greco-catolici	Calvini	Evanghelic	Ortodocși	Unitarieni	Izraeliți	Altele
Maramureș	7,5	71,4	2,9	0,1	0,0	0,0	18,1	0,0
Satu Mare	16,8	44,4	31,6	0,3	0,7	0,0	6,2	0,0
Sălaj	6,4	58,3	26,9	0,3	3,8	0,0	4,3	0,0
Ugocea	8,6	62,9	15,6	0,1	0,0	0,0	12,8	0,0

*Sursa: Magyar Statisztikai Évkönyv, Budapest, 1901.

Graficul nr. 28 - Confesiunea populației la 1900 din comitatele Maramureș, Satu Mare, Sălaj și Ugocea (în %)

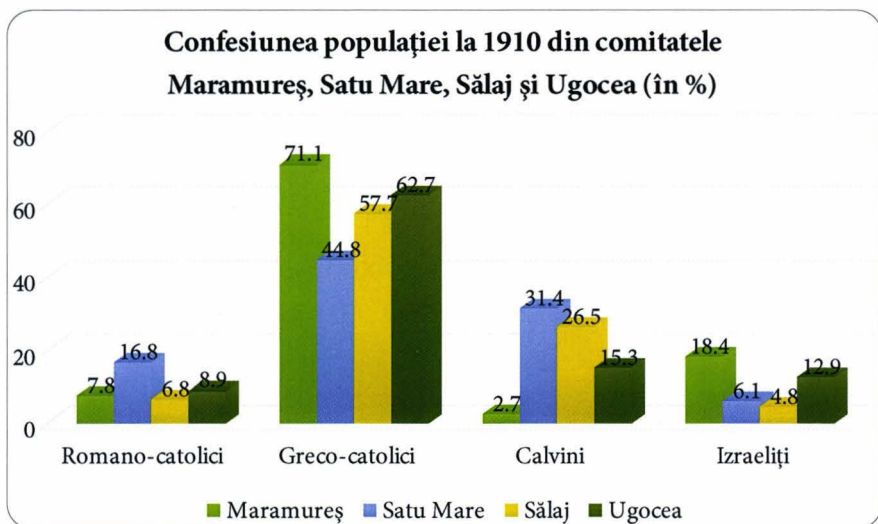

Tabelul nr. 71 - Confesiunea populației la 1910 din comitatele Maramureș, Satu Mare, Sălaj și Ugocea (în %)*

Comitat	Romano-catolici	Greco-catolici	Calvini	Evanghelici	Ortodocși	Unitarieni	Izraeliți	Altele
Maramureș	7,8	71,1	2,7	0,1	0,4	0,0	18,4	0,0
Satu Mare	16,8	44,8	31,4	0,8	0,6	0,0	6,1	0,0
Sălaj	6,8	57,7	26,5	0,3	4,2	0,0	4,8	0,2
Ugocea	8,9	62,7	15,3	0,1	0,1	0,0	12,9	0,0

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1911.

Graficul nr. 29 - Confesiunea populației la 1910 din comitatele Maramureș, Satu Mare, Sălaj și Ugocea (în %)

La fel ca întreaga Europă de Est, și comitatele Maramureș, Satu Mare, Sălaj și Ugocea au cunoscut fenomenul migrației populației în special spre America. În tabelele de mai jos, tabele care cuprind date despre acest fenomen, au fost trecute doar trei state în care au plecat un număr constant cât de cât mai mare de emigranți. Se observă însă că cu mult mai mult de jumătate dintre aceștia s-au îndreptat spre America, prin aceasta înțelegând, în special, Statele Unite și Canada.

Din punct de vedere al numărului total de emigranți care au părăsit regiunile de domiciliu, doar în 1901, Maramureșul este pe primul loc, în anii următori Satu Mare depășind cu mult celelalte comitate analizate. La celălalt pol se situează Sălajul, numărul emigranților de aici nedepășind niciodată 900 de emigranți, față de Sătmar al cărui număr depășește, în 1913

4.000 de persoane care pleacă doar spre America.

Tabelul nr. 72 - Emigrarea populației din comitatele Maramureș, Satu Mare, Sălaj și Ugocea în 1901*

Comitat	Bărbați	Femei	Total	Maghiari	Germani	Slovaci	Români	Ruteni	State germane	România	America
Maramureș	505	36	541	48	64	2	0	427	5	14	509
Satu Mare	313	37	350	332	1	0	17	0	2	3	344
Sălaj	38	13	51	19	0	0	31	0	0	40	8
Ugocea	98	27	125	49	20	0	0	56	0	0	125

*Sursa: Magyar Statisztikai Évkönyv, Budapest, 1902

Tabelul nr. 73 - Emigrarea populației din comitatele Maramureș, Satu Mare, Sălaj și Ugocea în 1910*

Comitat	Bărbați	Femei	Total	Maghiari	Germani	Slovaci	Români	Ruteni	S. germane	România	America
Maramureș	710	168	878	208	106	2	33	529	2	149	698
Satu Mare	1.435	628	2.063	1.256	49	0	756	0	0	4	2.055
Sălaj	457	85	542	168	0	0	374	0	0	26	512
Ugocea	675	216	891	402	13	0	100	376	5	1	884

*Sursa: Magyar Statisztikai Évkönyv, Budapest, 1911.

Tabelul nr. 74 - Emigrarea populației din comitatele Maramureș, Satu Mare, Sălaj și Ugocea în 1911

Comitat	Bărbați	Femei	Total	Maghiari	Germani	Slovaci	Români	Ruteni	S. germane	România	America
Maramureș	316	154	470	147	102	0	49	172	4	67	391
Satu Mare	796	583	1.379	1.079	12	0	288	0	3	3	1.372
Sălaj	201	71	272	129	0	0	143	0	0	32	239
Ugocea	359	292	651	405	2	0	48	184	2	1	647

*Sursa: Magyar Statisztikai Évkönyv, Budapest, 1912.

Familia în satul românesc din comitatul Satu Mare 1867-1914

Tabelul nr. 75 - Emigrarea populației din comitatele Maramureș, Satu Mare, Sălaj și Ugocea în 1912*

Comitat	Maramureș	Satu Mare	Sălaj	Ugocea
Bărbați	633	2.105	670	972
Femei	260	1.286	173	496
Total	893	3.391	851	1.468
Maghiari	199	2.161	258	807
Germani	109	105	0	18
Slovaci	3	0	5	1
Români	20	1.125	588	142
Ruteni	562	0	0	498
S. germane	0	6	0	1
România	192	4	57	3
America	687	3.380	794	1.461

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapeșt, 1913.

Tabelul nr. 76 - Emigrarea populației din comitatele Maramureș, Satu Mare, Sălaj și Ugocea în 1913*

Comitat	Maramureș	Satu Mare	Sălaj	Ugocea
Bărbați	505	2.098	957	801
Femei	416	2.269	398	726
Total	921	4367	1.355	1.527
Maghiari	272	3.234	444	880
Germani	192	100	9	54
Slovaci	11	0	2	0
Români	155	1.032	900	131
Ruteni	291	1	0	462
S. germane	0	1	1	6
România	152	2	73	2
America	758	4.363	1.281	1.517

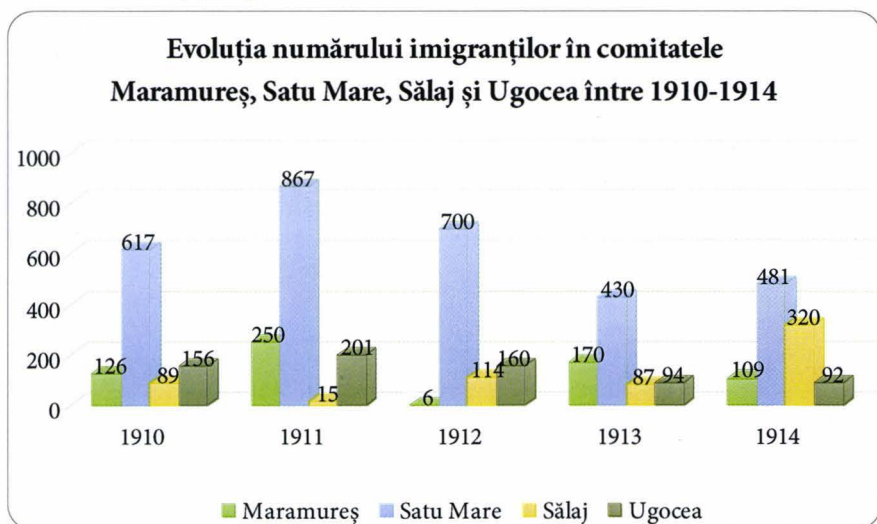
*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapeșt, 1914.

Tabelul nr. 77 - Emigrarea populației din comitatele Maramureș, Satu Mare, Sălaj și Ugocea în 1914*

Comitat	Maramureș	Satu Mare	Sălaj	Ugocea
Bărbați	736	2.390	867	803
Femei	186	903	179	272
Total	922	3.293	1.046	1.075
Maghiari	136	2.321	281	501
Germani	148	89	3	27
Slovaci	0	3	0	0
Români	89	880	762	153
Ruteni	549	0	0	394
S. germane	14	2	3	1
România	51	6	240	0
America	856	3.277	801	1.073

*Sursa: Magyar Statisztikai Évkönyv, Budapest, 1915.

Graficul nr. 30 - Evoluția numărului imigranților în comitatele Maramureș, Satu Mare, Sălaj și Ugocea între 1910-1914

În ceea ce privește numărul celor care se reîntorc acasă, tot comitatul Satu Mare depășește cu mult comitatele vecine, fapt foarte ușor sesizabil din graficul nr. 30. Urmează apoi Maramureșul și Ugocea, dar diferențele față de Sătmar sunt foarte mari.

Din păcate, puțini din cei care au revenit acasă au adus cu ei noi tehnici de muncă a pământului sau în alte domenii de activitate. Cei plecați au fost interesați mai mult doar în economisirea de bani pentru a-și putea întemeia sau mari gospodăria, fără a adopta și noi tehnici novatoare care să mărească randamentul muncii și productivitatea acesteia.

V. LEGISLAȚIA MATRIMONIALĂ ECLEZIASTICĂ ȘI CIVILĂ AFLATĂ ÎN VIGOARE ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA ÎN TRANSILVANIA ȘI UNGARIA

A. ASPECTE GENERALE PRIVIND LEGISLAȚIA ECLEZIASTICĂ ȘI CEA CIVILĂ REFERITOARE LA CĂSĂTORIE

Prevederile dreptului matrimonial bisericesc, fără a face abateri de la fundamentele creștine, s-au împlinit foarte bine cu interesele statului¹. Bisericii îi revenea responsabilitatea laturii spirituale a vieții de familie, iar statul se îngrijea de aspectul material (economic, politic, social) al acesteia. Până în secolul al XIX-lea, această colaborare s-a consolidat și a rezistat secole de-a rândul, fără a fi înregistrate conflicte majore între cele două instituții, fiecare cunoscându-și rolul și interesele.

Precizăm faptul că biserica celebra ceremoniile de botez, căsătorie și înmormântare și a stabilit canoanele și regulile de desfășurare a acestor evenimente, toate respectând principiile creștine, de la care nu dorește să se abată. De cealaltă parte, statul stabilește norme legislative referitoare la statutul civil și militar, la moștenire, la întreținerea copiilor, la drepturile și îndatoririle celor doi soți.

În timp, interesele economice și sociale ale statului se diversifică, el devenind tot mai preocupat de numărul populației, statutul civil și militar, de pregătirea profesională, de vârsta și sexul acesteia. Recenzarea locuitorilor, făcută până acum prin intermediul bisericii, începe să cadă în sarcina autorităților civile, aceasta și datorită lacunelor și greșelilor care se regăseau în actele oficiale bisericești cu privire la populație. Se produce treptat și laicizarea dreptului, prevederi ale normelor legislative civile, fiind introduse în dreptul canonic matrimonial.

Începutul decăderii bisericii în ceea ce privește rolul său legislativ matrimonial se produce în perioada absolutismului luminat al lui Iosif al II-lea, când statul intervine până în cele mai mici detalii în legislația ecleziastică referitoare la căsătorie. *Decretul imperial privind reglementarea căsătoriilor în Transilvania*, elaborat la 6 martie 1786, reprezintă cea mai desăvârșită

¹ Sorina Paula Bolovan, *Familia în satul românesc...*, p. 63.

dovadă a imixtiunii puterii civile în problemele matrimoniale². Această lege punea în sarcina autorităților laice problema controlului căsătoriilor, limitând prerogativele autorităților ecleziastice. Completări la acest decret cu privire la competența forurilor de judecată bisericești au fost aduse prin *Ordonanța guberniului Transilvaniei* din 12 mai 1786. După moartea lui Iosif al II-lea, cele două acte normative au fost abrogate, biserica reprimindu-și unele prerogative în materie de viață matrimonială.

Din punct de vedere istoric, aceste două acte normative au avut o importanță deosebită pentru că ele marchează începutul rupturii colaborării dintre stat și biserică în ceea ce privește problemele vieții de familie. Această ruptură se va accentua și mai mult în secolul al XIX-lea. Ea se datorează în primul rând dorinței statului de a-și subordona biserica și de a se implica tot mai mult în viața cetățenilor, în problemele vieții lor. Rădăcina acestei dorințe se află în interesul statului de a avea o cât mai bună contabilizare a populației pentru a-și putea face o imagine despre situația impozitelor și a taxelor pe care urmează a le primi.

Codul civil austriac, elaborat în 1811, a pus bazele stabilirii clare a competențelor statului și a bisericii în ceea ce privește problemele vieții de familie.

- Autoritatea civilă trebuia să rezolve problemele legate de raporturile de familie, drepturile matrimoniale, moștenire, tutelă etc.;
- Biserica trebuia să țină evidența protocoalelor de stare civilă, să rezolve problemele ridicate de logodnă, încheierea căsătoriei, de respectarea condițiilor valabilității acesteia³.

Noua lege civilă permite cetățenilor să apeleze la autoritățile civile pentru rezolvarea problemelor legate de încheierea căsătoriei, dacă sunt nemulțumiți de modul în care le gestionează biserica.

Importanța istorică din punct de vedere al aspectului matrimonial, al *Codului civil austriac* este însemnată. El reprezintă un pas important în laicizarea dreptului și în accentuarea intervenției statului în problemele matrimoniale. Dar, în pofida acestei imixtiuni a autorităților civile, noul cod recunoaște dreptul bisericii de a valida actele fundamentale ale vieții de familie, astfel că rolul bisericii, din acest punct de vedere, nu este foarte mult știrbit. Autoritățile ecleziastice nu au acceptat cu resemnare aceste intervenții ale statului în domeniile pe care ele le considerau că îi aparțin în exclusivitate. De aceea, au luat poziție și, prin intermediul unor circulare și ordine interioare, se încerca o mai multă implicare a preoților în chestiunile de ordin matrimonial ale comunității.

² *Ibidem*, p. 64.

³ *Ibidem*, p. 65.

Ruptura definitivă a colaborării dintre stat și biserică în acest domeniu s-a produs în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când autoritățile civile au reușit să își subordoneze definitiv autoritățile ecleziastice. Legile XXXI și XXXIII introduceau obligativitatea căsătoriei civile și facultativitatea căsătoriei religioase. Astfel că, pentru a încheia o căsătorie validă, cetățenii trebuiau să se prezinte prima dată în fața oficialului civil desemnat să se ocupe cu aceste probleme și abia apoi, în mod opțional, în fața preotului. În aceste condiții rolul bisericii devine secundar, oferindu-și serviciile doar celor care le solicită. Parohii locale, protopopii și episcopii au desfășurat un mare efort de a-i atrage pe credincioși spre serviciile divine ale bisericii, prezentând, în predici și circulare, pe de o parte, importanța acestora pentru buna desfășurare a vieții, iar pe de altă parte, pedepsele divine și ecleziastice, primite de cei care le refuză.

B. LEGISLAȚIA CIVILĂ CU PRIVIRE LA CĂSĂTORIE

Cadrul legal laic care a reglementat, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, încheierea sau desfacerea căsătoriei era reprezentat de:

1. Codul civil austriac–intrat în vigoare în 1853.
2. Concordatul cu Sfântul Scaun, articolul X–încheiat în 1855.
3. Legea despre căsătorie pentru catolici–din 1856, intrată în vigoare în 1857.
4. Legea 23/1874 despre majoratul femeii.
5. Articolul de lege XX/1877–despre tutelă și curatelă.
6. Articolul de lege VI/1885–modificări și completări la legea XX/1877.
7. Instrucțiunea ministrului apărării de patrie despre cununarea celor obligați la miliție–emisă în 1890.
8. Legile XXXI/1894–despre căsătoria civilă; legea XXXII/1894 despre religia copiilor din căsătoriile mixte.
9. Instrucțiunea ministrului justiției cu privire la procedura legată de vestirea și încheierea căsătoriei–1895.
10. Ordinațiunea ministrului președinte maghiar nr. 2020 din 29 iunie 1895 în cauza intrării în vigoare a articolelor de lege XXXI și XXXIII din 1894.
11. Ordinațiunea ministrului de justiție maghiar nr. 27241 din 29 iunie 1895 în cauza executării articolului de lege XXXI din 1894.

12. Ordinațiunea ministrului de justiție maghiar nr. 27198 din 29 iunie 1895 în cauza vestirii la căsătoriei și a afirmării liberului consimțământ.

Legile civile, *Codul general austriac și legea din 1856*, permiteau credincioșilor necatolici să își rezolve toate problemele matrimoniale după obiceiurile fiecărei confesiuni, doar că autoritățile civile puteau emite dispoziții speciale și în privința lor. Se proclama autonomia bisericilor necatolice, dar numai în mod aparent, căci practic normele religioase completau și susțineau dispozițiile puterii laice referitoare la condițiile legale pentru încheierea unei căsătorii.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, autoritățile ungare vor aproba o nouă lege cu privire la căsătorie, și anume *Legea XXXI, Despre dreptul matrimonial*, lege sancționată în 9 decembrie 1894 și publicată în data de 18 decembrie 1894, în *Országos Törvénytár*, dar intrată în vigoare de abia în 1 octombrie 1895.

Odată cu aplicarea acestui act normativ, orice căsătorie, pentru a putea fi validă, trebuia să se încheie înaintea autorităților civile și abia apoi, dacă se dorea, în fața autorităților bisericești. Legea aceasta nu modifica prevederile legislative ecleziastice cu privire la cununie, sublinia doar obligativitatea cununii civile pentru ca unirea dintre miri să fie recunoscută și de către stat.

B. 1. „PUBLICAREA CĂSĂTORIEI” DUPĂ LEGEA CIVILĂ

Atât normele legislative civile cât și cele bisericești, norme care au ca obiect căsătoria, prevăd necesitatea vestirilor căsătorie.

Din punct de vedere civil, vestirea căsătoriei poate fi solicitată atât de miri, cât și de reprezentanții lor legali sau de alte persoane împuternicite în mod special pentru acest scop.

Vestirea se face în comuna în care miri își au domiciliu. Dacă aceștia au domiciliu diferite, sau mai multe domiciliu, atunci vestirea se va face la fiecare domiciliu.

Anunțarea căsătoriei se face în sediul oficial al conducătorului de matricole, în loc deschis, prin afișare și trebuie să dureze 14 zile, ziua afișării și a dezafișării nefiind luate în calcul.

Legea civilă prevede și posibilitatea obținerii unei dispense de la „publicarea căsătoriei”, dispensă care poate fi aprobată doar de primul oficial al municipiului (provinciei de domiciliu), doar atunci când mirii declară personal sau într-un document autenticat, că nu există între ei piedici de căsătorie. Dacă primul oficial al municipiului respinge cererea, mirii se pot

adresa ministrului afacerilor interne. Dispensa își pierde valabilitatea dacă cununia dintre cei doi nu a fost realizată într-o perioadă de un an de la data semnării ei. Mai trebuie adăugat faptul că dispensa vestirilor este scutită de taxă de timbru.

B. 2. PREVEDERILE LEGISLAȚIEI CIVILE REFERITOARE LA PIEDICILE DE CĂSĂTORIE

Legea XXXI din 1894, consideră impedimente ale căsătoriei numai pe acelea care au un efect direct din punct de vedere juridic și moral asupra căsătoriei și a raporturilor ei cu statul.

Impedimentele căsătoriei, potrivit legislației civile pot fi împărțite în mai multe categorii:

1. „Piedicile dirimătoare de nulitate”⁴

- Cei ce sunt *sui iuris*;
- Rudenia de sânge;
- O căsătorie anterioară care mai este valabilă;
- Atentarea la viața soțului de căsătorie;
- Lipsa unor documente necesare la încheierea căsătorie.

2. „Piedici dirimătoare de atacare”⁵

- Vârsta prea mică;
- Lipsa aprobării reprezentantului legal, pentru minorii sub 20 de ani;
- Sila;
- Eroarea;
- Seducerea;

3. „Piedicile împedicoare”⁶

- Nu pot încheia căsătorie cei care nu sunt sănătoși din punct de vedere psihic sau surdo-muții care nu înțeleg nici limbajul semnelor;
- Nu pot încheia căsătorie cei care sunt veri primari;
- Nu pot încheia căsătorie cei între care există legătură de rudenie prin adopție;
- Nu pot încheia căsătorie cei între care există legătură de tutorat;
- Nu pot încheia căsătorie cei care au sentință de comitere a adulterului;

⁴ Ioan Genț, *Administrația bisericească*, Oradea, 1912, p. 361.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 362.

- Nu pot încheia căsătorie cei care nu au obținut și declarat nulitatea unei căsătorii anterioare;
- Mirii nu pot încheia căsătorie dacă unul dintre ei a avut un soț care a fost considerat mort, dar care a supraviețuit datei declarării decesului său;
- Nu pot încheia căsătorie cei care au fost condamnați pentruuciderea intenționată, comisă sau încercată, asupra celuilalt soț;
- Nu pot încheia căsătorie cei care au intrat într-un ordin preoțesc sau monahal și nu au aprobarea bisericii pentru cununie;
- Nu pot încheia căsătorie cei care sunt în serviciu militar și nu au aprobarea autorității militare;
- Nu pot încheia căsătorie cei care nu au vestirile făcute în regulă.

Au fost prevăzute și câteva situații pentru care se putea acorda dispensă de la aceste impedimente ale căsătoriei:

1. Regele, la solicitarea ministrului justiției, putea acorda dispensă pentru:
 - Căsătoria unei persoane cu descendentul fratelui său;
 - Căsătoria celui care a fost oprit printr-o decizie de adulter;
 - Căsătoria celui care a fost condamnat pentru omor sau ucidere comisă sau încercată împotriva celuilalt soț;
2. Ministrul de justiție putea acorda dispensă pentru:
 - Piedicile de rudenie între veri primari;
 - Piedicile de rudenie provenite din adopție;
 - Piedicile determinate de timpul de așteptare;
3. Autoritatea administrativă putea acorda dispensă de la vestiri.

Pentru primele două categorii de dispense, cererile trebuiau depuse direct la biroul ministrului justiției. Ele puteau fi întocmite fie de miri, dacă erau majori, fie de reprezentanții legali ai acestora în cazul în care ei erau minori.

B. 3. FORMA ÎNCHEIERII CĂSĂTORIEI DIN PUNCTUL DE VEDERE AL LEGISLAȚIEI CIVILE

Potrivit prevederilor Legii XXXI, din 1894, căsătoria trebuie să fie încheiată înaintea „oficiului civil”. Acesta este:

- Conducătorul de matricole;
- Cel dintâi oficial al municipiului;
- Protopretorul;
- Primarul orașelor cu magistrat;
- Reprezentantul diplomatic al monarhiei austro-ungare, consulii

și locțiitorii acestora, în limitele plenipotenței primite de la guvernatorul ungar⁷.

Căsătoria trebuie încheiată înaintea aceluia conducător de matricole în jurisdicția căruia se află domiciliul mirilor sau a unuia dintre aceștia. Ceremonia trebuie să fie publică, organizată în localitatea unde se află sediul conducătorului de matricole. Dacă sunt invocate motive serioase, grave, ceremonia se poate desfășura și în afara localității în care se găsește oficialul civil.

În cadrul ceremoniei civile, cei doi miri, prezenți în fața autorității civile și a cel puțin doi martori, declară că sunt de acord să se căsătorească, nefiind siliți să facă acest pas de nimeni și nimic. După această declarație, oficialul civil îi declară căsătoriți din punct de vedere al legii civile. Martorii prezenți trebuie să aibă vârsta mai mare de 16 ani și să înțeleagă solemnitatea evenimentului la care au luat parte. Ei pot fi aleși dintre rudele și prietenii celor care se cunună, sau dintre cele ale oficialului.

La finalul ceremoniei, reprezentantul autorității civile notează în registrul matricol faptul că cei doi miri s-au căsătorit. Aceștia, împreună cu martorii, trebuie să semneze că au fost de acord cu încheierea cununiei.

Dacă cei ce se căsătoresc nu cunosc limba maghiară și oficialul nu știe limba lor maternă, legea prevede folosirea unui traducător care să facă posibilă comunicarea dintre cele două părți.

Oficialul civil trebuie să se prezinte la încheierea unei căsătorii cu panglica națională pe umăr, îmbrăcat corespunzător pentru solemnitatea acestui eveniment. El poate să solicite și mirilor și martorilor să poarte veșminte care se potrivesc cu importanța ceremoniei, dar nu poate condiționa desfășurarea cununiei civile de modul în care sunt îmbrăcate părțile.

La încheierea ceremonie autoritatea civilă trebuie să atragă atenția că nu a fost încheiată și căsătoria din punct de vedere religios și că, dacă se dorește, pentru acest lucru, mirii pot apela la serviciile unui preot.

Căsătoria civilă se poate celebra doar la trei zile după ce s-a încheiat perioada vestirilor. Există însă posibilitatea de a obține dispensă de la această prevedere și de a încheia cununia în ultima zi a „publicării” ei. Pentru programarea căsătoriei, oficialul civil trebuie să țină cont și de dorința mirilor de a se cununa religios în aceeași zi cu cununia civilă.

⁷ *Ibidem*, p. 382.

B. 4. PREVEDERI ALE LEGISLAȚIEI CIVILE PRIVIND DESFACEREA CĂSĂTORIEI

Căsătoria civilă încetează:

- Prin moartea unuia dintre soți;
- Prin sentință judecătorească-în caz de declarare a morții unuia dintre soți trebuie să se țină seama de posibilitatea că cel presupus decedat poate să trăiască și după data declarării decesului;
- Prin recăsătoria unuia dintre soți, după declararea morții celui-lalt soț, dacă și numai dacă cel care se recăsătorește nu știe că partenerul inițial mai trăiește. În caz contrar cea de-a doua căsătorie este nulă;
- Prin sentința de divorț.

Legislația civilă prevede faptul că cei doi soți pot cere în loc de divorț doar despărțirea de pat și de masă. Urmărilor acesteia, în ceea ce privește proprietatea, au valoarea juridică a divorțului. În aceste condiții judecătorul stabilește dispozițiile privitoare la copii, la susținerea lor materială, dar și la întreținerea soției. Această din urmă hotărâre este luată în funcție de averea și câștigul celor doi parteneri, judecătorul putând acorda dispensă soțului de obligativitatea de a-și susține material soția.

Totuși soții despărțiți de pat și de masă pot să restabilească oricând conviețuirea. În acest caz ei trebuie să anunțe judecătoria care a dat sentința despărțirii de pat și de masă, urmând ca efectele juridice ale acesteia să înceteze.

C. LEGISLAȚIA BISERICESCĂ CU PRIVIRE LA PROBLEMA CĂSĂTORIEI ȘI A FAMILIEI

Normele ecleziastice pentru greco-catolici referitoare la problemele matrimoniale erau cuprinse în:

1. Iosif Papp Szilágyi, *Enchiridion juris ecclesiae orientalis catholicae*-publicat ediția I în 1862, ediția II în 1882.
2. *Conciliul provincial prim al provinciei bisericesti greco-catolice Alba-Iulia și Făgăraș ținut la anul 1872*, Edițiunea a II-a, Blaj, 1886.
3. Instrucțiunea Sfintei Congregații de Propaganda Fide trimisă clerului și episcopilor români uniți din Transilvania - *Despre indisolubilitatea matrimoniului în caz de adulter și părăsire perfidă* - iunie 1858

4. Instrucțiunea Sfintei Congregații de Propaganda Fide trimisă clerului și episcopilor români uniți din Transilvania - *Despre căsătoriile mixte* - iunie 1858
5. Instrucțiunea Sfintei Congregații de Propaganda Fide trimisă clerului și episcopilor români uniți din Transilvania - *Despre continența clerului* - martie 1858.
6. Referința riturilor catolice, grecesc și latin între sine în Transilvania - încheiată în 1873.
7. Ioan Rațiu, *Prelecțiuni teologice despre matrimoniu, impedimente, procedura cu respect la teoria și practica vigente în provincia metropolitană greco-catolică a Albei-Iulia* - publicată 1875.
8. *Decretele sinodului diecezan de Oradea-Mare ținut dela 7-12 Novembre 1882*
9. *Constituțiunile sinodului diecezan de Gherla convocat pre 12 Nov. 1882 publicate în ședința publică II ținută la 14 Nov.*
10. Tit Bud, *Îndreptar practic pentru păstorii sufletești* - publicată în 1883.
11. *Conciliul provincial al doilea al provinciei bisericesti greco-catolice Alba-Iulia și Făgăraș ținut la anul 1882, Edițiunea a II-a, Blaj, 1886.*
12. *Instrucțiune cu privire la căsătoriile mestecate, dată către episcopii orientali*—1888.
13. *Deciziunile Sinodului Arhidiecezei gr. cat. de Alba-Iulia și Făgăraș, ținut în Reședința arhiepiscopoească din Blaj în 17 și 18 septembrie 1889.*
14. *Deciziunile Sinodului Arhidiecezei greco-catolice de Alba-Iulia și Făgăraș ținut în reședința arhiepiscopoească din Blaj în 17, 18 și 19 noiembrie n. 1896.*

Normele ecleziastice pentru ortodocși referitoare la problemele matrimoniale erau cuprinse în:

1. *Cunoștințe folositoare despre trebile căsătoriilor*, 1854;
2. *Compendiul de drept canonic*, 1868;
3. *Instrucțiune cu privire la procedura ce vor urma preoții și credincioșii bisericii ortodoxe române față de reformele noi politico-bisericești*, 1895;

C. 1. LEGISLAȚIA BISERICESCĂ CU PRIVIRE LA ÎNCHEIEREA CĂSĂTORIEI

Autoritățile ecleziastice consideră că sunt valide numai acele căsătorii care se încheie înaintea parohului sau a ordinarului locului, sau a unui preot autorizat pentru aceasta de oricare dintre aceștia doi și înaintea a cel puțin doi martori. Sunt acceptate și excepții de la această prevedere, excepții care vor fi prezentate în rândurile de mai jos.

Parohul și ordinariul locului asistă valid la cununie numai din perioada în care și-au ocupat în mod oficial postul și numai în granițele teritoriului său. Ceremonia prezidată de ei este valabilă doar dacă sunt invitați să asiste la căsătorie și nu sunt constrânși prin diferite mijloace⁸.

O altă condiție pentru validarea căsătoriei este aceea că preotul trebuie să se convingă de statutul liber al celor doi miri și de faptul că cel puțin unul dintre aceștia are domiciliul stabil sau petrece mai mult de patru săptămâni în acea parohie. Dacă această condiție nu este îndeplinită, preotul trebuie să ceară permisiunea parohului unuia dintre cei doi miri.

Atunci când unul dintre aceștia este amenințat de primejdia morții, dacă parohul sau ordinariul sau alt preot desemnat de aceștia nu poate asista la celebrarea căsătoriei din diferite motive, pentru liniștea conștiinței și pentru legitimarea copiilor, căsătoria se poate încheia valid și de către alt preot, dar de față cu doi martori.

Dacă se întâmplă ca parohul sau ordinariul sau preotul desemnat de aceștia să nu fie găsiți și această situație durează de foarte mult timp (cel puțin o lună), atunci căsătoria se poate încheia valid și licit prin declararea formală de consens a mirilor în fața a doi martori⁹.

După celebrarea cununii, preotul paroh sau cel care îl înlocuiește, trebuie să noteze în registrul parohial al cununaților numele mirilor, al martorilor, data celebrării căsătoriei și alte observații prevăzute de poruncile bisericești.

Dreptul matrimonial bisericesc cuprinde prevederi separate pentru preoții militari. Acestea stipulează că preoții militari pot cununa persoanele militare și în afara teritoriului lor, sau pot delega un alt preot pentru a celebra cununia. Deoarece preotul militar competent este singurul care poate stabili dacă documentele persoanei militare sunt în regulă, preotul civil nu poate cununa o persoană militară fără acordul preotului militar competent¹⁰.

⁸ *Ibidem*, p. 315.

⁹ *Ibidem*, p.316.

¹⁰ *Ibidem*, p. 318.

„Examinarea” mirilor este necesară din mai multe motive:

- Parohul trebuie să se convingă din discuțiile cu mirii că între aceștia nu există motive care să împiedice încheierea căsătoriei;
- Parohul vede din convorbirile cu mirii care sunt cunoștințele religioase de bază ale acestora;
- Parohul trebuie să pregătească mirii pentru primirea sacramentului căsătoriei și să le explice datoriile lor de soți.

Actele necesare pentru încheierea unei cununii religioase sunt:

- Certificatul de botez;
- Un document care să ateste statutul liber al mirilor în cazul când unul dintre aceștia nu este din parohia unde urmează a fi celebrată căsătoria;
- Contractul de învoire a părților, precum și învoirea părinților sau a tutorilor;
- Extras matricular referitor la moartea soțului, dacă unul dintre miri este văduv, sau un document oficial care să ateste nulitatea altei căsătorii a unuia dintre soți;
- Atestat pentru trecerea perioadei de jale pentru văduve, sau o dispensă pentru a se putea căsători mai repede;
- Dispensă pentru impedimentul canonic, dacă s-a constatat că există vreunul.

Dacă unul din documentele mai sus menționate nu se poate procura din diferite motive, atunci preotul trebuie să informeze Ordinariatul.

C. 2. LEGISLAȚIA BISERICESCĂ CU PRIVIRE LA VESTIRILE CĂSĂTORIE

Fiecare căsătorie, înainte de a se încheia trebuie vestită în biserica parohială de către parohul mirelui și al miresei în trei duminici sau sărbători succesive, la sfârșitul sfintei liturghii, adăugându-se provocarea ca cei care știu vreun impediment să îl facă cunoscut preotului. Dacă mirii nu locuiesc cel puțin șase săptămâni în parohia unde se fac vestirile, atunci acestea trebuie să fie făcute în locul unde mirii au locuit ultima dată cel puțin o perioadă de șase săptămâni.

În cazul în care cei ce urmează a se căsători nu au un domiciliu stabil, atunci vestirile trebuie să se facă în biserica parohiei unde locuiesc, dar și în parohia unde au fost născuți.

O altă prevedere este aceea că, dacă cununia nu are loc în șase luni de la data ultimei vestiri, atunci acestea trebuie repetate.

Dacă mirii sunt din localități diferite, parohul miresei îl roagă pe parohul mirelui să facă și el vestirile, comunicându-i toate datele referitoare la nume, prenume, vârsta și condiția socio-economică a mirilor. După înfăptuirea acestora, parohul mirelui emite un document care va fi trimis parohului miresei și care va atesta efectuarea vestirilor în biserică¹¹.

Căsătoria lui Ștefan Cristian din Vama cu Marisica Flore din Apa a fost vestită în parohia greco-catolică din Vama de 3 ori, în 14, 21 și 28 octombrie. Adeverința de vestiri din Vama este datată la 5 noiembrie 1906 și este semnată de preotul paroh care a întocmit vestirile. Tot din localitatea Vama provenea și Michailu Criste, credincios greco-catolic, care s-a căsătorit cu Flore Gezgyel, greco-catolică din Viile Apei. În parohia mirelui cele trei vestiri s-au realizat în zilele de 18, 21 și 28 mai 1893. Adeverința de realizare a vestirilor și în parohia mirelui este semnată de preotul care a făcut strigările și datează din 29 mai 1893. Un alt exemplu poate fi și cazul căsătoriei dintre Vasiliu Chencianu din Racșa și Maria Vezenșan din Apa, ambii credincioși greco-catolici. Adeverința semnată de preotul paroh din Racșa atestă faptul că cele trei vestiri s-au realizat și în această parohie. Ea datează din 4 martie 1899.¹²

Dacă ambii miri au domiciliu comun, cununia lor se vestește în parohia lor, iar dacă vreunul dintre cei ce urmează a se căsătorii are două domiciliu, atunci anunțul se face în ambele locuri.

Anunțarea cununiei trebuie să se facă în biserica parohială, în trei duminici sau sărbători consecutive, la finalul sfinteii liturghii. Prin urmare, vestirile nu se pot face cu ocazia altor servicii sacre, ci numai la liturghie. Termenul de succesiv înseamnă că odată începute, vestirile nu pot fi întrerupte, iar între duminici și sărbătorile în care se fac vestirile, trebuie să cadă cel puțin câte o zi comună.

Dreptul matrimonial bisericesc prevede și posibilitatea de a obține dispensă de la vestiri. Episcopul este cel care poate acorda un astfel de document, fie de la câte o vestire, fie de la toate cele trei vestiri, aceasta din urmă fiind emisă numai în cazuri foarte urgente. Cauzele pentru care pot fi primite dispense sunt:

- Frica întemeiată că în urma vestirilor căsătoria ar putea fi împiedicată prin reaua voință a cuiva;
- Când vreau să se cunune două persoane care au trăit în concubinaj, iar comunitatea credea că ei sunt deja căsătoriți;
- Dacă între miri este diferență mare de vârstă și există teama că prin anunțarea cununiei comunitatea îi va batjocori;

¹¹ *Ibidem*, p. 330.

¹² Muzeul Județean Satu Mare, *Colecția Bologa* (nr. inv. 68.505 Mo - nr. inv. 77.115 Mo).

- Dacă se apropie perioada în care nu se pot face cununii și nu mai este suficient timp pentru vestiri;
- Dacă prin amânare una sau ambele părți ar avea de suferit, din motive întemeiate.

Mirii Alesiu Barbus a Vasilichi și Maria Pindea Petri, ambii din Seini solicită, prin intermediul preotului greco-catolic din Seini, acordarea unei dispense pentru a se putea căsători fără a aștepta perioada recomandată pentru realizarea celor 3 vestiri. Cei doi tineri motivează această solicitare prin faptul că mirele și familia sa lucrează la cariera de piatră și nu pot organiza cununia și nunta decât în zi de duminică, neputând lipsi de la locul de muncă în altă perioadă. Cererea de dispensă datează din 2 februarie 1890, iar aprobarea ei din 10 februarie 1890¹³.

Un alt caz pe care îl vom aminti aici este cel al lui Viler Vădean, văduv, și al Floarei Costan, fecioară, ambii din Seini. Ei solicită dispensă de la a treia vestire pentru a se putea căsătorii cât mai repede. Motivul invocat este nevoia copiilor de a avea cât mai repede o mamă care să-i îngrijească. O altă solicitare este aceea de a li se permite să se căsătorească duminica pentru că mirele are foarte multă muncă la câmp și nu poate lipsi în zilele lucrătoare. Cererea de dispensă este datată în 8 septembrie 1894. În cuprinsul ei se precizează și faptul că cei doi au plătit taxa de 2 florini, taxă solicitată pentru obținerea dispensei¹⁴.

C. 3. IMPEDIMENTE ALE CĂSĂTORIEI

Deoarece doar biserica este cea care poate oficia sacramentul căsătoriei, ea a prevăzut și o serie de condiții care trebuie îndeplinite de cei care urmează să primească această taină. Aceste condiții se referă fie la validitatea căsătoriei (pedici dirimătoare), fie la licitatea acesteia (pedici împiedicătoare).

Principalele pedici care nu permit ca o căsătorie să fie validă din punctul de vedere al bisericii sunt:

- Vârsta prea mică (nu se cunună persoanele care nu au ajuns încă la pubertate);
- Bolile psihice care împiedică pe unul dintre miri să își dea consimțământul în cunoștință de cauză;
- Lipsa consimțământului unui dintre miri;
- Obligarea cuiva de a-și da consimțământul, sau smulgerea acestuia prin diferite presiuni;

¹³ *Ibidem.*

¹⁴ *Ibidem.*

- Răpirea miresei cu scopul căsătoriei: în acest caz cununia nu se încheie până când mireasa nu este pusă în libertate;
- Neputința de a îndeplini obligațiile conjugale;
- Votul solemn depus prin primirea în vreun ordin călugăresc;
- Uciderea unui soț cu intenția de a se putea recăsătorii;
- Rudenia de sânge până la gradul al șaptelea inclusiv.

Alături de aceste condiții necesare pentru validitatea căsătoriei mai trebuiau respectate câteva aspecte de care depindea legalitatea cununiei:

- Nici unul dintre miri să nu mai fie căsătorit cu încă o altă persoană (nu se accepta bigamia);
- Mirii să cunoască învățătura bisericească necesară pentru mântuirea sufletului și pentru educarea creștinească a copiilor;
- Să fie realizate cele trei vestiri;
- Să nu se facă cununia în timpul oprit de către biserică;
- Nici unul dintre miri să nu fi depus votul simplu al castității.

C. 4. RUDENIA DE SÂNGE

Pentru romano-catolici, impedimentul rudeniei de sânge se numește *Cognatio naturalis* și se extinde până la gradul IV inclusiv, care corespunde la gradul VIII după prevederile bisericii de rit oriental. La latini gradul de rudenie se stabilește după regula *tot sunt gradus, quot sunt generationes*. Iar dacă sunt rudenii două persoane în linie inegală, acest fapt se poate exprima astfel: sunt rudenii de gradul II care atinge gradul I; în gradul III care atinge gradul II, în gradul IV care atinge gradul III etc. La greco-catolici, gradele de rudenie, cu puține excepții, se comportă după principiul dreptului roman, și anume *atâtea grade sunt câte persoane, luându-se afară una (tulpina)*.

În consecință, în biserica greco-catolică, rudenia naturală în linie colaterală împiedică încheierea căsătoriei valide până la gradul al șaptelea inclusiv, iar între linia ascendentă și descendentă nu se poate încheia o căsătorie validă.

Acest impediment al rudeniei de sânge a făcut obiectul multor cereri de dispensă pe care tinerii le-au înaintat forurilor bisericești pentru a fi aprobate, putând astfel să încheie în mod legal căsătoria chiar dacă între ei exista o legătură de rudenie.

În Fondul Bologna (de la nr. inv. 68.505 Mo la nr. inv. 77.115 Mo) de la Muzeul Județean Satu Mare au fost identificate mai multe cereri de dispensă de la impedimentul cosangvinității. Dintre acestea ne oprim doar asupra a două exemple. Din data de 7 februarie 1902 datează o dispensă de rudenie semnată de către episcopul greco-catolic de Gherla, dispensă care este acor-

dată lui Demetriu Moroșan și Domnicăi Pap. În calea cununiei lor stătea impedimentul gradului al III-lea de rudenie. Deși cei doi primesc aprobarea episcopului de a se cununa, preotul paroh este sfătuit să mai discute cu ei înainte de a le acorda sacramentul cununiei. Un alt caz este cel al tinerilor Gavrilă Giurge și al Christianei Verdesiu, ambii greco-catolici din localitatea Cecârleu. Ei solicită și primesc dispensă de la impedimentul gradului al III-lea de rudenie. Cei doi doresc să încheie căsătoria în perioada „Cheșlegilor”. În cererea de dispensă, care este datată din 14 februarie 1894, se precizează faptul că cei doi tineri au achitat deja taxa de 5 florini¹⁵.

C. 5. RUDENIA SPIRITUALĂ DIN BOTEZ

În biserica romano-catolică, impedimentul rudeniei spirituale se răsfrânge asupra celui ce botează, botezat și părinții botezatului, între nașii de la botez, finii acestora și între părinții finilor, de asemenea, între miruitor, miruitul și părinții miruitului, între nașii de la taina sfântului mir, finii lor și părinții acestora.

În biserica greco-catolică se stipulează că rudenia spirituală care se naște din sacramentele botezului și mirului, împiedică încheierea căsătoriei valide între botezător și botezat, între botezător și părinții botezatului, și între nași și fii spirituali (gradul întâi). Același lucru este valabil și între nași și părinții sau fii finilor, precum și între copiii nașilor și fini (gradul al doilea), sau între copiii nașilor și copiii finilor¹⁶.

C. 6. LEGISLAȚIA BISERICESCĂ CU PRIVIRE LA CĂSĂTORIILE MIXTE

Căsătoriile mixte nu erau privite cu ochi buni de către biserica catolică. Preoții trebuiau să depună eforturi de a convinge credincioșii să nu facă un astfel de pas, dar dacă totuși se dorea o astfel de căsătorie, ei trebuiau să prezinte mirilor faptul că, în astfel de situații, biserica dă dispensă doar dacă se îndeplinesc anumite condiții, și anume dacă există siguranța că fiii și ficele rezultați din astfel de căsnicie vor fi botezați și crescuți după religia catolică¹⁷. În acest sens, cei care urmau să încheie o căsătorie mixtă trebuiau să promită solemn și în scris, promisiune întărită chiar cu jurământ, în fața preotului și a doi martori, că vor respecta această condiție pusă de biserică.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Ioan Genț, *op. cit.*, p. 343.

¹⁷ *Ibidem*, p. 390.

Dacă părțile nu voiesc să îndeplinească această condiție, dar doresc ca cununia lor să o încheie înaintea parohului catolic, preotul trebuie să raporteze acest caz Ordinariatului și să solicite împuternicire pentru asistență pasivă.

Ceremonia asistenței pasive decurge în felul următor: preotul alege un loc potrivit, în sacristie sau în cancelaria parohială, și îmbrăcat doar în reverendă îi întrebă pe miri despre consensul lor la o astfel de căsnicie, ascultă răspunsurile după care îi spune să pronunțe formula de jurământ. În urma încheierii acestei ceremonii, el trebuie să noteze în matricola cununațiilor datele referitoare la eveniment.

În cazul în care o persoană catolică dorește să se cunune doar în fața preotului acatolic, dar solicită parohului său să o sprovedească și să o cuminece, preotul catolic trebuie să o oprească de la taina euharistiei până nu își modifică hotărârea, astfel încât să se cunune și în biserica catolică.

O perioadă îndelungată biserica catolică, fie de rit latin, fie de rit oriental nu a recunoscut căsătoriile mixte care s-au încheiat în fața unui preot acatolic. În urma unor numeroase proteste, această poziție a fost modificată în sensul că, deși era considerată de neiertat și oprită, căsătoria unui catolic cu un acatolic în fața preotului acatolic este declarată validă.

Mai trebuie adăugat că biserica catolică dezaproabă nu numai căsătoriile mixte încheiate în fața unui preot acatolic, dar și pe acele „căsătorii mestecate” care se încheie doar în fața autorității civile. După dreptul bisericesc, aceste căsătorii sunt ilicite, neiertate, dar valide.

C. 7. LEGISLAȚIA BISERICESCĂ CU PRIVIRE LA RELIGIA COPIILOR

Dacă mariajul din care s-au născut copii s-a încheiat înainte de 1 octombrie 1895, atunci:

- Dacă părinții au aceeași confesiune, religia comună a părinților este aceea care se va înscrie în matriculă ca religie a copilului;
- Dacă părinții aparțin la diferite confesiuni recepte sau recunoscute de lege, atunci băieții ar trebui botezați în religia tatălui, iar fetele în religia mamei;
- Dacă părinții sunt de religie catolică, adică unul este romano-catolic, iar celălalt greco-catolic, atunci copiii ar trebui să urmeze ritul tatălui¹⁸.

Mirii care aparțin la diferite confesiuni recepte ori recunoscute prin lege, înainte de a încheia căsătoria lor, pot să se învoiască odată pentru tot-

¹⁸ *Ibidem*, p. 36.

de-auna în privința religiei copiilor, fie aceștia toți vor urma confesiunea tatălui, fie confesiunea mamei, pentru a crește în aceleași precepte religioase. Dacă după încheierea acestui acord, unul dintre miri se hotărăște să treacă la religia celuilalt mire, copiii vor fi botezați în religia comună a părinților. Dacă această trecere se face după încheierea căsătoriei, atunci copiii născuți și mai mici de 7 ani, vor trece și ei la religia comună a părinților.

Educația religioasă a copiilor nu se poate schimba nici după moartea unuia dintre părinți, nici în urma despărțirii acestora. Ea va rămâne aceeași care a fost stabilită și întărită prin botez.

În cazul în care unul dintre părinți își schimbă religia cu o alta diferită de cea pe care a urmat-o anterior, copiii care nu au împlinit încă 7 ani, în funcție de sexul lor își urmează tatăl.

Copiii ai căror părinți, amândoi sau numai unul dintre ei, nu au religii recepte sau recunoscute de lege, trebuie botezați și crescuți conform principiilor unei religii recepte. Astfel, părinții se pot învoi în alegerea unei astfel de confesiuni pentru fiii lor. În lipsa unei astfel de învoieli, părintele care nu aparține unei confesiuni recepte, are dreptul să stabilească pentru copiii de același sex cu el, religia pe care aceștia să o urmeze. Dacă respectivul părinte nu face o asemenea alegere, iar celălalt părinte aparține unei confesiuni recepte, atunci toți copii rezultați din căsătorie vor urma religia acestuia din urmă. În cazul în care nici unul dintre părinți nu aparțin unei religii recunoscute de lege, în locul părintelui care nu stabilește confesiunea copiilor de același sex cu el, acest lucru va fi făcut de „sedria orfanală după ascultarea constrângerilor”¹⁹.

Copiii ilegitiți urmează religia mamei, dacă aceasta este receptă sau recunoscută de lege. Dacă mama va trece la altă religie receptă sau recunoscută de lege, atunci ea va fi urmată și de copiii ei ilegitiți care nu au împlinit încă 7 ani. De asemenea, copilul care nu a împlinit 7 ani și a fost legitimat prin conscript regesc sau prin recunoașterea tatălui, la dorința acestuia din urmă, va trece, în decurs de 6 luni de la legitimare, la religia tatălui, dacă aceasta este receptă.

Copiii născuți înainte de căsătorie, dar care au fost legitimați prin aceasta se supun aceluiași reguli ca și copiii legitimi.

¹⁹ *Ibidem*, p. 40.

C. 8. LEGISLAȚIA BISERICESCĂ PRIVIND RECĂSĂTORIA

Recăsătoria era acceptată de Biserica Greco-Catolică și Ortodoxă doar în anumite condiții. Văduvii se puteau căsători a doua oară, după trecerea unui timp de văduvie petrecut în rugăciuni și posturi. Văduvele se puteau recăsători după un an de doliu. Dacă femeia a născut la scurt timp după decesul soțului, îi era permis să se recăsătorească mai repede de un an, pentru a asigura continuitatea funcțiilor economice ale căsătoriei. Se putea cere aprobare pentru a treia sau chiar a patra căsătorie doar de la forurile arhiepiscopale.

Era permis a se încheia o nouă căsătorie și persoanelor divorțate, dar care nu se făcuseră vinovate de desfacerea căsătoriei, sau persoanelor ce au fost părăsite de un anumit număr de ani, timp în care nu au primit nici o veste de la cel plecat.

Nu dispuneau de dreptul de a se recăsători soții care și-au omorât partenerul pentru a deveni văduvi, ori cei care au divorțat cu intenția clară de a se recăsători.

Pentru a se putea recăsători, persoanele erau obligate să ceară o dispensă în care se prezentau argumente temeinice pentru încheierea noii căsătorii. Aceste dispense trebuiau însoțite și de alte acte, și anume, cei divorțați trebuiau să prezinte o adeverință că nu au provocat divorțul, precum și o adeverință de moralitate semnată de 7 martori. Aceasta era obligatorie și pentru văduvi și văduve.

Încheierea unei noi căsătorii era acceptată de biserică, dar și de autoritățile civile pentru a se evita concubinajul, dar nu fără unele rețineri și nu înainte de a se atrage atenția preotului să încerce să convingă părțile să renunțe.

Legislația ecleziastică interzicea categoric recăsătoria preoților, diaconilor și protopopilor. Rigorile canoanelor bisericesti privind recăsătoria clerului văduv au avut consecințe profunde în planul comportamentului social și moral. Unii preoți trăiau în concubinaj, situație care scandaliza comunitatea, sau se recăsătoreau clandestin. Pentru a se evita aceste situații, s-au făcut propuneri în sinoadele bisericesti pentru a permite recăsătoria a doua și chiar a treia oară. Comunitățile solicitau și ele, prin petiții trimise autorităților ecleziastice, dreptul preoților de a încheia o nouă căsătorie.

C. 9. LEGISLAȚIA BISERICESCĂ CU PRIVIRE LA DEVIERILE COM- PORTAMENTALE ÎN CADRUL VIEȚII DE FAMILIE

C. 9. 1. Concubinajul

În vederea împutinării cazurilor arbitrare de divorț și de concubinaj, biserica a emis o serie de noi acte normative, deoarece prevederile Sinodului arhidiecezan din 1889 în această privință s-au dovedit a fi insuficiente. Astfel, ele au fost înlocuite cu altele care stabilesc următoarea procedură²⁰:

1. În fața ispitelor grele în care se află familia creștină, preoții trebuie să aibă ca datorie sfântă, conform Instrucțiunii primite de la Episcopatul ungar din 1895, să îi învețe pe credincioși doctrinele credinței catolice legate de taina căsătoriei și să-i îndemne să respecte legile bisericești cu privire la această mare taină. Acest lucru trebuie realizat prin predici, cateheze, în contactul lor zilnic cu poporul. Pentru îndeplinirea acestui scop, preotul trebuia să folosească ca îndreptar:

- Prevederile cuprinse în Conciliul Provincial I din 1872, Tit. V, Cap. VIII și IX, despre căsătorie;
- Instrucțiunile Sacrei Congregațiuni de Propaganda Fide din anul 1858, despre indisolubilitatea căsătoriei și despre căsătoriile mixte;
- Instrucțiunea Conciliului Provincial II, Tit. IV și instrucțiunile trimise de la Sfântul Scaun apostolic al Romei și publicate la finalul acestui conciliu;
- Instrucțiunea dată de Episcopatul catolic ungar în anul 1895, atât către cler, cât și către credincioși;
- Instrucțiune dată de către Veneratul Consistoriu Arhiepiscopesc cu circularele din 16 octombrie 1888, Nr. 2861 și din 24 septembrie 1895, Nr. 4233, precum și cu cea sinodală din 19 noiembrie 1896.

2. Protopopii, cu ocazia sinoadelor protopopești vor ține ei înșiși, sau vor desemna un alt preot doritor să țină prelegeri în care să arate preoțimii, în mod practic, cum să procedeze pentru ca soții învrăjbiți să revină la conviețuirea pașnică și creștinească, cum să împiedice încheierea căsătoriilor civile înainte de înlăturarea impedimentelor canonice, cum să înduplece pe cei care au în-

²⁰ *Ibidem*, p. 70.

- cheiat numai căsătorie civilă, să încheie și căsătorie bisericească și cum să prevină desfacerea căsătoriilor la forurile civile, atunci când nu e nici un motiv canonic pentru desfacerea căsătoriei;
3. În special pe cei ce trăiesc în concubinaj, preotul trebuie să îi cheme înaintea sa și cu toată convingerea să descrie mărimea păcatului, în care trăiesc ei, îndemnându-i să se cunune cât mai curând;
 4. Dacă se descoperă că în fața cununiei stă vreo piedică, fie canonică, fie politică, preotul trebuie să încerce înlăturarea ei. Dacă piedica e canonică și dispensabilă, preotul trebuie să ceară dispensă de la Ordinariat, iar dacă e civilă, trebuie să ceară o concesie de la autoritatea competentă;
 5. În cazul în care este invocată ca piedică sărăcia, care nu permite plata taxelor prevăzute de cununie, preotul trebuie să cerceteze cum stau lucrurile și dacă se adeverește lipsa banilor să îi scutească de toate taxele și să ofere serviciul religios în mod gratuit, ca astfel să poată fi salvate de la pierire sufletele celor în cauză;
 6. Dacă nu există nici o piedică în calea cununiei și numai din nepăsare se refuză cununia, atunci concubinii trebuie să fie chemați în fața curatorului bisericesc pentru ca să li se descrie încă odată mărimea păcatului și să li se spună că Biserica, neputând accepta astfel de păcate în mijlocul credincioșilor săi, va fi silită să întreprindă împotriva lor toate pedepsele prevăzute de canoanele bisericești. Astfel, trebuie să fie stabilit un termen până la care să se înceteze această situație păcătoasă, notificându-se că, dacă nu se vor despărți, sau cununa până atunci, va începe procedura canonică împotriva lor;
 7. Dacă termenul stabilit va trece și nu va înceta conviețuirea în concubinaj, preotul nu va renunța la demersurile sale, ci va continua și mai departe să îndrepte situația. Dacă toate încercările sale rămân zadarnice, preotul va fi nevoit să le arate că:
 - Nu le va sfinți casa de Bobotează;
 - Nu-i va admite la sărutarea crucii;
 - Nu-i va unge cu mir;
 - Nu-i va stropi cu apă sfințită de sărbători;
 - Nu-i va dezlega în sfânta mărturisire;
 - Nu-i va admite la împărtășanie;
 - Nu-i va putea admite nici la funcția onorifică de patrini, de martori la cununii și la alte activități de acest fel;
 - Femeia, după naștere, nu va putea primi binecuvântarea tradițională;

- Nu vor fi înmormântați creștinește, dacă ei vor muri fără a schimba situația aceasta păcătoasă.
8. Dacă în vreun caz special nu se vor putea aplica aceste prevederi, fără a provoca un rău mai mare, atunci preotul va cere sfatul Ordinariatului Arhiepiscopesc.
 9. Protopopii trebuie să urmărească măsurile luate de preoți în fiecare caz de concubinaj, iar dacă observă vreo neglijență din partea lor, să dispună să fie amendați conform Decretului VII al Sinodului din 1899.

Există cazuri în care tânărul fără a fi făcut serviciul militar, fură pe fată, de obicei cu consimțământul ei, și fug amândoi de la părinți și viețuiesc împreună în concubinaj. Poate că principala cauză a acestui fapt este că respectivii numai în acest mod pot obține acordul părinților²¹.

Această situație poate să fie bazată pe trei cazuri:

- Tinerii doresc a se cununa, dar doar în acest mod pot obține consimțământul părinților;
- Tinerii nu vor să se cunune și consideră traiul lor împreună doar o căsătorie de probă;
- Părinții tinerilor nu sunt de acord cu căsătoria și fără consimțământul lor aceasta nu se poate realiza.

În cazul în care tinerii nu se pot cununa pentru că băiatul nu are serviciul militar, preotul trebuie să încerce să obțină de la autorități o concesiune excepțională pentru căsătorie.

Dacă vreunul dintre concubini se află pe patul de moarte preotul trebuie să meargă și nechemat, și, dacă îl găsește deja lipsit de simțuri, trebuie să îl dezlege și să îi acorde taina sfântului maslu, fără să îi dea sfânta împărțășanie, pentru că biserica presupune că lui îi pare rău de păcatele sale²².

Dacă concubinul însuși muribund cheamă preotul să-l împărțășească cu sfintele taine ale muribunzilor, preotul trebuie să îl îndemne mai întâi să se cunune cât mai curând cu concubina sa, sau să se despartă spre a pune capăt scandalului. Dacă aceste lucruri nu se pot realiza cât mai grabnic, preotul poate să îl dezlege și să îl împărțășească cu sfânta cuminecătură, dacă el va promite, în prezența a doi sau trei martori, că se va despărții de concubina sa îndată ce se va însănătoși.

²¹ *Ibidem*, p. 73.

²² *Ibidem*, p. 47.

C. 9. 2. DESPĂRȚIREA DE PAT ȘI DE MASĂ

Procesele matrimoniale au ca scop următoarele:

- Să consilieze pe soții „învrăjbiți” și să îi îndemne la conviețuire pașnică;
- Să acorde dispensă celor care, din cauze bine întemeiate, nu mai pot conviețui, permițând despărțirea temporară sau permanentă;
- Să decidă asupra validității sau nevalidității căsătoriei.

Potrivit Legii XXXI din 1894, sentințele date de tribunalele bisericești în problemele matrimoniale nu au nici un efect juridic. Cu toate acestea fiecare creștin catolic e obligat ca să își prezinte problemele din această sferă înaintea forurilor bisericești și să se supună sentinței acestora.

Obligațiile izvorâte în urma căsătoriei se pot îndeplini numai dacă cei doi parteneri viețuiesc împreună. Datorită acestui fapt această legătură nu se poate desface decât numai în cazuri bine stabilite de forurile ecleziastice și în forma prescrisă de Biserică.

Dacă unul dintre parteneri a comis adulter, celălalt are dreptul să solicite despărțirea de pat și de masă. Excepție de la această regulă fac următoarele situații: partenerul „victimă”

- a aprobat, a permis sau a creat condiții pentru săvârșirea adulterului;
- a comis el însuși adulter;
- a iertat tacit culpa părții vinovate.

În rezolvarea acestor probleme, cei implicații (soții și forurile bisericești) trebuie să urmeze anumite etape. Partenerul care dorește despărțirea trebuie, mai întâi, să se adreseze parohului său. Acesta îi va chema pe ambii soți și va încerca să restabilească „pacea dorită”. Dacă cu această ocazie nu va reuși să îi împace, parohul va repeta această întrevedere pentru a doua și a treia oară, în decurs de opt zile de la prima întrevedere. Există posibilitatea omiterii celei de a treia întâlniri dintre preot și cei doi soți, dacă în decursul primelor două întrevederi parohul s-a convins că eforturile sale de împăcare sunt sortite eșecului. Un alt motiv care poate determina eliminarea celei de a treia întâlniri este cel determinat de faptul că soțul acuzator nu poate continua să conviețuiască cu partenerul său pentru că își primejduiește viața²³.

Cele trei întâlniri ale parohului cu cei doi soți vor face obiectul unui protocol, iar dacă eforturile de împăcare ale preotului nu dau nici un rezultat, acest protocol va fi înaintat tribunalului matrimonial. În cazul în care cea de a treia întâlnire nu a avut loc, parohul va expune motivul omiterii ei.

²³ *Ibidem*, p. 411.

După ce tribunalul matrimonial a primit protocolul și celelalte acte necesare începerii acțiunii, el dispune desfășurarea unei investigații preliminare, numind în acest sens un comisar și un actuar. Înainte de toate, comisarul va încerca să aplaneze controversa și să evite ajungerea la procesul formal probator. Va interoga pe cei doi soți separat, iar apoi îi va confrunta. După ce a urmat această etapă, comisarul va audia martorii pe care îi va confrunta între ei cât și cu cei doi soți. În urma acestor acțiuni, el va întocmi un alt protocol pe care, împreună cu alte acte, îl va înainta tribunalului matrimonial. Dacă toate învinuirile sunt dovedite în urma celor întreprinse de comisar sau prin documente autentice, atunci investigarea probatoare este superfluă. Dacă eforturile comisarului nu duc la descoperirea de dovezi concludente se dispune o altă cercetare probatorie.

Toate protocoalele referitoare la procesele de despărțire de pat și de masă sunt scutite de timbru.

Sentința de despărțire de pat și de masă nu duce însă la desfacerea legăturii stabilite prin căsătorie, ei primind doar dreptul „de a trăi despărțiți”. În cazul în care sentința stabilește această despărțire ca fiind pentru totdeauna, soții au o serie de obligații:

- de a-și păstra fidelitatea conjugală;
- de a asigura întreținerea soției.

Hotărârile privind copiii și drepturile de proprietate nu intră în atribuția tribunalelor matrimoniale ecleziastice, ele căzând în sarcina autorităților civile și a forurilor aflate în directa lor subordine.

În cazul în care cei doi soți se împacă după obținerea deciziei de despărțire de pat și de masă, parohul este obligat să anunțe tribunalul matrimonial. După ce conviețuirea s-a restabilit, o altă despărțire de pat și de masă se poate realiza doar urmând din nou etapele prezentate mai sus, prima sentință pierzându-și valabilitatea odată cu împăcarea.

C. 9. 3. AVORTUL

Femeia însărcinată care nu este căsătorită și care își leapădă cu intenție pruncul, îl ucide, este pedepsită cu temniță până la doi ani. În cazul în care femeia este căsătorită și face un avort, pedeapsa este de închisoare până la trei ani. Aceeași pedeapsă îl primește și cel care comite crima cu învoirea femeii însărcinate, iar dacă a făcut-o pentru câștig, atunci pedeapsa se mărește până la 5 ani de închisoare. Complice este acela care recomandă modul săvârșirii, dar și acela care conduce femeia la cea care se ocupă cu avorturi²⁴.

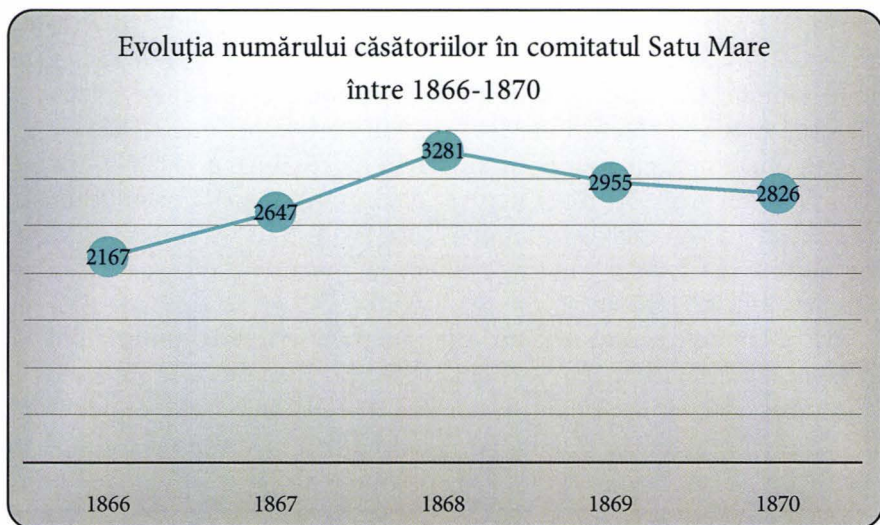
²⁴ *Ibidem*, p. 77.

VI. ASPECTE ALE VIEȚII DE FAMILIE DIN ZONA RURALĂ A COMITATULUI SATU MARE ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX

A. EVOLUȚIA NUMĂRULUI CĂSĂTORIILOR DIN COMITATUL SATU MARE ÎNTRE 1870-1910

Evoluția numărului căsătoriilor depinde foarte mult de condițiile social-economice care se manifestă la un moment dat. Atunci când nu sunt mari probleme din punct de vedere economic, când crește nivelul de trai, crește și numărul celor care doresc să pună bazele unei familii. Reciproca este, de asemenea, valabilă, deoarece în condiții de criză economică, de scădere a nivelului de trai, numărul celor interesați în încheierea unei căsătorii este mai mic.

Graficul nr. 1 - *Evoluția numărului căsătoriilor în comitatul Satu Mare între 1866-1870**

*Sursa: Ioan I. Adam, Iosif Pușcaș, *Izvoare de demografie istorică, sec XIX-1914, Transilvania*, vol. II, București, 1987, p. 233.

Perioada 1866-1870 s-a caracterizat printr-o stabilitate economică și socială relativă în ceea ce privește situația comitatului Satu Mare. Au existat unii factori perturbatori ai evoluției demografice a comitatului, însă ei nu au afectat în mod serios creșterea populației și nici celelalte evenimente demografice majore din viața comunității.

În intervalul 1866-1868, numărul căsătoriilor din comitatul Satu Mare cunoaște o evoluție ascendentă, punctul culminant fiind atins în 1868, când s-au înregistrat 3.281 de căsătorii. Urmează apoi o perioadă de micșorare a numărului celor care și-au întemeiat o nouă familie, cea mai mare diferență (326) fiind remarcată între 1868-1869. O explicație a acestui fapt este dată și de recolta insuficientă din anul 1869, înregistrată în zona aflată în atenția analizei noastre.

Între 1871-1880, populația comitatului a cunoscut o perioadă de regres, în primul rând datorită efectelor epidemiei de holeră care s-a manifestat între 1872-1873, dar și a altor factori, cum ar fi criza financiară și industrială din monarhie și a recoltelor scăzute din agricultură. Creșterea ratei mortalității, greutatea vieții de zi cu zi datorate crizelor economice și financiare din această perioadă au determinat și scăderea numărului căsătoriilor încheiate între 1871-1880, pentru că așa cum am arătat mai sus, el este strâns legat de realitățile socio-economice ale vremii.

Populația comitatului se va reface în deceniul următor datorită progreselor din plan economic semnalate în anii 80 ai secolului al XIX-lea, când s-au pus bazele procesului de industrializare și ale organizării sistemului sanitar. Profitând de condiții socio-economice prielnice, începe să crească și numărul căsătoriilor¹ încheiate în această perioadă. Dar, o creștere mai mare a populației și a numărului de căsătorii a fost raportată la recensământul din 1900. Acest lucru se datorează îmbunătățirii nivelului de trai ca efect a progreselor economice. Între 1901-1910, evoluția ascendentă a numărului căsătoriilor continuă, însă ea nu mai este așa de spectaculoasă ca în deceniile anterioare.

Așa cum am arătat mai sus, cea mai mare creștere a numărului căsătoriilor s-a înregistrat în intervalul 1890-1900. Iată de ce am ales anii de mijloc ai acestei perioade pentru a analiza evoluția numărului celor care au hotărât să-și întemeieze o nouă familie. În 1894, în comitatul Satu Mare, s-au încheiat 2.909 căsătorii, cu 261 mai multe decât în anul următor. În ceea ce privește situația din orașul Satu Mare, spre deosebire de situația ge-

¹ Vezi și Luminița Muntean, *Unele aspecte privind nupțialitatea populației de la Pecica în secolul al XIX-lea*, în Ioan Bolovan, Corneliu Pădurean (coord.), „Populație și societate. Studii de demografie istorică a Transilvaniei (secolele XVIII-XX)”, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2003, p. 68.

nerală din comitat, remarcăm o creștere a numărului de cununii. Dacă în 1894, s-a raportat un număr de 190 căsătorii, în anul următor el a crescut cu 22 căsătorii. Creșterea nu este spectaculoasă, ci doar de un procent, dar ea se înscrie în tendințele generale ascendente ale acestei perioade (vezi tabelul nr. 1).

Tabelul nr.1 - Numărul căsătoriilor din comitatul Satu Mare în anii 1894 și 1895*

	1894		1895	
	Total	%	Total	%
Comitat	2.909	9.1	2.648	8.2
Oraș	190	8.9	212	9.9

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1895, 1896.

Sub formă de concluzie putem spune faptul că există o gamă largă de factori care influențează evoluția numărului căsătoriilor dintr-un anumit interval de timp: factori politici, economici, sociali. În funcție de evoluția lor, crește și descrește procentul celor care se căsătoresc, lucru prezentat în rândurile anterioare.

B. MIȘCAREA NATURALĂ A POPULAȚIEI DIN COMITATUL SATU MARE, LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA - ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

O problemă importantă, dar și interesant de analizat, este cea reprezentată de dinamica populației comitatului Satu Mare. Pentru studiul acestei probleme am ales un interval în care numărul populației crește, fapt care determină și o evoluție ascendentă a numărului de căsătorii.

Vom începe analiza cu situația din anul 1897, când, în comitatul Satu Mare, s-a înregistrat o natalitate de 7,60‰, natalitate determinată de procentul mult mai mare al celor născuți în acest an, 43,82‰, față de cel al celor decedați, 36,22‰. Pentru situația din orașul Satu Mare, în anul 1897, natalitatea este mult mai mare față de cea a comitatului, și anume, ea este de 8,86‰. Acest procent rezultă din numărul mare de născuți, 41,38‰, și din numărul (32,52‰) mai mic a locuitorilor orașului care au murit în anul 1897. În ceea ce privește numărul celor care s-au căsătorit în această perioadă, putem spune că el este relativ mare: 7,09‰, pentru comitatul Satu Mare, și 8,86‰ pentru orașul Satu Mare.

Tabelul nr. 2 - Rata brută a natalității, nupțialității și mortalității din comitatul Satu Mare în anul 1897 (%)*

	Născuți	Căsătoriți	Decedați	Sporul natural
Comitat	43,82	7,09	36,22	7,60
Oraș	41,38	8,62	32,52	8,86

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1898.

Pentru anul imediat următor, natalitatea consemnată pentru comitatul, dar și pentru orașul Satu Mare, scade simțitor. În primul caz, avem o natalitate de 2,99%, iar pentru oraș, una de 0,27%. Acest fapt ne duce la concluzia că nu există o diferență foarte mare între numărul celor născuți și al celor decedați în anul 1898. Precizăm astfel că în întreg comitatul Satu Mare procentul celor care au venit pe lume în 1898 este de 36,56%, iar a celor care au încetat din viață este de 33,57%. Statisticile întocmite de autorități pentru orașul Satu Mare ne informează că, în 1898, procentul nou născuților este de 37,58%, iar cel al decedaților este de 37,31%, de unde și natalitatea foarte mică. Interesant este de urmărit de ce mortalitatea din oraș a fost așa de mare în acest an. Pentru aceasta am apelat la observațiile notate în registrele parohiale greco-catolice, matricola decedaților. Însemnările preotului ne-au dus la concluzia că numărul mare al celor decedați s-a datorat epidemiilor locale care s-au manifestat în anul 1898 în orașul Satu Mare. Acestea au afectat, în primul rând, copiii și populația mai învârstă, categorii care sunt mai sensibile la anumite boli. În ciuda mortalității mai ridicate față de anul precedent, numărul căsătoriilor din 1898 a crescut față de cel din anul precedent, pe întreg cuprinsul comitatului, astfel că dacă în 1897 aveam 7,09%, în 1898 avem un procent de 7,82%. Însă, în orașul Satu Mare, procentul căsătoriilor a scăzut de la 8,62%, cât aveam în 1897, la 8,26%, cât s-au raportat în 1898 (vezi tabelul nr. 3 și 4).

Tabelul nr.3 - Rata brută a natalității, nupțialității și mortalității din comitatul Satu Mare în 1898 (%)*

	Născuți	Căsătoriți	Decedați	Sporul natural
Comitat	36,56	7,82	33,57	2,99
Oraș	37,58	8,26	37,31	0,27

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1899.

Față de anii precedenți, în 1899, s-a înregistrat o creștere substanțială a natalității. Pentru întreg comitatul avem un procent de 14,76%, iar pentru orașul Satu Mare, creșterea este de 14,76%. Acest fapt se datorează procentului mic (27,76%) al celor decedați, față de cel al celor născuți

(42,52‰). Și în orașul Satu Mare, natalitatea cunoaște o evoluție ascendentă ajungând la 10,72‰, situație rezultată din numărul mare al celor care s-au născut în 1899 (42,87‰) și numărul mai redus al celor care și-au încheiat viața în acest an (32,15‰). Față de anii precedenți crește și numărul căsătoriilor: 8,73‰ pentru comitat și 8,95‰, pentru orașul Satu Mare. Această evoluție este determinată și de nivelul mai ridicat de viață din acest an, de recolta agricolă bună și de creșterea producției din industrie.

Tabelul nr. 4 - Rata brută a natalității, nupțialității și mortalității din comitatul Satu Mare în anul 1899 (‰)*

	Născuți	Căsătoriți	Decedați	Sporul natural
Comitat	42,52	8,73	27,76	14,76
Oraș	42,87	8,95	32,15	10,72

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1900.

Până în anul 1909, natalitatea din 1899 atinge cea mai mare valoare înregistrată pentru intervalul de timp ales pentru analiza dinamicii populației din comitatul Satu Mare. Între anii 1899-1908, s-a remarcat o scădere a natalității. Evoluția ei nu este lineară, remarcându-se suișuri și coborâșuri, dar esența constă într-un regres al procentului natalității².

Această situație începe din 1901, când se remarcă doar o ușoară scădere a natalității, în acest an înregistrându-se un procent de 14,4‰. Faptul se datorează micșorării numărului de nou născuți, 41,0‰. Se diminuează și numărul deceselor, dar diferența nu este așa de mare ca și cea din cazul nașterilor. Nici scăderea numărului de căsătorii încheiate în anul 1901, față de cel din anul 1899, nu este substanțială, căci în 1901, în comitatul Satu Mare s-au încheiat 8,6‰ cununii, iar în orașul Satu Mare, 7,1‰ (vezi tabelele nr. 5 și 6).

Tabelul nr. 5 - Rata brută a natalității, nupțialității și mortalității din comitatul Satu Mare în 1901 (în ‰)*

	Căsătorii	Număr de nașteri	Număr de decese	Sporul natural
Comitat	8,6	41,0	26,6	14,4
Oraș	7,1	32,2	22,7	9,5

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1902.

² Vezi și Sorina Paula Bolovan, *Aspecte ale ciclului vieții familiale în satul românesc din nord-vestul Transilvaniei la mijlocul secolului al XIX-lea*, p. 129.

Așa cum am mai afirmat și mai sus, scăderea natalității continuă și în anul 1902, când este consemnat un procent de 12,3‰. Această diminuare a numărului populației în anul 1902 se datorează creșterii mortalității, pentru comitatul Satu Mare fiind raportat un procent de 30,8‰, procent mai mare cu 4,2 unități față de anul precedent. Cu toate acestea numărul nașterilor din 1902 este mai mare față de cel consemnat pentru 1901. În 1902, avem 43,1‰, iar în anul anterior doar 41,0‰. Aceași evoluție este remarcată și pentru orașul Satu Mare în anul 1902, adică față de anul precedent natalitatea scade, deși crește numărul născuților. Faptul se datorează majorării procentului celor decedați. În ceea ce privește numărul căsătoriilor din 1902, din întregul comitat, el nu este cu mult mai mic față de cel din anul anterior (8,3‰), iar cel din orașul Satu Mare înregistrează chiar o creștere, ajungând tot la 8,3‰.

Tabelul nr. 6 - Rata brută a natalității, nupțialității și mortalității din comitatul Satu Mare în 1902 (în ‰)*

	Căsătorii	Număr de nașteri	Număr de decese	Sporul natural
Comitat	8,3	43,1	30,8	12,3
Oraș	8,3	33,6	26,2	7,4

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapeșt, 1903.

Cea mai spectaculoasă scădere a natalității, din intervalul 1897-1914, s-a înregistrat în 1903, când s-a consemnat un procent de 8‰. Acest fapt se datorează, în primul rând, scăderii numărului de nașteri, pentru că, în 1903, a fost raportat doar un procent de 37,7‰, mai mic cu 5,4 unități față de anul precedent. Scade și numărul deceselor, însă această micșorare nu este la fel de însemnată ca și cea a numărului celor care s-au născut în 1902. O involuție se remarcă și în ceea ce privește și numărul căsătoriilor din acest an. Pentru comitatul Satu Mare, autoritățile au înregistrat 7,3‰ cununii, iar pentru orașul Satu Mare, doar 5,9‰. Probabil că explicația pentru această situație este legată de o oarecare criză economică cu care se confruntă regiunea sătmăreană în acest an.

Tabelul nr. 7 - Rata brută a natalității, nupțialității și mortalității din comitatul Satu Mare în 1903 (în ‰)*

	Căsătorii	Număr de nașteri	Număr de decese	Sporul natural
Comitat	7,3	37,7	29,3	8
Oraș	5,9	29,8	24,8	5

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapeșt, 1904.

Situația evoluției populației revine pe o traiectorie ascendentă în anul 1904, când natalitatea crește simțitor față de anul precedent. Acum autoritățile consemnează un procent de 13,7‰, rezultat al creșterii numărului celor născuți în acest an (39,0‰) și scăderii mortalității (25,3‰). Ascendența natalității este valabilă și pentru orașul Satu Mare, pentru că, în 1904, procentul ei este de 8,2‰, cu 3,2 unități mai mare decât în anul precedent. Explicația este aceeași ca și în cazul comitatului, și anume creșterea numărului de nașteri (30,2‰) și micșorarea mortalității (22,0‰). A sporit și numărul căsătoriilor, în comitat înregistrându-se un procent de 8,7‰, iar în orașul Satu Mare unul de 6,8‰.

Tabelul nr. 8 - Rata brută a natalității, nupțialității și mortalității din comitatul Satu Mare în 1904 (în ‰)*

	Căsătorii	Număr de nașteri	Număr de decese	Sporul natural
Comitat	8,7	39,0	25,3	13,7
Oraș	6,8	30,2	22,0	8,2

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1905.

În 1906, se constată o scădere a natalității cu 1,4 unități față de 1904, scădere care se accentuează în 1907, când a fost înregistrată o natalitate de 10,4‰. Acest fapt este urmarea micșorării numărului de nașteri din comitatul Satu Mare și al majorării numărului deceselor. Astfel că, în 1906, au fost consemnate 38,3‰ nașteri și 26,0‰ decese, iar în 1907, numărul celor născuți este de 38,0‰, iar al celor care au murit este de 27,6‰. În ceea ce privește numărul căsătoriilor, trebuie să spunem că acestea nu cunosc o evoluție liniară. Dacă în 1906, ele scad cu 0,3 unități, pentru comitat, în 1907, numărul lor crește cu 2 unități. În orașul Satu Mare, situația căsătoriilor este puțin diferită față de cea din comitat. Atât în 1906, cât și în 1907, procentul lor crește (vezi tabelele nr. 9, 10, 11).

Tabelul nr. 9 - Rata brută a natalității, nupțialității și mortalității din comitatul Satu Mare în 1906 (în ‰)*

	Căsătorii	Număr de nașteri	Număr de decese	Sporul natural
Comitat	8,4	38,3	26,0	12,3
Oraș	8,4	28,1	20,4	7,7

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1907.

Tabelul nr. 10 - Rata brută a natalității, nupțialității și mortalității din comitatul Satu Mare în 1907 (în ‰)*

	Căsătorii	Număr de nașteri	Număr de decese	Sporul natural
Comitat	10,4	38,0	27,6	10,4
Oraș	8,6	29,8	26,1	3,7

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapeșt, 1908.

Urmează doi ani, în care natalitatea comitatului Satu Mare crește simțitor. În 1908, ea este de 13,8‰, cu 3,4 unități mai mare decât în anul precedent, iar în 1909, ea este de 16,8‰, cu 3 unități mai mare decât în anul anterior. O valoare mai mare a natalității pentru intervalul 1897-1914, a fost atinsă doar în 1912 (17,8‰). Explicația firească a acestei realități este legată de creșterea numărului de nașteri și de scăderea mortalității în anii 1908-1909. Pentru orașul Satu Mare, situația este un pic diferită. Între 1907-1908, natalitatea crește cu 6,2 unități, dar, în 1909, ea scade cu 1,8 unități. Acest fapt se întâmplă datorită micșorării numărului de nașteri și a majorării mortalității. Evoluția căsătoriilor este, de asemenea, sinuoasă, pentru orașul Satu Mare, deoarece între 1907-1908, numărul lor scade, pentru a crește în anul 1909. Comitatul Satu Mare, din punct de vedere al numărului căsătoriilor, cunoaște o involuție, în sensul că procentul celor care se căsătoresc este tot mai mic (vezi tabelele nr. 11, 12, 13).

Tabelul nr. 11 - Rata brută a natalității, nupțialității și mortalității din comitatul Satu Mare în 1908 (în ‰)*

	Căsătorii	Număr de nașteri	Număr de decese	Sporul natural
Comitat	9,7	39,3	25,5	13,8
Oraș	8,1	31,9	22,0	9,9

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapeșt, 1909.

Tabelul nr. 12 - Rata brută a natalității, nupțialității și mortalității din comitatul Satu Mare în 1909 (în ‰)

	Căsătorii	Număr de nașteri	Număr de decese	Sporul natural
Comitat	9,2	41,6	24,8	16,8
Oraș	8,8	31,3	23,2	8,1

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapeșt, 1910.

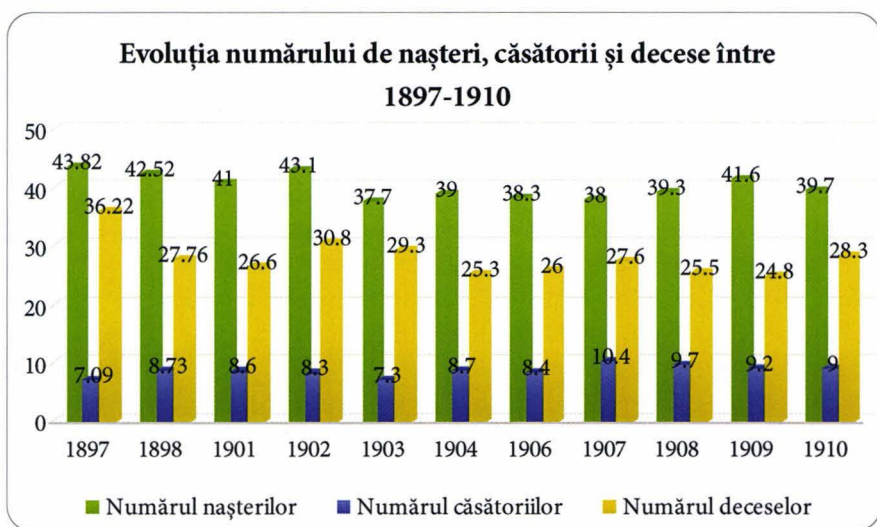
În 1910, natalitatea comitatului Satu Mare scade în mod simțitor, ea ajungând la 11,4‰. Nu același lucru putem afirma pentru orașul Satu Mare, unde procentul natalității crește cu 0,2 unități. Situația din comitat se datorează creșterii numărului deceselor (28,3‰) și micșorării numărului de nașteri (39,7‰). Și pentru orașul Satu Mare se consemnează o creștere a mortalității, dar aceasta este doar de 0,5 unități, în schimb majorarea numărului de nașteri este de 1,3 unități. În cazul comitatului, în 1910, numărul căsătoriilor scade, el fiind doar de 9,0‰, dar crește în orașul Satu Mare, ajungând la 9,1‰.

Tabelul nr. 13 - Rata brută a natalității, nupțialității și mortalității din comitatul Satu Mare în 1910 (în ‰)*

	Căsătorii	Număr de nașteri	Număr de decese	Sporul natural
Comitat	9,0	39,7	28,3	11,4
Oraș	9,1	32,0	23,7	8,3

*Sursa: Magyar Statisztikai Évkönyv, Budapest, 1911.

Graficul nr. 2 - Evoluția numărului de nașteri, căsătorii și decese între 1897-1910

Următorii doi ani se caracterizează printr-o evoluție ascendentă a natalității comitatului, dar și a orașului Satu Mare. În 1912, se atinge punctul maxim al valorilor cunoscute de natalitate pentru această regiune, în intervalul 1897-1914, și anume 17,8‰, în comitat, respectiv 12,8‰ în orașul Satu Mare. Faptul acesta este consecința firească a creșterii numărului de

nașteri și a scăderii numărului de decese. Crește și numărul de nașteri înregistrate în comitat, dar scade cel consemnat pentru orașul Satu Mare (vezi tabelele nr. 15, 16).

Tabelul nr. 14 - *Rata brută a natalității, nupțialității și mortalității din comitatul Satu Mare în 1911 (în ‰)**

	Căsătorii	Număr de nașteri	Număr de decese	Sporul natural
Comitat	10,1	40,0	26,4	13,6
Oraș	8,5	33,2	21,5	11,7

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapeșt, 1912.

Tabelul nr. 15 - *Rata brută a natalității, nupțialității și mortalității din comitatul Satu Mare în 1912 (în ‰)**

	Căsătorii	Număr de nașteri	Număr de decese	Sporul natural
Comitat	8,7	41,3	23,5	17,8
Oraș	7,8	33,1	20,3	12,8

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapeșt, 1913.

Datele consemnate de autoritățile maghiare, pentru comitatul Satu Mare, înregistrează, pentru anii 1913, 1914, o scădere spectaculoasă a natalității. Nu este surprinzător acest fapt, având în vedere că scade simțitor și numărul de nașteri, dar crește numărul deceselor. De asemenea, se cunoaște și un regres în ceea ce privește numărul celor care au încheiat căsătorii în anii 1913-1914. O explicație pentru această situație poate fi legată și de fenomenul migrației populației din comitat în alte zone ale lumii. Se știe că majoritatea celor care au plecat în căutarea unor condiții de viață mai bune au fost tineri. Tot aceștia reprezintă și principalul grup de locuitori dispuși să încheie o nouă familie. Iată de ce prin emigrarea lor, scade numărul căsătoriilor, dar și al nașterilor³.

Tabelul nr. 16 - *Rata brută a natalității, nupțialității și mortalității din comitatul Satu Mare în 1913 (în ‰)**

	Căsătorii	Număr de nașteri	Număr de decese	Sporul natural
Comitat	8,6	37,7	25,1	12,6
Oraș	6,5	30,3	20,5	9,8

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapeșt, 1914.

³ Ioan Bolovan, *Transilvania în epocile modernă...*, p. 145.

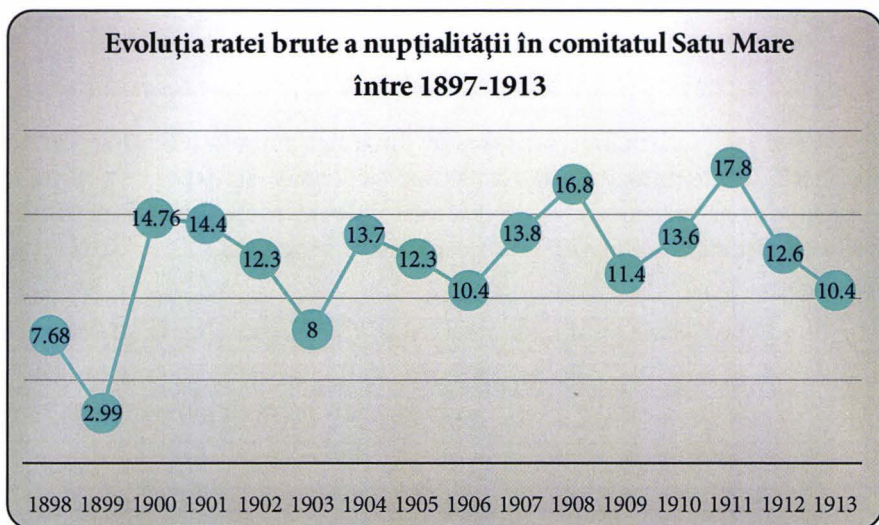
Tabelul nr. 17 - Rata brută a natalității, nupțialității și mortalității din comitatul Satu Mare în 1914 (în ‰)*

	Căsătorii	Număr de nașteri	Număr de decese	Sporul natural
Comitat	6,9	36,9	26,5	10,4
Oraș	5,9	28,2	19,7	8,5

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapeșt, 1915.

Graficul nr. 3 concluzionează foarte bine evoluția natalității comitatului Satu Mare pentru perioada 1897-1914. Observăm că, în 1898, s-a înregistrat cel mai mic procent, adică 2,99‰, iar valoarea maximă, de 17,8‰, a fost atinsă în 1912. După cum era de așteptat, în acest interval de timp, natalitatea nu evoluează în mod linear, ea crește sau scade în funcție acțiunea factorilor care o influențează. În acest sens, un rol important îl au condițiile socio-economice și sanitare care își spun un cuvânt decisiv în evoluția numărului nașterilor și a deceselor într-o anumită perioadă.

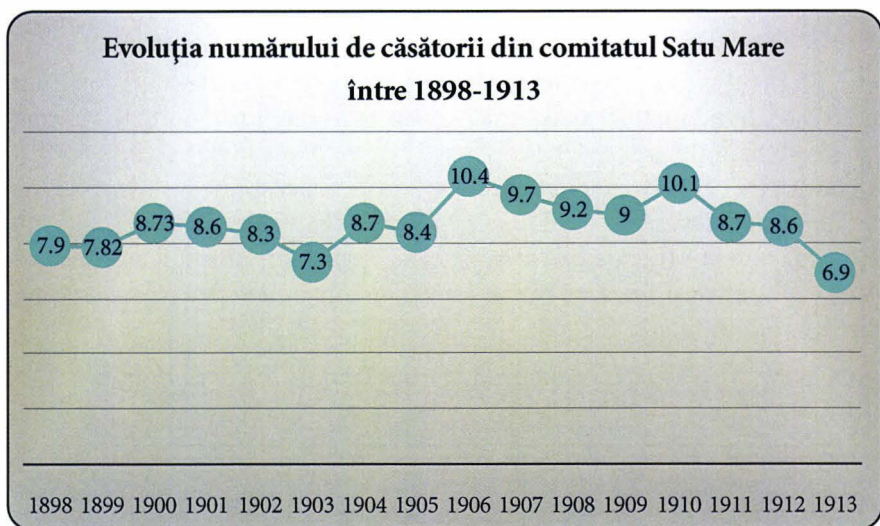
Graficul nr. 3 - Evoluția ratei brute a nupțialității în comitatul Satu Mare între 1897-1914

Aceiași factori care determină creșterea sau descreșterea natalității, influențează și evoluția numărului de căsătorii dintr-o anumită perioadă. A fost demonstrat faptul că atunci când crește nivelul de trai, când condițiile socio-economice sunt favorabile, crește și numărul celor care se căsătoresc, fiind încurajați în acest sens de îmbunătățirea traiului zilnic. Graficul nr. 4 prezintă evoluția sinuoasă a căsătoriilor din comitatul Satu Mare, din peri-

oada 1897-1914. Ceea ce trebuie remarcat este faptul că nu există diferențe foarte mari de creștere sau descreștere a numărului de cununii de la un an la altul. Cele mai multe cununii s-au încheiat în 1907, iar cele mai puține în 1914.

Graficul nr. 4 - *Evoluția numărului de căsătorii din comitatul Satu Mare între 1897-1914*

Pe lângă statisticile referitoare la dinamica populației, întocmite de autoritățile civile, biserica și-a realizat propriile sale statistici cu privire la numărul de nașteri (botezați), de căsătorii și de decedați. Acestea au la bază datele trimise de către preoți, date ce au fost consemnate și în registrele parohiale de stare civilă.

Tabelul nr. 18 - *Șematismul Episcopiei Greco-Catolice de Gherla - 1885*

Regiunea	Născuți	Morți	Căsătorii
Nagy-Nyir	245	212	85
Șomcuta Mare	217	212	55
Negrești	670	497	159
Felsőbanyensis	219	191	63
Baia Mare	517	324	103
Satu Mare	404	352	116
Seini	431	369	105
Total	2.703	2.157	686

Informațiile trebuie privite cu atenție, pentru că ele pot conține anumite erori determinate de modul în care preotul a înțeles să noteze cu exactitate și corectitudine toate aceste evenimente.

Tabelul nr. 19 - Șematismul episcopiei Greco-Catolice de Gherla - 1886

Plasa	Născuți	Morți	Căsătoriți
Nagy-Nyiresiensis	251	192	51
Șomcuta Mare	308	244	78
Oaș	580	417	134
Baia Sprie	348	221	71
Baia Mare	517	324	103
Satu Mare	404	352	116
Seini	431	369	105
Total	2.839	2.119	658

Și în ceea ce privește populația romano-catolică se remarcă o creștere demografică, în anul 1876, numărul copiilor care s-au născut fiind de 1.957, iar cel al decedaților fiind de 1.768. Cel mai mic este numărul celor care s-au căsătorit, înregistrându-se doar 1.009 cupluri care s-au prezentat la preot pentru a-și oficializa mariajul. Cei mai mulți copii romano-catolici au fost născuți în plasa Carei (661). Tot aici s-a încheiat și cel mai mare număr de căsătorii (645). Aceasta se explică prin faptul că în plasa Carei predomina populația de confesiune romano-catolică și că condițiile economice erau mai bune fiind determinate de pământul fertil al zonei.

Tabelul nr. 20 - Situație anuală a protopopiatului romano-catolic de Satu Mare-1877

Regiune	Născuți	Morți	Căsătoriți
Satu Mare	264	455	80
Fehergyarmat	232	303	68
Carei	661	212	645
Ardud	400	489	126
Baia Mare	400	309	90
Total	1.957	1.768	1.009

20 de ani mai târziu, potrivit datelor oficiale, publicate de autoritățile maghiare, în comitatul Satu Mare, se înregistrează un spor natural de 2.533 persoane. Numărul celor născuți în 1897 este de 14.609 copii. În anul 1898, numărul acestora scade cu 2.356, ceea ce determină și o scădere a sporului demografic, acesta fiind de 1.001. Cea mai mare valoare a sporului demografic (4.992) se înregistrează în 1899. Numărul copiilor născuți în acest an este de 14.377, iar al celor decedați de 9.385.

C. STAREA CIVILĂ A POPULAȚIEI DIN COMITATUL SATU MARE LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA - ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

Interesul autorităților civile maghiare, dar și a celor ecleziastice s-a manifestat și în ceea ce privește starea civilă a populației aflată în subordinea lor, motiv pentru care, în statisticile oficiale, sau în cele bisericesti, întâlnim informații bogate referitoare la acest aspect. Ei au urmărit modul în care a evoluat, anual sau într-un interval de 10 ani, numărul locuitorilor care erau necăsătoriți, căsătoriți, văduvi sau divorțați.

Tabelul nr. 21 - *Starea civilă a populației din comitatul Satu Mare la recensământul din 1890 (%)**

	Necăsătoriți	Căsătoriți	Văduvi	Divorțați
Comitat	52,9	40,5	6,4	0,1
Oraș	55,6	36,4	7,7	0,2

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1891.

Potrivit datelor din recensământul organizat în 1890, referitoare la comitatul Satu Mare, procentul celor necăsătoriți depășea cu mult pe cel al celorlalte categorii. Astfel, au fost înregistrați 52,0% persoane care nu și-au întemeiat încă o familie, 40,5% căsătoriți, 6,4% văduvi și 0,1% divorțați. Nu surprinde deloc procentul mic al acestei ultime categorii. Este știut faptul că puține persoane se încumetau să facă pasul spre divorț, deoarece existau numeroase piedici care îngreunau acest proces, dar acesta este un subiect pe care îl vom dezvolta mai pe larg cu altă ocazie. Mai trebuie să atragem atenția și asupra procentului mic de văduvi înregistrat la această numărătoare a populației. El se datorează și faptului că, din motive mai mult sau mai puțin materiale, persoanele văduve s-au orientat spre o altă căsătorie pentru a putea asigura buna supraviețuire a gospodăriei lor. Aceeași situație se prezintă

și pentru orașul Satu Mare, în sensul că numărul necăsătoriților este cel mai mare, urmat apoi de cel al persoanelor căsătorite, văduve și divorțate⁴.

Din punct de vedere al stării civile, situația prezentată pentru recensământul din 1890, se menține aceeași și pentru recensămintele din 1900 și 1910, în sensul că numărul persoanelor necăsătorite este mai mare decât cel al celorlalte categorii, și anume al celor căsătoriți, a celor văduvi sau divorțați. Se menține foarte mic procentul populației care a recurs la divorț pentru a putea pune capăt unei căsnicii în care, probabil, nu au reușit să supraviețuiască (vezi tabelele nr. 22 și 23).

Tabelul nr. 22 - Starea civilă a populației din comitatul Satu Mare la recensămintele din 1900, 1910*

Starea civilă	Ani	Comitat	Oraș
Necăsătoriți	1900	188.461	15.672
Căsătoriți		131.659	9.315
Văduvi		20.312	1.808
Divorțați		257	86
Necăsătoriți		1910	199.476
Căsătoriți	141.084		12.113
Văduvi	20.719		2.084
Divorțați	461		91

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1901, 1911.

Tabelul nr. 23 - Starea civilă a populației din comitatul Satu Mare la recensămintele din 1900, 1910 (în %)*

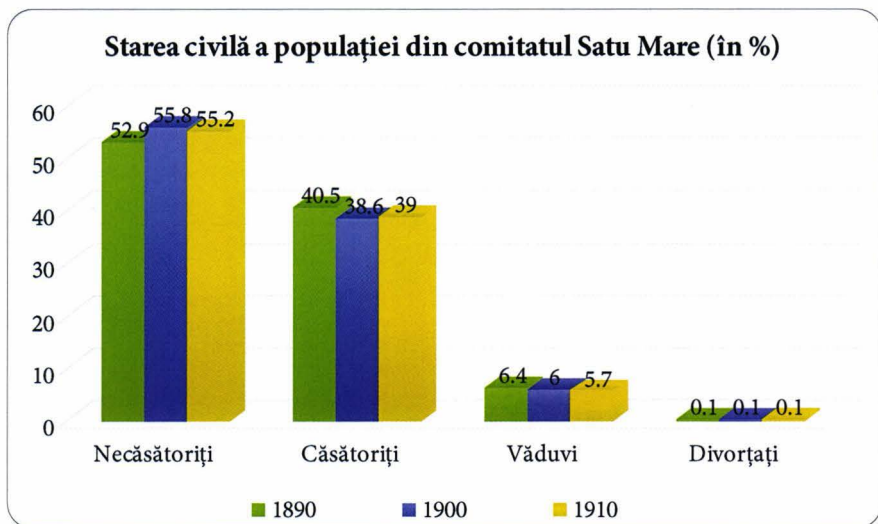
Starea civilă	Necăsătoriți	Căsătoriți	Văduvi	Divorțați	Necăsătoriți	Căsătoriți	Văduvi	Divorțați
Ani	1900				1910			
Comitat	55,8	38,6	6,0	0,1	55,2	39,0	5,7	0,1
Oraș	58,8	34,7	6,7	0,3	59,0	34,7	6,0	0,3

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1901, 1911.

⁴ Vezi și Mircea Brie, *Familie și societate în nord-vestul Transilvaniei (a doua jumătate a secolului XIX-începutul secolului XX)*, Editura Universitară, Oradea, 2008, p. 165.

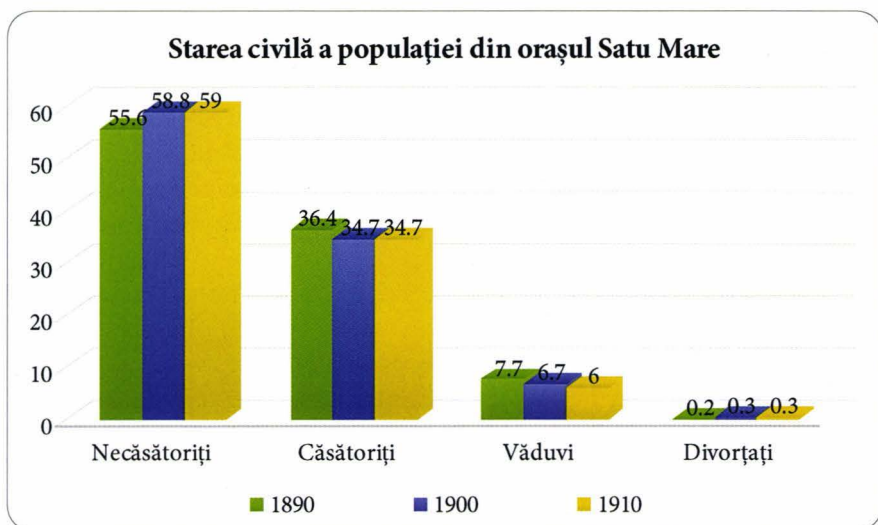
Din graficul nr. 5 putem analiza mai bine modul în care au evoluat cele patru categorii ale stării civile, așa cum s-a consemnat cu ocazia recensământelor din 1890, 1900 și 1910. Pentru început precizăm că procentul populației divorțate este foarte mic, de 0,1% pentru toate cele trei decenii avute în vedere. Astfel, putem afirma că numărul celor divorțați a avut o evoluție lineară în perioada 1890-1910. Cele mai mari procente aparțin grupului format din cei necăsătoriți. Valoarea cea mai mare este atinsă de această la recensământul din 1900, când s-au înregistrat 55,8% persoane care nu și-au întemeiat o familie. În 1890, ei reprezentau doar 52,9%, acesta fiind procentul cel mai mic consemnat de autorități pentru cei necăsătoriți în perioada 1890-1910. Nici evoluția persoanelor necăsătorite nu este liniară, ea scade și apoi urcă de la un recensământ la altul. Cel mai mare procent de persoane căsătorite a fost înregistrat în 1890, iar cel mai mic în 1900⁵. Observăm că există un raport direct proporțional între cei necăsătoriți și cei căsătoriți, deoarece atunci când numărul celor necăsătoriți scade, crește numărul persoanelor care se căsătoresc, fapt foarte firesc, de altfel. În ceea ce privește evoluția numărului văduvilor din comitatul Satu Mare, între 1890-1910, observăm că acesta cunoaște un regres de la un deceniu la altul. Valoarea maximă a fost atinsă în 1890, iar valoarea minimă în 1910.

Graficul nr. 5 - Starea civilă a populației comitatului Satu Mare la recensământele din 1890, 1900, 1910

⁵ *Ibidem*, p. 167.

Graficul nr. 6 - Starea civilă a populației orașului Satu Mare la recensămintele din 1890, 1900, 1910 (în %)

Potrivit datelor recensământului din 1900, pentru comitatul Satu Mare, cel mai mare număr de căsătorii s-a încheiat în plasa Seini (16.154). Tot aici s-au numărat și cele mai multe persoane necăsătorite (20.940) și persoane văduve (2.400). Cel mai mare număr de cupluri divorțate a fost înregistrat în plasa Carei (27). În plasa Fehégyarmat au fost înregistrate cele mai puține persoane necăsătorite (205), cele mai puține căsătorii (128), cei mai puțini văduvi (17) și nici un cuplu care a divorțat. În ceea ce privește situația stării civile a populației orașelor comitatului Satu Mare, în perioada recensământului din 1900, putem spune că, de departe orașul Satu Mare întrece celelalte zone urbane sătmărene. Cele mai mici valori sunt înregistrate în orașul Seini. Aceste realități sunt explicate prin numărul de populație care locuiește aceste așezări urbane.

D. CALENDARUL CĂSĂTORIILOR ÎN LUMEA RURALĂ

La sfârșitul secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea, calendarul celebrării căsătoriilor era puternic influențat de către biserică, în ciuda introducerii obligativității căsătoriei civile. La fel ca și celelalte fenomene sociale, cu multiple implicații, căsătoria a avut, mai ales în comunitățile rurale, dar nu numai, perioade tari și perioade slabe. Ritmurile calendarului agrar, ca și cele ale sărbătorilor religioase au influențat în mod evident dispoziția sezonieră a căsătoriilor.

La începutul secolului al XX-lea, cel mai mare număr de căsătorii, pe teritoriul Comitatului Satu Mare, potrivit statisticilor oficiale, a fost înregistrat în luna februarie și apoi în luna noiembrie. Acesta deoarece, în cele două intervale de timp, nu existau nici impedimente religioase (încă nu au început posturile Paștelui și al Crăciunului), nici munci agricole, ele fiind deja încheiate. Deci, existau condiții prielnice pentru organizarea unei căsătorii și a petrecerii care, de regulă, urmează unui astfel de eveniment, cununia unui cuplu fiind un prilej de bucurie și sărbătorire pentru aproape întreaga comunitate.

Se poate constata că în lunile (martie, aprilie, iulie, august, septembrie, decembrie) în care existau impedimente religioase sau muncile agricole erau în plină desfășurare, numărul căsătoriilor este mic. Trebuie să precizăm însă că tinerii care doreau să se cunune în perioadele de post sau cu alte interdicții bisericești, puteau obține dispense de la forurile ecleziastice, dacă își argumentau foarte bine intenția

Într-o societate preponderent rurală, care supraviețuia mai ales datorită agriculturii, întreruperea muncii pentru organizarea unei cununii nu era foarte atrăgătoare pentru membrii acesteia, deoarece toate veniturile familiilor depindeau de activitățile la câmp sau în gospodărie, iar organizarea unei căsătorii sau a ospățului care îi urma însemna încetarea temporară a procesului muncii⁶.

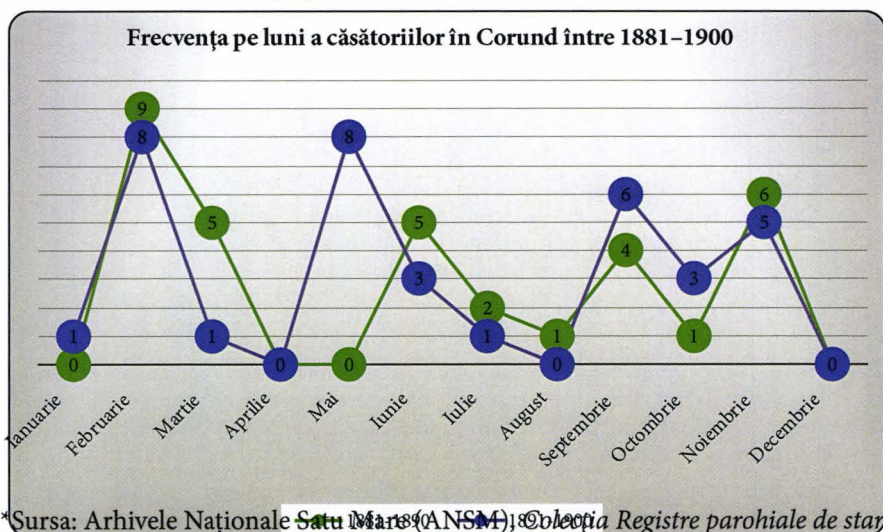
Pentru a analiza mai amănunțit frecvența pe luni a căsătoriilor încheiate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, au fost studiate și registrele parohiale greco-catolice de stare civilă din localitățile Corund, Racova, Craidorolț și Apa⁷.

⁶ Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, *Familie și comportament matrimonial în Transilvania între 1850 și 1914 (între tradiție și modernizare)*, în Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, Corneliu Pădurean, (coord.), „*Om și societate. Studii de istoria populației României*”, IX, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, p. 111.

⁷ Arhivele Naționale Satu Mare (în continuare ANSM), *Colecția Registre parohiale de stare civilă*.

CORUND

Graficul nr. 7 - Frecvența pe luni a căsătoriilor în Corund între 1881 - 1900

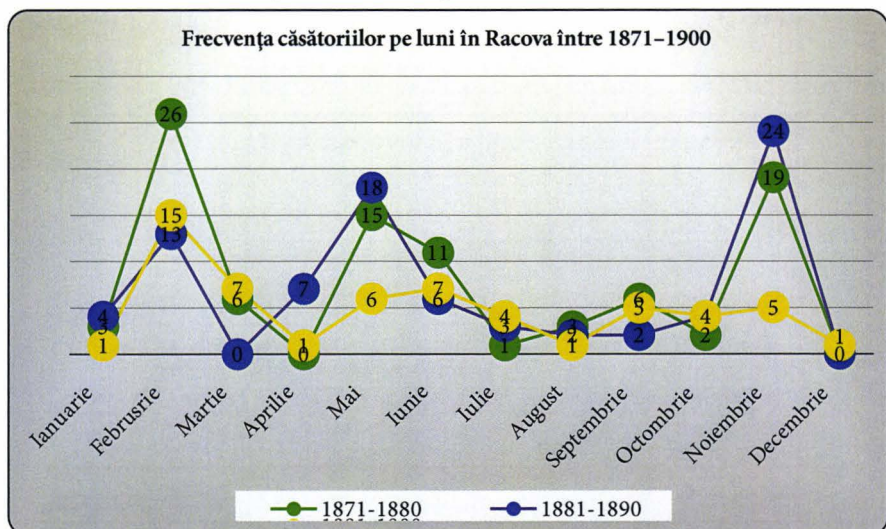
*Sursa: Arhivele Naționale Satu Mare (ANSM), Colecția Registre parohiale de stare civilă, reg. nr. 516.

Pentru Corund, așa cum se observă din graficul de mai sus, cel mai mare număr de căsătorii a fost încheiat în lunile februarie, mai și noiembrie. Trebuie să precizăm că, așa cum rezultă din cele notate de preot, 5 din cele 11 căsătorii au fost încheiate după data de 15 noiembrie, deci ele au fost celebrate în postul Crăciunului. Faptul că în luna aprilie nu a fost celebrată nici o căsătorie se explică prin aceea că în această lună este postul Paștelui, și de obicei, în această perioadă nu se celebrează cununii. În Corund, alte încălcări ale tradiției de respectare a perioadelor de post nu au fost înregistrate pentru perioada aflată în atenția noastră.

RACOVA

Pentru localitatea Racova, cel mai mare număr de căsătorii a fost încheiat în luna februarie (71). Urmează apoi numărul căsătoriilor încheiate în luna noiembrie (53). Se constată că în această localitate, pentru perioada 1867-1900, au fost încălcate perioadele de post, chiar dacă nu într-un procent foarte mare. Totuși au fost înregistrate 8 căsătorii în luna aprilie și o căsătorie în luna decembrie. Cununiile care au fost celebrate în luna august au fost celebrate după data de 15, deci după încheierea postului Sfintei Marii.

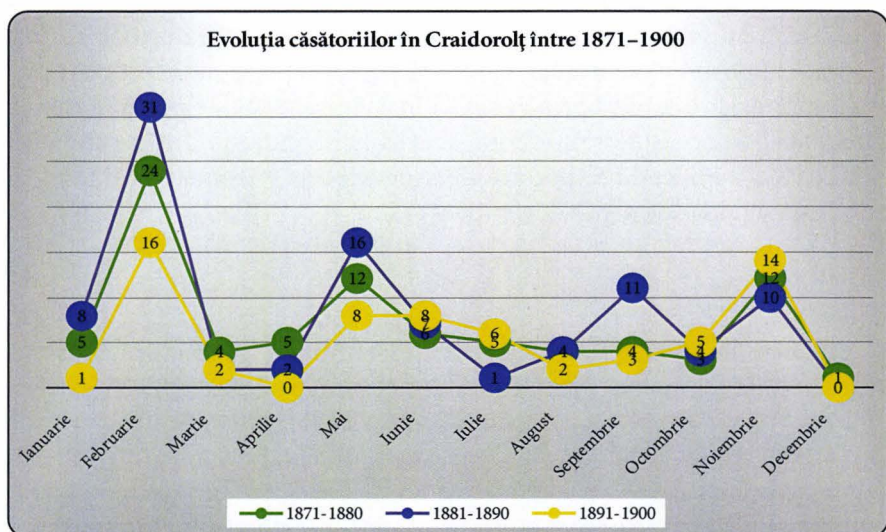
Graficul nr. 8 - Frecvența căsătoriilor pe luni în Racova între 1867-1900

*Sursa: ANSM, *Colecția Registre parohiale de stare civilă*, reg. nr. 1.195, 1.196, 1.197, 1.200.

CRAIDOROLȚ

Graficul nr. 9 - Evoluția căsătoriilor în Craidorolț între 1867-1900

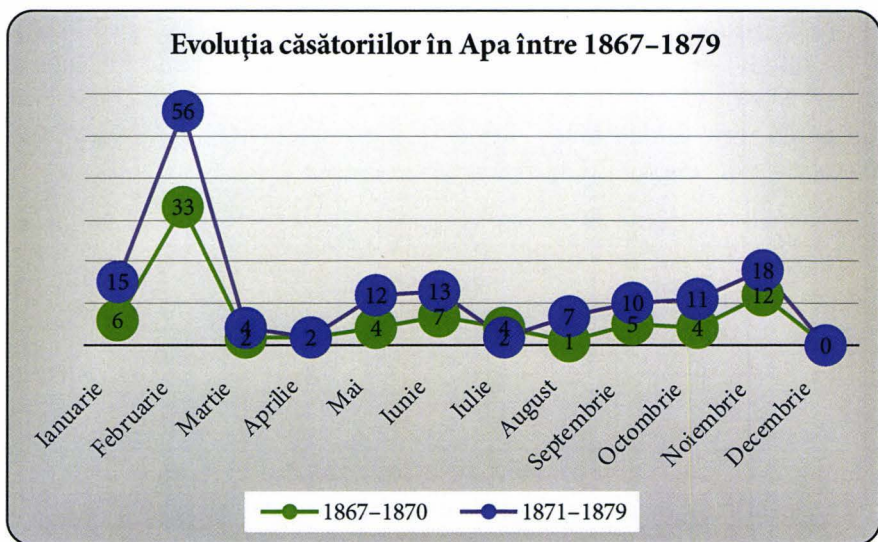

*Sursa: ANSM, *Colecția Registre parohiale de stare civilă*, reg. nr. 526.

Și situația înregistrată în localitatea Craidorolț se înscrie în același tipar ca și cea din Racova, cel mai mare număr de căsătorii fiind înregistrat în luna februarie (86). Urmează apoi luna noiembrie cu 40 de cununii celebrate. Și aici au fost încheiate 8 cununii în luna aprilie și o căsătorie în luna decembrie. De asemenea, căsătoriile încheiate în august (10) nu au încălcat perioada de post stabilită în această lună.

APA

Graficul nr. 10 - Evoluția căsătoriilor pe luni din Apa între 1867-1879

*Sursa: ANSM, *Colecția Registre parohiale de stare civilă*, reg. nr. 79.

Și în localitatea Apa, situația este asemănătoare cu cea din localitățile amintite mai sus. Cel mai mare număr de căsătorii s-a încheiat în luna februarie (89). Urmează apoi luna noiembrie cu 30 de căsătorii. În decembrie, nu a fost celebrată nici o căsătorie. Cu excepția acestei luni, putem afirma că cel mai mic număr de căsătorii a fost încheiat în aprilie. În general, s-au respectat interdicțiile impuse de perioadele posturilor de peste an, deși au existat și unele excepții.

Datorită muncilor agricole, căsătoriile erau mai frecvente toamna și iarna, deoarece întreruperea, fie și temporară a muncii la câmp în timpul aratului, semănatului, săpatului sau secerișului nu era prea ademenitoare pentru țăranul ce trudea pe pământul său pentru a-și câștiga cele necesare traiului. Iarna era timp suficient pentru pregătirile de nuntă care implicau

și prezența altor săteni ca martori, când se făcea învoiala sau logodna sau ca meseni la ospățul care avea loc după căsătoria la biserică. De aceea nu ne surprinde numărul mare de căsătorii încheiate în luna februarie. De asemenea, în luna noiembrie s-a constatat o frecvență mare a căsătoriilor, fiind o lună premergătoare postului Crăciunului. În lunile de vară s-au încheiat câteva căsătorii, probabil în puținele zile de răgaz între muncile agricole⁸.

Așa cum subliniază Gheorghe Focșa în *Spectacolul nunții din Țara Oașului*, timpul preferat pentru desfășurarea nunților este sezonul de toamnă târzie și iarnă, după strângerea roadelor rezultate din agricultură și creșterea animalelor, după mustirea strugurilor și îndeosebi după intrarea în funcție a „pălinciilor”, care transformă fructele și, în special, prunele, în mari cantități de țuică. Prea puține nunți au loc în sezonul de vară și mai puține în perioada posturilor tradiționale, motiv pentru care „nu se tare face nuntă între Sfântă Mării” (15 august–8 septembrie), și nici de la 20 noiembrie până după 7 ianuarie.

UNGARIA

Tabel nr. 24 - Numărul căsătoriilor în Ungaria în anii 1894, 1895, 1896

	1894 (nr. absolut)	1894 (%)	1895 (nr. absolut)	1895 (%)	1896 (nr. absolut)	1896 (%)
Ianuarie	23.308	16,29	18.512	13,78	13.469	10,62
Februarie	16.993	11,88	25.769	19,19	22.787	17,98
Martie	4.900	3,43	2.875	2,14	4.113	3,24
Aprilie	10.699	7,48	6.051	4,50	7.477	5,90
Mai	15.132	10,58	14.197	10,56	15.346	12,10
Iunie	8.405	5,88	9.335	6,95	8.369	6,60
Iulie	5.801	4,08	5.388	4,02	5.426	4,28
August	5.405	3,78	5.675	4,22	5.493	4,33
Septembrie	7.597	5,31	17.398	12,94	5.929	4,68
Octombrie	13.356	9,34	3.236	2,42	8.848	6,98
Noiembrie	27.527	19,25	20.112	14,95	24.133	19,04
Decembrie	3.898	2,72	5.808	4,33	5.386	4,25

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest.

⁸ Sorina Paula Bolovan, *Familia în satul românesc....*, p. 123.

În conformitate cu cele afirmate mai sus se încadrează și numărul total de căsătorii încheiate pe teritoriul Ungariei între anii 1894 și 1896, când în luna noiembrie a fost înregistrat cel mai mare procent de căsătorii (19,25%, respectiv 19,04%). În 1895, luna februarie deține procentul cel mai mare de căsătorii încheiate, și anume, 19,19%.

Putem concluziona astfel că lunile de sfârșit de toamnă și cele de iarnă târzie, când restricțiile religioase erau mai puține și lucrările agricole erau finalizate reprezintă perioada în care se atinge punctul culminant în ceea ce privește încheierea căsătoriilor în satele din comitatul Satu Mare, dar și din întreaga Ungarie.

E. CONSIDERAȚII PRIVIND VÂRSTA PENTRU CĂSĂTORIE

E. 1. CONSIDERAȚII PRIVIND VÂRSTA PENTRU CĂSĂTORIILE DIN LOCALITĂȚILE APA, CORUND, RACOVA, CRAIDOROLȚ ÎNTRE 1867-1900.

Un aspect important conectat la problema formării familiei îl reprezintă vârsta soților la prima cununie. Potrivit tradiției, femeile trebuie să fie mai tinere decât soții în momentul încheierii căsătoriei. De aceea, deviațiile de la aceste prejudecăți erau rare, doar jocul intereselor materiale putând determina mariaje disproporționate ca vârstă.

Datele privind vârsta la care au fost încheiate căsătoriile au fost preluate din registrele parohiale greco-catolice ale localităților Racova, Corund, Apa, și Craidorolț, registre care sunt păstrate la Arhivele Naționale Satu Mare. Studiind rubrica în care este notată vârsta celor care s-au cununat, se observă că bărbații care sunt la prima căsătorie au vârste cuprinse între 23-32 de ani. A fost întâlnit doar un caz, în localitatea Craidorolț, când mirele era „holtei”, sau „fecior” și s-a căsătorit la 34 de ani. Fetele s-au prezentat pentru prima dată la taina cununiei la vârste cuprinse între 16 și 22 de ani. Așa cum am mai menționat, potrivit legii, băieții apti pentru armată nu se puteau căsători decât după îndeplinirea stagiului militar pe care îl începeau la vârsta de 20 de ani și îl încheiau la 22 de ani. Pentru fete, potrivit legii, vârsta optimă de încheiere a căsătoriei începea la 16 ani. Se poate concluziona că, în localitățile aflate în atenția noastră, au fost respectate prevederile legale cu privire la vârsta optimă pentru încheierea căsătoriei⁹.

⁹ ANSM, *Colecția Registre parohiale de stare civilă*, reg. nr. 79, 516, 526, 1.195, 1.196, 1.197, 1.200.

Mult mai variate sunt datele privind vârsta celor care s-au recăsătorit. Se constată că vârstele celor care au încheiat căsătorii pentru a doua sau a treia oară variază într-un interval destul de mare, cuprins între 33–74 de ani, pentru bărbați, și 27–50 de ani, pentru femei. Cel mai tânăr cuplu care s-a căsătorit pentru a doua oară este reprezentat de un bărbat de 33 de ani și o femeie de 27, amândoi fiind consemnați ca având statutul de văduvi. Acest caz a fost întâlnit în localitatea Racova, în 1887. La polul opus, se află situația unui cuplu, tot din Racova, care, în 1883, s-a recăsătorit, bărbatul având vârsta de 74 de ani, iar femeia de 40¹⁰.

Puține au fost cazurile întâlnite în care bărbatul a fost mai tânăr decât femeia atunci când s-au prezentat în fața preotului pentru a se cununa. Se remarcă situația unui cuplu din Apa, care s-a căsătorit în 1878, tânărul având vârsta de 28 de ani, fiind consemnat ca „fecior”, iar partenera, „văduvă”, fiind de 40 de ani. Cazul este cu atât mai interesant cu cât este vorba de o recăsătorie din partea femeii cu un bărbat mult mai tânăr. Situația celor doi este destul de rar întâlnită pentru că, în general, comunitatea nu vedea cu ochi buni recăsătoria femeilor mai ales cu un bărbat mai tânăr. De asemenea, era destul de greu acceptată o astfel de diferență de vârstă între femeie și bărbat, chiar și pentru prima căsătorie. Alte două cazuri asemănătoare au fost întâlnite în localitatea Racova, când, la 1885, un june de 25 de ani s-a căsătorit cu o văduvă de 40 de ani, sau, în 1886, când un fecior de 24 de ani a luat de soție o văduvă de 40 de ani. Aceste exemple pot avea și o explicație economică, presupunând că tânărul avea o situație financiară mult mai precară decât a femeii. Printr-o astfel de legătură el își îmbunătățea averea, iar văduva primea ajutor la treburile gospodărești și chiar la creșterea copiilor din căsătoria anterioară. Foarte rare sunt cazurile în care astfel de mariaje aveau la bază dragostea dintre femeie și bărbat.

Centralizând datele referitoare la vârsta celor care s-au căsătorit între 1867–1900 în localitățile Corund, Racova, Apa și Craidorolț, se poate afirma că, în general diferența medie de vârstă între membrii unui cuplu nu depășește 3–5 ani. Predomină cazurile în care bărbatul era mai mare decât femeia, excepție făcând situațiile amintite mai sus.

Din analiza datelor oferite de registrele parohiale romano-catolice de stare civilă, constatăm că în momentul întemeierii familiei, fetele aveau 20–22 de ani, dar existau și cazuri în care ele aveau vârste cuprinse între 14–15 ani. Potrivit tradiției, vârsta cea mai indicată pentru încheierea unei căsătorii, pentru fete, este încadrată între 18–19 ani, în timp ce, pentru băieți era recomandat să se căsătorească între 25–27 de ani, deci, după ce au încheiat serviciul militar și aveau o gospodărie proprie. Și în cadrul populației de

¹⁰ *Ibidem.*

confesiune romano-catolică, au existat cazuri în care soția era mai învârstă decât soțul, fapt care ne duce la concluzia că și în cazul șvabilor sau al maghiarilor existau căsătorii aranjate pe rațiuni economice de către părinți, sau de către viitorii soți¹¹.

Dacă analizăm vârsta celor căsătoriți, constatăm că erau respectate principiile sugerate prin intermediul legilor. Știm că decretul gubernial din 20 octombrie 1843 a stabilit ca vârste limite 18 ani pentru băieți și 14 ani la fete. Apoi legea austriacă sugera că vârsta optimă pentru băieți este de 18 ani, iar pentru fete este de 16 ani. Legea din 1858 a interzis căsătoria bărbaților înainte de împlinirea a 22 de ani¹². Excepții de la aceste prevederi puteau fi doar cele care erau aprobate atât de autoritățile ecleziastice, cât și de cele civile.

E. 2. CONSIDERAȚII PRIVIND VÂRSTA LA CĂSĂTORIILE DIN COMITATUL SATU MARE ÎNTRE 1901-1912

Concluziile care pot fi stabilite de pe urma analizei registrelor parohiale pot coincide cu cele rezultate din studiul tabelelor de mai jos, tabele care conțin date despre vârsta căsătoriei, date strânse de autoritățile maghiare pentru întreg comitatul Satu Mare. Astfel, observăm că cel mai mare număr de tineri bărbați s-a căsătorit la o vârstă cuprinsă între 20-24 de ani, urmați apoi de cei cu vârsta între 25-29 de ani. Cei care s-au căsătorit în perioada când aveau mai puțin de 20 de ani sunt în număr foarte mic. Aceasta se explică și prin faptul că legislația civilă și cea bisericească prevedeau, pentru bărbați, ca vârstă minimă de căsătorie pe cea de 22 de ani. Abaterile care existau de la aceste prevederi s-au putut realiza prin obținerea de dispense prin care se solicita forurilor civile, militare și bisericești permisiunea de a întemeia o familie. Cei căsătoriți la vârste mai mari de 60 de ani sunt cel puțin la a doua căsătorie, foarte rar un bărbat rămânând neînsurat până la această vârstă.

În ceea ce privește vârsta fetelor la căsătorie, trebuie să spunem că predomină cea cuprinsă în intervalul 20-24 de ani, urmată apoi de intervalul între 17-19 ani. Tabelul de mai jos prezintă într-un mod foarte evident faptul că numărul femeilor care s-au cununat după 29 de ani scade treptat.

¹¹ Arhiva Diecezei Romano-Catolică de Satu Mare, *Colecția registre parohiale de stare civilă*.

¹² Kolumban Zsuzsanna, *Evoluția familiei reformate în secolul XIX*, în Traian Rotariu, Sorina Paula Bolovan (coord.), „Populația României. Trecut, prezent, viitor”, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006, p. 186.

Tabel nr. 25 - Vârsta mirilor din comitatul Satu Mare

	Mai tineri de 20 de ani	Între 20-24 ani	Între 25-29 ani	Între 30-39 ani	Între 40-49 ani	Între 50-59 ani	Mai vărsnici de 60 de ani
1901	26	1.128	1.029	408	199	93	61
1902	19	1.117	1.080	371	178	85	29
1903	20	801	1.48	373	174	91	47
1904	28	1.177	1.154	384	198	84	45
1905	24	1.022	1.147	377	207	83	46
1909	32	1.559	1.137	383	167	97	40
1910	37	1.443	1.092	339	176	107	39
1911	42	1.720	1.229	335	183	114	46
1912	52	1.410	1.060	344	163	105	40

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1910, 1911, 1912, 1913.

Tabelul nr. 25 - Vârsta mireseilor din comitatul Satu Mare

	Mai tinere de 17 ani	Între 17-19 ani	Între 20-24 ani	Între 25-29 ani	Între 30-39 ani	Între 40-49 ani	Mai vărsnice de 50 de ani
1901	197	1.042	1.049	249	197	139	71
1902	206	1.062	1.025	242	163	125	56
1903	28	1.177	1.154	384	198	84	45
1904	188	1.037	1.207	270	184	122	62
1905	140	958	1.213	242	154	128	71
1909	193	1.060	1.525	301	163	94	79
1910	200	960	1.387	334	184	98	70
1911	210	1.210	1.609	317	154	88	81
1912	220	1.057	1278	284	159	103	73

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapt, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1910, 1911, 1912, 1913.

Foarte puține femei s-au căsătorit ori s-au recăsătorit având vârste mai mari de 50 de ani. Faptul este explicabil prin aceea că bărbații preferă femeile tinere, cu forță de muncă, femei care să poată întreține o gospodărie și o familie numeroasă. În general, se doreau femei care să nu aibă copii dintr-o relație anterioară. Nu foarte mare este și numărul fetelor care au devenit soții având mai puțin de 17 ani. Explicația poate fi dată tot prin faptul că ele nu erau încă destul de puternice și de mature pentru întreținerea unei familii și a unei gospodării.

F. NAȘII DE CUNUNIE

O altă problemă care trebuie urmărită pentru reconstituirea familiei este cea a nașitului. Aceasta poate fi studiată tot pe baza registrelor parohiale ale cununaților. Urmărind rubrica dedicată nașilor se observă faptul că aceștia erau aleși dintre rude sau dintre familiile de bază ale localității mirilor, ori ale localităților învecinate. În general, nașii de cununie erau și cei care botezau copiii tinerilor căsătoriți. Există și cazuri în care nașii de botez sunt și nașii de cununie. S-au întâlnit și situații în care cuplul a avut ca nași pe copiii nașilor de botez. Pentru toate cununiile care au fost înregistrate în registrele parohiale greco-catolice studiate, nașii au avut confesiunea greco-catolică, chiar dacă unul dintre miri era de altă religie.

Au existat și cazuri în care o familie a fost chemată ca nași de cununie la mai multe cupluri de tineri. Acest lucru dovedește faptul că nașii respectivi aveau o situație economică bună și o bună poziție socială în comunitate.

Au fost întâlnite și cazuri când nașii de la prima cununie au fost solicitați să joace același rol și la următoarea căsătorie. Prin această participare ei demonstau că sunt de acord cu recăsătoria finului sau finei lor. Nu puține au fost însă cazurile când, la cea de-a doua căsătorie, mirii au apelat la o altă familie de nași¹³.

Problema nașitului este destul de complexă, având în vedere că nașii jucau un rol important în viața cuplului fie că acesta era de confesiune greco-catolică, romano-catolică, sau reformată. Potrivit tradiției, ei erau considerați părinții spirituali ai tinerilor căsătoriți și aveau o oarecare responsabilitate față de aceștia. În cazul în care apăreau probleme în cadrul noului cuplu, alături de preot, nașii erau cei care interveneau pentru a ajuta la rezolvarea lor.

¹³ ANSM, *Colecția Registre parohiale de stare civilă*, reg. nr. 79, 516, 526, 1.195, 1.196, 1.197, 1.200.

G. „PUBLICAREA” CĂSĂTORIEI SAU ÎNFĂPTUIREA VESTIRILOR

Juca un rol însemnat în încheierea unei căsătorii. Prin realizarea sa se aduce la cunoștința comunității intenția de întemeiere a unei familii a celor care urmau să se prezinte în fața preotului. Importanța „vestirilor” sau a „strigărilor” este dovedită și de faptul că existau prevederi legislative bine stabilite de legislația civilă și bisericească în ceea ce privește realizarea lor. Prin „publicarea” căsătoriei se dorea aflarea de către preot a tuturor impedimentelor, care stăteau în calea mariajului, dacă acestea existau.

În registrele parohiale ale cununărilor există o rubrică specială dedicată acestor vestiri, unde se specifică dacă ele au fost realizate de trei ori sau nu. Din studiul acestora, pentru localitățile aflate în atenția noastră, nu s-au întâlnit cazuri în care preotul să nu fi realizat aceste trei strigări. Și, de asemenea, nu s-au întâlnit situații în care, prin facerea publică a căsătoriei să se afle o serie de impedimente care să facă imposibilă încheierea căsătoriei¹⁴.

În cadrul fondului de documente ale Muzeului Județean Satu Mare, au fost identificate numeroase cereri de dispense în care se solicitau scutirea de cele trei vestiri sau numai de cea de a treia vestire. În cadrul cererii se specificau motivele pentru care era necesară această scutire, precum și faptul că tinerii au plătit taxa financiară prevăzută pentru obținerea acestei dispense.

Vestirile căsătoriei se realizează tot de trei ori, inclusiv pentru mirii care sunt reformați sau romano-catolici. Și aceste biserici acordă un rol important „publicării” căsătoriei, încercând astfel să înlătore toate suspiciunile privind impedimentele care ar plana asupra legalității legăturii dintre miri.

H. RECĂSĂTORIA

Era admisă de biserica greco-catolică și trecea drept o toleranță față de slăbiciunile umane. În primul rând era acceptată recăsătoria a văduvilor și văduvelor, dar și a persoanelor divorțate, dacă acestea nu se făceau vinovate de desfacerea căsătoriei. Cu toate că biserica interzicea a patra căsătorie, au existat multe dispense pentru a patra sau chiar a cincea căsătorie¹⁵.

Cele mai frecvente recăsătorii erau ale văduvilor cu tinere necăsătorite, iar diferențele de vârstă puteau fi foarte mari. Și în cazul recăsătoriei,

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Sorina Paula Bolovan, *Familia în satul românesc...*, p. 158.

comunitatea a recunoscut poziția privilegiată a bărbatului, care putea încheia o nouă căsătorie, spre deosebire de o văduvă, chiar încălcând timpul de doliu. Există cazuri în care soțul solicită dispensă pentru încheierea unei noi căsătorii la nici o lună după moartea soției. Toate dispensele de „jele” au ca personaj principal bărbatul, pentru că femeii nu i s-a permis să încalce perioada de doliu. Motivațiile acestor cereri invocau, în principal, existența copiilor mici, ce trebuiau îngrijiți, greutățile casnice, ce nu puteau fi îndeplinite de bărbat, ci numai de o femeie¹⁶.

Dincolo de aceste motivații care reclamau prezența femeii într-o gospodărie, s-a aflat și interesul păstrării averii în familie, de a nu rupe lanțul armonios prin intervenții străine. Preferințele văduvilor de a se recăsători cu tinere nemăritate sunt lesne de înțeles: acestea erau libere și nu înmulțeau problemele deja existente. Noua soție trebuia să preia povara sarcinilor gospodăriei, să crească și să educe copiii rămași orfani. În felul acesta, o văduvă, la rândul ei cu greutăți, nu era considerată partenera ideală, iar copiii ei puteau complica problemele de moștenire.

Pentru bărbați, cauzele recăsătoriei au fost:

- greutățile gospodăriei;
- greutățile creșterii și educației copiilor rămași orfani;

Pentru femei, cauzele recăsătoriei au fost:

- greutățile gospodăriei;
- munca câmpului.

Se observă deci, că cea de-a doua, sau chiar a treia și a patra căsătorie au fost motivate de interese în primul rând economice. Destul de rare au fost cazurile în care la baza recăsătoriei a fost doar dragostea dintre bărbat și femeie.

Din studiul registrelor parohiale ale localităților Corund, Racova, Apa și Craidorolț, se observă că cele mai frecvente au fost cazurile în care văduvii s-au recăsătorit cu fete care nu mai fuseseră măritate. Următoarea pondere o au recăsătoriile între văduvi și văduve. Așa cum am arătat în rândurile anterioare, au existat și cazuri în care bărbați care nu au mai fost căsătoriți s-au însurat cu văduve¹⁷.

Pentru regiunea aflată în atenția noastră, vârsta la care bărbații s-au recăsătorit variază între 30 și 74 de ani, iar pentru femeii între 27 și 55 de ani. Au existat diferențe mari de vârstă între bărbat și femeie, ajungându-se chiar până la 20 de ani, aceasta pentru cazul în care bărbatul era văduv, iar fata nu mai fusese măritată. Dar diferența medie de vârstă, pentru cei care se recăsătoreau era de 5–7 ani.

¹⁶ *Ibidem*, p. 159.

¹⁷ *Vezi și Mircea Brie, op. cit.*, p. 175.

În concluzie, se poate afirma că recăsătoria a fost un fenomen față de care comunitatea, atât cea de confesiune greco-catolică, cât și cea de alte confesiuni, a manifestat, în general, rezerve. În special, era puțin tolerată recăsătoria femeilor. Văduvii care încheiau o nouă căsătorie preferau fete tinere, fără obligații din motive lesne de înțeles: nu se complica sistemul de moștenire, de întreținere și creștere a altei linii de copii, tinerele aveau mai multă putere de muncă etc.

Căsătoriile dintre o persoană care nu a mai fost căsătorită și o persoană ce a mai fost căsătorită se numesc căsătorii poligame. În general, bărbații preferau fete tinere, nemăritate pentru a încheia noul mariaj. O văduvă își găsea un partener „holtei” mult mai greu, iar excepțiile identificate ne fac să credem că aceste mariaje au avut o motivație materială¹⁸.

Biserica accepta recăsătoria în încercarea de a reduce ponderea concubinajului, deviație comportamentală care nu a fost tolerată de către autoritățile ecleziastice sau civile și împotriva căreia au fost luate măsuri drastice. S-a preferat un rău mai mic unuia mai mare, dorindu-se evitarea prăbușirii morale a indivizilor printr-o conviețuire nebinecuvântată de biserică. Astfel, se explică și renunțarea la prevederile legale privind perioada de doliu și de vestiri.

Recăsătoria a fost un fenomen cu largi implicații sociale, fiind influențată de nivelul mortalității epocii și de tradițiile locale, de particularitățile biologice și de canoanele religioase etc. Numai recăsătoria precedată de moartea unuia dintre soți era acceptată de biserică și societate, excepțiile fiind foarte rare. Astfel, moartea a devenit factor determinant al recăsătoriei.

I. ENDOGAMIA ȘI EXOGAMIA CĂSĂTORIILOR

Există o regulă observată cu foarte mare atenție după care în societatea tradițională fiecare categorie socială își căuta și alegea partenerul de viață între indivizii de aceeași condiție. Mezalianțele erau aspru sancționate, la fel ca și aducerea unui partener din altă comunitate, pentru că un asemenea fapt reducea șansele unui membru din societatea respectivă să-și realizeze o familie. În lumea rurală sătmăreană, avem de a face cu un fenomen de endogamie foarte puternic. În mod obișnuit peste două treimi din căsătorii se realizau între membrii aceleiași comunități, iar ce mai rămânea din cealaltă treime își aduce partenerul/partenera din comunitățile imediat învecinate, situate pe circumferința unui cerc cu raza de 15–20 km. Căsătoriile cu par-

¹⁸ ANSM, *Colecția Registre parohiale de stare civilă*, reg. nr. 79, 516, 526, 1.195, 1.196, 1.197, 1.200.

teneri din localități îndepărtate sunt o excepție destul de rară. Acest fapt reduce considerabil de mult șansa de a găsi parteneri potriviți. Simptomatic pentru acest fapt sunt numeroasele cereri de dispensă pentru căsătorii între rude de gradul 3-4, tocmai spre a nu fi obligați să caute parteneri de viață în afara propriilor comunități.

În ciuda faptului că tinerii nu aveau un cuvânt prea greu de spus în alegerea partenerului de viață, societatea tradițională dispunea de relativ numeroase ocazii de întâlnire și sociabilitate: duminici și sărbători religioase, târguri, ca și muncile câmpului (secerișul și culesul) erau momente și locuri care concentrau un număr mare de participanți și ofereau posibilitatea contactului și cunoașterii reciproce. Se adaugă apoi participarea la slujbe religioase, pelerinaje, șezători, clăci etc. Toate acestea facilitau întâlnirile tinerilor și ofereau prilejuri de cunoaștere și realizarea unor contacte între tineri în vederea alegerii viitorului partener.

Dansurile și jocurile organizate cu ocazia sărbătorilor ofereau, alături de vechile forme de sociabilitate, prilejuri de întâlniri, cunoașteri, legarea de prietenii și simpatii. Privirile tuturor erau ațintite asupra tinerilor, asistența exercitând un soi de cenzură morală, supraveghea tinerele cupluri pe cale de constituire sau grupurile de tineri în general. Dar, în ciuda acestor inconveniente, sărbătorile cu dansul și jocurile publice erau prilejul cel mai nimerit de realizare a unor contacte, legarea de simpatii care se finalizau de obicei în logodne și căsătorii¹⁹.

Alte ocazii asemănătoare erau oferite în lunile de toamnă și de iarnă de către șezători. Curtea amoroasă nu era întotdeauna individuală în societatea tradițională puternic socializată. Băieții celibatari se organizau adeseori noaptea în grupuri, însoțind un amoretz sub fereastra iubitei sau în șezători. Acestea erau prilejurile cele mai nimerite pentru a lega simpatii și a face curte pentru viitorii parteneri.

Conform studiului efectuat asupra registrelor parohiale, numărul căsătoriilor exogame este redus. Majoritatea celor care s-au căsătorit în perioada 1867-1914 și-au ales partener din localitatea unde își avea domiciliul.

În localitățile Corund, Racova și Apa se observă o pondere relativ redusă a căsătoriilor exogame. Majoritatea celor din Corund care s-au căsătorit cu persoane din alte localități și-au ales partenerul din Racova, Hurezu, Supuru de Jos, Stana.

Cei din Racova, care și-au ales partener din alt sat au fost, în special femeile care și-au adus mirii din Babța, Supur, Corund, Bixad, Giorocuta,

¹⁹ Toader Nicoară, *Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680-1800). Societate rurală și mentalități colective*, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 1997, p. 167.

Socond, Hurez și Acăș. Din Supur, Babța și Giorocuta au fost femeile care s-au căsătorit cu bărbați din Racova.

Pentru localitatea Apa, partenerii au fost aduși din Satu Mare, Baia Mare, Seini, Odoreu, Medieș Aurit, Viile Apei, Iojib, Prilog, Potău, Vama. Trebuie menționat că, în general, cele mai frecvente căsătorii s-au încheiat între tineri din localități apropiate, rare fiind cele în care unul dintre parteneri venea de la distanță mai mare²⁰.

Conform celor notate la rubrica observații, miresele se așezau la casa mirelui, chiar dacă aceasta era în altă localitate și cununia religioasă s-a realizat în satul de proveniență a miresei.

J. Căsătorii mixte

Principalele surse de documentare referitoare la această problemă sunt recensămintele organizate de autoritățile maghiare în perioada avută în vedere. Alături de statisticile epocii, și registrele parohiale de stare civilă relevă modul în care fenomenul multiculturalității se reflectă în comportamentul nupțial al populației din spațiul sătmărean.

Cu certitudine se poate afirma că nașterea și decesul au un caracter biologic și social, iar căsătoria este, prin excelență, doar un fenomen social, ea fiind rezultatul actului de voință al celor două persoane a căror legătură este condiționată de prevederile legislative (civile și ecleziastice), dar și de tradițiile comunității căreia îi aparțin. Studiile efectuate de-a lungul timpului au scos la lumină factorii care au influențat fenomenul nupțialității: culturali, economici, legislativi și psihologici.

Atât puterea laică, cât și cea ecleziastică din cadrul Imperiului Austro-Ungar au emis o serie de norme care reglementau încheierea sau desfacerea căsătoriilor, confesiunile necatolice având posibilitatea să procedeze la rezolvarea problemelor matrimoniale în conformitate cu regulile și obiceiurile fiecăreia. Normele și canoanele bisericești, precum și textele legislative ale puterii civile și militare demonstrează influența reciprocă în definirea modalităților de realizare a căsătoriei și în desfășurarea normală a vieții de familie²¹.

Diferențele confesionale au reprezentat principala piedică în calea încheierii unor căsătorii mixte, adică a unor căsătorii între două persoane de religie sau de naționalitate diferită. Existau o serie de etape care trebuiau

²⁰ ANSM, *Colecția Registre parohiale de stare civilă*, reg. nr. 79, 516, 526, 1.195, 1.196, 1.197, 1.200.

²¹ Sorina Bolovan, Ioan Bolovan, *Considerații privind vârsta căsătoriei...*, p. 113.

parcurs pentru realizarea unor astfel de căsătorii. În cazul în care acceptul părinților și al comunității era obținut, cei doi tineri trebuiau să se adreseze celor două biserici de care aparțineau pentru a primi dispensele necesare. Acestea se dobândeau destul de greu, după o anchetă severă care dura mult timp. Principala problemă ridicată în acest caz era religia pe care o vor avea copiii rezultați din întemeierea unei astfel de familii.

Cauzele pentru care nu erau încurajate „căsătoriile amestecate” erau:

1. pericolul de subversiune în credința catolică;
2. pericolul ca acei copii rezultați dintr-o astfel de căsătorie să treacă la cealaltă religie;
3. pericolul apariției disputei între soți și mai apoi între copii pe motivul religiei diferite;

Totuși Biserica Catolică accepta încheierea unor astfel de căsătorii, dar în condiții bine stabilite de către forurile conducătoare. Până la apariția Codului Matrimonial, se condiționa ca „partea eretică să se lapede întâi de erezie” și să adopte religia catolică. Altfel, nu se admitea dispensă decât în cazuri foarte rare, și anume „pentru căsătoriile de contract în casele domnitore, dar și atunci numai în cazurile de urgență foarte gravă și aparținătoare binelui public”. Pentru această situație se dorește ca aceste căsătorii să se încheie cu dispensă de la Sfântul Scaun, iar pentru cea orientală prin Congregațiunea Bisericii Orientale. Cei ce se cunună fără această dispensă înaintea preotului acatolic cad în excomunicare²².

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, condițiile pentru acceptarea unei căsătorii mixte sau interconfesionale s-au modificat. Biserica Catolică dădea dispense pentru astfel de mariaje dacă:

- erau invocate cauze juste și grave;
- soțul acatolic a prestat jurământ să înlăture pericolul perversiunii asupra soțului catolic;
- s-a stabilit ca ambii copii să fie botezați și educați numai în mod catolic;
- se are certitudinea morală despre împlinirea condițiilor anterioare.

Dacă părțile nu îndeplineau clauzele de mai sus, atunci preotul nu putea asista nici măcar pasiv, deci ea era invalidă. Dacă mirii vor să-și binecuvânteze căsătoria și la preotul acatolic, parohul catolic nu le poate da nici asistență pasivă, ori minimală activă, decât pentru cauze foarte grave, dar și atunci numai după consultarea Ordinarelui.

²² Vasile Chirvaiu, *Codul Matrimonial*, vol III, Oradea, 1933, p. 166.

În cea ce privește comitatul Satu Mare, problema căsătoriilor mixte a fost puțin cercetată, deși la sfârșitul secolului al XIX-lea, ca și în prezent, această zonă se caracteriza printr-o amplă multiculturalitate²³.

Tabelul nr. 27 - *Populația comitatului Satu Mare la recensămintele din 1880, 1890, 1900, 1910, în funcție de confesiune**

An	1869	1880	1890	1900	1910
În total	206.431	194.326	216.158	245.855	267.310
Ortodocși	73	96	69	244	146
Greco-catolici	104.144	93.999	104.474	117.668	127.168
Romano-catolici	35.067	33.904	38.722	45.970	51.121
Calvini	54.209	50.775	55.650	62.061	66.423
Luterani	907	915	962	11.063	1.210
Unitarieni	17	2	13	16	28
Izraeliți	12.008	14.564	16.263	18.818	21.127
Altele în total	6	71	5	15	81

*Sursa: Varga E. Árpád Szatmár megye településeinek felekezeti adatai 1850/1869-1992.

Datele adunate de autoritățile maghiare în cadrul recensămintelor organizate în timpul monarhiei dualiste, relevă faptul că, pe teritoriul comitatului Satu Mare, predomină greco-catolicii, urmați de calvini, romano-catolici și izraeliți. Confesiunile evanghelică și ortodoxă au un număr mai restrâns de credincioși, însă cel mai mic număr de adepți îl are religia unitariană, presupunându-se că credincioșii aceștia nu își au originea în regiunea sătmăreană, ci sunt veniți din alte zone.

Este cunoscut faptul că ortodocșii și greco-catolicii sunt, în general, români și, într-un procent mai mic, ruteni; calvinii, luteranii și unitarienii sunt maghiari, iar romano-catolici sunt germanii (șvabi) și, într-un număr mai redus, maghiarii. Izraeliții reprezintă populația evreiască ce a locuit pe teritoriul Sătmăruului, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

²³ Mircea Brie, *op. cit.*, p. 196.

Așa cum am subliniat și în rândurile de mai sus, diferențele confesionale au reprezentat principala piedică în calea încheierii unor căsătorii mixte, adică a unor căsătorii între două persoane de religie sau de etnie diferite.

Tabelul nr. 28 - *Situația căsătoriilor mixte în comitatul Satu Mare între 1866-1870*

Anul	Căsătorii		Procentaj
	Total	Mixte	
1866	2.167	85	3,29%
1867	2.647	161	6,08%
1868	3.281	179	5,45%
1869	2.955	168	5,68%
1870	2.826	159	5,62%

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1871.

Pentru intervalul 1866-1870, numărul căsătoriilor mixte din comitatul Satu Mare a fost redus, cel mai mare procent înregistrându-se în 1867, și anume 6,08%. La polul opus, se situează anul 1866, când din 2.167 de căsătorii, doar 85 au fost mixte, adică 3,92 % din total. Putem afirma că, așa cum este și normal, și căsătoriile mixte s-au înscris în culoarul căsătoriilor, în general. Și ele au cunoscut variații anuale, numărul lor oscilând în funcție de condițiile și factorii care le-au influențat.

Studiind tabelul nr. 29, se observă că pentru anul 1887 cel mai mare număr de bărbați care au încheiat căsătorii interconfesionale și erau de religie romano-catolică s-au căsătorit cu femei greco-catolice (76). Urmează apoi cei care s-au căsătorit cu fete de religie reformată (47). Cel mai mic număr de căsătorii mixte s-a încheiat între mire romano-catolic și mireasă ortodoxă (2). Și în cazul bărbaților de confesiune greco-catolică care s-au cununat cu femei de altă confesiune, se observă faptul că numărul cel mai mare de căsătorii este încheiat cu fete aparținând bisericilor romano-catolice.

Tabelul nr. 29 - Confesiunea mirilor și a mireselelor care s-au căsătorit în 1887

	Religia miresei	Comitatul Satu Mare	Orașul Satu Mare
		294	47
Mire de religie catolică	Greco-catolică	71	5
	ortodoxă	2	0
	evanghelică	7	0
	reformată	38	9
	unitariană	3	0
Mire de religie greco-catolică	Greco-catolică	52	3
	ortodoxă	5	0
	evanghelică	5	0
	reformată	22	10
	unitariană	0	0
Mire de religie ortodoxă	Greco-catolică	0	0
	ortodoxă	5	0
	evanghelică	0	0
	reformată	1	0
	unitariană	0	0
Mire de religie evanghelică	Greco-catolică	5	1
	ortodoxă	3	0
	evanghelică	0	0
	reformată	3	0
	unitariană	0	0
Mire de religie reformată	Greco-catolică	38	12
	ortodoxă	31	5
	evanghelică	0	0
	reformată	1	2
	unitariană	0	0
Mire de religie unitariană	Greco-catolică	2	0
	ortodoxă	0	0
	evanghelică	0	0
	reformată	0	0
	unitariană	0	0

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1888.

În cazul căsătoriilor dintre greco-catolici și romano-catolici, cât și vice-versa se poate afirma că ele sunt nu numai căsătorii interconfesionale, dar și interetnice. Acest lucru pentru că, în general, în comitatul Satu Mare, românii erau greco-catolici, iar germanii (șvabii) și maghiarii erau romano-catolici sau reformați. În 1887, s-au încheiat 32 de cununii între mire greco-catolic și mireasă reformată și doar două căsătorii între bărbați greco-catolici și mireasă ortodoxă.

Numărul mic de căsătorii interconfesionale între ortodocși și parteneri de altă religie (5 cu greco-catolici și una cu reformată) se explică și prin faptul că la sfârșitul secolului al XIX-lea, în comitatul Satu Mare trăiau puține persoane de confesiune ortodoxă. La recensământul din 1900 au fost înregistrate doar 2.200.

În 1887, bărbații reformați care au încheiat căsătorii mixte s-au căsătorit în număr mare cu femei romano-catolice (50 de căsătorii) și apoi cu femei greco-catolice (36 căsătorii). Și în aceste cazuri se poate vorbi de căsătorii interetnice dacă mireasa romano-catolică era de origine șvabă și nu maghiară. În cazul fetei greco-catolice este aproape sigur că aceasta este de origine română, deși în Sătmar au fost și există și astăzi maghiari sau ruteni de confesiune greco-catolică.

Cele mai puține căsătorii mixte au fost încheiate de către bărbați unitarieni. S-au înregistrat doar două astfel de căsătorii cu femei romano-catolice și aceasta datorită faptului că la recensământul din 1900 organizat de autoritățile maghiare s-au înregistrat pentru comitatul Satu Mare doar 31 de persoane de confesiune unitariană.

Numărul mic de căsătorii mixte care s-au încheiat în comitatul Satu Mare, în perioada 1867–1914, poate fi ușor urmărit și în registrele parohiale de stare civilă ale căsătoriților, unde există o rubrică în care este trecută confesiunea mirelui și a miresei. Pentru localitățile Apa, Racova și Corund, în perioada avută în vedere, nu au fost înregistrate nici o căsătorie mixtă din punct de vedere confesional. Pentru localitatea Craidorolț situația este alta. În registrele parohiale greco-catolice au fost notate 8 căsătorii mixte din punct de vedere confesional, căsătorii încheiate între 1867-1871. Potrivit însemnărilor găsite, din cele 8 căsătorii mixte, 5 au fost încheiate între mire romano-catolic și mireasă greco-catolică. În două cazuri mirele a fost reformat, iar mireasa greco-catolică. O situație mai interesantă a fost întâlnită în 1870, când mirele a fost greco-catolic, iar mireasa a fost unitariană. Trebuie să mai precizez faptul că în două din cazurile în care mirele a fost romano-catolic, acesta nu se afla la prima căsătorie, ci la a doua.

În concluzie, numărul căsătoriilor mixte încheiate în comitatul Satu Mare între 1867-1914 a fost mic. Acest fapt s-a datorat, pe de o parte numă-

rului mare de formalități pe care cuplurile trebuiau să le îndeplinească, iar pe de altă parte, datorită atitudinii negative pe care comunitatea a manifestat-o față de aceste mariaje mixte²⁴.

În mentalitatea populară, căsătoria reprezintă un act sacru, divin, irepetabil, o taină asemeni nașterii și morții, care stă la temelia întemeierii unei familii. A doua jumătate a secolului al XIX-lea înregistrează, în comitatul Satu Mare mutații semnificative în ceea ce privește fenomenul căsătoriei cu toate elementele sale principale: număr, mișcare sezonieră, structura populației pe grupe de stare civilă. Toate acestea se manifestă în comportamentul matrimonial al zonei și reflectă procesul de modernizare al societății în general, de destructurare lentă a unor comportamente demografice ancorate până nu de mult în tradiție și practici conservatoare.

Interesant este de urmărit atitudinea populației din mediul urban față de căsătoriile mixte. Am ales pentru această analiză situația credincioșilor romano-catolici din Satu Mare. Ne-am oprit asupra lor din două motive: în primul rând pentru că am dorit să urmărim și poziția altor etnici decât cei români față de încheierea unei cununii „mestecate”, și, în al doilea rând, pentru că romano-catolicismul este mai apropiat ca legislație ecleziastică de greco-catolicism.

Potrivit registrelor parohiale romano-catolice, păstrate la arhiva Episcopiei de Satu Mare, între 1867–1870, în orașul Satu Mare s-au încheiat 333 de căsătorii, dintre care 57 au fost celebrate între miri greco-catolici și romano-catolici. Doar în două cazuri mireasa a fost catolică de rit oriental și mirele de rit apusean. Acest fapt nu este surprinzător deoarece cununia se încheia la parohia unde aparținea mireasa, foarte rar, ea celebrându-se la parohia mirelui.

În 1867, dintr-un total de 38 de căsătorii, doar 9 au fost încheiate între greco-catolici și romano-catolici, dintre care 2 au fost celebrate în luna februarie, 3 în martie, 2 în mai, 1 în iunie, 1 în iulie și una în octombrie. În cazul acestora din urmă, mirele era romano-catolic și mireasa greco-catolică.

Vârsta mirilor era cuprinsă între 25 și 45 de ani, iar a mireselelor între 17 și 28 de ani. A fost consemnat doar un caz de recăsătorie și anume în 15 iulie, când un bărbat de 45 de ani, văduv, ia în căsătorie o văduvă de 22 de ani.

Pentru anul 1867, în parohia romano-catolică nu au fost remarcate căsătorii între persoane care proveneau din alte localități decât Satu Mare. În 1868, dintr-un total de 47 căsătorii, 14 au fost încheiate între catolici de rit diferit, dintre acestea 6 s-au celebrat în februarie, 1 în aprilie, 1 în iunie,

²⁴ Vezi și *Andrea Bertici, Căsătorii interconfesionale în zona Sătmarului în prima jumătate a secolului al XX-lea. Cazul comunei Tiream, 2003, p. 69.*

2 în august, 2 în septembrie și 2 în octombrie. În cazul mariajului din 16 august, se observă faptul că mirele este de rit occidental și mireasa de rit oriental, fapt destul de rar întâlnit.

Vârsta bărbaților care au hotărât să își încheie o căsătorie în acest an a fost cuprinsă între 25 și 69 de ani, iar a femeilor între 19 și 49 de ani. Au existat 3 cazuri în care statutul civil al ambilor miri a fost cel de văduvi, un caz în care mirele era văduv și mireasa jună și un caz în care mireasa a fost văduvă și mirele fecior. În trei situații mirele a avut vârsta mai mică decât cea a miresei, cea mai mare diferență fiind de 17 ani, și anume în 23 februarie, s-a încheiat o căsătorie între un bărbat, greco-catolic, de 32 de ani și o femeie, romano-catolică, de 47 de ani. Statutul civil al ambilor a fost cel de juni, adică de oameni care nu au mai fost căsătoriți anterior, fapt impresionant având în vedere vârsta înaintată a femeii. Referitor la această situație pot exista mai multe explicații, și anume, fie că s-a încheiat o căsătorie pe rațiuni economice, fie între cei doi a apărut un puternic sentiment de dragoste, fie ei nu au reușit, din diferite motive (opозиția familiei, lipsa resurselor financiare), să facă acest pas.

La rubrica în care se nota domiciliul mirilor nu a fost consemnată nici o adresă cară să nu fie din localitatea Satu Mare. În consecință, din cele 47 de căsătorii încheiate în 1868, nici una nu a avut vreun personaj principal decât din Satu Mare.

În 1869, dintru-un total de 39 de căsătorii celebrate în parohia romano-catolică din Satu Mare, 10 au fost încheiate între o mireasă romano-catolică și un mire greco-catolic. Dintre acestea una a fost încheiată în ianuarie, 2 în februarie, 1 în martie, 1 în mai, 2 în iunie, 1 în august, 2 în octombrie.

Bărbații care au încheiat astfel de căsătorii aveau vârsta cuprinsă între 21 și 35 de ani, iar femeile între 16 și 37 de ani. În 4 februarie, a fost contractată o căsătorie între un văduv și o jună, aceștia având vârstele de 35 și 37 de ani. Deși, potrivit celor notate în registru, femeia nu mai fusese căsătorită, ea avea o vârstă destul de înaintată pentru prima căsătorie (37 de ani), fiind cu 2 ani mai învârstă decât bărbatul care mai fusese căsătorit cel puțin odată.

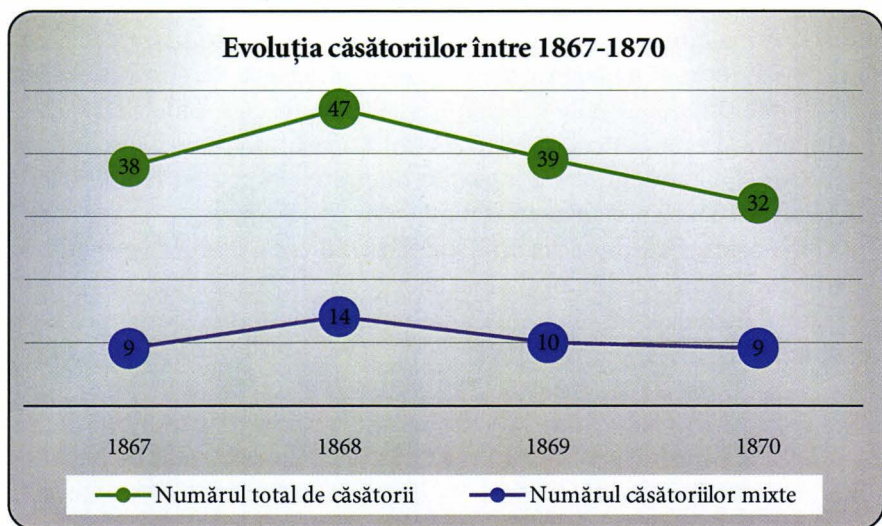
Domiciliul tuturor celor care s-au căsătorit în acest an era stabilit în Satu Mare.

În anul 1870, s-a încheiat un total de 32 de căsătorii, dintre care 9 au fost celebrate între mireasă romano-catolică și mire greco-catolic. Aceste căsătorii mixte din punct de vedere al ritului, au avut loc 3 în februarie, 2 în mai, 1 în iunie, 1 în iulie și 2 în noiembrie. Toți mirii au avut confesiunea greco-catolică și vârste cuprinse între 23 și 45 de ani, iar miresele,

romano-catolice, aveau între 16 și 24 de ani. Doar trei căsătorii au fost încheiate între soț văduv și soție jună. Cea mai mare diferență de vârstă dintre soți este de 18 ani, întâlnită în două cazuri, și anume: în 7 iunie s-au căsătorit un văduv de 40 de ani cu o jună de 22 de ani, ambii fiind din Satu Mare, iar în 21 noiembrie s-a încheiat un mariaj între un văduv de 34 de ani și o jună de 16 ani, mirele, greco-catolic, fiind din Orașul Nou, iar fata din Satu Mare.

În acest an s-au încheiat mai multe căsătorii exogame, unii dintre miri provenind din Ghenci, Amaț, Odoreu, Cenger și Orașul Nou.

Graficul nr. 11 - *Evoluția numărului de căsătorii între 1867-1870*

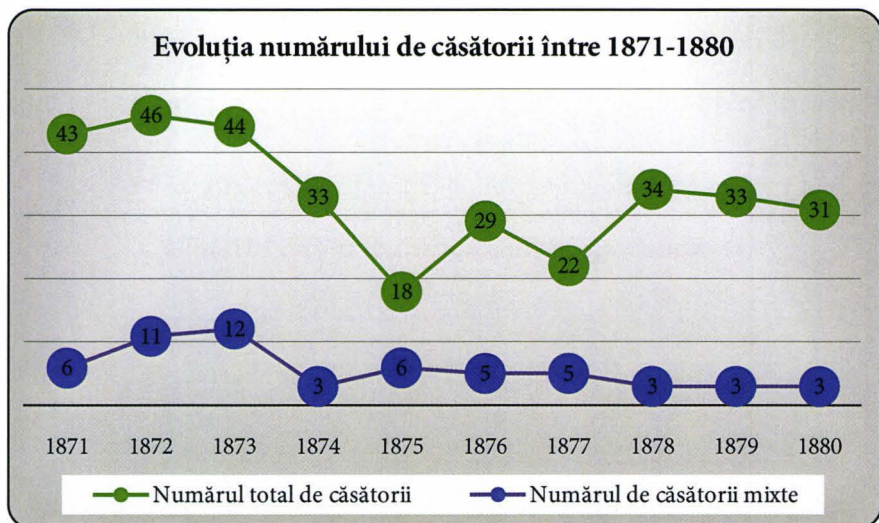
*Sursa: Arhiva Diecezei Romano-Catolică de Satu Mare, *Colecția registre parohiale de stare civilă*.

Un alt aspect care ar trebui discutat este acela că în intervalul 1867-1870, cel mai mare număr de căsătorii între greco-catolici și romano-catolici a fost încheiat în anul 1868 (14), an în care s-a remarcat și cel mai mare număr de căsătorii din parohia romano-catolică din Satu Mare din acest interval de timp. În poziție diametral opusă se află anul 1870, când s-au încheiat doar 32 de mariaje, dintre care 9 au fost între greco-catolici și romano-catolici (vezi graficul nr. 11).

În intervalul 1871-1880, potrivit datelor consemnate în registrele parohiale romano-catolice din localitatea Satu Mare, s-au încheiat 333 de căsătorii, dintre care 17,11% au fost contractate între miri cu confesiune catolică, dar de rit diferit. Cel mai mare număr de mariaje a fost încheiat în 1872 (46), iar în 1873, 12 căsătorii au fost celebrate în parohia romano-catolică,

între miri romano-catolici și greco-catolici. Dintre acestea doar cea din 6 septembrie 1873 a fost celebrată între un mire romano-catolic și o mireasă greco-catolică, restul fiind realizate în parohia miresei, și anume în parohia romano-catolică (vezi graficul nr. 12).

Graficul nr. 12 - Evoluția numărului de căsătorii între 1871-1880

*Sursa: Arhiva Diecezei Romano-Catolică de Satu Mare, *Colecția registre parohiale de stare civilă*.

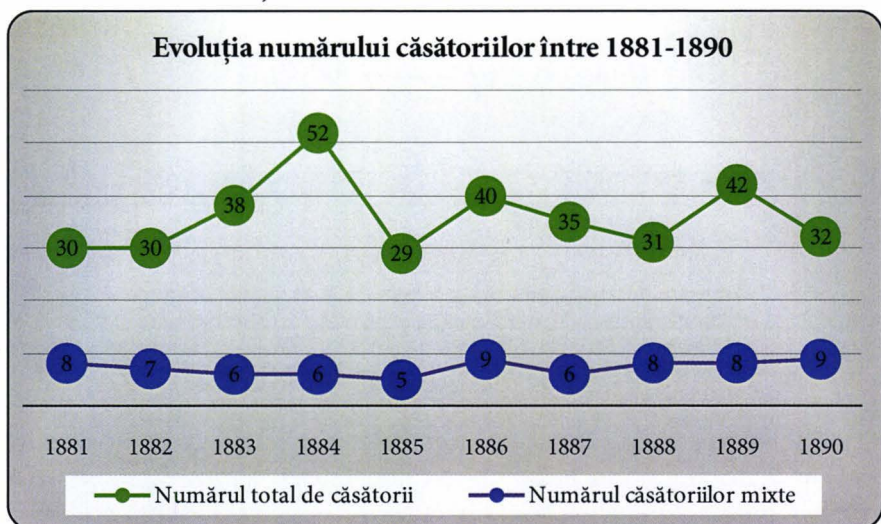
Dintre cele 57 de căsătorii consemnate în registrele romano-catolice din Satu Mare ca fiind încheiate între catolici de rit diferit, 3 au fost celebrate în ianuarie, 18 în februarie, 1 în aprilie, 7 în mai, 7 în iunie, 5 în iulie, 4 în august, 3 în septembrie, 4 în octombrie și 5 în noiembrie. Este evident faptul că luna cu cele mai multe căsătorii este februarie, urmată apoi de mai și iunie. La polul opus se situează lunile martie și aprilie, fapt explicabil prin aceea că în această perioadă erau postul și sărbătoarea Învierii Domnului, interval în care nu se celebrau căsătorii. Numărul mare de căsătorii din februarie se datorează faptului că în această lună oamenii nu erau împiedicați să se cunune de existența unui post sau a vreunei sărbători în care preoții nu celebrau sacramentul căsătoriei.

Vârsta bărbaților a fost cuprinsă între 60 și 23 de ani, iar a femeilor între 16 și 50 de ani. Statutul civil al mirilor a fost următorul: în patru cazuri ambii au fost văduvi, în 5, mirele a fost văduv și mireasa jună, iar în 3 situații mireasa a fost văduvă, iar mirele era fecior. Cea mai mare diferență de vârstă dintre soție și soț a fost consemnată în data de 30 mai 1875, când o văduvă de 40 de ani, din Satu Mare, s-a căsătorit cu un fecior de 32 de ani,

din Mișcolț. Localitățile în care mirii aveau domiciliul au fost: Odoreu (majoritatea), Szobalcs, Muncaci, Sighet, Baia Mare, Bixad, Amaț, Târgul Lăpuș, Racșa, Carei, Mișcolț și, evident, Satu Mare.

În intervalul 1881-1890, conform celor consemnate de preoții romano-catolici din Satu Mare, s-au încheiat 359 de căsătorii, dintre care 72 au fost între soți catolici, dar de rit diferit. În 1889, au fost celebrate 42 de cununii, cele mai multe din acest interval, iar în 1886 și 1890 s-au încheiat cele mai multe cununii între romano-catolici și greco-catolici (9). La polul opus se situează anul 1885 cu un total de 29 de căsătorii, dintre care 5 au fost între soți catolici de rit diferit (vezi graficul nr. 13).

Graficul nr. 13 - Evoluția numărului de căsătorii între 1881-1890

*Sursa: Arhiva Diecezei Romano-Catolică de Satu Mare, *Colecția registre parohiale de stare civilă*.

Împărțirea căsătoriilor pe luni este următoarea: 8 în ianuarie, 9 în februarie, 3 în aprilie, 5 în mai, 7 în iunie, 3 în iulie, 3 în august, 7 în septembrie, 8 în octombrie, 8 în noiembrie, 1 în decembrie. La fel ca și în intervalul de timp precedent, și între 1881-1890, luna februarie este luna cu cele mai multe cununii celebrate, urmată apoi de ianuarie, octombrie și noiembrie. Așa cum am mai arătat și mai sus, lunile de iarnă și de toamnă sunt cel mai frecvent alese pentru astfel de evenimente pentru că în aceste perioade nu sunt nici posturi, nici munci care să împiedice celebrarea sacramentului căsătoriei.

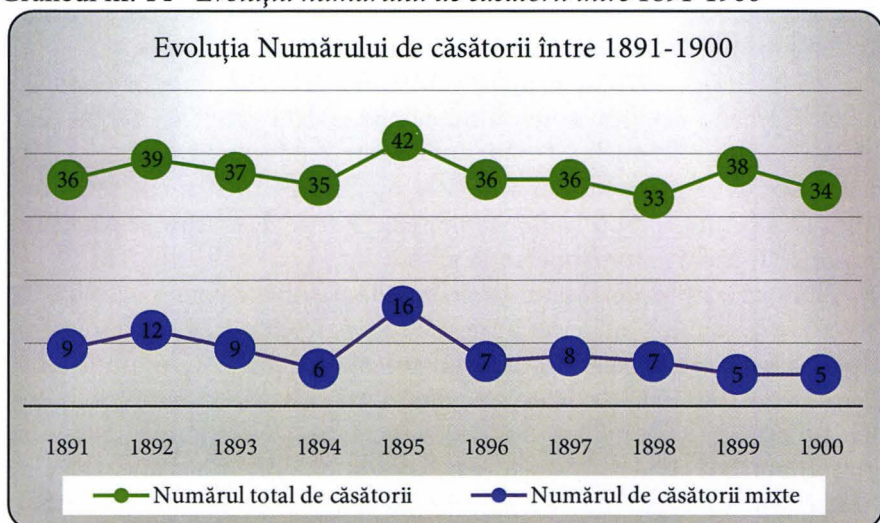
Vârstele celor care s-au cununat în parohia romano-catolică din Satu Mare, între 1881-1890, au fost cuprinse, pentru bărbați, între 60 și 21 de ani, iar pentru femei între 48 și 17 ani. În 4 cazuri, mirele avea statutul civil de

jun care se căsătorește cu o văduvă, în 2 cazuri s-au căsătorit două persoane care erau văduve, iar în 4 cazuri, bărbați văduvi se căsătoresc cu june.

Mirii, fie cei greco-catolici, fie cei romano-catolici, care s-au căsătorit la parohia romano-catolică din Satu Mare, aveau domiciliul fie în această localitate, fie în Odoreu, Botiz, Vetiș, Hrib sau în Medieșu Aurit, acestea fiind sate aflate în imediata apropiere a Sătmarului, niciunul dintre ei nelocuint în localități mai îndepărtate. Se poate presupune că ei lucrau în Satu Mare, dar locuiau în satele amintite, dorind să încheie căsătoria în oraș și nu acolo unde aveau domiciliul. Pentru aceasta trebuiau doar să prezinte o adeverință de la parohul lor, adeverință prin care acesta să aprobe celebrarea căsătoriei în altă localitate.

Ultimul interval ales pentru analiza noastră este cel cuprins între 1891-1900, când în registrele parohiale romano-catolice din Satu Mare au fost consemnate 366 de cununii, dintre care 22,95% au fost încheiate între catolici de rit diferit. În 1895, s-a înregistrat cel mai mare număr de căsătorii, și anume 42, dintre care 16 au fost între romano-catolici și greco-catolici. În 1898 s-au realizat doar 33 de căsătorii, iar în 1899 și 1900 a fost remarcat cel mai mic număr (5) de cununii între catolici cu rit oriental și apusean (vezi graficul nr. 14).

Graficul nr. 14 - Evoluția numărului de căsătorii între 1891-1900

*Sursa: Arhiva Diecezei Romano-Catolică de Satu Mare, *Colecția registre parohiale de stare civilă*.

În ceea ce privește distribuția pe luni a căsătoriilor, putem spune următoarele: în ianuarie au fost 5 căsătorii, în februarie 9, în aprilie 2, în mai 12, în iunie, 9, în iulie 9, în august 9, în septembrie 6, în octombrie 3, în

noiembrie 6, în decembrie 3. Spre deosebire de deceniile anterioare, cel mai mare număr de căsătorii a fost remarcat în luna iunie și nu în februarie. Se menține însă aceeași situație pentru luna martie, când nu s-a încheiat nici o cununie din cauza postului mare.

Vârsta de căsătorie a bărbaților a fost cuprinsă între 21 și 64 de ani, iar a femeilor între 18 și 45 de ani. Statutul civil al mirilor a fost următorul: în 9 cazuri mirele era văduv, iar mireasa era jună, în 3 cazuri s-au recăsătorit văduvi, în 9 cazuri mirele era fecior, iar mireasa era văduvă. Cea mai mare diferență de vârstă dintre soție și soț a fost înregistrată în 21 aprilie 1898, când o văduvă de 44 de ani se căsătorește cu un fecior de 29 de ani, ambii locuind în Satu Mare.

Domiciliul celor care au încheiat cununii în intervalul 1891-1900 era fie în Satu Mare, fie în Dorolț, Vetiș, Ambud, adică în localități aflate în apropierea parohiei în care s-a celebrat căsătoria.

Un aspect interesant care a fost remarcat prin studierea registrelor parohiale romano-catolice din Satu Mare, este acela că, în 18 ianuarie 1890, au fost cununați în biserica romano-catolică un mire reformat, de 53 de ani, cu o mireasă greco-catolică, de 23 de ani, ambii având domiciliul în Satu Mare. La rubrica de observații preotul a notat că mirele a primit dispensă pentru a fi căsătorit în această biserică, iar mireasa avea acceptul preotului greco-catolic. Nu este notat motivul pentru care cei doi au ales să-și încheie căsătoria în ritul catolic apusean și nu în cel oriental.

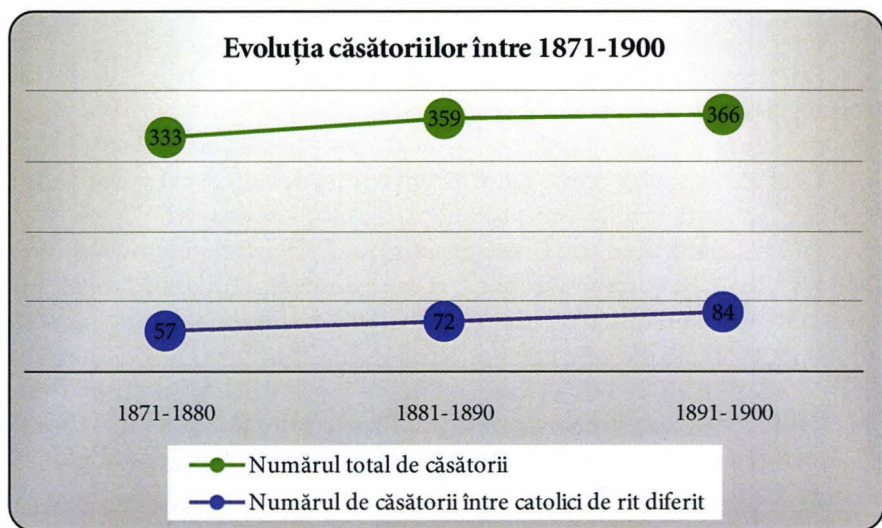
În 29 iunie 1897, s-a încheiat o căsătorie între un mire ortodox și o mireasă romano-catolică, ambii fiind văduvi, având vârsta de 54 ani (bărbatul) și 45 de ani (femeia). Domiciliul lor era stabilit în Satu Mare. La rubrica de observații preotul nu a notat nimic, motiv pentru care deducem că mirele a primit acceptul autorităților ecleziastice de a primi sacramentul căsătoriei în biserica romano-catolică.

Din cele 1.058 de căsătorii celebrate la parohia romano-catolică din Satu Mare, 18 au fost încheiate între mire romano-catolic și mireasă greco-catolică, una între un reformat și o greco-catolică și una între un ortodox și o romano-catolică. În consecință, marea majoritate a cununiiilor au fost între un mire greco-catolic și o mireasă romano-catolică, respectând astfel obiceiul potrivit căruia căsătoria se celebra în parohia miresei și nu în cea a mirelui, fata putând pleca de acasă doar după ce preotul îi binecuvânta legătura cu soțul ei.

Ar mai trebui să specific și faptul că au existat și numeroase cununii între romano-catolici și reformați, însă acestea nu au făcut obiectul analizei noastre, noi urmărind doar evoluția numerică a căsătoriilor dintre catolici de rit diferit. A fost punctată doar legătura dintre un ortodox și o femeie

romano-catolică deoarece aceste situații sunt extrem de rare și datorită faptului că numărul ortodocșilor în comitatul Satu Mare, dar și în localitatea cu același nume, era foarte redus în intervalul 1867-1900.

Graficul nr. 15 - Evoluția căsătoriilor între 1871-1900

*Sursa: Arhiva Diecezei Romano-Catolică de Satu Mare, *Colecția registre parohiale de stare civilă*.

Dacă studiem evoluția numărului total al căsătoriilor în perioada 1871-1900, pe decenii, observăm că ea este în ascendență, adică crește de la un veac la altul. Astfel, între 1891-1900, au fost 366 de căsătorii încheiate în parohia romano-catolică de Satu Mare, cel mai mic număr fiind semnalat între 1871-1880, și anume 333. Aceeași creștere liniară a fost semnalată și pentru numărul căsătoriilor între catolici de rit diferit oficiate în această parohie.

În ciuda faptului că ideile modernizatoare pătrund mult mai repede în mediul urban unde populația are tendința de a se emancipa mult mai repede de sub preceptele ecleziastice, observăm faptul că numărul căsătoriilor mixte încheiate de credincioșii romano-catolici din orașul Satu Mare este mic dacă îl raportăm la numărul total de căsătorii. Acest fapt se datorează reticenței cu care oamenii priveau cununiile cu persoane de altă confesiune sau de altă etnie. Această reticență era puternic întărită de către autorități, în primul rând de către cele ecleziastice²⁵.

²⁵ Vezi și Corneliu Pădurean, *Căsătorie și confesiune în orașul Arad în prima jumătate a secolului XX*, în Corneliu Pădurean (coord.), „Confesiune și căsătorie în spațiul românesc sec. XVII-XXI. Studii de demografie istorică”, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2006, p. 215.

**K. NATALITATEA ÎNREGISTRATĂ ÎN COMITATUL SATU MARE ÎN
A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL
SECOLULUI AL XX-LEA**

Problema fecundității familiei poate fi relativ ușor urmărită din registrele parohiale. Se cuvine de remarcat faptul că, în perioada 1867-1914, se înregistrează un spor demografic ridicat, excepție făcând perioada 1872-1873, când mortalitatea crește datorită epidemiei de holeră care face ravagii în zonă.

Potrivit datelor adunate din șematismul Episcopiei greco-catolice de Gherla, în 1884, în comitatul Satu Mare s-au născut 2.703 copii care au fost botezați de către preoții greco-catolici. În 1885, numărul acestora a fost de 2.839. Este evidentă creșterea demografică în acești ani, mai ales că numărul celor decedați scade cu 38. Nu este o diferență foarte mare, însă, important este faptul că ea există. Interesant este că, între cei doi ani, numărul căsătoriilor nu este în creștere, în 1884, căsătorindu-se 686 de cupluri, iar în 1885, 658.

Tabelul nr. 30 - Șematismul Episcopiei Greco-Catolice de Gherla - 1885

Regiunea	Născuți	Morți	Căsătoriți
Nagy-Nyir	245	212	85
Șomcuta Mare	217	212	55
Negrești	670	497	159
Felsőbanyensis	219	191	63
Baia Mare	517	324	103
Satu Mare	404	352	116
Seini	431	369	105
Total	2.703	2.157	686

Și în ceea ce privește populația romano-catolică se remarcă o creștere demografică, în anul 1876, numărul copiilor care s-au născut fiind de 1.957, iar cel al decedaților fiind de 1.768. Cel mai mic este numărul celor care s-au căsătorit, înregistrându-se doar 1.009 cupluri care s-au prezentat la preot pentru a-și oficializa mariajul. Cei mai mulți copii romano-catolici au fost născuți în plasa Carei (661). Tot aici s-a încheiat și cel mai mare număr de

căsătorii (645). Aceasta se explică prin faptul că în plasa Carei predomina populația de confesiune romano-catolică.

Tabelul nr. 31 - *Șematismul episcopiei Greco-Catolice de Gherla - 1886*

Plasa	Născuți	Morți	Căsătoriți
Nagy-Nyiresiensis	251	192	51
Șomcuta Mare	308	244	78
Oaș	580	417	134
Baia Sprie	348	221	71
Baia Mare	517	324	103
Satu Mare	404	352	116
Seini	431	369	105
Total	2.839	2.119	658

Tabelul nr. 32 - *Situație anuală a protopopiatului romano-catolic de Satu Mare - 1877*

Regiune	Născuți	Morți	Căsătoriți
Satu Mare	264	455	80
Fehérgyarmat	232	303	68
Carei	661	212	645
Ardud	400	489	126
Baia Mare	400	309	90
Total	1.957	1.768	1.009

20 de ani mai târziu, potrivit datelor oficiale publicate de autoritățile maghiare, în comitatul Satu Mare, se înregistrează un spor natural de 2.533 persoane. Numărul celor născuți în 1897 este de 14.609 copii. În anul 1898, numărul acestora scade cu 2.356, ceea ce determină și o scădere a sporului demografic, acesta fiind de 1.001. Cea mai mare valoare a sporului demografic (4.992) se înregistrează în 1899. Numărul copiilor născuți în acest an este de 14.377, iar al celor decedați de 9.385.

Tabelul nr. 33 - *Sporul natural pentru Comitatul Satu Mare în 1897, 1898, 1899*

	Perioada	Născuți	Căsătoriți	Morți	Sporul Natural
Comitatul Satu Mare	1897	14.609	2.363	12.076	2.533
Orașul Satu Mare	1897	902	188	709	193
Comitatul Satu Mare	1898	12.253	2.620	11.252	1.001
Orașul Satu Mare	1898	823	181	817	6
Comitatul Satu Mare	1899	14.377	2.951	9.385	4.992
Orașul Satu Mare	1899	944	197	708	236

Datorită vârstei precoce la care se realizau căsătoriile, fecunditatea cuplurilor era ridicată. Cuplul avea primul copil la foarte puțin timp după căsătorie. Teoretic, următorul putea veni după cel puțin 13 luni. Distanța dintre nașteri rezulta, printre alți factori, și din lungimea perioadei de alăptare naturală, care era în uz la țară, sau prelungirea perioadei în care ciclul menstrual lipsea, datorită unui regim alimentar deficitar etc.

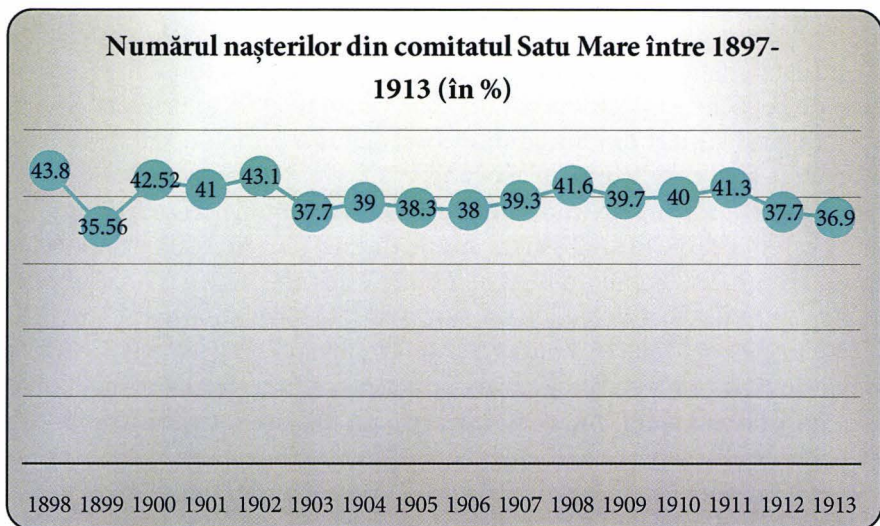
Trebuie să precizăm faptul că, în perioada avută în vedere, în zonele rurale, avem de a face, în mod formal, cu un număr impresionant de interdicții sexuale. Alături de perioadele de indisponibilitate fiziologică a femeii, erau prohibite formal relațiile sexuale în zilele de post (miercurea și vinerea), ca și în posturile de dinaintea marilor sărbători. Specialiștii în demografie istorică apreciază că, la nivelul societății tradiționale, zilele de abstenență sexuală, dintr-un an se ridicau la aproximativ 230²⁶. Evident nu se poate cunoaște cu adevărat ce se întâmpla în patul conjugal. Sursele sexualizează totuși că între normă și comportamentul efectiv, cotidian, diferența era foarte mare.

Realitățile socio-economice din a doua jumătate a secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea au influențat foarte mult atât numărul căsătoriilor, cât și numărul copiilor pe care o familie i-a avut în această perioadă. Prosperitatea din economie a fost un factor favorabil creșterii numărului de nașteri din acest interval de timp. La aceasta se adaugă și

²⁶ Vladimir Trebici, Ion Ghinoiu, *Demografie și etnografie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, pp. 210-211.

condițiile igienico-sanitare care au influențat în mod pozitiv fecunditatea familiei²⁷.

Graficul nr. 16 - Numărul nașterilor din comitatul Satu Mare între 1897-1914

Este atestată existența în arsenalul moașelor sau al unor femei inițiate procedee și substanțe care aveau în vedere menținerea sau câștigarea fertilității, ca și anumite preparate cu scop anticoncepțional: practici magice realizate cu scopul de a opri nașterea altor copii sau pentru a mări durata dintre nașteri.

CORUND

Pentru a prezenta o imagine cât mai amplă a fecundității familiei din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, am ales un studiu de caz, și anume situația din Corund între 1868-1900. Principala sursă de documentare o reprezintă registrele parohiale greco-catolice de stare civilă (nașteri) din această perioadă.

Pentru perioada 1868-1900, cel mai mare număr de copii botezați în parohia greco-catolică din localitatea Corund, cel mai mare număr (28) de copii botezați a fost înregistrat în anul 1886, iar cel mai mic (5) în 1874. Acest lucru se poate explica ținând cont de realitățile social-economice care s-au manifestat în întreaga regiune, și, deci, și în localitatea aflată acum în

²⁷ Vezi și Luminița Dumănescu, *Copiii Transilvaniei: număr și pondere între două limite cronologice: 1857-1910*, p. 339.

atenția noastră. Tot din registrele parohiale, de data această cele ale decedaților, putem afla că și în Corund s-a manifestat între 1872-1873, epidemia de holeră care a făcut ravagii în unele părți din Ungaria. În aceste condiții, nu este de mirare faptul că, în anul 1874, numărul copiilor care au fost născuți și apoi botezați este foarte mic. Starea de anxietate produsă de epidemie, numărul mare al celor decedați, greutățile economice și sociale au determinat scăderea natalității atât în Corund, cât și în întregul comitat. Numărul mare de copii născuți și botezați în 1886, poate fi explicat prin stabilitatea economică și socială din deceniul 7 al secolului al XIX-lea, stabilitate care se remarcă și în cazul comunei Corund.

În ceea ce privește împărțirea pe sexe a copiilor botezați în parohia greco-catolică din Corund, putem spune că există un oarecare echilibru, în sensul că numărul copiilor de sex masculin este mai mare decât cel al celor de sex feminin, dar diferențele nu sunt semnificative. Cea mai mare diferență a fost înregistrată în anul 1898, când au fost botezați 14 băieți și 6 fete. În sens invers, 1880 este anul în care numărul fetelor este mai mare decât al băieților botezați aici²⁸. Au existat și perioade în care numărul copiilor de sexe diferite botezați în localitatea aflată în atenția noastră este egal, adică în 1879 au fost notați în registrul parohial 22 de copii botezați, dintre care 11 au fost băieți și 11 fete. În 1886, din 28 de copii, 14 au fost băieți și 14 fete. În 1894, au intrat în rândul credincioșilor greco-catolici 10 băieți și 10 fete, în total 20 de copii. Situație asemănătoare se mai înregistrează în anul 1900, când au fost botezați 11 fete și 11 băieți, deci, în total, 22 de copii greco-catolici. Cei mai mulți băieți botezați (17) au fost înregistrați în 1889, iar cele mai multe fete în 1886 și 1893. Pentru băieți, la polul opus se situează anii 1868 și 1874 cu nu număr de câte 3 băieți botezați, iar pentru fete anul 1874 cu 2 fete botezate.

Raportat la numărul total de copii botezați într-un an în parohia greco-catolică din Corund, numărul copiilor ilegitiimi este mic. Pentru perioada 1868-1900, au existat ani (1868-1872, 1874-1876, 1878-1881, 1886) în care nu au fost înregistrați nici un copil în dreptul căruia preotul paroh să noteze ca fiind ilegitiim. Cel mai mare număr (6) de „copii din flori” din localitatea Corund, a fost întâlnit în mai mulți ani 1889-1890, 1894, 1897. În anul 1894, a fost consemnată în registrul parohial greco-catolic al botezaților o situație deosebită, în sensul că au fost botezați doi gemeni, în dreptul cărora preotul a notat ca fiind copii ilegitiimi. Am întâlnit și cazuri în care în dreptul copiilor ilegitiimi a fost consemnat și numele tatălui, fapt care ne îndreptățește să credem că părinții trăiau în concubinaj. Astfel de cazuri au fost des întâlnite, în dreptul lor fiind specificat faptul că sunt țigani. Mulți

²⁸ Vezi și Mircea Brie, *op. cit.*, p. 208.

dintre ei au avut mai mulți copii, dovedindu-se astfel că ei aveau o relație stabilă și de lungă durată.

Tabelul nr. 34 - Numărul de nașteri din localitatea Corund între 1868-1900 (greco-catolici)

Anul	Total	Băieți	Fete	Ilegitimi
1868	11	3	8	0
1869	25	14	11	0
1870	20	10	10	0
1871	12	6	6	0
1872	13	7	5	0
1873	11	7	3	1
1874	5	3	2	0
1875	11	7	5	0
1876	21	10	11	0
1877	14	8	6	1
1878	13	4	9	0
1879	22	11	11	0
1880	16	5	11	0
1881	13	6	7	0
1882	17	11	6	3
1883	27	14	13	1
1884	16	7	9	3
1885	21	12	9	1
1886	28	14	14	0
1887	20	10	10	6
1888	22	9	13	4
1889	26	17	9	6
1890	20	11	9	6
1891	17	7	10	2
1892	21	12	9	2
1893	23	9	14	4
1894	20	10	10	6 (2 gemeni)
1895	23	13	10	2

1896	22	14	8	1
1897	27	15	12	6
1898	21	14	6	2
1899	14	7	7	4
1900	22	11	11	1

*Sursa: ANSM, *Colecția Registre parohiale de stare civilă*, reg. nr. 513.

Toți copiii care au fost consemnați în registrul parohial ca fiind țigani aveau nume maghiare. Există, însă și copii în dreptul cărora nu este notat că sunt țigani, dar care au nume maghiare sau maghiarizate. Din păcate, nu este specificată naționalitatea sau limba maternă a botezaților.

Preotul paroh a notat și ocupația părinților: păstori, plugari, țărani, slujitori. De aici se poate deduce faptul că principalele ocupații din localitatea Corund se desfășurau în agricultură și erau legate fie de creșterea animalelor, fie de cultivarea pământului. Au existat cazuri în care mamele celor botezați lucrau ca servitoare la familiile mai înstărite din localitate, sau din localitățile învecinate.

Nu au fost întâlniți copiii care să aibă religii diferite de cea greco-catolică și să fie trecuți în registrul parohial al botezaților. Putem deduce astfel că fie nu s-au născut copii din căsătorii mixte, fie cei existenți au fost botezați în confesiunea catolică de rit oriental sau în altă confesiune și, deci, ei nu au fost consemnați în registrul greco-catolic al botezaților.

Un singur caz de copil născut mort a fost înregistrat de către preot în registrul parohial al botezaților.

HUREZU MARE

În localitatea Hurezu Mare, între 1866–1880, în parohia greco-catolică, cel mai mare număr (45) de copii botezați a fost înregistrat în anul 1867. Cel mai mic (14) a fost consemnat de către preot în anul 1898. Cu excepția intervalului 1867–1868, când diferența dintre numărul total de copii botezați este destul de mare (23), pentru ceilalți ani nu s-au înregistrat mari fluctuații ale numărului celor care au cunoscut taina (sacramentul) botezului în parohia greco-catolică din Hurezu Mare. În ceea ce privește împărțirea pe sexe a celor botezați în acest interval de timp în localitatea aflată în atenția noastră, observăm, studiind tabelul de mai jos că în anul 1867, s-au botezat 24 de băieți, acesta fiind cel mai mare număr de copii de sex masculin înregistrați în matricula botezaților, iar în anii 1870 și 1896 au intrat în cultul greco-catolic, prin sacramental botezului 26 de fete (cel mai mare număr de copii de sex feminin botezați în Hurezul Mare în intervalul de timp ana-

lizat). În 1868, s-a înregistrat cea mai mare diferență între numărul de fete și băieți botezați, și anume, preotul a consemnat 4 băieți și 18 fete care au primit botezul în parohia greco-catolică din Hurezul Mare. În 1893, au fost înregistrați 18 băieți și 11 fete, aceasta fiind singura situație în care numărul de băieți botezați este cu mult mai mare decât numărul de fete.

Se remarcă faptul că cel mai mic număr (14) de copii botezați în localitatea Hurezu Mare între 1866–1880, s-a înregistrat în anul 1898. Atunci preotul a botezat 10 băieți și 4 fete. Acesta este și anul în care s-a consemnat și cel mai mic număr de fete botezate. Tot 4 reprezintă și numărul cel mai mic de băieți botezați în această parohie, în intervalul avut în vedere, număr consemnat pentru anul 1868.

După un mic calcul observăm că numărul total de băieți (519) este mai mare decât numărul (471) total de fete botezate între 1867-1900, în comuna Hurezu Mare. În ceea ce privește numărul total de copii ilegitiimi, acesta este relativ mic, adică 70 de copii în dreptul cărora preotul paroh greco-catolic a notat ca fiind ilegitiimi. În anii 1868-1869 și 1876 nu a fost înregistrat nici un „copil din flori”, dar în 1893 și 1896, s-a consemnat cel mai mare număr de astfel de copiii, și anume 5. Dacă se urmărește numele copiilor, sau rubrica în care este specificat sexul copilului, se va observa că numărul fetelor în dreptul cărora este trecută observația că sunt ilegitiime este mai mare decât numărul băieților aflați în aceeași situație. Astfel, au fost numărate 37 de fete și 33 de băieți ilegitiimi. O altă observație care mai poate fi făcută referitor la copii ilegitiimi din comuna Hurezu Mare, botezați la parohia greco-catolică, între 1868–1900, este aceea că o parte dintre ei, adică 3, au fost legalizați, fie prin recunoașterea lor de către tată, fie prin căsătoria mamei cu un alt bărbat care i-a recunoscut ca fiind copiii lui. Trebuie să recunoaștem că procentul copiilor legitimați este foarte mic (4,2%), în comparație cu cel al copiilor care își păstrează același statut, trebuind să înfrunte în continuare mentalitatea comunității. 7 dintre acești copii ilegitiimi au murit la câteva zile de la naștere, 1 chiar nu a putut fi botezat de către preot, ci doar de către moașă, el decedând imediat după naștere. Totuși numele lui a fost consemnat în registrul parohial al botezaților, făcându-se mențiunile de mai sus. Acesta este cazul lui Ioane Silagyi, născut în 15 octombrie 1886, dintr-o mamă a cărei vârstă era de 25 de ani. A mai fost întâlnită și o altă situație deosebită, și anume, în 1896, la 18 noiembrie, au fost botezați doi gemeni, Maria și Ioan Toth, copii în dreptul cărora preotul a notat observația că tatăl este necunoscut și, deci, ei sunt considerați ca fiind ilegitiimi.

Tabelul nr. 35 - Numărul de nașteri din localitatea Hurezu Mare între 1866-1880 (greco-catolici)

Anul	Total	Băieți	Fete	Ilegitimi
1867	45	24	21	1
1868	22	4	18	0
1869	23	14	9	0
1870	41	15	26	1
1871	35	17	18	1
1872	19	8	11	1
1873	21	9	12	1
1874	19	12	7	1
1875	25	8	17	2
1876	25	15	10	0
1877	23	15	8	2
1878	29	16	13	1
1879	26	13	13	1
1880	25	16	8	3
1881	26	15	11	1
1882	27	10	17	2
1883	30	13	17	4
1884	37	16	21	2
1885	31	16	15	4
1886	30	16	14	1
1887	27	12	15	4
1888	36	15	20	2
1889	27	15	12	4
1890	30	19	10	3
1891	29	16	13	4
1892	18	10	8	1
1893	29	18	11	5
1894	36	21	25	3
1895	27	11	13	3
1896	39	23	26	5

1897	21	10	11	2
1898	14	10	4	2
1899	25	11	14	2
1900	24	13	11	1

*Sursa: ANSM, *Colecția Registre parohiale de stare civilă*, reg. nr. 523.

Și pentru localitatea Hurezu Mare, putem să aflăm ocupațiile părinților copiilor care au fost botezați în perioada 1867-1900. Preotul a notat în rubrica destinată pentru această informație următoarele ocupații: păstori, plugari, țărani, slujitori. De aici se poate deduce faptul că marea majoritate a locuitorilor din Hurezu Mare munceau în agricultură și doar o mică parte în alte domenii de activitate.

Mai trebuie să precizăm că toți copiii care au fost botezați în această parohie aveau părinți de religie greco-catolică, nefiind înregistrat nici un copil care să provină dintr-o familie mixtă.

RACOVA

În localitatea Racova, în intervalul 1867-1900, în parohia greco-catolică, au fost botezați 949 de copii, dintre care 356 sunt băieți și 593 fete. Astfel, se observă o diferență mare între numărul de copii de sex feminin și numărul de copii de sex masculin. Cei mai mulți (47) copii botezați în parohia greco-catolică din Racova au fost înregistrați în anul 1895, iar cei mai puțini (18) în anii 1880 și 1898. În anul 1895, au fost notați în registrul parohial 28 de băieți botezați, acesta fiind cel mai mare număr de copii de sex masculin care au primit sacramental botezului într-un an în perioada avută în vedere. În ceea ce privește fetele, putem afirma faptul că în 1888, a fost botezat cel mai mare număr (25) înregistrat într-un an. Pentru 1885, putem să mai semnalăm și faptul că există cea mai mare diferență (11) între numărul de băieți și fete născuți în acest an. În sens invers, diferența cea mai mare este consemnată în 1888, și anume, s-au botezat cu 8 fete mai mult decât băieți.

Din numărul total de copii botezați în parohia greco-catolică din Racova, doar 4,10% sunt consemnați ca fiind copii ilegitiimi. Putem afirma că este un procent foarte mic, mentalitatea și îngrădirile sociale spunându-și cuvântul în această situație. Cel mai mare număr (3) de „copii din flori” a fost înregistrat în 1876, 1886, 1895 și 1897. În 1869, 1872-1873, 1880-1881, 1885, 1891, 1893 și 1896, nu a fost notat la rubrica de observații în dreptul nici unui copil faptul că acesta ar fi ilegitiim. Din studiul rubricii rezervată sexului copiilor botezați, putem afirma că dintr-un total de 39 de copii ile-

gitimi, doar 7 au fost băieți, iar restul de 32 au fost fete. Ca și în cazul numărului total de copii botezați în Racova, în intervalul 1867-1900, și în ceea ce privește „copii din flori”, numărul fetelor este cu mult mai mare decât cel al băieților. 6 dintre copii ilegitiimi botezați în această localitate au fost legitimați prin căsătoria mamei, fie cu tatăl copilului, fie cu alt bărbat care îl recunoaște drept copil al său. Au mai fost consemnate și două cazuri în care se cunoștea și numele tatălui, iar preotul a observat că părinții trăiesc împreună, dar nu sunt cununați. De asemenea, s-au întâlnit și cazuri (2) în care o mamă a născut 2 copii ilegitiimi la un interval de 3 ani. În 1899, la 2 iulie, au fost botezați Grigoriu și Ana Szilágyi, cei doi fiind gemeni, iar numele tatălui lor era necunoscut. Tot de la rubrica de observații aflăm și alte date despre copiii ilegitiimi din parohia greco-catolică din Racova, și anume că unul a decedat la vârsta de 7 ani, altul la vârsta de 3 ani, 3 dintre ei au murit când aveau 2 ani și 5 când aveau vârsta de 1 an.

Tabelul nr. 36 - Numărul copiilor născuți în localitatea Racova între 1867-1900 (greco-catolici)

An	Total	Băieți	Fete	Ilegitiimi
1867	39	20	10	1
1868	35	16	19	2
1869	33	20	13	0
1870	35	20	15	1
1871	37	19	20	2
1872	20	8	12	0
1873	24	12	12	0
1874	37	20	17	1
1875	22	8	14	1
1876	36	24	12	3
1877	37	16	21	1
1878	19	12	7	1
1879	25	13	12	2
1880	18	7	11	0
1881	31	15	16	0
1882	21	11	10	1

1883	28	16	12	2
1884	33	17	16	1
1885	31	21	10	0
1886	40	19	21	3
1887	26	12	14	2
1888	32	17	25	1
1889	35	13	22	0
1890	18	8	10	2
1891	34	17	17	0
1892	31	18	13	1
1893	34	18	16	0
1894	19	8	11	1
1895	47	28	19	3
1896	33	16	17	0
1897	24	12	12	3
1898	18	9	9	1
1899	21	8	13	2
1900	20	7	13	1

*Sursa: ANSM, *Colecția Registre parohiale de stare civilă*, reg. nr. 1.195.

Toți copiii care au fost consemnați în registrul parohial al botezaților proveneau din familii greco-catolice, nici unul neavând părinți de altă confesiune.

Mai trebuie adăugată mențiunea că ocupațiile părinților sunt cele care au fost menționate și cu prilejul analizei localităților Corund și Hurezu Mare, adică păstori, plugari, țărani, slujitori. Deci, și în localitatea Racova, majoritatea locuitorilor se ocupau cu agricultura, puțini activând în alte domenii de activitate.

APA

În localitatea Apa, în intervalul 1867–1895, în parohia greco-catolică, s-a consemnat un număr de 1977 de copii botezați, dintre care 1020 sunt băieți și 957 sunt fete. În 1894, a fost înregistrat cel mai mare număr de nașteri și botezuri, și anume 97. La celălalt pol se situează anul 1870, cu 34 de nașteri și botezuri. Cel mai mare număr (58) de băieți născuți și botezați în Apa, în intervalul de timp avut în vedere, a fost remarcat în anul 1894, iar cel mai mic (17) în anul 1870. În ceea ce privește numărul fetelor botezate, cel mai mare (44) s-a înregistrat în 1879 și 1891, iar cel mai mic (17) în 1870. Acesta este și anul în care s-a botezat un număr egal de fete și băieți (17), situație întâlnită și în 1877, când au fost trecuți în registrul parohial 30 de băieți și 30 de fete. Diferența cea mai mare (19) dintre numărul de băieți și fete botezate se remarcă în 1894, iar cea dintre numărul de fete și cel de băieți este consemnată pentru anul 1879.

Procentul copiilor ilegitiimi este mic, și anume 4,80%. Cei mai mulți (8) au fost consemnați în 1891, iar în 1872 preotul nu a notat în registru că s-ar fi născut vreun copil aflat în astfel de situație. Dintre cei 95 de copii ilegitiimi care au fost botezați în parohia greco-catolică din Apa, 65 dintre ei sunt băieți și 30 sunt fete. Remarcăm astfel faptul că băieții sunt majoritari și ca total, dar și ca număr de copii ilegitiimi. 14 dintre acești copii au decedat la câteva luni, maxim 1 an de la naștere. În 4 decembrie 1869 a fost botezată Ana Mereșanu, în dreptul căreia preotul a notat că este rezultatul unui viol, „mama a fost deflorată”. Nu este notat numele tatălui, fata fiind considerată ca fiind copil ilegitiim. S-au întâlnit și două cazuri de gemeni, ambele înregistrându-se în februarie 1891. Asemeni situațiilor întâlnite în localitățile analizate mai sus, și în comuna Apa, o parte mică din copii ilegitiimi și-a schimbat statutul, în sensul că unii dintre ei au fost recunoscuți de către tatăl lor, sau, prin căsătoria mamei și recunoașterea lor de către soț, ei devin legitimi. În această situație s-au aflat 10 copii. 3 dintre „copii din flori” sunt rodul unei conviețuiri în concubinaj. Acest lucru îl știm din observațiile pe care le-a făcut preotul în registrul parohial, deoarece a notat numele ambilor părinți, specificând că aceștia trăiesc în „păcat” sau în „concubinaj”.

Tabelul nr. 37 - Numărul copiilor născuți în localitatea Apa între 1867-1895 (greco-catolici)

An	Total	Băieți	Fete	Ilegitimi
1867	71	35	36	5
1868	67	32	35	3
1869	72	40	32	1
1870	34	17	17	1
1871	61	31	30	1
1872	39	12	27	0
1873	55	29	26	1
1874	70	43	37	3
1875	61	31	30	4
1876	62	27	35	3
1877	60	30	30	5
1878	53	24	29	2
1879	67	33	44	4
1880	44	24	20	4
1881	57	31	26	4
1882	62	32	30	5
1883	65	38	27	3
1884	67	42	25	4
1885	77	41	36	4
1886	84	44	40	5
1887	66	34	32	4
1888	96	55	41	4
1889	83	44	39	6
1890	72	42	30	5
1891	96	52	44	8
1892	79	39	40	6
1893	87	45	42	4
1894	97	58	39	5
1895	73	39	34	4

*Sursa: ANSM, Colecția Registre parohiale de stare civilă, reg. nr. 75

Nici unul dintre copiii botezați în comuna Apa, în perioada 1867-1895 nu a provenit dintr-o familie mixtă, adică toți părinții menționați în registru parohial aveau confesiunea greco-catolică.

Ocupațiile părinților sunt, de asemenea, notate în registrul parohial al botezaților, ei fiind păstori, plugari, țărani, slujitori. Astfel, putem deduce că majoritatea activităților din această comună se desfășurau în domeniul agriculturii.

CĂLINEȘTI

Registrul parohial greco-catolic al localității Călinești, conține, pentru anii 1867-1896, un număr total de 1.378 de copii botezați, dintre care 712 sunt băieți, 666 sunt fete și 110 sunt copii ilegitiimi. Se observă că numărul de băieți este cu mult mai mare de cât numărul de fete, anul cu cei mai mulți (40) copii de gen masculin botezați fiind 1879, iar cel cu cele mai multe fete (40) fiind 1888. Diametral opus se situează anul 1873, cu 19 băieți botezați, și anii 1872 și 1878, cu 16 fete care au primit sacramentul botezului. În ceea ce privește numărul total al copiilor născuți într-un an, în 1888 s-a înregistrat cel mai mare număr (78) de copii născuți și botezați în parohia greco-catolică din Călinești, iar în 1871, a fost consemnat cel mai mic număr de copii, și anume 38.

Copiii ilegitiimi reprezintă 7,98% din totalul copiilor născuți în Călinești, în parohia greco-catolică. În 1880, s-a înregistrat cel mai mare număr (9) de copii ilegitiimi botezați, iar cel mai mic (1) a fost consemnat în 1881, 1889 și 1892. Se observă faptul că, în intervalul de timp avut în vedere, 1867-1896, în fiecare an s-a născut cel puțin un copil în dreptul căruia preotul a notat că este ilegitim.

Tabelul nr. 38 - Numărul de copii născuți în localitatea Călinești 1867-1896 (greco-catolici)

Ani	Total	Băieți	Fete	Ilegitiimi
1867	63	34	29	3
1868	52	30	22	2
1869	52	32	20	2
1870	57	26	31	2
1871	57	26	31	7
1872	38	22	16	5
1873	39	19	21	4

1874	62	32	30	6
1875	49	25	24	8
1876	61	33	28	5
1877	60	27	33	8
1878	52	36	16	4
1879	72	40	32	6
1880	48	22	26	9
1881	41	23	18	1
1882	52	35	17	2
1883	55	34	21	6
1884	54	28	26	3
1885	63	39	23	5
1886	56	28	28	4
1887	61	28	34	3
1888	78	38	40	8
1889	57	23	34	1
1890	69	32	37	6
1891	59	34	25	5
1892	66	27	39	1
1893	57	34	23	7
1894	65	30	35	2
1895	69	34	35	6
1896	60	35	25	4

*Sursa: ANSM, *Colecția Registre parohiale de stare civilă*, reg. nr. 825.

Din ceea ce a fost consemnat de preotul paroh, în registrul confesional de stare civilă, la rubrica observații, putem remarca faptul că majoritatea copiilor aflați în situația ilegitimității au fost rodul unei situații de concubinaj a părinților. Acest lucru poate fi observat și din urmărirea frecvenței notării unei femei ca mamă a mai mulți copii ilegitiimi pe parcursul unor ani.

VAMA

Localitatea Vama are consemnați, în registrele parohiale ale greco-catolicilor, un număr total de 1.150 copii botezați, dintre care 655 sunt băieți și 495 sunt fete. În 1891, a fost anul în care s-a botezat cel mai mare număr de copii, și anume 50. La polul opus se situează anul 1869, cu 30 de copii botezați.

Tabelul nr. 39 - Numărul copiilor născuți în localitatea Vama între 1867-1900 (greco-catolici)

Ani	Total	Băieți	Fete	Ilegitimi
1867	33	16	17	4
1868	36	16	20	3
1869	30	11	19	3
1870	39	16	23	0
1871	38	18	20	2
1872	39	20	19	4
1873	36	19	17	2
1874	44	27	17	6
1875	33	19	14	2
1876	41	20	21	3
1877	37	14	23	2
1878	40	24	16	2
1879	38	21	17	2
1880	30	13	17	2
1881	37	21	16	2
1882	34	16	18	0
1883	37	19	18	0
1884	36	13	23	0
1885	48	2	20	6
1886	41	19	22	4

1887	42	25	17	5
1888	45	23	22	4
1889	49	19	30	3
1890	39	23	16	4
1891	50	25	25	5
1892	42	26	16	4
1893	51	25	26	2
1894	39	22	17	2
1895	46	28	18	4
1896	36	19	17	1
1897	51	26	25	2
1898	33	13	20	2
1899	48	26	22	4
1900	35	16	19	1

*Sursa: ANSM, *Colecția Registre parohiale de stare civilă*, reg. nr. 950.

Interesant de urmărit este distribuția pe luni a nașterilor de pe întregul teritoriu al Ungariei. Pentru studiul acesta au fost aleși anii 1894, 1895 și 1896, ani care se află aproximativ la mijlocul intervalului de timp aflat în atenția noastră. Observăm că în 1894 și 1895, cel mai mare număr de copii născuți este înregistrat în luna ianuarie, adică 59.739 (9,23%), respectiv 60.987 (9,29%). În 1896, luna martie se află în vârful graficului cu cel mai mare număr de nașteri, atunci înregistrându-se 59.955 (9,28%). Procentul cel mai mic de nașteri pentru anii 1894 și 1896 se înregistrează în luna iunie (7,83% și 7,59%), iar pentru anul 1895 în luna decembrie (7,11%). Putem concluziona că, potrivit distribuției nașterilor (prin concepție), în linii mari, populația catolică din Ungaria nu prea respecta interdicțiile relațiilor sexuale în perioada posturilor bisericesti.

Tabelul nr. 40 - Numărul nașterilor în Ungaria în anii 1894, 1895, 1896

	1894 (nr. absolut)	1894 (%)	1895 (nr. absolut)	1895 (%)	1896 (nr. absolut)	1896 (%)
Ianuarie	59.739	9,23	60.987	9,29	54.230	8,39
Februarie	53.265	8,23	56.854	8,66	54.557	8,44
Martie	58.397	9,02	60,634	9,24	59.955	9,28
Aprilie	55.301	8,54	54.504	8,30	53.758	8,31
Mai	53.694	8,30	53.237	8,11	54.014	8,35
Iunie	50.647	7,83	51.209	7,80	49.101	7,59
Iulie	52.757	8,15	53.242	8,12	52.170	8,07
August	53.644	8,29	56.534	8,62	54.872	8,49
Septembrie	53.461	8,26	57.310	8,73	56.179	8,69
Octombrie	53.085	8,20	55.412	8,46	55.953	8,65
Noiembrie	50.527	7,81	49.642	7,56	51.185	7,92
Decembrie	52.656	8,14	46.653	7,11	50.557	7,82

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1897.

Aceași concluzie este valabilă și pentru localitățile sătmărene alese pentru studiu. Deoarece oamenii nu au respectat normele religioase privind abținerea sexuală în timpul posturilor stabilite de către biserică, fie ea greco-catolică, fie ea romano-catolică sau ortodoxă.

Și în ceea ce privește populația maghiară, de obicei, în primul an după căsătorie, femeile au dat naștere primului copil. Deseori consumarea căsătoriei a coincis cu prima sarcină a proaspetei femei căsătorite. Acest fapt este atestat și de sezonalitatea nașterilor, precum și de sezonalitatea concepțiilor. Datele oferite de registrele parohiale de stare civilă prezintă faptul că cel mai mare număr de nașteri se înregistrează în lunile septembrie, martie, august, octombrie, ianuarie și iulie. Valorile cele mai scăzute se remarcă în lunile aprilie și mai²⁹.

²⁹ Kolumban Zsuzsanna, *op. cit.*, p. 187.

L. DE VIAȚII COMPORTAMENTALE ÎN CADRUL VIEȚII DE FAMILIE

L.1. CONCUBINAJUL

Familia reprezintă celula fundamentală a societății românești, dezvoltându-se și evoluând în raport cu transformările din societate. Ea există doar după încheierea căsătoriei, acesta fiind considerată un act fundamental, sacru, divin, irepetabil, o taină asemeni nașterii și morții. Conform prevederilor dreptului roman, căsătoria reprezintă o legătură între un bărbat și o femeie, o unire pentru toată viața.

Copiii rezultați din aceste familii încheiate legal, cu ajutorul forurilor bisericești și civile erau considerați copii legitimi, bucurându-se de toate drepturile care decurg din acest statut: dreptul la moștenire, dreptul la a purta numele tatălui, acceptarea în societate.

Însă, familia se putea constitui și pe urma concubinajului, adică a conviețuirii ilegale a doi indivizi pentru o perioadă de timp mai scurtă sau mai îndelungată. Apariția acestei forme de conviețuire între doi indivizi a fost determinată de o serie de cauze. Iată câteva dintre ele, așa cum apar în cazurile întâlnite:

- Sărăcia a fost, în general, un impediment în calea căsătoriei legale, pentru că lipsa unei situații materiale satisfăcătoare, care să permită întreținerea corespunzătoare a familiei, a constituit o cauză frecventă a concubinajului în mediul rural;
- Împotrivirea părinților și a rudelor a determinat, de foarte multe ori, fuga de acasă a tinerilor și conviețuirea lor nelegitimă;
- Cheltuielile mari ale unui proces de divorț determinau multe perechi să ocolească instanțele de judecată, separându-se cu de la sine putere și intrând în concubinaj;
- Legile militare ce impuneau vârsta de 22 de ani la căsătorie pentru bărbați. Numărul soldaților rezerviști care trăiesc în concubinaj este destul de ridicat și fenomenul este răspândit în întreaga Transilvanie, de el fiind îngrijorate atât autoritatea civilă, cât și cea bisericească.

Un fenomen ce s-a răspândit în satul românesc, mai ales după legile militare din 1858, a fost așa-numita căsătorie clandestină, ilegală. Actorii unui asemenea mariaj erau, în general, tinerii sub 22 de ani care nu au participat la toate cele trei trageri la sorți, soldați în stagiul și rezerviști³⁰.

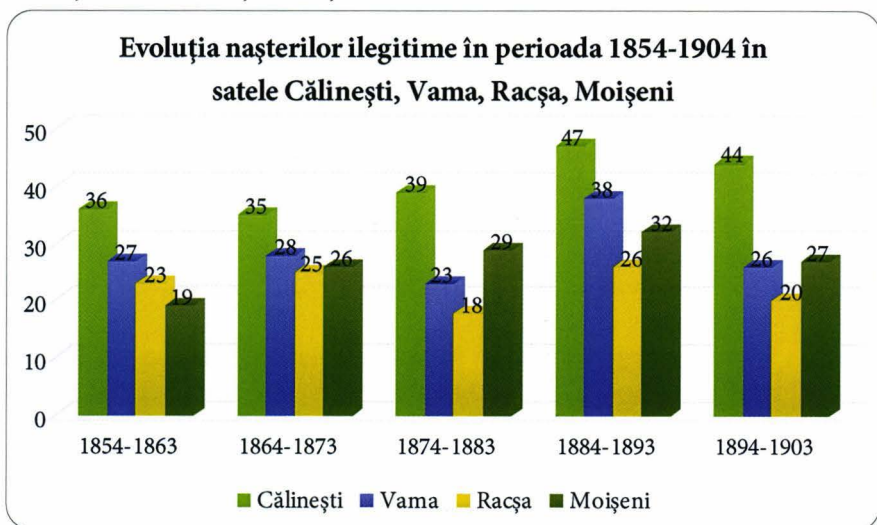
³⁰ Sorina Paula Bolovan, *Familia în satul românesc...*, p. 186.

În funcție de statutul indivizilor, concubinajul se năștea între tinerii căsătoriți sau între indivizi ce își abandonează familia. Așa cum se constată din studiul situației din Țara Oașului, însă faptul este valabil pentru întregul comitat, cea mai mare pondere a celor care trăiesc în concubinaj o au văduvele. Bărbații aflați în postura de văduvi și care să trăiască în concubinaj nu sunt mulți la număr și acesta datorită faptului că societatea privea cu mai multă toleranță recăsătoria bărbaților, manifestând rezerve în legătură cu recăsătoria văduvelor. Astfel, se poate constata statutul inferior al femeilor în cadrul comunității. Acestea, din motive obiective (întreținerea copiilor orfani, nevoia lucrării pământului și a îngrijirii gospodăriei etc.), acceptau ca soluții de compromis concubinajul pentru a asigura continuitatea funcțiilor familiei.

De multe ori, concubinajele, prin statornicia partenerilor, au dobândit un statut aproape „legal”, cuplurile integrându-se perfect în viața comunității. Stabilitatea cuplurilor care trăiau în concubinaj e dovedită și de numărul mare al nașterilor ilegite. Acestea erau însă reprobate nu doar de biserică, ci și de săteni fiind considerate o abatere de la normele morale care guvernau viața comunității.

Pentru analiza situației concubinajului și a copiilor ilegiti au fost alese sate din regiunea Țării Oașului (Călinești, Vama, Racșa, Moišeni), pentru că, așa cum rezultă din studiul registrelor parohiale, aici s-a înregistrat un număr destul de ridicat de nașteri ilegite.

Graficul nr. 17 - *Evoluția nașterilor ilegite în perioada 1854-1904 în satele Călinești, Vama, Racșa, Moišeni*

*Sursa: Arhivele Naționale Satu Mare, *Colecția de registre parohiale*, dosar nr. 825.

Se poate observa din studiul tabelului și graficului de mai sus că cel mai mare număr de nașteri ilegiteime îl găsim în localitatea Călinești. Cei mai mulți copii, rod ai unei relații care nu se află sub binecuvântarea bisericii sau a autorităților civile, s-au înregistrat în perioada 1884-1893, în comuna amintită mai sus. Trebuie menționat faptul că în anii 1870, 1882, în Vama nu au fost înregistrate nașteri ilegiteime. Numărul cel mai mic de nașteri (19) a fost consemnat pentru anul 1854-1863, în Moșișeni.

Din ceea ce a fost însemnat de preotul paroh, în registrul confesional de stare civilă, la rubrica observații, putem remarca faptul că majoritatea copiilor aflați în situația ilegitimității au fost rodul unei situații de concubinaj a părinților. Acest lucru poate fi observat și din urmărirea frecvenței notării unei femei ca mamă a mai multor copii ilegiteimi pe parcursul unor ani. Acesta este și cazul Mariei Fane, mamă a trei copii (20 octombrie 1876, 25 decembrie 1879, 20 iunie 1888), al Mariei Varga (7 mai 1887, 24 februarie 1888), din Vama. Am întâlnit și cazuri în care o fată născută ilegiteim, a făcut la rândul ei copii aflați tot în această situație: Anisia Varga, fiica Mariei Varga, a născut în 1885 pe Petre Varga. Pe Maria Fane, din Călinești, am întâlnit-o notată ca moașă a majorității copiilor născuți în Călinești în perioada 1873-1885, fapt care demonstrează că, deși trăiește în concubinaj, a reușit să se impună și să câștige respectul comunității.

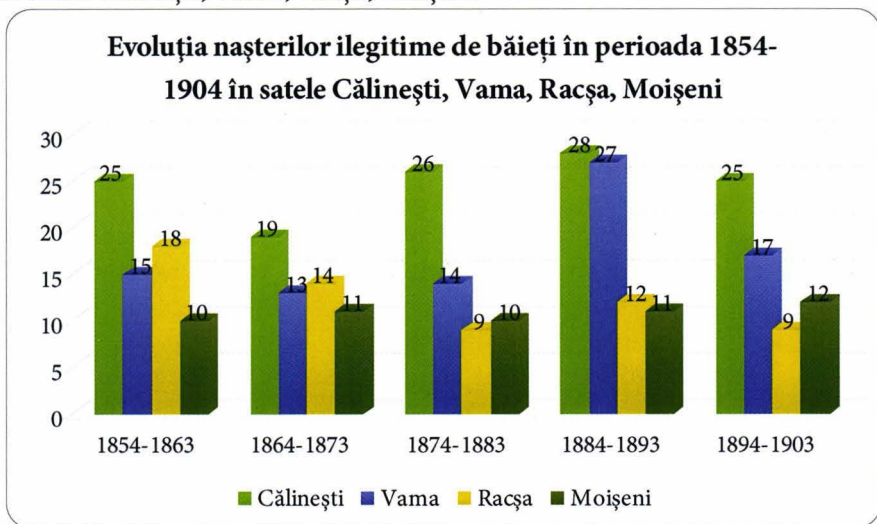
Interesant este de urmărit și evoluția pe sexe a copiilor ilegiteimi din localitățile analizate.

Tabelul nr. 41 - Evoluția nașterilor ilegiteime pe sexe, în perioada 1854-1904 în satele Călinești, Vama, Racșa, Moșișeni.

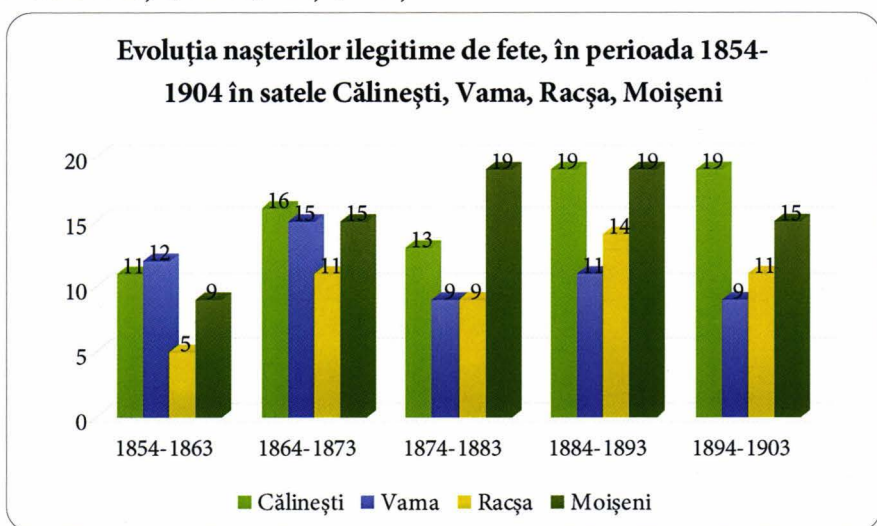
Localități	1854-1863		1864-1873		1874-1883		1884-1893		1894-1903	
	b	f	b	f	b	f	b	f	b	f
Călinești	25	11	19	16	26	13	28	19	25	19
Vama	15	12	13	15	14	9	27	11	17	9
Racșa	18	5	14	11	9	9	12	14	9	11
Moșișeni	10	9	11	15	10	19	11	19	12	15

*Sursa: ANSM, *Colecția Registre parohiale de stare civilă*, reg. nr. 825.

Graficul nr. 18 - Evoluția nașterilor ilegite de băieți în perioada 1854-1904 în satele Călinești, Vama, Racșa, Moșișeni

Graficul nr. 19 - Evoluția nașterilor ilegite de fete în perioada 1854-1904 în satele Călinești, Vama, Racșa, Moșișeni

Printr-o simplă analiză a tabelului numărul 44 și a graficului 18 se poate constata că predomină băieții născuți ilegiti. Cei mai mulți (28) au văzut lumina zilei în Călinești, în perioada 1884-1893. Urmează apoi localitatea Vama cu un număr de 27 de băieți, tot pentru intervalul 1884-1893. Cel mai mare număr de fete, născute dintr-o relație nebinecuvântată

de biserică și de autoritățile civile este de 19 pentru perioadele 1884-1893 și 1894-1903, în Călinești și 1874-1883 și 1884-1893, în localitatea Moșișeni. Cel mai mic număr de fete născute ilegiteim este de 9 și a fost înregistrat la Moșișeni în 1854-1863, Vama în 1874-1883. În acest interval, s-a înregistrat și cel mai mic număr de băieți ilegiteimi (9), tot în Vama, fapt care face ca numărul de fete și de băieți care au venit pe lume în acest interval să fie egal.

Un alt aspect care ar trebui urmărit este onomastica copiilor care fac obiectul analizei noastre. Încă de la început trebuie subliniat faptul că numele primite de copii la botez sunt luate din calendarul creștin greco-catolic. Acest fapt atestă credința că sfântul căruia i se poartă numele veghează asupra vieții persoanei respective. Pentru fete, numele cele mai frecvente sunt *Ana, Anuța, Maria, Irina, Irinca*, iar pentru băieți, *Ion, Vasile, Teodor, Georgiu, Iacob*. De multe ori denumirea copilului este moștenită de la părinți, bunici, mătuși, unchi sau nași. În general, aceștia din urmă sunt aleși dintre persoanele apropiate mamei copilului: soră, mamă, nașă, vecină etc. Deoarece părinții nu au fost cununați de biserică, nu se pune problema ca nașii de cununie să fie și nașii de botez ai copilului, așa cum se proceda în cazul copiilor legitimi.

Răsfoind paginile registrelor parohiale de stare civilă, putem foarte ușor urmări și mortalitatea copiilor ilegiteimi, pentru că, în general, preoții parohi au notat la rubrica de observații data decesului, acolo unde era cazul. Un astfel de caz este și al lui Georgiu Ardelu, fiul Mariei Ardelu, născut pe 28 aprilie 1872, în Călinești, care nici nu a putut fi botezat pentru că a murit imediat după naștere; al lui Ionu Bumb, născut pe 12 noiembrie 1877 și mort pe 17 noiembrie același an (Călinești); al lui Ioan Rostăsu, fiul Mariei, născut pe 23 septembrie 1863 și trecut la cele veșnice pe 17 octombrie 1864. Astfel de situații sunt destul de frecvent notate în registrele analizate.

Pentru localitățile aflate în atenția noastră, pentru intervalul 1867-1914, nu au fost întâlnite cazuri în care copii botezați să nu fie unși cu „sfântul mir”. Nu am întâlnit, deci, nici un caz în care copiii să fie botezați de moașă, ci toți au fost introduși în cultul creștin greco-catolic prin binecuvântarea preotului. Există un interval de 3-4 zile între data nașterii și cea la care copilul a fost botezat. Foarte rar cele două evenimente s-au petrecut în aceeași zi și atunci doar în cazul copiilor care aveau șanse mici de supraviețuire.

Atunci când era cunoscut și tatăl copilului și când acesta își recunoștea fiul sau fiica, preotul îi trecea și acestuia numele în registru la rubrica rezervată părinților. În paginile registrelor analizate am întâlnit o serie de observații la adresa relațiilor dintre părinții copiilor nelegiteimi, cele mai multe cu o notă de mustrare în ceea ce privește pe mamă: *femeia acesta nu*

conviețuiește cu bărbatul său, ci duce o viață..., a trăit nelegitim cu..., muma pruncului este o poamă foarte stricată, are soț păgân, muma pruncului are soț legitim, dar pentru purtarea rea a bărbatului nu stă cu soțul legitim, ci cu cumătrul. Au existat și cazuri în care copiii au fost legitimați prin cununia mamei cu tatăl lor sau cu un alt bărbat, care i-a recunoscut ca fii. Și în această situație preotul a notat la rubrica observații data cununii, deci a legitimării copilului și numele tatălui.

În 2-3 mai 1859 a fost, în Călinești, a fost adus pe lume Csaba Jacob, rod al unei acțiuni de răpire întreprinsă de Ion Brită asupra fetei Csaba Irinca. Este singurul caz de acest gen, preotul observând în registru următoarele: *fata aceasta a fost deflorată prin ostaziune.*

Vârstele la care mamele își aduc copii pe lume sunt foarte variate. Ele pot fi cuprinse în intervalul 16-46 ani. Predomină însă femeile care nasc în jurul vârstei de 20 de ani, pentru prima naștere. Cele aflate mai în etate sunt la a doua sau chiar a patra naștere, lucru ușor de observat urmărind însemnările preotului din paginile registrelor.

Destul de des întâlnești în rubricile registrelor parohiale și deci și în viața de zi cu zi din intervalul 1867-1914, copii ilegitari erau denumiți și *copiii din flori*. Se credea că ei vor avea mai mult noroc, că sunt mai frumoși decât ceilalți copii pentru că sunt rodul unei relații bazate pe iubire și nu a uneia care are la bază interese materiale sau înțelegerea rudelor.

Așa cum am arătat și mai sus, problema ilegitimității copiilor și necesitatea combaterii ei a fost în atenția autorităților bisericești, a cărei activitate s-a identificat în vederea asigurării unei vieți în conformitate cu preceptele creștine. Acest lucru este demonstrat de numărul mare de circulare bisericești care tratau această problemă, dar și de numărul mare de dispense care acordau dreptul la recăsătorie fără respectarea perioadei de doliu³¹.

Poziția Bisericii față de concubinaj este sugerată și prin pedepsele aspre pe care preotul trebuia să le aplice persoanelor care conviețuiau într-o astfel de legătură: ele nu puteau fi dezlegați în taina mărturisirii și deci nu puteau primi sfânta cumină; nu puteau fi primiți la botez și la sfântul mir ca nași; nu erau acceptați ca martori la taina căsătoriei; nu puteau face parte din consiliul bisericesc local; nu puteau fi înmormântați creștinește decât dacă mor împăcați cu Dumnezeu, arătând semne de pocăință.

Nici comunitatea nu vedea cu ochi buni acest tip de legătură. Cuplurile care trăiau în concubinaj erau marginalizate, foarte rar ele putând dobândi o poziție privilegiată în cadrul lumii satului în care trăiau. Cele care aveau o legătură stabilă, fiind întărită și de existența copiilor, sfârșeau, în cele din

³¹ *Ibidem*, p. 187, vezi și Zsolt Grigoruț, *Populația comunei Bixad în perioada modernă. Câteva aspecte privind fenomenul căsătoriei în parohiile greco-catolice (1861-1910)*, p. 285.

urmă, prin a se prezenta în fața preotului pentru a-și legaliza mariajul. Acest fapt este demonstrat și de însemnările întâlnite la rubrica de observații, atât în registrele cununațiilor, cât și în cele ale botezațiilor, unde preotul nota că perechea respectivă a trăit în concubinaj, sau că cel care a fost botezat a devenit copil legitim în urma căsătoriei dintre părinți, notându-se data cununiei care de cele mai multe ori era ulterioară botezului.

În concluzie, satele oșene gem de concubinaje, de copii din flori și această situație se datorează, în parte, neadmiterii divorțului de către biserica greco-catolică. Acest lucru exasperează pe unii în așa măsură, încât sunt în stare să recurgă la orice mijloace pentru a ajunge la o despărțire.

L. 2. DIVORȚUL

Biserica Greco-Catolică, ai cărei credincioși se aflau în cel mai mare număr în comitatul Satu Mare pentru perioada avută în vedere, are o poziție destul de transigentă față de divorț. În Conciliul Provincial al provinciei bisericesti greco-catolice de Alba Iulia și Făgăraș din 1872, se precizează următoarele „căsătoria creștinilor încheiată și consumată din instituțiunea Domnului nostru Iisus Christos nu se poate desface nici pentru adulter, nici pentru altă cauză”³².

Biserica acționa prin toate mijloacele pentru a-și împiedica enoriașii să ajungă în situația de a solicita desfacerea căsătoriei. În acest sens, preoții încercau să-i împace pe soți, să aducă pe calea cea bună pe soțul căzut în păcat, sperând că astfel unitatea cuplului va rezista. În această activitate a lor, ei erau susținuți și de către ceilalți membri ai familie și ai comunității.

Atitudinea dezaprobatore față de divorț pe care o are Biserica este evidentă și din numărul mare de circulare în care era abordat acest subiect. De fiecare dată se amintește faptul că „adevărata căsătorie încheiată valid nu se poate desface. Așa că credinciosul catolic nu poate să încheie o căsătorie nouă până atunci până când se află în viață soțul său”³³. În cadrul aceleiași circulare se face următoarea precizare „se poate întâmpla totuși uneori ca și în căsătoria validă între soții căsătoriți conviețuirea să nu fie cu putință; în acest caz Biserica îi desparte, după cum se zice, de pat și de masă, însă fără ca ei să înceteze a fi soți de căsătorie; așadar, nici bărbatul nu poate lua altă femeie, nici femeia nu se poate mărita după alt bărbat până atunci până când nu moare unul dintre dânsii”³⁴.

³² Conciliul Provincial al provinciei bisericesti greco-catolice de Alba Iulia și Făgăraș din 1872, p. 93.

³³ Circulara emisă de Victor Mihály la 1 septembrie 1895, Colecția Muzeului Județean Satu Mare, Secția Istorie, FN, f. 2.

³⁴ *Ibidem*; f.6.

În cazul în care conviețuirea dintre soți nu mai este posibilă sub nici o formă, Biserica „îngăduie” divorțul, dar îngreunează procesul disoluției, pentru a proteja esența canoanelor și dogmelor religioase, potrivit cărora căsătoria era o Sfântă Taină și „ceea ce Dumnezeu a unit omul să nu despartă”. De aceea legislația bisericească cu caracter matrimonial a fost atent și minuțios alcătuită, fiind prescrise motivele ce se regăseau în cele mai grave abateri ale individului de la un comportament firesc și moral (adulter, nebunie, desfrâu, impotență etc.)³⁵.

Trebuie precizat faptul că celor care proveneau din cupluri destrămate prin divorț li s-a acceptat încheierea unei alte căsătorii doar pentru a evita conviețuirea în concubinaj, situație față de care Biserica avea o atitudine mult mai transigentă decât față de divorț, încercându-se astfel să se aleagă un o variantă mai puțin periculoasă, considerată mai puțin dăunătoare evoluției spirituale a oamenilor.

Alături de atitudinea negativă a bisericii față divorț se mai poate identifica o serie de cauze care au descurajat populația, mai ales cea rurală, să apeleze la această modalitate de desfacere a căsătoriei:

- costurile mari ale procesului;
- timpul îndelungat scurs între depunerea cererii de divorț și obținerea sentinței;
- atitudinea negativă a comunității față de persoanele care recurgeau la această soluție extremă.

Deoarece după principiile catolice căsătoria încheiată valid este indisolubilă, preotul, când aude că unul dintre soți a intentat proces de divorț, are datoria de a depune toate eforturile de a-i împăca pe cei doi parteneri și de a-i determina să renunțe la acțiunea lor, respectând astfel legile Bisericii. Dacă nu reușește acest lucru, și forurile judecătorești civile le va acorda sentința de divorț, parohul trebuie să-i îndemne la o viață morală.

Societatea rurală era încă dominată de preceptele bisericești, dar și de așa-numita „gura satului”, care făcea legile nescrise în ceea ce privește modul de conviețuire. De cele mai multe ori, cuplurile preferau să suporte greutățile unei vieți chinuite, pline de frustrări și sacrificii, decât să ajungă să fie judecate de vecini sau de ceilalți membrii ai comunității. Eforturile fizice depuse pentru asigurarea existenței, lipsurile materiale, alcoolul, violența conjugală (fizică sau verbală), oboseala, îmbătrânirea prematură, deformarea corpului femeii datorită numeroaselor nașteri reprezintă doar câteva cauze care duc la dispariția sentimentului iubirii dintre soți, dacă el ar fi existat la începutul căsătoriei.

³⁵ Sorina Paula Bolovan, *Familia în satul românesc din Transilvania...*, p.167, vezi și Elena Crinela Holom, *Comportamentul formativ și disolutiv al cuplurilor din zona Albei la sfârșitul sec. al XIX-lea*, p. 187.

Cu toate acestea puține erau cuplurile care riscau să cadă în dizgrația satului și a Bisericii prin solicitarea despărțirii, mai ales a divorțului așa cum este el înțeles din punct de vedere al legilor civile.

Principalele surse de documentare în problema divorțului sunt actele tribunalelor matrimoniale greco-catolice (procesele verbale, statistici, protocoale). Din analiza acestora se pot deduce cauzele care au stat la baza hotărârii de solicitare a desfacerii căsătoriei: adulterul, primejduirea vieții unuia dintre soți de către celălalt, maltratarea, absența unuia dintre soți de acasă pentru 3-5 ani, ura și sila. Aceste din urmă cauze ilustrează modificări însemnate în sfera mentalității: tot mai mulți indivizi resping căsătoriile aranjate, refuzând să mai accepte compromisuri nefericite, denunțând amestecul familiilor în contractarea căsătoriilor. Legislația acceptă desfacerea mariajelor făcute sub constrângere și amenințare, unde nu a existat consimțământul liber.

De asemenea, desfacerea căsătoriei mai era admisă și pentru alte argumente în afară de adulter: pierderea calităților moral creștine, intrarea unuia dintre soți la mănăstire cu consimțământul celuilalt, înaltă trădare, dispariția unuia dintre soți, nebunie, întemnițare pentru mai mulți ani, lepră etc.

Numărul persoanelor divorțate este foarte mic. El sporește treptat pe măsura trecerii anilor, dar totuși nu într-o proporție foarte mare. Explicația acestei creșteri constă în faptul că societatea rurală începe să se modernizeze, chiar dacă într-un ritm mai lent, influențele emancipatoare venite din mediul urban încep să își facă tot mai mult simțită prezența, motiv pentru care apar tot mai multe modificări în mentalitatea și în modul de viață a oamenilor din lumea satului.

Numărul mai mic al divorțurilor solicitate de femei nu trebuie să uimească, deoarece acestea îi trebuia mult curaj pentru a se desprinde de condiția sa și a-și înfrunta soțul, restul familiei și comunitatea în care trăia³⁶. În general, în lumea rurală, femeia divorțată era puternic marginalizată fie că era vinovată, fie că nu. Se considera că nu și-a putut ține în jurul ei soțul și familia, că nu a fost capabilă să aibă cu adevărat grijă de aceștia. Mai exista și convingerea că orice fapte ar fi comis bărbatul, femeia trebuie să le treacă cu vederea și să le facă uitate pentru a asigura astfel unitatea familiei care cădea în sarcina sa. Mai trebuie subliniat faptul că o femeie divorțată avea foarte mici șanse să se recăsătorească, eșecul căsniciei anterioare urmărind-o pe tot parcursul vieții, iar a trăi singură, fără sprijin din partea unui soț, era cât se poate de dificil, mai ales dacă trebuia să întrețină și copiii rezultați dintr-o căsnicie eșuată. La toate acestea se mai adaugă și educația primită de

³⁶ Vezi și Kolumbán Zsuzsánna, *Divorțul în dieceza Odorhei în sec. al XIX-lea*, p. 207.

fete în familie. Așa cum am arătat și mai sus, ele erau sfătuite să fie supuse, răbdătoare, îngăduitoare, să nu încurajeze disoluția familiei.

Din normele bisericești care se referă la separarea soților, nu au fost uitați nici copiii ai căror părinți solicită despărțirea. Astfel că, dreptul matrimonial prevede ca acei copii să fie educați de către soțul inocent, și dacă unul din soți este acatolic, atunci de către soțul catolic, excepție făcând cazul în care Ordinariul, pentru binele copiilor, hotărăște altfel³⁷.

Societatea secolului al XIX-lea a fost una axată pe familie, majoritatea oamenilor având drept scop să se căsătorească, să aibă copii, să întemeieze un spațiu vital, să rezolve un cadru legal legat de moștenirea bunurilor. Excepțiile de la această regulă erau aspru pedepsite atât de comunitate, cât și de biserică, fie ea catolică sau reformată. Însă, monotonia unei căsniciei dominate de grija zilei de mâine, sărăcia și lupta pentru supraviețuire, oboseala, epuizarea fizică, îmbătrânirea prematură a femeii, nenumăratele nașteri ce modifică trupul acesteia, copiii ce plâng și cer de mâncare, certurile, violența fizică și verbală, reproșurile sunt suficiente motive pentru individ să dorească evadarea dintr-o lume nefericită, în care iubirea nu mai exista sau, poate, nici nu a existat vreodată. Bărbat și femeie, deopotrivă, resimțeau frustrările, neîmplinirile, eșecurile unei căsnicii nefericite, iar „dezertarea” de la obligațiile familiale era o formă de a suplini ceea ce le-a lipsit de-a lungul conviețuirii cu un partener nepotrivit, de a recupera un timp pierdut³⁸.

³⁷ Sorina Paula Bolovan, *Familia în satul românesc din Transilvania...*, p. 395.

³⁸ *Ibidem*, p.181.

VII. CONCLUZII

Problema constituirii familiei și a structurilor familiale merită să atragă interesul cercetătorilor, mai ales pentru spațiul sătmărean, compus dintr-o diversitate instituțională, etnică, lingvistică, confesională și culturală. Intenția noastră a fost să abordăm problematica demografică a satului românesc din comitatul Satu Mare, în perioada dualismului austro-ungar. Situat în nord-vestul României de astăzi, în secolul al XIX-lea el făcea parte din zona Ungariei și avea o suprafață de 4.405 km², fiind delimitat spre est de comitatul Maramureș, spre sud-est de comitatul Solnoc-Dăbâca, spre sud de comitatul Sălaj, spre vest de comitatele Szabolcs și Bereg, iar spre nord de comitatul Ugocea.

Se cunoaște faptul că Imperiul Austro-Ungar a fost una dintre cele mai eterogene țări ale Europei în ceea ce privește națiunile și confesiunile conviețuitoare pe teritoriul său: 14 naționalități, numărând fiecare cel puțin 10.000 de indivizi, ce aparțineau la 7 confesiuni/religii. Acest fenomen este valabil atât pentru Ungaria, cât pentru comitatul Satu Mare, unde recensămintele organizate de către autoritățile maghiare au identificat conviețuirea românilor, maghiarilor, germanilor (șvabilor), evreilor, ucrainenilor, slovacilor, rutenilor, țiganilor etc. Confesiunile lor se înscriu în grupa celor 7 religii întâlnite și în alte regiuni ale dublei monarhii, și anume: greco-catolică, calvină, romano-catolică, luterană, ortodoxă, unitariană și religia mozaică.

În analiza noastră a trebuit să ținem seama și de realitățile etnice, lingvistice și confesionale ale comitatului, realități care se reflectă și asupra structurilor familiale care se formează pe teritoriul comitatului Satu Mare. Conviețuirea mai multor etnii, fiecare cu tradițiile și mentalitățile lor, au determinat o serie de fenomene care de altfel se întâlnesc pe întreg teritoriul Transilvaniei de astăzi.

Izvoarele fundamentale care au servit demersului nostru sunt *registrele parohiale de stare civilă*, șematismele publicate de diferite episcopii și *recensămintele* organizate de autoritățile maghiare în perioada 1870-1910.

Studiile de demografie istorică consacrate reconstituirii familiei impun și o investigație atentă a legislației ce are în vedere fenomene demografice majore, legislație ce reflectă pregnant interferența intereselor bisericii și ale puterii statului. Biserica, considerându-se ca un intermediar între

om și divinitate, a trebuit să regleze momentele fundamentale din viața omului: nașterea, căsătoria, moartea. Dogmele, canoanele bisericilor, fără a părăsi fundamentul creștin, s-au armonizat și cu interesele de moment ale puterii civile. În accepțiunea generală, funcțiile statului se înscriu în partea materială a vieții (economică, politică și socială).

Colaborarea îndelungată dintre Stat și Biserică a avut ca finalitate subordonarea bisericii statului, la sfârșitul secolului al XIX-lea. Legile XXXI și XXXIII din 1894 nu au mai recunoscut puterii ecleziastice validarea actelor majore din viața indivizilor, această validare revenind în exclusivitate autorităților statului. Deci, caracterul până atunci oficial al actelor elaborate de aceasta s-a transformat într-unul pur confesional. Prin aceste legi nu se interzicea asistența bisericii la naștere, căsătorie, deces sau desfășurarea vieții de familie, numai că actele emise de cler nu mai aveau caracter public, oficial, ci doar unul confesional.

Potrivit recensămintelor organizate de autoritățile maghiare, între 1870-1880, numărul populației din comitatul Satu Mare scade, diminuare care se datorează, în mare parte, epidemiilor de holeră care au acționat pe întreg cuprinsul imperiului, dar și datorită epidemiilor locale care au fost consemnate în registrele parohiale de către parohii locale. După 1880, numărul populației sătmărene cunoaște o evoluție ascendentă, fapt favorizat de condițiile socio-economice prielnice întemeierii de noi familii și de creștere a numărului de copii.

Potrivit datelor adunate de autoritățile maghiare cu ocazia recensămintelor organizate și coordonate de ele, cel mai mare număr al populației comitatului Satu Mare a fost reprezentat de către maghiari, urmași de români și germani. Potrivit datelor oficiale, pe teritoriul Sătmăruului nu existau evrei și țigani. Realitatea este însă aceea că aceste două categorii etnice au fost incluse în grupul maghiarilor, sporind astfel numărul acestora.

Din punct de vedere confesional, cea mai mare pondere au avut-o greco-catolicii, religie îmbrățișată, aproape în majoritate, de populație românească. Urmează apoi confesiunile calvină, romano-catolică și luterană, adoptate de populația maghiară și germană. Se remarcă totuși o creștere spectaculoasă a populației de religie izraelită, adică a evreilor, care, după 1867, nu sunt înregistrați ca o naționalitate distinctă.

Aplicând metodologia propusă de M. Fleuty și L. Henry la registrele parohiale din Corund, Racova, Craidorolț și Apa, pentru perioada cuprinsă între 1867-1914, am identificat o serie de comportamente care încadrează populația din aceste sate în rândul altor sate românești din zonă sau din alte spații etno-demografice mai îndepărtate. Pentru ilustrarea problemei concubinajului și a copiilor ilegitali au fost folosite datele din registrele

parohiale ale satelor Călinești, Vama, Moșișeni și Racșa pentru că în regiune Țării Oașului a fost identificat un număr impresionant de persoane care aveau astfel de legături nebinecuvântate de biserică.

Distribuția pe decenii a căsătoriilor (decenii cu o frecvență mai mare sau mai slabă de căsătorii), a natalității și a mortalității poate fi corelată cu o serie de factori ce corespund declinului sau avântului economic, creșterii sau reducerii nivelului de trai, perioadelor de crize sau epidemii. Frecvența căsătoriilor dintr-un an a oscilat în funcție de anotimp (cele mai frecvente erau toamna și iarna, când lucrul câmpului nu ocupa timpul țăranului) și de posturile de peste an. Dominante erau căsătoriile protogame, adică căsătoriile între tineri ce nu au fost niciodată căsătoriți. Vârsta medie a bărbaților la prima căsătorie, se situează între 24-25 de ani, datorită prevederilor militare austriece din 1858, iar la femei, vârsta medie era cuprinsă între 19-20 de ani.

Recăsătoria a fost un fenomen față de care comunitatea a manifestat rezerve. În special, era puțin tolerată recăsătoria femeilor. Văduvii, care încheiau o nouă căsătorie, preferau fete tinere, fără obligații.

Exogamia a depins, în general, de creșterile sau descreșterile populației din localitate, de numărul total al populației etc. Este sesizabilă libertatea de mișcare mai mare a bărbaților, mobilitatea geografică pe care aceștia o au în raport cu femeile, care erau mai puțin expuse unui mariaj extern în alt sat. Se remarcă faptul că majoritatea mirilor sau miresei care au venit din alte sate, au venit de la distanțe relativ mici, foarte puține persoane venind din alte comitate. Au fost întâlnite însă și cazuri când unii din miri proveneau din alte teritorii mai îndepărtate ale Ungariei (Mișcolț), însă numărul lor este extrem de mic.

Căsătoriile mixte, mai ales cele din punct de vedere confesional, care s-au încheiat în comitatul Satu Mare, în perioada 1867-1914, poate fi ușor urmărit și în registrele parohiale de stare civilă ale căsătoriților, unde există o rubrică în care este trecută confesiunea mirelui și a miresei. Numărul căsătoriilor mixte încheiate în comitatul Satu Mare între 1867-1914 a fost mic. Acest fapt s-a datorat, pe de o parte numărului mare de formalități pe care cuplurile trebuiau să le îndeplinească, iar pe de altă parte, datorită atitudinii negative pe care comunitatea a manifestat-o față de aceste mariaje mixte.

Biserica a arătat față de concubinaj o intransigență totală și a făcut tot posibilul să-l împiedice sau, cel puțin să-l micșoreze ca număr. În acest scop a utilizat toate mijloacele posibile: predici, catehizare, având chiar ajutorul autorităților civile și militare. Concubinajele trebuie privite ca o consecință a reglementărilor juridice și morale ale comunității, ce încercau

să programeze viața afectivă. Supuși voinței părintești sau a comunității, indivizii nu-și puteau hotărî singuri viața, iar tentația dragostei, neîmplinirile, povara unei căsnicii silite i-au împins pe indivizi spre atitudini neconforme cu morala civilă și religioasă.

Desfășurarea normală a vieții de familie a depins, în bună măsură, de motivele ce au determinat încheierea căsătoriei. Conflictele între dorințele indivizilor și pretențiile familiei sau ale comunității au generat stări conflictuale și au impus, în nenumărate situații, desfacerea căsătoriei. Biserica și puterea civilă au acceptat divorțul cu o oarecare reticență, fapt ilustrat prin condițiile severe ce reglementau separarea definitivă.

ABSTRACT: THE FAMILY OF THE ROMANIAN VILLAGE IN THE COUNTY OF SATU MARE DURING THE END OF 19TH – THE 20TH CENTURIES

The issue of founding a family and the family structures is worth to draw the attention of researchers, especially in the county of Satu Mare because of the institutional, ethnic, linguistic, confessional and cultural diversity. We aim to investigate the demographic issue of the Romanian village of Satu Mare County, during the Austro-Hungarian period. The county of Satu Mare is situated in the north-western Romania today, but it belonged to the eastern part of Hungary in the 19th century, spreading over a surface of 4.405 km²; delimited by the County of Maramureş towards the east, by the Solnoc-Dăbâca County in the south-east, by the Salaj County in the south, by the Szabolcs and Bereg Counties in the west, and by the Ugocea County in the north.

It is known that the Austro-Hungarian Empire was one of the most heterogeneous European countries in terms of nations and confessions who lived together on its territory. This is true for Hungary and for the Satu Mare County, where censuses organized by the Hungarian authorities have identified Romanians, Hungarians, Germans (Schwab), Jews, Ukrainians, Slovaks, Ruthenians, Gypsies etc, all living together. Their confessions were comprised in the group of the 7 religions encountered in other regions of the dual monarchy as well, namely: the Greek Catholic, the Calvinist, the Roman Catholic, the Lutheran, the Orthodox, the Unitarian, and the Mosaic religions.

We included in our investigation the ethnic, linguistic and confessional realities of the county that reflect upon the family structures formed on the territory of Satu Mare County. The coexistence of many ethnic groups, with their traditions and mentalities, has led to phenomena that are met throughout Transylvania today.

The fundamental sources we used in our investigation are *the marital registers of the parish, the brochures containing church statistics* published by bishoprics, and the *censuses* organized by the Hungarian authorities in 1870-1910.

The studies of historical demography on family reconstitution require also careful investigation of the legislation on major demographic phenom-

ena, which strongly points out the interference of interests between the church and the power of the state. The church, an intermediary between man and divinity, had to establish the fundamental moments in man's life: birth, marriage, death. The church dogmas and canons have harmonized with the interests at that time of the civil power, but without leaving out the Christian fundamentals. It was generally accepted that the functions of the state belong to the sphere of the material life (economic, political and social).

The long cooperation between the state and church has finalized with the subordination of the church to the state at the end of the 19th century. The laws XXXI and XXXIII of 1894 have cut the power of the church to validate the major acts in the individual's life, this validation being given exclusively to the state. So, the official character of the documents issued by the church became simply religious. These laws would not cease the church to assist the birth, the marriage, the death or the whole process of family life, only the papers issued by the clergy were no longer a public, official document, but religious.

The censuses organized by the Hungarian authorities between 1870-1880, show a decrease of the population in Satu Mare County, because of the cholera epidemics which was spread throughout the empire, and also because of local epidemics recorded in the parish registers by the local clergy. After 1880, the population in Satu Mare county increases on the basis of socio-economic conditions favorable to the founding of new families and to proliferation.

According to the data collected by the Hungarian authorities during censuses, the most numerous population of Satu Mare County was represented by the Hungarians, followed by Romanians and Germans. The official data did not register any Jews or Gypsies on the Territory of Satu Mare County. But the reality is that these two ethnic categories were included in the Hungarian group, thus increasing their number.

From the confessional point of view, the greatest category was the Greek-Catholics, who were mostly Romanian. The Jewish population increased spectacularly, and after 1867, they were not registered as a distinct nationality.

We applied the methodology of M. Fleury and L. Henry on the registers of the parishes of Corund, Racova, Craidorolț and Apa for the period between 1867-1914. We identified several behaviors that fit the population of these villages among other Romanian villages in the area or in other far ethnic-demographic regions. We used the information from the parish of Călinești, Vama, Moişeni and Racşa in order to illustrate the issue of con-

cubinage and illegitimate children, because the region of Tara Oasului registered a great number of persons engaged in a relationship without the blessing of the church.

The number of marriages increased on the background of social-economic changes. The number of those willing to found a family increased when the economy was running favorable for a good living standard. The opposite of this situation happened when the economy was low and few people were interested to engage in a marriage.

The distribution of marriages on decades (decades with higher or lower frequency of marriages), of birth or death rate could be related with several aspects of high or low economy, high or low level of life, with periods of crisis or epidemics. The frequency of marriages in a year varied according to seasons (they were frequent in autumn and winter when people weren't obliged with field work) and to the fasts over the year. The most frequent were the protogam marriages, namely marriages between young people who had never been married. The average age of men at their first marriage was 24-25 years because of the Austrian military provisions of 1858. The average age of women to marry was 19-20 years.

A normal course of family life mostly depended on the reasons the marriage took place. The differences between the wishes of the individuals and the family's or the community's generated conflicts and led in many cases to the end of marriage. The church and the civil power have agreed upon the divorce, but with reluctance, which is illustrated by the difficult conditions that settled the permanent separation.

The marriage of two young people was important to their family, not only from the economic point of view. Thus, the partner wasn't only the choice of the family to be, because they were considered too young to take important decisions for themselves. Parents had the final opinion on finding a girl or a boy for their son or daughter. Children were educated to accept obediently the partners chosen by their parents (there were many cases when the girl run away from home in order to marry the boy she loved, but not embraced by their parents).

Parenting is an issue directly related to marriage, and it's quite complex, since godparents played an important role in the life of the couple regardless if they were of Greek Catholic, Roman Catholic or of Calvinist confession. Tradition said they were the spiritual parents of the young couples and they assumed a certain responsibility towards them. In case there were problems within the new couple, the godparents and the priest were responsible to interfere and to find the best solution for the problems. The groom's godfather was sacred (the one who baptized the groom) be-

cause he is the spiritual parent, a status even more important than that of the natural parent. He was never changed because he knew all the habits of the entire family. If the godfather was old, he should designate his children to follow him. If they refused, the couple could make their own choice for their godparents.

Remarriage was allowed by the Greek Catholic church and was tolerated as a human weakness. First, remarriages of widows and divorced persons were accepted as long as they were not guilty of marriage dissolution. The most common remarriages happened between widowers and young unmarried women, and the age differences could be very big. In the case of remarriage, the community has privileged the widower, unlike the widow, with the possibility of a new marriage even if the mourning period wasn't over. There were cases when the husband calls exemption from mourning in order to contract a new marriage in less than a month after his wife's death. All the exemptions from mourning have the man as initiator to this, because the woman was not allowed to break the period of mourning. The arguments to support these applications would plead for the difficulty in nursing little children, in house holding, activities that would more likely match the profile of a woman, rather than a man.

Exogamy was mostly influenced by the increasing and decreasing of the local population, and by the overall number of population etc. Men had more freedom to move in the geographic area, unlike women, who had less chance to engage in a marriage in another village. Most brides and grooms who moved into one village, had come from rather small distances, only few were from other counties. There were cases when some grooms originated from the far territories of Hungary (Mișcolț), but their number is extremely small.

Mixed marriages, especially from the confessional point of view, contracted in the county of Satu Mare, in the period 1867-1914, are registered in the parish documents which contain a section specifying the groom and bride's confessions. The number of mixed marriages contracted in Satu Mare County between of 1867-1914 was little due to the formalities the couples had to accomplish and due to the negative attitude that the community has shown towards mixed marriages.

The larger number of intermarriages was between the Eastern-Catholic and Roman-Catholic, or between the Catholic and the Protestant. The Catholic Church didn't encourage this type of marriages, but it agreed with the mixed marriages if the Non-Catholic believers accepted some conditions regarding the religion and the education of their children. In general, those had to be after the Catholic advices.

As the ordinary marriages, the intermarriages were also influenced by the economic, cultural, and psychological circumstances. Their number changed from a year to another depending on these elements.

The church has refused radically the concubinage and did everything to cease it or, at least to reduce its number. To this, it has used all the possible means: sermons, catechism and the help of civil and military authorities. The problem of illegal children was also in the Church attention, whose activity intensified trying to convince the people to live as in the Church law. The fight of the Church was in tow directions: against the civil marriage (the marriage which was closed only by the civil authorities) and against the concubinage. These tow forms of the marriage were not accepted by the clerics. They made known their opinions through preaches, the clerical letters and through the advices that they gave to the young couples who were prepared to make the step to the marriage. When the Church rules were not respected, by some people, thy had to suffer some "punishments": they couldn't bee forgiven after the confess, so, they could not receive the Eucharist, they could not get some ecclesiastic rights, they could not be godparents for other couples or children and they could have a Christian funerary only if they would died in peace with God.

Concubinages must be regarded as a consequence of legal and moral rules of the community, who tried to plan emotional life. The young could not decide for themselves as they were submitted to their parents or community's will, thus the temptation of true love, the lack of spiritual satisfaction, the burden of a forced marriage have drawn the individuals to act different than the civil and religious morality would require.

Concubinages would often acquire an almost "legal" status through the partners' perseverance in keeping their relation, thus the couples were perfectly integrated into community life. The stability of the couples living in concubinage is proven by the large number of illegitimate births. These cases were not approved by the church and villagers, as they would not fit the moral grounds of the community life.

The Greek Catholic Church, who had the most followers in the county of Satu Mare, had a rather loose position about divorce in the period under consideration. The Provincial Concilium of the Greek Catholic Church of Alba Iulia and Fagaras from 1872 mentions that „the Christian marriage contracted in the institution of our Lord Jesus Christ can't end either for adultery or for other reason. As we have mentioned before, the church would act by all means to prevent the divorce. In this sense, priests would try to keep the couple together, to bring the sinful husband on the good

way, in the hope the couple stays together. The priests were supported by the members of the families and community in this action.

The rural society was still dominated by the church precepts, as well as by the talk of the village that would make the unwritten laws regarding the way of living together. Most of the times, couples would rather keep silent about their hard times together than taking the consequences of being judged by neighbors or by the members of the community. The physical efforts made in order to ensure the living, the material deficiencies, the alcohol, domestic violence (physical or verbal), fatigue, premature aging, deformation of body at women due to many births are just some reasons that wipe away the feelings between the husbands, if there had been any from the beginning of their marriage.

However, there were few couples who would fall into the disgrace of the village and church by requiring breaking up, especially through divorce, as it is understood in terms of civil law. The number of divorced persons is very little. It increases gradually, as years pass, but it doesn't take ample forms. This increasing is explained by the fact that the rural society begins to modernize slowly, the influence of emancipation from the urban society grows stronger, changing the mentality and the way of life of the villagers.

The 19th century society was focused on family, most people aiming to get married, to have children, to have a home, to establish the legal context for inheritance. The exceptions from this rule were punished by the community and church, whether Catholic or Calvinist. But, the monotony of a marriage dominated by the concern for tomorrow, the poverty and struggle for survival, fatigue, physical exhaustion, premature aging women, the countless births that change woman's body, children crying and asking for food, arguments, physical and verbal violence, are sufficient grounds for the individual willing to escape from a miserable world without love, if there was any love ever. Men and women alike, would feel frustrated, not satisfied, unfortunate in a failed marriage and, thus, running away from family obligations used to be a way to make up for the lost time within an unsuccessful relationship.

BIBLIOGRAFIE:

1. IZVOARE INEDITE:

- Arhivele Naționale Satu Mare
- Colecția registre parohiale de stare civilă
- Arhivele Diecezei Romano-Catolice de Satu Mare
- Colecția registre parohiale de stare civilă
- Arhivele Naționale Cluj-Napoca
- Fondul Episcopiei Greco-Catolice de Cluj-Gherla
- Muzeul Județean Satu Mare
- Fondul Bologna (de la nr. inv. 68.505 Mo la nr. inv. 77.115 Mo)
- Arhiva Județului Szabolcs-Szatmár-Bereg, Nyíregyháza-Ungaria
- Actele inspectoratului economic al comitatului Satu Mare (1909-1949)
- Acte ale judecătoriei din Carei (1909-1911)
- Procese verbale întocmite de diferite comisii (1909-1911)

2. IZVOARE EDITE

- *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Budapest, 1885, 1896, 1897, 1898, 1899, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1907, 1908, 1910, 1911, 1912, 1914, 1920.
- *Magyar Statisztikai Közlemények*, Budapest, 1895, 1900, 1904, 1905, 1906, 1907, 1909, 1913, 1916.
- Șematismul romano-catolic din 1874, publicat de Episcopia Romano-Catolică de Satu Mare, Satu Mare, 1875.
- Șematismul greco-catolic din 1890, publicat de Episcopia Greco-Catolică de Gherla, Gherla, 1891.
- Șematismul greco-catolic din 1898, publicat de Episcopia Greco-Catolică de Gherla, Gherla, 1899.
- Șematismul greco-catolic din 1914, publicat de Episcopia Greco-Catolică de Gherla, Gherla, 1915.
- Șematismul greco-catolic din 1899, publicat de Episcopia Greco-Catolică de Munkaci, Munkaci, 1900.

3. LUCRĂRI GENERALE ȘI SPECIALE

- Adam, Ioan, Pușcaș, Iosif, *Izvoare de demografie istorică*, vol. II, secolul al XIX-lea–1914, Transilvania, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1987.
- Andron, Ioniță, *Rața, vatră de neam românesc, Leagănul și scutul familiei mele*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1996.
- Anzik Albert, *Sárközüjlak története*, Sárközüjlak, 1999
- Ardelean, Livia; *Aspecte ale migrației din comitatul Târnava în anii 1764–1774*, în Bolovan, Ioan; Bolovan, Sorina Paula (coord.); *Manuilă, Sabin, Istorie și demografie. Studii privind societatea românească între sec. XVI–XIX*, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1995, p. 91-96.
- Ardelean, Petre, *Divorțul - efect al violenței domestice în Bihor la sfârșit de secol XVIII și în secolul al XIX - lea*, în Pădurean, Corneliu; Bolovan, Ioan (coord.), "Studii de demografie istorică (secolele XVII–XXI)", Editura Gutenberg Univers, Arad, 2010, p. 39-52.
- Ariès, Philippe, *Timpul istoriei*, Editura Meridiane, București, 1997.
- Ariès, Philippe; Duby, George; (coord.), *Istoria vieții private. De la Revoluția Franceză la Primul Război Mondial*, vol. VII-VIII, Editura Meridiane, București, 1997.
- Baciu, Crucița Loredana, *Hrană sau medicament: terapiile naturiste la începutul secolului XX*, în "Acta Musei Porolissensis", XXXVI, Istorie-Etnografie, Zalău, 2014, p. 185-194.
- Bader, Tiberiu, *Epoca bronzului în nord-vestul României*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978.
- Băbuș, Gheorghe, *Pelerinul român*, Editura Pelerinul Român, Oradea, 1992.
- Bernea, Ernest, *Cadre ale gândirii populare românești*, Editura Humanitas, București, 1997.
- Benedek Zoltán, *Schimbările cursului Someșului și al Crasnei în perioada pleistocenului superior și holocenului*, în "Satu Mare. Studii și Comunicări Satu Mare", I, 1969, p. 25-34.
- Benedek Zoltán, *Érmellék*, Orosháza, 1996.
- Benedek Zoltán, *Nagykaroly*, Orosháza, 1994.
- Bertici, Andrea, *Căsătorii interconfesionale în zona Sătmarului în prima jumătate a secolului al XX-lea. Cazul comunei Tiream*, în Gehl, Hans; Ciubotă, Viorel (coord.), "Cultura materială și spirituală din Bazinul Tisei Superioare. Influența populației germane asupra culturii celorlalte etnii din regiune", Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2003, p. 65-83.

- Bitiri, Maria, *Paleoliticul în Țara Oașului*, Centrul de informare și documentare în științele sociale și politice, București, 1972.
- Blomqvist, Anders E. B., *Economic nationalizing in the ethnic borderlands of Hungary and Romania. Inclusion, exclusion and annihilation in Szatmar/Satu Mare 1867-1944*, Stockholm University, Stockholm, 2014.
- Bock, Gisela, *Femeia în istoria Europei din evul mediu până în zilele noastre*, Editura Polirom, Bucureștii, 2002.
- Bocșan, Nicolae; Mitu, Sorin; Nicoară, Toader, *Identitate și alteritate. Studii de imagologie*, II, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1998.
- Bocșan, Nicolae; Mitu, Sorin; Nicoară, Toader; *Identitate și alteritate. Studii de istorie politică și culturală*, vol. 3, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002.
- Bogdan, Andrei, *Câteva considerații fizico-geografice asupra câmpiei Ecedea*, în "Probleme de geografie", V, 1957.
- Bogdan, Andrei; Călinescu, Mihai; *Județul Satu Mare*, Editura Academiei R.S.R., București, 1976.
- Bolovan, Ioan, *Considerații istorice și statistice privind căsătoria în Transilvania între 1851-1918*, în "Revista Bistriței", XII-XIII, 1998-1999, p. 45-51.
- Bolovan, Ioan; Bolovan, Sorina Paula; *Aspecte privind căsătoria în satul românesc din nord-vestul Transilvaniei la mijlocul secolului al XIX*, în "Acta Musei Porolissensis" XII, Zalău, 1998, p. 845-850.
- Bolovan, Ioan; Bolovan, Sorina Paula; *Manuilă, Sabin, Istorie și demografie. Studii privind societatea românească între sec. XVI-XIX*, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1995.
- Bolovan, Ioan; *Transilvania între Revoluția de la 1814 și Unirea din 1918. Contribuții demografice*, Editura Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 2000.
- Bolovan, Ioan, *Contribuții privind situația demografică a Transilvaniei în 1850-1910*, în Berindei, Dan (coord.) "Istoria României, Pagini Transilvane", Editura Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, 1994, p. 282-300.
- Bolovan, Ioan, *Transilvania între Revoluția de la 1848 și Unirea din 1918. Contribuții demografice*, Centru de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, Cluj Napoca, 2000.
- Bolovan, Ioan, *Transilvania în epocile modernă și contemporană. Studii de demografie istorică*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002.

- Bolovan, Ioan; Pădurean, Corneliu; *Populație și societate. Studii de demografie istorică a Transilvaniei (secolele XVIII-XX)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003.
- Bolovan, Sorina Paula, *Aspecte ale ciclului vieții familiale în satul românesc din nord-vestul Transilvaniei la mijlocul secolului al XIX-lea*, în Bolovan, Ioan; Bolovan; Sorina Paula; "Manuilă, Sabin, Istorie și demografie. Studii privind societatea românească între sec. XVI-XIX," Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1995, 127-132.
- Bolovan, Sorina Paula, *Familia în satul românesc din Transilvania*, Centrul de Studii Transilvane: Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1999.
- Bolovan, Sorina Paula, *Considerații istorice și istoriografice privind demografia istorică*, în "Revista Bistriței", XII-XIII, 1998-1999, p. 35-45.
- Bolovan, Sorina Paula; Bolovan, Ioan; *Considerații privind vârsta căsătoriei la românii transilvăneni în secolul al XIX-lea*, în Bolovan, Ioan, "Transilvania în epocile modernă și contemporană. Studii de demografie istorică", Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002, p. 111-124.
- Bolovan, Sorina Paula; Bolovan, Ioan; Pădurean, Corneliu (coord.), *Om și societate. Studii de istoria populației României*, IX, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007.
- Borovszky, Samu, *Magyarország vármegyéi és városai*, Budapesta, 1911.
- Bura László, *Csanáros*, Csíkszereda, 2001.
- Burai Adalbert, *Dezvoltarea orașului medieval Satu Mare (I)*, în "Satu Mare. Studii și comunicări", IV, Satu Mare, 1980, p. 143-160.
- Burai Béla, *Despre cetatea de tip Italian din Satu Mare (1543-1705)*, în "Satu Mare. Studii și comunicări", I, Satu Mare, 1969, p. 125-148.
- Cârja, Cecilia; Cârja, Ioan; *Biserica Română Unită și dezbaterile asupra legislației matrimoniale în Austro-Ungaria (a doua jumătate a sec. al XIX-lea)*, în Bolovan, Sorina Paula; Bolovan, Ioan; Pădurean, Corneliu (coord.), "Om și societate. Studii de istoria populației României (sec. XVII-XXI)", Presa Universitară Clujeană, 2007, Cluj Napoca, p. 147-160.
- Ciubotă, Viorel, *Vicariatul Național Român din Carei*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1997.
- Ciubotă, Viorel; Marina, Vasile (coord.), *Relații Româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1999.

- Ciubotă, Viorel, *Noi date despre structura etnică și confesională a populației din bazinul Tisei Superioare în a doua jumătate a veacului al XVI-II-lea*, în Gehl, Hans; Ciubotă, Viorel (coord.), "Cultura materială și spirituală din Bazinul Tisei Superioare. Influența populației germane asupra culturii celorlalte etnii din regiune", Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2003, p. 33-47.
- Ciubotă, Viorel, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire (1918-1919)*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2004.
- Chirvaiu, Vasile, *Codul Matrimonial*, vol. III, Oradea, 1933.
- Conciliul Provincial al provinciei bisericesti greco-catolice de Alba Iulia și Făgăraș din 1872*.
- Crăciun, Maria; Ghitta, Ovidiu, *Church and Society*, European Foundation Publishing House, Cluj-Napoca, 1998.
- Delumeau, Jean, *Frica în occident (secolele XIV-XVIII). O cetate asediată*, Editura Meridiane, București, 1986.
- Delumeau, Jean, *Păcatul și frica. Culpabilitatea în Occident (secolele XIII-XVIII)*, Editura Polirom, Iași, 1997.
- Dicționar teologic creștin din perspectiva ecumenismului catolic*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1997.
- Doboși, Aurel, *Din istoria Sătmăruului*, 1937.
- Duby, George, *Evul mediu masculin, Despre dragoste și alte eseuri*, Editura Meridiane București, 1992.
- Dulgău, Bujor, *Sigiliile instituțiilor sătmărene din secolele XVI-XIX*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1997.
- Dulgău, Bujor, *Structuri confesionale în aria de contact româno-maghiaro-ucraineană* în Gehl, Hans; Ciubotă, Viorel (coord.), "Relații interetnice în zona de contact româno-maghiaro-ucraineană din secolele al XVIII-lea până în prezent", Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1999, p. 117-129.
- Duțu, Alexandru, *Dimensiunea umană a istoriei*, Editura Meridiane, București, 1986.
- Edroiu, Nicolae; Răduțiu, Aurel; Teodor, Pompiliu (coord.), "Civilizația medievală și modernă românească. Studii istorice", Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1985.
- Egyed Ákos, *Problema emigrării țărănimii din Transilvania la începutul secolului al XX-lea*, în "Acta Musei Napocensis", VIII, 1970, p. 365-378.
- Egyed Ákos, *Situația demografică a județului Cluj între 1857-1910*, în Elek Imre, "Túrterebes", Szatmárnémeti, 2002.

- Evdokimov, Paul, *Taina iubirii. Sfințenia unirii conjugale în lumina tradiției ortodoxe*, Editura Christiana, București, 1994.
- Evdokimov, Paul, *Femeia și mântuirea lumii*, Editura Christiana, București, 1995.
- Fábián Lajos, Szabolcs, Szatmár, *Bereg vármegyék területének és közigazgatási beosztásának változásai*, Nyíregyháza, 1997.
- Farkas Jenő, *Szatmármegyei kalauz*, Nagybánya, 1914.
- Fazekas Lóránd, *Kökényesd. Egy Túr-háti falu 700 éve*, 1994.
- Florea, Marian S., *Nunta la români. Studiu istorico-etnografic comparativ*, București, 1890
- Focșa, Gheorghe, Țara Oașului, studiu etnografic, cultura materială, vol. II, Editura Academiei Române, București, 1975.
- Foucault, Michel, *Istoria sexualității*, Editura de Vest, Timișoara, 1995.
- Gavrilă, Irina, *Calculatorul în demografia istorică*, în "Revista istorică", 1995, nr. 11-12.
- Gehl, Hans; Ciubotă, Viorel (coord.), "Relații interetnice în zona de contact româno-maghiaro-ucraineană din secolele al XVIII-lea până în prezent", Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1999.
- Gehl, Hans; Ciubotă, Viorel (coord.), *Cultura materială și spirituală din Bazinul Tisei Superioare. Influența populației germane asupra culturii celorlalte etnii din regiune*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2003.
- Geț, Ioan, *Administrația bisericească*, Oradea, 1912.
- Ghitta, Ovidiu, *Nașterea unei biserici. Biserica greco-catolică din Sătmăr în primul ei secol de existență (1667-1761)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2001.
- Gheorghe Gorun, *Realitatea vieții matrimoniale la românii din Partium de la sfârșitul secolului al XVII-lea și prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în Corneliu Pădurean, Ioan Bolovan (coord.), "Studii de demografie istorică (secolele XVII-XXI)", Editura Gutenberg Univers, Arad, 2010, p. 53-62.
- Govei, Alexandru, *Credinți și superstiții ale poporului român*, București, 1915.
- Grigoruț Zsolt, *Populația comunei Bixad în perioada modernă. Câteva aspecte privind fenomenul căsătoriei în parohiile greco-catolice (1861-1910)*, în "Populație și societate. Studii de demografie istorică a Transilvaniei (secolele XVIII-XX)", Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003, p. 283-304.

- Karácsonyi Carol, *Flora și vegetația județului Satu Mare*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1995.
- Katus László, *Multinational Hungary in the Light of Statistics*, în Glanty Ferenc (coord.), "Etnicity and Society in Hungary", Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.
- Kiss Kálmán, *Egri község. Kismonográfia*, Kiadja a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság a Királyhágómelléki Református Egyházkerület és Nagyvárad, 2004.
- Kolumbán, Zsuzsanna, *Aspecte privind ciclul vieții familiale din dieceza reformată Odorhei la sfârșitul secolului al XIX-lea în Bolovan*, Ioan; Pădurean Corneliu (coord.), *Populație și societate. Studii de demografie istorică a Transilvaniei (secolele XVIII–XX)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003.
- Kolumbán, Zsuzsanna, *Aspecte privind ciclul vieții familiale din dieceza reformată Odorhei la sfârșitul secolului al XIX-lea în Rotariu, Traian; Bolovan*, Sorina Paula; Bolovan, Ioan; *Populația României. Trecut, prezent, viitor*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006, p. 239-283.
- Kolumbán, Zsuzsanna, *Divorțul în dieceza Odorhei în sec. Al XIX-lea*, în Bolovan, Sorina Paula; Bolovan, Ioan; Pădurean, Corneliu (coord.), *Om și societate. Studii de istoria populației României (sec. XVII–XXI)*, Presa Universitară, Cluj-Napoca, 2007, 207-240.
- Kovacsics József, *Magyarország történeti demográfiája*, Millecentenáriumi előadások, Budapest, 1963.
- Lemny, Ștefan, *Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc*, Editura Meridiane, București, 1990.
- Localitățile Județului Satu Mare*, Lucrare editată sub îngrijirea Comitetului județean pentru cultură și educație socialistă Satu Mare, 1971.
- Lupaș, Ioan, *Istoria Bisericească a românilor ardeleni*, Sibiu, 1918.
- Lupaș, Ioan, *Istoria Bisericească a românilor ardeleni*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995.
- Macavei, Anamaria, *Timpuri tulburi. Reflectarea legii căsătoriei în paginile presei transilvănene*, în "Acta Musei Porolissensis", XXXVI, Istorie-Etnografie, Zalău, 2014, p. 147-151.
- Marcovici, Constantin; Istrati, Nicolae, *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*, Cluj-Napoca, 1921.
- Manuilă, Sabin, *Recensământul general al populației României, din 29 decembrie 1930*, București, 1938.

- Maxim, Andreea, *Unele concluzii referitoare la problematica cununiei în cadrul comunității romano-catolice din Lipova (1930-1940)*, în "Populație și societate. Studii de demografie istorică a Transilvaniei (secolele XVI-II-XX)", Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003, 101-108.
- Maxim, Zoia, *Neo-eneoliticul din Transilvania*, Seria Bibliotheca Mvsei Napocensis Cluj, 1999.
- Mărcuș, Ștefan, *Din trecutul Sătmarului*, Baia Mare, 1932.
- Merli Rezső, *Harminckét település története*, Otthonom Szatmár megye 16, Szatmárnémeti, 2002.
- Merli Rudolf, *Mezőfény története*, Bubesheim, 2002.
- Merli Rudolf, *Mezőpetri története*, Mezőpetri-Bubesheim, 1999.
- Meruțiu, Vasile, *Județele din Ardeal și din Maramureș până în Banat-Evoluția teritorială*, Cluj-Napoca, 1929.
- Metes, Ștefan, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977.
- Metes, Ștefan, *Istoria bisericii și a vieții religioase a românilor din Ardeal și Ungaria*, I, Arad, 1918.
- Mureșan, Pompei, *Contribuții etnografice la terminologia unor elemente de cultură agricolă din județul Satu Mare*, în "Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei", Cluj-Napoca, 1976, p. 225-229.
- Minois, George, *Istoria sinuciderii; Societatea occidentală în fața morții voluntare*, Editura Humanitas, București, 2002.
- Mindennapok Szabolcs és Szatmár megyében a XIX. században, Nyíregyháza, 2000.
- Miron-Ciocotișan, Adriana, *Problema căsătoriei și a familiei în parohia reformată Dămăcușeni (jud. Maramureș) între 1771 și 1930 în Bolovan, Ioan*, "Transilvania în epocile modernă și contemporană. Studii de demografie istorică", Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002, p. 125-172.
- Mitu, Sorin, *Dragostea în mentalitatea țărănească din Ardeal la începutul epocii moderne*, în "Buletin informativ. Istoria astăzi", I, 1993.
- Mitu, Sorin; Gogâltan, Florin (coord.), *Viață privată, mentalități colective și imaginar social*, Asociația Istoricilor din Transilvania și Banat, Muzeul Țării Crișurilor, Oradea-Cluj Napoca, 1997.
- Moldovan, Liviu, *Registre parohiale de stare civilă din Transilvania*, în "Revista Arhivelor", nr. 1, 1975.

- Munteanu, Adriana Florica, *Considerații privind istoria familiei și a structurii ei de-a lungul secolului al XIX-lea în satele Gilău și Alunișu (jud. Cluj)*, în Bolovan, Ioan; Bolovan, Sorina Paula; "Manuilă, Sabin, *Istorie și demografie. Studii privind societatea românească între sec. XVI-XIX*", Fundația Culturală română, Cluj-Napoca, 1995, p. 133-143.
- Munteanu, Adriana Florica, *Mortalitate și morbiditate în nord-vestul Transilvaniei (în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea)*, în Bolovan, Ioan, "Transilvania în epocile modernă și contemporană. Studii de demografie istorică", Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002, p. 191-210.
- Munteanu, Adriana Florica, *Motivații ale căsătoriei în mediul rural transilvănean din a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în "Revista Bistriței", XII-XIII, 1998-1999, p. 53-57.
- Munteanu, Adriana Florica, *Tendențe noi în cercetarea demografică românească și internațională*, în Bolovan, Sorina Paula; Bolovan, Ioan; Pădurean, Corneliu (coordonatori), *Om și societate. Studii de istoria populației României (sec. XVII-XXI)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007, 495-508.
- Mureșan, Pompei, *Contribuții etnografice la terminologia unor elemente de cultură agricolă din județul Satu Mare*, în "Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei", Cluj-Napoca, 1976, p. 225-229.
- Musset, Danielle, *Le mariage à Moïșeni, Roumanie*, în "Etudes et documents balkanique" 3, Paris, 1981.
- Mușlea, Ion, *Anuarul Arhivei de folklore*, Cluj-Napoca, 1932.
- Neamțu, Gelu, *Unele aspecte privind emigrarea românilor din Transilvania în Statele Unite ale Americii la 1907 și 1911*, în Bolovan, Ioan; Bolovan, Sorina Paula; "Manuilă, Sabin, *Istorie și demografie. Studii privind societatea românească între sec. XVI-XIX*", Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1995.
- Negruți, Ecaterina, *Cercetări privind evoluția demografică a Moldovei în secolul al XIX-lea*, în "Anuarul institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol", Iași, 1982.
- Nicoară, Simona, *Mentalități colective și imaginar social-istoria și noile paradigme ale cunoașterii*, Presa Universitară Clujeană/Mesagerul, Cluj-Napoca 1996.
- Nicoară, Toader, *Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680-1800), Societate rurală și mentalități colective*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca 1997.

- Niculiță, Veronica, *Datinile și credințele poporului român*, București, 1993
- Oprescu, Roxana Alina, *Reconstituirea familiei din Aschileul Mare (jud. Cluj) în a doua jumătate a secolului XIX*, în "Revista Bistriței", XII-XIII, 1998-1999, p. 63-72.
- Otto, Rudolf, *Sacrul*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1992.
- Pamfilie, Tudor, *Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului*, București, 1914.
- Pascu, Ștefan, *Voievodatul Transilvaniei*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1971.
- Păcurariu, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Sibiu, 1972.
- Pădurean, Corneliu (coordonator), *Confesiune și căsătorie în spațiul românesc sec. XVII-XXI*, Editura universității "Aurel Vlaicu", Arad, 2006.
- Pop, Ioan Aurel; Năgler, Thomas; Magyari András (coord.), *Istoria Transilvaniei (de la 1711 până la 1918)*, vol. III, Ediția a II-a, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj Napoca, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2016.
- Radosav, Doru, *Sentimentul religios la români*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1997.
- Radosav, Doru, *Ghidul de oraș-Satu Mare*, Editura Sport-Turism, București, 1984.
- Retegan, Simion, *Un flagel de tip medieval în Transilvania: epidemia de holeră din 1866*, în Bolovan, Ioan; Bolovan, Sorina Paula; "Manuilă, Sabin, Istorie și demografie. Studii privind societatea românească între sec. XVI-XIX", Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1995.
- Retegan, Simion, *O anchetă ecleziastică din comitatul Solnocul Inferior din 1868, privind clandestinitatea unor cununii*, în Bolovan, Sorina Paula; Bolovan, Ioan; Pădurean, Corneliu (coord.), "Om și societate. Studii de istoria populației României (sec. XVII-XXI)", Presa Universitară Clujeană, 2007, Cluj Napoca, p. 135-146.
- Roman, Louis, *Demografia istorică în lume la sfârșitul de mileniu*, în "Revista de istorie", nr. 4, 1989.
- Roman, Louis, *Genealogia și demografia istorică*, în "Revista de istorie", nr. 3-4, 1991.
- Roman, Louis, *Laboratorul de demografie istorică în anul universitar 1983-1984*, în "Revista istorică", nr. 12, 1984.
- Roman, Louis, *Iatroistoria și demografia istorică*, în "Revista istorică", nr. 3-4, 1992.

- Rotariu, Traian, *Evoluția populației Munților Apuseni*, în Bolovan, Ioan; Bolovan, Sorina Paula; "Manuilă, Sabin, *Istorie și demografie. Studii privind societatea românească între sec. XVI–XIX*", Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1995.
- Rotariu, Traian; Bolovan, Sorina Paula; Bolovan, Ioan, *Populația României. Trecut, prezent și viitor*, VII, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006.
- Sípos Ferenc, *Mezőteremről jöttem*, Szatmárnémeti, 1998.
- Solocan, Șarlota, *Divorțul în Transilvania la sfârșitul secolului al XVII-lea și în primele decenii ale secolului al XVIII-lea*, în Pădurean, Corneliu, Bolovan, Ioan (coord.), "Studii de demografie istorică (secolele XVII–XXI)", Editura Gutenberg Univers, Arad, 2010, p. 17-22.
- Stănciulescu-Bârda, Alexandru, *Cărțile religioase populare*, vol. 2, Bucureștii, 1991.
- Stepan, Loredana, *Aspecte privind moralitatea și statutul femeii în cadrul familiei arădene la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în Bolovan, Ioan; Pădurean, Corneliu (coord.), "Populație și societate. Studii de demografie istorică a Transilvaniei (secolele XVIII–XX)", Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003, p. 78-94.
- Suciu, Coriolan, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967.
- Suciu, Ovidiu, *Drumuri prin Oaș*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989.
- Szirmay, Antal, *Notica politica, historica, topographica, incliti Comitatus Ugochensis*, Pesta, 1805.
- Szirmay, Antal, *Szatmar vármegye fekvése, története, és polgári esmérete*, I–II, Buda, 1809–1810.
- Șișeșteanu, Gheorghe, *Etnie, confesiune și căsătorie în nord-vestul Transilvaniei*, Editura Caiete Transilvane, Zalău, 2002.
- Știrb, Dalia Carmen, *Căsătoria și problemele vieții de familie în satele comunei Buciumi în a doua jumătate a secolului XIX*, în "Revista Bistriței", XII–XIII, 1998-1999, p. 57-63.
- Tempfli Imre, *Kaplony. Adalékok egy honfoglaláskori település történetéhez*, Szatmárnémeti, 1996.
- Todea, Constantin, *Contribuții la cunoașterea demografiei istorice a Transilvaniei*, în "Revista de statistică", 22, nr. 6, 1973.
- Trebici, Vladimir, *Demografia*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979.

- Trebici, Vladimir, Ghinoiu, Ion, *Demografie și etnografie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.
- Trebici, Vladimir, *Genocid și demografie*, Editura Humanitas, București, 1991.
- Varga E. Árpád, *Recensăminte ale populației pe teritoriul Transilvaniei în perioada 1850-1910*, în "Recensământul din 1910", București, 1999.
- Velculescu, Constantin, *Cărți populare și cultură românească*, Editura Minerva, București, 1984.
- Virag, Paula, *Moartea și percepția morții la șvabii din zona Sătmarului*, în Gehl, Hans; Ciubotă, Viorel (coord.), "Cultura materială și spirituală din Bazinul Tisei Superioare. Influența populației germane asupra culturii celorlalte etnii din regiune", Editura Muzeului Sătmar, Satu Mare, 2003, p. 355-361.
- Virag, Paula, *Aspecte privind evoluția ilegitimității copiilor în Tara Oașului între 1854-1904*, în Bolovan, Ioan, Pădurean, Corneliu (coord.), "Populație și societate. Studii de demografie istorică", Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003, 304-317.
- Virag, Paula, *Aspecte privind migrația populației din Comitatul Satu Mare în America de Nord (1899-1913)*, în "Acta Musei Porolissensis" XXVI, Zalău, 2005, p. 61-70.
- Virag, Paula, *Devoțiunea față de Fecioara Maria în Transilvania secolelor XVIII-XX*, în "Acta Musei Porolissensis" XXVI, Zalău, 2005, p. 859-872.
- Virag, Paula, *Aspecte ale căsătoriilor în Țara Oașului-satul Moșeni în "Satu Mare. Studii și comunicări"*, Satu Mare, 2000-2004.
- Virag, Paula, *Aspecte ale deviațiilor comportamentale din viața de familie în zona Oașului*, în "Satu Mare. Studii și comunicări", Satu Mare, 2000-2004.
- Virag, Paula, *Migrația populației din Comitatul Satu Mare spre America între 1899-1914*, în "Acta Musei Porolissensis" XXVI, Zalău, 2005.
- Virag, Paula, *Aspecte ale căsătoriilor mixte în Comitatul Satu Mare la sfârșitul secolului XIX*, în Corneliu Pădurean; Ioan Bolovan (coord.), *Căsătorii mixte în Transilvania, secolul XIX și începutul secolului XX*, Editura Universității "Aurel Vlaicu", Arad, 2005.
- Virag, Paula, *Structura profesională a comitatului Satu Mare la sfârșitul secolului al XIX-lea-începutul secolului al XX-lea*, în "Satu Mare. Studii și comunicări", XXII-XXIV/II Satu Mare, 2005-2007, p. 49-57.

- Virag, Paula, *Populația din comitatele Satu Mare, Maramureș, Ugocea și Sălaj la sfârșitul secolului al XIX-lea-începutul secolului al XX-lea*, în "Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate", Satu Mare, 2007.
- Virag, Paula, *Căsătorii mixte în orașul Satu Mare*, în "Satu Mare. Studii și comunicări", XXV/II, Satu Mare, 2008, p. 83-89.
- Virag, Paula, *Calendarul căsătoriilor în lumea rurală din comitatul Satu Mare la sfârșitul secolului XIX-începutul secolului XX*, în "Satu Mare. Studii și comunicări", XXVI/II, Satu Mare, 2010, p.75-81.
- Virag, Paula, *Considerații privind vârsta la căsătorie*, în "Satu Mare. Studii și comunicări", XXVI/II, Satu Mare, 2010, p.81-85.
- Virag, Paula, *Rolul femeii în viața de familie la sfârșitul secolului al XIX-lea-începutul secolului al XX-lea*, în "Satu Mare. Studii și comunicări", XXX/II, Satu Mare, 2014, p.57-65.
- Voinea, Maria, *Familia și evoluția sa istorică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1973.
- Vulcănescu, Radu, *Mitologia românească*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1985.

ISBN 978-606- 8729077

ISBN: 978-973-109-567-7

<https://biblioteca-digitala.ro>